

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI**

**2002 SONRASI TÜRKİYE-RUSYA
İLİŞKİLERİNDE BÖLGESEL
GELİŞMELERİN ETKİSİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME: GÜNEY OSETYA
KRİZİ, KIRIM'IN İLHAKI VE SURİYE
İÇ SAVAŞI ÖRNEKLERİ**

Emrullah KAÇMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
EKİM- 2019**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI**

**2002 SONRASI TÜRKİYE-RUSYA
İLİŞKİLERİNDE BÖLGESEL
GELİŞMELERİN ETKİSİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME: GÜNEY OSETYA
KRİZİ, KIRIM'IN İLHAKI VE SURİYE
İÇ SAVAŞI ÖRNEKLERİ**

**DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Osman AĞIR
JÜRİ: Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL
JÜRİ: Prof. Dr. Ayşe Aslıhan ÇELENK**

Emrullah KAÇMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
EKİM-2019**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

**2002 SONRASI TÜRKİYE-RUSYA
İLİŞKİLERİNDE BÖLGESEL
GELİŞMELERİN ETKİSİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME: GÜNEY OSETYA
KRİZİ, KIRIM'IN İLHAKI VE SURİYE İÇ
SAVAŞI ÖRNEKLERİ**

Emrullah KAÇMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No:

Bu Tez/Proje 18/10/2019 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Osman AĞIR

Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL

Prof. Dr. Ayşe Aslıhan ÇELENK

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
Enstitü Müdürü

Not: Bu tez ve Projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**2002 SONRASI TÜRKİYE-RUSYA
İLİŞKİLERİNDE BÖLGESEL GELİŞMELERİN
ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME:
GÜNEY OSETYA KRİZİ, KIRIM'IN İLHAKI VE
SURIYE İÇ SAVAŞI ÖRNEKLERİ**

Emrullah KAÇMAZ

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Osman AĞIR
Yıl : 2019, Sayfa: X+109
Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Osman AĞIR (Başkan)
: Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL (Üye)
: Prof. Dr. Ayşe Aslıhan ÇELENK (Üye)

Bulundukları coğrafi konumları sebebiyle önemli bölgesel aktörler olan Türkiye ve Rusya, köklü bir geçmişe sahip olan iki devlettir. Tarihsel süreç içerisinde inişli çıkışlı yapıda şekillenen ikili ilişkiler, politik diyalogların artmasıyla beraber birçok alanda gerçekleştirilen iş birliğinden dolayı olumlu yönde gelişme göstermiştir. Fakat son dönemlerde yaşanan bölgesel gelişmeler, ikili ilişkileri farklı boyutlarda etkilemiştir.

2002 yılı sonrası yaşanan bölgesel gelişmelerin etkisini/etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada, Güney Osetya Krizi, Kırım'ın İlhakı ve Suriye İç Savaşının Türkiye ve Rusya ilişkilerine hangi boyutta etki ettiği sorunsalı tartışılmıştır. Çalışmada;

I) Rusya Federasyonu'nun Gürcistan ve Kırım'a müdahalesinin Neorealizmin "saldırı ve savunma dengesi" varsayımına göre, Suriye'ye müdahalesinin ise Neorealizmin önerdiği "dengeleme politikası" kapsamında analiz edilebileceği,

II) Türkiye Cumhuriyeti'nin Gürcistan ve Kırım Krizlerinde benimsediği politikaları Neorealizmin "savunmacı realizm" varsayımına göre, Suriye'ye müdahalesinin ise Neorealizmin önerdiği "saldırgan realizm" kapsamında değerlendirilebileceği,

III) Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun, özellikle Suriye Krizi özelinde ortak politikalar izlemesinin Neorealizmin "ittifaklar yoluyla dengeleme" politikası kapsamında analiz edilebileceği hipotezleri sınanmıştır.

Araştırmada; ilk olarak kuramsal çerçeve oluşturulmuş, Türkiye ve Rusya ilişkilerinin tarihsel süreci ele alınmış, daha sonra bölgesel krizlere yer verilerek

Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkileri; Neorealizm kapsamında analiz edilmiştir.

Çalışmada, ulaşılan bulgular kapsamında varılan sonuçlar şu şekildedir:

a) Güney Osetya Krizi'nin, Türkiye ve Rusya ilişkilerinde, devletlerin üst düzey yetkilileri tarafından yapılan bazı siyasi kınama söylemlerinin dışında ciddi oranda bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

b) Kırım'ın İlhakı'nın, Güney Osetya Krizi'nin Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkiye benzer bir şekilde, sadece siyasi kınama söylemlerinden kaynaklanan olumsuz bir etkisi olduğu görülmüştür.

c) Suriye İç Savaşı'nın ilk yıllarında Türkiye ve Rusya, farklı amaçlar doğrultusunda farklı politikalar benimsemiş, ilerleyen süreçte krizin çözümüne yönelik ortak hamleler gerçekleştirmişlerdir. Bu süreç içerisinde yaşanan Uçak Krizi ikili ilişkilere siyasi, ekonomik, turizm ve toplumsal boyutta olumsuz olarak yansımıştır. Bu durum devletlerin normalleşme sürecini hızlandırmasıyla son bulmuştur.

d) ABD, AB ve NATO'nun Suriye Krizinde Türkiye'yi yalnız bırakması ve Türkiye'nin sınır güvenliğinde sorun yaşaması, Türkiye'yi Rusya ile yakınlaştırmış ve böylece Türkiye hem ulusal güvenliğini korumaya çalışmış hem de Rusya ile ittifak kurarak Suriye Krizinin çözümü için önemli bir aktör haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Neorealizm, Güney Osetya Krizi, Kırım'ın İlhakı, Suriye İç Savaşı.

**DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND INTERNATIONAL
RELATIONS
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MA THESIS

**AN EVALUATION OF THE IMPACT OF
REGIONAL DEVELOPMENTS IN TURKEY-
RUSSIA RELATIONS AFTER 2002: THE SOUTH
OSSETIA CRISIS, THE ANNEXATION OF
CRIMEA AND THE CASE OF THE SYRIAN
CIVIL WAR**

Emrullah KAÇMAZ

Supervisor : Asst. Prof. Dr. Osman AĞIR

Year : 2019, Pages: X+109

Jury : Asst. Prof. Dr. Osman AĞIR (Chairperson)

: Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL (Member)

: Prof. Dr. Ayşe Aslıhan ÇELENK (Member)

Turkey and Russia, which are important regional actors due to their geographical position where they are located, are the two countries with a long history. Bilateral relations, which have been shaped in a fluctuated structure in the historical process have developed positively owing to cooperation in many fields with the increase of political dialogue. However, recent regional developments have affected the bilateral relations in different dimensions.

In this work, which aims to demonstrate the effect(s) of regional developments after 2002, in which dimension the South Ossetia Crisis, Annexation of Crimea and Syrian Civil War have affected Turkey-Russia relations were handled. Accordingly, following hypotheses were tested:

I) The Russian Federation's intervention in Georgia and Crimea can be analyzed in accordance with the assumption of "balance of attack and defense" of Neorealism and its intervention in Syria according to "balancing policy" as proposed by Neorealism.

II) The policies, which the Republic of Turkey adopted in the crises of Georgia and Crimea can be analyzed in scope with Neorealism's "defensive realism", and Turkey's intervention in Syria in frame of "offensive realism" as proposed by Neorealism.

III) That the Republic of Turkey and the Russian Federation have pursued common policies in particular of Syria can be analyzed in the frame of Neorealism's "balancing with allies" policy.

In the study, firstly, theoretical framework was formed, historical process of Turkey-Russia relations was researched. after that, by including regional crises, affects of these crises on Turkey-Russia relations were analyzed in the scope of Neorealism.

In the study, obtained findings are as follows:

a) It was seen that the Crisis of South Ossetia had no considerable effect on Turkey-Russia relations apart from some condemnations made by senior state officials.

b) Like the South Ossetia Crisis' effect on Turkey-Russia relations, the Annexation of Crimea had only a negative effect on bilateral relations deriving from political condemnations.

c) In the early years of Syrian Civil War, Turkey and Russia adopted different policies in line with different purposes. However, later in the process they realized joint moves towards resolving the crisis. The Jet Incident, which happened in the process, reflected negatively on bilateral relations in political, economic, touristic and societal dimensions, This situation ended with the acceleration of normalization process by the two countries.

d) That the US, EU and NATO had left Turkey alone in the Syrian Crisis and Turkey had problems in its border security have made Turkey and Russia closer in their relations, hence, Turkey has tried to protect its national security and it has become an important actor for resolving the Syrian Crisis by forming an alliance with Russia.

Keywords: Republic of Turkey, Russian Federation, Neorealism, South Ossetia Crisis, Crimea's Annexation, Syrian Civil War.

ÖN SÖZ

Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler çok derin bir tarihe sahiptir. 500 yıllık bir süreci kapsayan bu ilişkiler genel itibarıyla üç dönemde ele alınmaktadır. Bunlar; Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya dönemi, Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği Dönemi ve son olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu dönemidir. İlk dönemde ikili ilişkiler genel itibarıyla devletlerin genişleme arzusunda olduğu, bu nedenle savaşların ve çatışmaların yaşandığı dönem olarak görülmektedir. İkinci dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine Türkiye Cumhuriyeti ile Çarlık Rusya'nın yerine Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur. Bu dönem, savaşlar ve çatışmalardan ziyade ikili ilişkilerin siyasi boyutunda gelişme gösterdiği bir dönem olmuştur. Son dönem ise, Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun olduğu ve günümüzde hala devam eden süreçtir. Bu dönemde geliştirilen siyasi diyaloglar neticesinde siyasal boyut başta olmak üzere ekonomi, enerji, toplumsal ve kültürel boyutlarda ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar atılmıştır.

2002 sonrası yaşanan bölgesel gelişmelerin (Güney Osetya Krizi, Kırım'ın İlhakı ve Suriye İç Savaşı) Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkileri değerlendirmek amacıyla yapılan bu çalışma; devletlerin dış politikalarının daha anlaşılır hale gelmesi için, mevcut koşulları belli bir kurama dayandırma gerekliliğinden yola çıkarak, Güney Osetya Krizi, Kırım'ın İlhakı ve Suriye İç Savaşının Türkiye ve Rusya ilişkilerine hangi boyutta etki ettiği sorunsalı üzerine oturtulmuş; Rusya'nın Gürcistan ve Kırım'a müdahalesinin Neorealizmin "saldırı ve savunma dengesi" varsayımına göre, Suriye'ye müdahalesinin ise Neorealizmin önerdiği "dengeleme politikası" üzerinden analiz edilebileceği; Türkiye'nin Suriye müdahalesini Neorealizmin "saldırı-savunma dengesi" üzerinden analiz edilebileceği; Türkiye ve Rusya'nın, özellikle Suriye Krizi özelinde ortak politikalar izlemesinin Neorealizmin "ittifaklar yoluyla dengeleme" politikası kapsamında analiz edilebileceği hipotezleri üzerinden sınanmıştır.

Yapılan araştırmalar neticesinde, 2002 sonrası yaşanan bölgesel krizlere ilişkin yapılan çalışmaların ayrı ayrı değerlendirildiği, bu kapsamda tez çalışmasının bir bütünlük sağlaması hedeflendiğinden dolayı alanında özgün olduğu düşünülmektedir.

Lisans ve yüksek lisans öğrenimim sürecinde her daim desteğini esirgemeyen, yaptığım hatalara karşı büyük bir sabır gösteren hem akademik hem de insani anlamda iyi bir birey olma konusunda tavsiyelerde bulunan, bununla birlikte yüksek lisans tezi olarak sunulan bu çalışmanın belirlenmesi ve tamamlanması süreçlerinde yaşadığım sıkıntıların üstesinden gelmeme yardımcı olan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sayın Osman AĞIR'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca her daim desteklerini hissettiğim kıymetli hocam Doç. Dr. Fikret BİRDİŞLİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın bütün aşamalarında yanımda olup desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, göstermiş oldukları dostluklarından ötürü büyük onur duyduğum kıymetli dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, öğrenim hayatım boyunca her daim arkamda durup desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen başta kıymetli babam Hamit KAÇMAZ ve annem Havahan KAÇMAZ'a, maddi ve manevi bütün desteklerinden ve göstermiş oldukları ağabeylik ve dostluklarından dolayı Ramazan KAÇMAZ, Şerafettin KAÇMAZ, Kerim KAÇMAZ ve Mehmet Emin KAÇMAZ'a, ablam Güler KARAKAŞ'a ve ailemin geri kalan bütün değerli üyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmayı değerli aileme ithaf ediyorum.

Emrullah KAÇMAZ
EKİM- 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
1. GİRİŞ	1
2. KONUS İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR	4
3. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	8
3.1. Realizm	8
3.2. Neorealizm	12
3.1.1. Savunmacı (Defensive) Realizm	19
3.1.2. Saldırgan (Offensive) Realizm	20
4. TÜRKİYE ve RUSYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ	23
4.1. Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya Dönemi	23
4.2. Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği Dönemi	25
4.3. Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Dönemi	27
5. TÜRKİYE ve RUSYA AÇISINDAN GÜRCİSTAN'IN ÖNEMİ ve 2008 GÜNEY OSETYA KRİZİ	29
5.1. Gürcistan Hakkında Genel Bilgiler.....	29
5.2. Gürcistan'ın Kısa Tarihçesi	31
5.3. Gürcistan'ın Türkiye ve Rusya Açısından Önemi	34
5.3.1. Gürcistan'ın Türkiye Açısından Önemi.....	34
5.3.2. Gürcistan'ın Rusya Açısından Önemi	35
5.4. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı (Güney Osetya Krizi)	36
5.4.1. Savaşın Oluşmasına Zemin Hazırlayan Nedenler	36
5.4.2. Savaş Süreci ve Sonrasındaki Durum	38
5.4.3. Türkiye'nin 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'na (Güney Osetya Krizi) Yönelik Tutum ve Politikası	39
5.4.4. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın (Güney Osetya Krizi) Türkiye ve Rusya İlişkilerine Etkisi.....	40
6. TÜRKİYE ve RUSYA AÇISINDAN KIRIM'IN ÖNEMİ ve 2014 KIRIM'IN İLHAKI'NIN TÜRKİYE ve RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	44
6.1. Kırım'ın Türkiye ve Rusya Açısından Önemi	46
6.1.1. Kırım'ın Türkiye Açısından Önemi.....	47
6.1.2. Kırım'ın Rusya Açısından Önemi	48
6.2. 2014 Kırım'ın İlhakı	50
6.2.1. Kırım'ın İlhakının Oluşmasına Zemin Hazırlayan Nedenler	50
6.2.2. Kırım'ın İlhakı ve Sonrasındaki Durum	52
6.2.3. Türkiye'nin Kırım İlhakına Yönelik Tutum ve Politikası	54
6.2.4. 2014 Kırım'ın İlhakının Türkiye ve Rusya İlişkilerine Etkisi.....	56
7. SURİYE KRİZİ ve SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRKİYE ve RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	60
7.1. Suriye İç Savaşı	60
7.1.1. Suriye İç Savaşı'nın Nedenleri ve Gelişim Süreci.....	60
7.1.2. Türkiye ve Rusya'nın Suriye İç Savaşına Yönelik Tutum ve Politikaları....	68
7.1.2.1. Türkiye'nin Suriye İç Savaşına Yönelik Tutum ve Politikası	68
7.1.2.2. Rusya'nın Suriye İç Savaşına Yönelik Tutum ve Politikası.....	70
7.2. Suriye Krizi Sürecinde Yaşanan Uçak Krizi'nin Türkiye ve Rusya İlişkilerine Etkisi	72
7.2.1. Uçak Krizi'nin Arka Planı	72
7.2.2. Uçak Krizi Süreci.....	74
7.2.3. Uçak Krizinin Siyasi Etkisi.....	77
7.2.4. Uçak Krizinin Ekonomik Etkisi.....	78

7.3. Suriye Krizi’nin Türkiye ve Rusya İlişkilerine Etkisi	82
8. SONUÇ ve TARTIŞMA.....	87
KAYNAKLAR	94
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BTC	: Bakü-Tiflis- Ceyhan Boru Hattı
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova-Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü
KİİP	: Kafkasya İstikrar ve İş Birliği Platformu
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1. Realizm ve Neorealizm Karşılaştırılması	18
Tablo 3.2. Realist Teoride Güç Mücadelesine İlişkin Farklılıklar	22
Tablo 7.1. Türkiye Cumhuriyeti-Rusya Federasyonu 2013-2017 İhracat Verileri	79
Tablo 7.2. Türkiye Cumhuriyeti- Rusya Federasyonu 2013-2017 İthalat Verileri	79
Tablo 7.3. Türkiye Cumhuriyeti- Rusya Federasyonu Dış Ticaret Verileri	80
Tablo 7.4. 2013-2017 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Turist Sayıları	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekiller

Sayfa

Şekil 5.1. Gürcistan Siyasi Haritası	31
Şekil 6.1. Ukrayna Siyasi Haritası.....	45

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki diplomatik ilişkilerin tarihi 15 ile 16. yüzyıla dayanmaktadır. Tarihsel açıdan incelendiğinde, bölgede uzun yıllar hüküm sürmüş güçlü imparatorlukların mirasına sahip olan bu iki ülke, coğrafi konumlarından dolayı zorunlu olarak komşuluk ilişkileri gerçekleştirmişlerdir. Diplomatik ilişkilerin başladığı süreçten günümüze kadar olan süre zarfında yaşanan olaylar ikili ilişkileri siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarda etkilemiştir. Dönemsel olarak incelendiğinde, Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası ilişkilerinde savaşlar etkili olmuş ve bu savaşlar sonucunda yapılan antlaşmalar iki ülke ilişkilerini belirlemiştir. Bu dönem rekabet ve çatışmaların yoğun olduğu bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti, Yükselme ve Gerileme Dönemleri'nde toprak bütünlüğü sağlayıcı politikalar benimsemiş, öte yandan, Çarlık Rusyası ise topraklarını genişletme arzusunda olmuştur. 1917 yılında Bolşevik İhtilali sonucunda Sovyetler Birliği kurulması ile birlikte iki ülke ilişkileri ekonomik anlamda geliştirilmeye çalışılmıştır. Millî Mücadele döneminden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile bu ilişkiler devam ettirilmiştir. Diplomatik ve ekonomik iş birliğinin iki ülke ilişkilerinde etkin bir rol oynadığı bu dönemin ardından, 1990'lı yılların başlarında Sovyetler Birliği yerine Rusya Federasyonu'nun kurulması ile birlikte, iki ülke ilişkileri stratejik ortaklık kapsamında gelişme göstermiştir. Bu dönemde ikili ilişkilerin kayda değer bir artış göstermesi, ekonomik ve ticari ilişkilerde yaşanan gelişmelerden dolayı olmuştur. 2000'li yıllara gelindiğinde, siyasi diyalogların artması ve ekonomik anlamda gelişmelerin yaşanması ile ilişkiler önemli bir seviyeye gelmiştir.

2002 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde ve yaklaşık olarak aynı tarihlerde Rusya Federasyonu'nda iktidar değişiklikleri yaşanmış ve bu durum ikili ilişkilerde siyasi diyalogları attırmıştır. Siyasi diyalogların artmasıyla beraber diğer alanlarda da ilişkileri geliştirici politikalar yürütülmüş ve ekonomi, enerji, turizm, toplumsal ve kültürel alanlarda ilişkiler artmaya başlamıştır. İkili ilişkilerin bu tarihten itibaren sürekli bir şekilde olumlu yönde seyrettiğini söylemek pek mümkün değildir. Bu kapsamda, Türkiye ve Rusya, öncelikle 2008 yılında Gürcistan'da yaşanan krizde farklı tutum ve politikalar benimsemiş ve kriz sürecinde devletlerin üst düzey yetkilileri tarafından yapılan açıklamalar, ikili ilişkileri siyasi açıdan olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye ve Rusya ilişkilerini etkileyen diğer bir kriz ise Kırım'ın İlhak edilmesidir. 2014 yılında Ukrayna'da ortaya çıkan iç karışıklık sürecinde Batı yanlısı bir yönetimin iktidara gelmesi ile Rusya, krizin yayıldığı bir bölge olan Kırım'ı ilhak etmiştir. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin ardından Türkiye, Ukrayna'nın ülke bütünlüğünün korunması, tarihsel ve kültürel bağların bulunduğu Kırım Tatarlarına yönelik herhangi bir tehdidin oluşmaması yönünde tutum ve politikalar benimsemiştir. Türkiye ve Rusya'nın Kırım'ın ilhakı konusunda farklı tutum ve politikalar benimsemesi, Güney Osetya Krizi'nde olduğu gibi ikili ilişkilerin siyasi boyutunda gerilim yaşanmasına neden olmuştur.

2011 yılında başlayarak hala devam eden Suriye İç Savaşı sürecinde Türkiye ve Rusya, krizin başladığı ilk yıllarda farklı taraflarda yer almış; fakat son yıllarda savaşın sona ermesi ve barışın sağlanması adına birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Bu süreç içerisinde ilişkileri siyasi, ekonomik, turizm ve kültürel alanda olumsuz etkileyen Uçak Krizi meydana gelmiştir. 2000'li yıllardan itibaren siyasi diyalogların artmasıyla birlikte birçok alanda yapılan iş birliğinin korunması amacıyla 2015 yılında yaşanan Uçak Krizi'nin olumsuz etkilerini ivedilikle çözmek için normalleşme sürecine girilmiştir.

2002 yılı sonrası yaşanan bölgesel gelişmelerin Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkileri değerlendirmek amacıyla yapılan bu çalışmada; devletlerin dış politikalarının daha anlaşılır hale gelmesi için, mevcut koşulları belirli bir kurama dayandırma zorunluluğundan yola çıkarak, Güney Osetya Krizi, Kırım'ın İlhakı ve Suriye İç Savaşı'nın Türkiye ve Rusya ilişkilerine hangi boyutta etki ettiği sorunsalı tartışılmıştır. Çalışmada;

I) Rusya Federasyonu'nun Gürcistan ve Kırım'a müdahalesinin Neorealizmin "saldırı ve savunma dengesi" varsayımına göre, Suriye'ye müdahalesinin ise Neorealizmin önerdiği "dengeleme politikası" kapsamında analiz edilebileceği,

II) Türkiye Cumhuriyeti'nin Gürcistan ve Kırım Krizlerinde benimsediği politikaları Neorealizmin "savunmacı realizm" varsayımına göre, Suriye'ye müdahalesinin ise Neorealizmin önerdiği "saldırgan realizm" kapsamında değerlendirilebileceği,

III) Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun, özellikle Suriye Krizi özelinde ortak politikalar izlemesinin Neorealizmin "ittifaklar yoluyla dengeleme" politikası kapsamında analiz edilebileceği hipotezleri sınanmıştır.

Çalışmada; ilk olarak kuramsal çerçeve oluşturulmuş, Türkiye ve Rusya ilişkilerinin tarihsel süreci araştırılmış, daha sonra bölgesel krizlere yer verilerek Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkiler; Neorealizm kapsamında analiz edilmiştir. Çalışmada, önerilen hipotezlerin kanıtlanabilirliğinin tartışılması için, üç temel boyutta değerlendirme yapılmıştır:

- I) Türkiye ve Rusya ilişkilerinin tarihsel süreci,
- II) Neorealizmin temel varsayımları,
- III) Bahse konu olan bölgesel gelişmelerin Türkiye ve Rusya ilişkilerine etkileri.

Bu kapsamda yapılan ilk değerlendirme olan Türkiye ve Rusya ilişkilerinin tarihsel süreci, üç dönemde ele alınmıştır. İlk dönem olan Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya dönemi, savaşların ve çatışmaların yoğun bir şekilde yaşandığı rekabetçi bir görünümündedir. İkinci dönem olan Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği dönemi, çatışmalardan ziyade siyasi diyalogların ve iş birliğinin oluşmaya başladığı dönem olarak değerlendirilmektedir. Son dönem olan Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu dönemi ise, iş birliği alanlarının genişletildiği bir dönem olarak belirtilmektedir.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan bölümde Neorealizmin temel varsayımları özetle şu şekilde ifade edilebilir:

- a. Uluslararası sistemin yapısı, devletlerin güç mücadelesi içerisinde olması ve devletlerin davranışlarını denetleyici bir üst otoritenin bulunmamasından dolayı anarşiktir.
- b. Uluslararası sistem, devletlerin tehdit algılamasına neden olmaktadır.
- c. Devletlerin ulusal güvenliklerini korumak adına yürütmüş olduğu politikaları "askeri kapasite ve nükleer caydırıcılık yoluyla dengeleme" ve "ittifaklar aracılığıyla dengeleme" stratejileri doğrultusunda oluşturulmaktadır.

2002 sonrası yaşanan bölgesel gelişmelerin Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkiler, Neorealizmin üzerinden değerlendirilirken Neorealizmin yukarıda ifade edilen temel varsayımları göz önüne alınarak, bölgesel gelişmelerin Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkiler üzerinde bir örüntü oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın temel gövdesi beş ana bölümden meydana gelmektedir. İlk olarak kuramsal çerçevenin yer aldığı üçüncü bölümde, realizm ve çalışmanın ana kuramını oluşturan Neorealizme değinilmiş; kuramların temel varsayımlarına yer verilerek çalışmanın kuramsal çerçeve oturtulmaya çalışılmıştır.

Türkiye ve Rusya ilişkilerinin tarihsel sürecinin ifade edildiği dördüncü bölümde, tarihsel süreç üç dönem bazında ele alınmıştır. Bunlar; Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya Dönemi, Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet Birliği Dönemi, son olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu dönemidir. Bu dönemler, ikili ilişkilerin temel dinamiklerine yer verilerek oluşturulmuştur.

Çalışmanın temel ilgi odağı olan krizlerin ilk basamağını oluşturan Güney Osetya Krizinin Türkiye ve Rusya ilişkilerine yaptığı etkiler, beşinci bölümde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde öncelikle Gürcistan'ın Türkiye ve Rusya açısından önemine yer verilmiş, ardından 2008 yılında yaşanan Rusya- Gürcistan Savaşı'nın nedenleri, savaş süreci ve sonrasındaki durum, Türkiye'nin savaşa yönelik tutum ve politikası ve son olarak savaşın Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkiler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın altıncı bölümünde, Kırım İlhakı'nın Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkilere yer verilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak Kırım'ın Türkiye ve Rusya için önemine değinilmiş, ardından krizin meydana gelmesine neden olan etkenler açıklanmış, Türkiye ve Rusya'nın savaşa yönelik tutum ve politikalarına yer verildikten sonra Kırım İlhakı'nın Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkiler incelenmiştir.

Çalışmanın yedinci bölümünde ise bir diğer bölgesel kriz olan Suriye İç Savaşı yer almıştır. Öncelikle savaş öncesi durum ve savaşın gelişim sürecine yer verildikten sonra Türkiye ve Rusya'nın krize yönelik tutum ve politikaları açıklanmıştır. Bu süreç içerisinde son dönemlerde Türkiye ve Rusya ilişkilerini olumsuz etkileyen Uçak Krizine yer verilerek krizin nedenleri ve sürecine değinilmiş, daha sonra krizin ikili ilişkilere siyasi ve ekonomik boyutta yapmış olduğu etkiler ortaya konulmuştur. Sonuç olarak ise, tamamıyla Suriye İç Savaşı'nın Türkiye ve Rusya ilişkilerine etkileri değerlendirilmiştir.

Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanan bu çalışma, bir yandan tarihsel ve betimsel özelliğe sahipken, aynı zamanda nicel istatistiki veriler de içermektedir. Bu kapsamda, çalışmanın kuramsal çerçevesi ve katkı sağladığı bölümler, Türkçe ve İngilizce literatürde yer alan kitaplar, makaleler, raporlar ve elektronik veriler aracılığıyla oluşturulmuştur.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

Bu tez çalışmasının temel odak noktasını Türkiye ve Rusya ilişkileri üzerine yapılmış çalışmalar oluşturmaktadır. Bu kapsamda öncelikle çalışmanın kuramsal boyutu ve ardından 2002 sonrası yaşanan bölgesel gelişmeler (Güney Osetya Krizi, Kırım'ın İlhakı ve Suriye İç Savaşı) ve bu gelişmelerin Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkileri belirlemek amacıyla bölüm bazlı literatür taraması yapılmıştır. İlk olarak tez çalışmasının kuramsal iskeleti şu şekildedir:

- Realizm ve temel varsayımları,
- Neorealizm ve temel varsayımları,
- Savunmacı (Defensive) Realizm ve Saldırgan (Offensive) realizmin temel varsayımları.

Uluslararası ilişkiler teorilerinden Realizm ve onun bir eleştirisi olarak kabul edilen Neorealizmin temel varsayımlarını içeren çalışmalar:

Morgenthau (1978), "Politics Among Nations" isimli çalışmasıyla, realizmin kurucu aktörlerinden biri olarak kabul edilmiştir. İdealizmin uluslararası ilişkileri tam olarak açıklayamamasından dolayı eleştirilerde bulunmuş, bu kapsamda öncelikle devletleri ve devletlerin uluslararası alandaki davranışlarının açıklanmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Devletlerin uluslararası alanda yürütmüş oldukları politikalarını "ulusal çıkar" ve "güç" kavramları ile açıklanabileceğini savunmuştur. Ayrıca realizmin temel argümanlarına da değinen Morgenthau, devletlerin uluslararası ilişkilerin başat aktörü olduğunu, "ulusal çıkar" ve "güç" kavramlarının önemini ve sistemin yapısının anarşik olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte klasik realizmin altı temel ilkesine de yer vererek realizmin siyasal zeminine katkıda bulunmuştur.

Neorealizmin kurucusu olarak kabul edilen Waltz (1979), "Theory of International Politics" (Uluslararası Siyaset Teorisi) çalışmasında, ilk olarak self-help kavramına değinerek; uluslararası alanda bir devletin diğer bir devlet tarafından saldırıya uğraması halinde, saldırgan politikalar izleyen devleti denetleyecek herhangi bir üst otoritenin olmamasından dolayı bu durumun saldırıya uğrayan devletler için bir beka sorunu olacağını ve böylelikle saldırıya uğrayan devlet mevcudiyetini korumak ve sürdürebilmek için askeri kapasitesini artırıp geliştireceğini ve bu durumun da güvenlik ikilemine yol açacağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda, Waltz, realizmin bir eleştirisi olarak ortaya koyduğu Neorealizmin temel varsayımlarını ele almıştır.

Neorealizme yaptığı katkılarla önemli bir düşünür haline gelen Mearsheimer (2001), "The Tragedy of Great Power Politics" çalışmasında, uluslararası ilişkilerin başat aktörü olarak kabul edilen devletlerin hayatta kalabilmeleri için güce sahip olmaları gerektiğini dile getirmiştir. Uluslararası sistemin anarşik yapıda olmasından dolayı devletlerin her zaman güçlü olmaları gerektiğini, bu kapsamda hegemon güç olabileceklerini belirterek güçlerini arttırmak için saldırgan politikalar izlemesi gerektiğini savunmuştur. Bu doğrultuda "saldırgan realizm" kavramını uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde kullanılmasını sağlayan Mearsheimer, saldırgan realizmi, devletlerin sürekli olarak güç mücadelesi içerisinde olduklarından dolayı güçlerini arttırmak amacıyla hareket ettiklerini ve devletlerin nihai amacının küresel olmasa da bölgesel boyutta hegemon olabilmek için uğraşması olarak ifade etmiştir. Mearsheimer'a göre, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletler ancak bu şekilde bekasını sürdürebilir.

Açıkmış (2008), "Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmalarında Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme" adlı çalışmasında, klasik realizmin gelişim sürecini ve temel varsayımlarını; Thucydides'in "Peloponnesos Savaşları", Machiavelli'nin "Prens", Hobbes'un "Leviathan" ve Clausewitz'in "Savaş Üzerine" adlı çalışmaları üzerinden incelemiştir. Bahse konu olan yazarların klasik realizmin kurucuları olduğu kabul edilmektedir.

Balcı (2016), "Uluslararası İlişkilere Giriş" isimli eserinde, realizmin kökenlerine yer verdikten sonra teorinin temel varsayımlarını kavramlar üzerinden açıklayarak incelemiştir. Realizme göre uluslararası ilişkilerin en temel aktörünün devlet olduğu, devletlerin uluslararası alanda güç mücadelesi içerisinde olmasından ve bu mücadele

içerisindeyken denetleyici herhangi bir üst otoritenin olmamasından dolayı uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğunu kavramlar üzerinden değerlendirmiştir.

Türkiye ve Rusya ilişkilerinin daha anlaşılır hale gelmesi adına, tündengelimci bir analiz yapılarak ikili ilişkilerin tarihsel süreci üç dönem kapsamında ele alınarak incelenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye ve Rusya ilişkilerinin tarihsel süreci hakkında yapılan çalışmalar:

“Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010” adlı çalışmada Türkiye ve Rusya ilişkilerinin Soğuk Savaş’ın sonra ermesinin ardından çatışmacı bir yapıdan ilişkileri geliştirmeye yönelik adımların atıldığı bir yapıya evrildiğini ifade eden Özbay (2011), Türkiye ve Rusya’nın ikili ilişkilerde dinamik bir siyaset ve ekonomi dönüşümünün yaşandığını, bununla birlikte, dış politika süreçlerinde benzer yaklaşımlar sergileyerek yüksek politik diyalog geliştirilmeye çalışıldığını, enerji ve ticaret gibi alanda önemli adımlar atılsa da ikili ilişkilerde rekabetin ilerleyen süreçlerde devam edeceğini, bu kapsamda tarihsel süreç içerisinde ikili ilişkilerdeki jeopolitik mücadelenin jeoekonomik işbirliğine çevrilmeye çalışıldığını vurgulamıştır.

Özdal vd. (2013) ise, Soğuk Savaş’ın ardından ikili ilişkilerin gelişim sürecinde her iki ülkenin iç siyasal dinamiklerinde yapısal değişimin yaşanmasıyla birlikte ilişkileri geliştirmek amacıyla çok yönlü dış politika vizyonu benimsediklerini, artan diyalog sayesinde yeni etkileşim alanlarının oluştuğunu belirtmişlerdir. Çalışmalarında ikili ilişkilerin siyasi boyutlarının yanı sıra ekonomik (ithalat, ihracat, turizm, enerji vb.), toplumsal (turizm, ulaşım, eğitim vb.) ve kültürel (sivil toplum, evlilik vb.) boyutlara da değinen Özdal vd. (2013), ikili ilişkilerin çok yönlü olduğunu vurgulamışlardır.

Topsakal (2016), “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri” adlı çalışmada, Türkiye ve Rusya ilişkileri üç dönem bazında ele almıştır. İlk dönemi 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya ilişkileri, ikinci dönemi 18. yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği dönemi, üçüncü ve son dönemi ise Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu dönemi olarak ele alan Topsakal, ikili ilişkilerin inişli çıkışlı bir yapıda seyrettiğini ifade etmiştir.

Koçak’a göre (2017), Türkiye ve Rusya ilişkilerinin temel dinamikleri jeopolitik rekabet ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra gelişen iş birliği alanlarıdır. Soğuk Savaş’ın sonlanmasıyla beraber Sovyetler Birliği ve Türkiye, ilişkileri geliştirmek adına birçok ortak çalışma alanını geliştirme olanağı bulmuştur. Fakat Soğuk Savaş sürecinde ikili ilişkilerde gerek bölgesel gerekse küresel boyutta farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle enerji, ticaret ve turizm alanlarında gerçekleştirilen yüksek iş birliği programları ikili ilişkilerin birçok alanda geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Koçak’a göre (2017), 2015 yılında yaşanan Uçak Krizi’nde de görüldüğü üzere, Türkiye ve Rusya ilişkilerindeki iş birliği alanları her zaman jeopolitik rekabetin etkisi altında kalmış ve kalacaktır. Türkiye ve Rusya jeopolitik rekabetinde ne kadar inisiyatif kullanırlarsa iş birliği alanları o derece artacaktır.

Tez çalışmasının odak noktasını oluşturan 2002 sonrasında yaşanan bölgesel gelişmelerin (Güney Osetya Krizi, Kırım’ın ilhakı ve Suriye İç Savaşı) Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkiler kapsamında yapılan literatür taramasında, Türkiye ve Rusya ilişkilerini etkileyen gelişmelere yönelik hazırlanan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Bu kapsamda literatürde yapılmış olan çalışmalar şu şekildedir:

Yüksek lisans tezi olarak yapılan “Gürcistan Sorunları Bağlamında Türkiye ve Rusya Federasyonu’nun Politikaları” adlı çalışmada Günay (2009), stratejik bir konumda yer alan Gürcistan’ın karmaşık etnik ve sosyal bir yapıda olmasından dolayı sürekli ayrılıkçı söylemleri içerisinde barındıran bir ülke olduğunu dile getirmiş, 2008 yılında yaşanan iç krize yönelik Rusya’nın bölgesel hegemonik bir güç olmak için bölgedeki ayrılıkçı söylemlerde bulunan gruplara destek verdiğini, Türkiye’nin ise hem tarihsel bağların bulunması hem de coğrafi açıdan stratejik bir konumda yer almasından dolayı krize müdahil olduğunu ve bu yönde politikalar benimsediğini dile getirmiştir. Bu kapsamda Türkiye ve Rusya Federasyonu’nun Gürcistan’ın sorun alanlarına yönelik politikalarında önemli farklılıkların bulunduğunu ve bu farklılıkların iş birliği ve çatışma temelinde incelendiğini belirtmiştir.

Elaydın (2010), “Rusya-Gürcistan Savaşı ve Türkiye’ye Etkileri” adlı yüksek lisans tez çalışmasında, 2008 yılında Gürcistan yönetiminin ayrılıkçı söylemlerde bulunan Güney Osetya yönetimini devirmek ve ayrılıkçı söylemi bastırmak amacıyla operasyonlar gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Gürcistan’ın stratejik açıdan önemli bir konumda yer aldığını ifade eden Elaydın (2010), Rusya’nın Yakın Çevre Doktrini kapsamında soruna müdahil olduğunu, Türkiye’nin ise, bölgesel sorunlara yönelik devletlerin siyasi ve toprak bütünlüğünden yana tavır sergilemesinden dolayı yaşanan krize yönelik tavır ve tutumunu belirttiğini dile getirmiştir. Ayrıca Elaydın (2010), Rusya ve Türkiye açısından Gürcistan’ın önemli olmasının, iki ülkenin Gürcistan’a yönelik yürüttüğü dış politikalarında siyasi anlaşmazlıklar yaşamasına neden olduğunu vurgulamıştır.

Sandıklı ve İsmayilov (2015) tarafından kaleme alınan “Ukrayna Krizi’nin Bölgesel Güvenliğe Etkileri ve Türkiye” isimli çalışmalarında, öncelikle Ukrayna krizinin arkasında yatan nedenlere yer vermiş ve daha sonra kriz sürecinde yaşanan gelişmeler açıklanmıştır. Ukrayna’nın Batı ile yakın ilişkiler gerçekleştirmesine karşı çıkan Rusya’nın, ülke içerisinde Batı yanlısı düzenlenen protestolara tepki olarak Kırım’ı ilhak ettiğini belirten Sandıklı ve İsmayilov (2015), çalışmalarında Türkiye’nin de krize yönelik tutum ve politikalarına yer vererek, Ukrayna Krizi sürecinde Karadeniz’in güvenliği ve Ukrayna’nın siyasi bütünlüğünden yana tavır sergileyen Türkiye’nin bu noktada Rusya ile çıkar çatışması yaşadığını ifade etmiştir.

Özel (2015) ise, çalışmasında, öncelikle Rusya- Ukrayna ilişkilerinin tarihsel sürecine yer vermiş ve ardından 2014 yılında yaşanan Ukrayna Krizinin Rus dış politikası açısından ne anlam ifade ettiğini ele almıştır. Nihai olarak ise, kriz sürecinin Türkiye’ye ve Türkiye-Rusya ilişkilerinde Karadeniz’in güvenliği ve ikili ilişkilerin siyasi, ticari ve enerji boyutlarındaki etkilerini ortaya koymuştur.

Güler (2016) tarafından yazılan “Ukrainian Crisis and Its Impact on Turkey” adlı yüksek lisans çalışmasında, krizin ortaya çıkmasıyla Karadeniz coğrafyasında güvenlik endişelerinin ön plana çıktığı vurgulanmıştır. Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesinin uluslararası hukuka uygun olmadığını, aslında Kırım’ın ilhakının Rusya ile Batı arasındaki bir rekabetten kaynaklandığını öne sürmüş ve Ukrayna’daki iç krize yönelik Rusya’nın ulusal çıkarlarına göre hareket ettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’nin tarihsel, kültürel, dini ve ulusal bağların bulunduğu Kırım Tatarlarına yönelik herhangi bir müdahalenin olmaması tutumundan dolayı Rusya ile ilişkilerinde aksaklıklar yaşayacağını ifade etmiştir.

Demir (2016), “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri” çalışmasında, öncelikle Suriye Krizinin meydana gelmesindeki nedenleri ve krizin gelişim sürecini ortaya koymuş ve ardından Türkiye ve Rusya’nın krize yönelik tutum ve politikalarına yer vermiştir. Suriye Krizinin başlangıcında farklı taraflarda yer alan Türkiye ve Rusya, süreç içerisinde ikili ilişkileri olumsuz yönde etkileyen sorunlar yaşasalar da her iki ülkenin ikili ilişkilere büyük önem vermesi yaşanan sorunların ardından normalleşme sürecine girmesini hızlandırmıştır.

Ayata (2017), “Suriye Krizinin Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri” adlı çalışmasında, 1990’lı yıllarında başından itibaren geliştirilmeye çalışılan Türkiye ve Rusya ilişkilerinde, 2011 yılında Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin bir uzantısı olarak Suriye’de yaşanan iç savaşın ikili ilişkilere yapmış olduğu etkilere yer vermiştir. Türkiye ve Rusya ilişkileri için Suriye krizinin bir kırılma noktası olduğunu, Esed konusu haricinde Türkiye ve Rusya’nın benzer tutumlara sahip olduğunu ifade eden Ayata (2017), çalışmanın amacını ise, Türkiye-Rusya ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla hem söylem hem de eylem boyutunda ve aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde ikili ilişkilerin temel yapısını sorgulamak gerektiği, bununla birlikte Suriye iç savaşının Türkiye ve Rusya ilişkilerine olan etkileri şeklinde ortaya koymuştur.

İsmayıl (2017), “Ortadoğu’da Son Dönem Türkiye Rusya İlişkileri (Suriye Krizi Örneğinde)” isimli çalışmasında, Ortadoğu’nun en kritik noktalarından biri olarak görülen Suriye’deki iç savaşta, Rusya’nın iç savaşın ilk yıllarında Esed yönetimini desteklediğini, Türkiye’nin ise yakın coğrafyasında meydana gelen iç savaşa kayıtsız kalmayarak konuya müdahil olduğunu belirtmiş ve savaşın ilk yıllarında farklı taraflarda olmasından dolayı bir takım çıkar çatışmaları yaşadıklarını ifade etmiştir. Son

dönemlerde ise, krizin ivedilikle çözülebilmesi adına birlikte hareket etme kararı alan Türkiye ve Rusya, kalıcı barışın sağlanabilmesi için iş birliğine girişmiştir. Bu kapsamda çalışmanın amacını ifade eden İsmayıl (2017), Suriye’de yaşanan olaylar kapsamında Türkiye ve Rusya ilişkilerini, ulusal çıkarları ve ulusal güvenlik algılamaları boyutunda değerlendirmiştir.

Sonuç olarak yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, bu tez çalışmasının odak noktasını oluşturan konular üzerinde sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmüş ve yaşanan bölgesel gelişmeler ve bu gelişmelerin Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkiler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan tez çalışması, bir bütünlük sağlamayı hedefleyerek oluşturulmuştur.

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak uluslararası ilişkilerin temel teorilerinden olan Realizmin tarihsel gelişim sürecinden bahsedilecek ve daha sonra temel varsayımlarına yer verilecektir. Çalışmanın kuramsal çerçevesi olarak belirlenen asıl teori Neorealizm'dir. Bu minvalde, ilk olarak Neorealizmin temel varsayımları belirtildikten sonra Savunmacı (Defensive) Realizm ve Saldırgan (Offensive) Realizm açıklanacaktır. Bu kapsamda, Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun 2002 yılından sonra yaşanan bölgesel krizlere (Güney Osetya Krizi, Kırım'ın İlhakı ve Suriye İç Savaşı) yönelik benimsedikleri politikaların kuramsal alt yapısı oluşturulacaktır.

3.1. Realizm

Uluslararası İlişkiler kavramı, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından devletlerin ve diğer aktörlerin birbirleriyle olan etkileşimleriyle yakından ilgilenen bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Modern anlamda uluslararası ilişkiler kavramının miladı 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşması olarak kabul edilmektedir (Kardaş ve Balcı, 2014: 103). Bu doğrultuda Uluslararası İlişkiler, 1648 yılında ortaya çıkan ulus-devletler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi adına belirlenen kurallar, normlar ve değerler üzerinde anlaşma sağlanarak kuralları, birimleri ve devletlerin var oldukları tarihsel süreci içerisinde barındıran ve aynı zamanda tüm devletler tarafından kabul edilen bir sistemi kapsayan bir kavramdır (Yurdusev, 1996: 19). Uluslararası ilişkiler için bir dönüm noktası olarak kabul edilen I. Dünya Savaşı'nın devletleri ve insanları etkileyen olumsuz sonuçları, insanları böyle büyük ve yıkıcı bir savaşın bir daha yaşanmaması adına düşünmeye yöneltmiş ve bu durum uluslararası ilişkiler disiplinin küresel bir boyut kazanmasına olanak sağlamıştır. Bu kapsamda uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer alan bilim adamları, farklı teoriler ortaya atarak devletlerin davranış biçimlerini ortaya koymaya çalışmıştır (Lawson, 2002: 6).

Uluslararası ilişkiler disiplinin ilk dönemlerinde hem akademik alandaki hem de siyaset alanlarındaki tartışılan teorik konular disiplinin içeriğini belirlemiştir. İlk olarak, savaşların engellenebilmesi için insanın doğasından kaynaklanan iş birliği kültürünün devletler açısından da geçerli olabileceğini ileri süren İdealizm, 1930'lu yıllara kadar etkisini göstermiştir. Fakat 1930'lu yıllardan itibaren uluslararası alanda yaşanan ekonomik krizler, anti-demokratik yönetimlerin giderek artması ve silahlanma yarışının hız kazanması gibi nedenler II. Dünya Savaşı'nın oluşmasına zemin hazırlamış ve böylelikle İdealizm üzerine yapılan eleştiriler Realizmi ortaya çıkarmıştır. İnsan doğasının kötü ve kusurlu olduğunu vurgulayarak bunun çatışmalara yol açtığını ifade eden Realizm, bu çatışmaların güç dengesi ve silahlanma ile sınırlandırılabilirliğini varsaymaktadır (Morgenthau, 1978: 4-15).

Realizmin bir teori olarak gelişimi, kökeni itibarıyla çok uzun bir süreci kapsamaktadır. Thucydides'in "*Peloponnes Savaşları*", Machiavelli'nin "*Prens*", Thomas Hobbes'un "*Leviathan*" ve Clausewitz'in "*Savaş Üzerine*" adlı eserleri realizmin temel felsefesini ortaya koyan eserler olarak kabul edilmektedir (Açıkmeşe, 2008: 76-77).

Düşünsel temelleri Machiavelli ve Thucydides'e kadar dayanan realizm, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki süreçte savaşların ve onların neden olduğu yıkımların bir kez daha tekrar etmemesi adına uğraşılan kolektif güvenlik sisteminin, kurumsallaşma ve iş birliği denemelerinin neticesiz kalması sonucunda idealizme tepki göstererek oluşmuştur. İdealizmin gerçeklerden uzaklaşarak ütopyik bir dünyaya sahip olduğunu dile getiren realistler, idealistlerin olanla değil olması gerekenle ilgilenmelerini ve böylelikle uluslararası ilişkileri açıklamada yetersiz olduklarını eleştirmişlerdir. Bahse konu olan eleştiriler neticesinde realizmin uluslararası ilişkiler alanında bir teori olarak kabul görmesi E. H. Carr ve Hans Morgenthau'nun çalışmalarıyla olmuştur. Özellikle realist kuramın temel varsayımları, Hans Morgenthau'nun "*Politics Among Nations* (Uluslar Arasında Politika) eserinde dile getirilmiş ve böylece realizm uluslararası alanda kabul gören bir teori haline gelmiştir (Eralp, 2009: 69-72). Realizmin temel varsayımlarını içeren eserinde Morgenthau, temel kavramlar olarak güç, çıkar ve anarşi konuları üzerinde yoğunlaşmıştır (Chambers, 2008: 935; Donnelly, 2004: 15).

Birinci Dünya Savaşının ardından savaşları önlemek adına ortaya çıkan idealizmin İkinci Dünya Savaşı'nın meydana gelmesini engelleyememesi realist düşüncenin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Mearsheimer, 2005: 140). Realizme göre, devletler arasındaki ilişkilerin çıkara dayalı olduğu ve bu nedenle iyi niyetin beklenilmemesi gerektiği oldukça önemlidir. Bu nedenle devletler arasındaki çıkar farklılıklarını göz ardı eden idealistler, savaşların gerçekleşmesini engellemekte yetersiz kalmaktadır. Bu kapsamda realistler, savaşların önlenmesi amacıyla devletler arasındaki güç mücadeleleri ve çıkar çatışmalarının incelenmesinin elzemliği üzerinde durmaktadır (Morgenthau, 1967: 14).

Uluslararası sistemde devletlerin birçok farklı amaçları bulunmaktadır. Bazıları dünyaya hükmetmeyi, bazıları yerel bir hegemon olmayı, bazıları ise sadece kendi kendine yetebilmeyi hedefleyen isteklerdir. Tüm bu isteklerin ortak noktası devletlerin hayatta kalabilme isteğine bağlıdır. Bu nedenle devletlerin hayatta kalabilmeleri için azami seviyede güce sahip olmaları gerekir (Waltz, 2001: 203). Bu kapsamda Realizm, gücü devletlerin hayatta kalabilmeleri için temel unsur olarak görmektedir.

Uluslararası ilişkiler teorisyenleri dönemin konjonktürüne göre “güç kavramını farklı şekillerde yorumlayabilmekte ve önem derecesine göre uluslararası sistemi açıklamaya çalışmaktadırlar. Bazı dönemlerde “güç” devletler arasındaki ilişkilerde sınırlı etkiye sahipken, bazı dönemlerde ise uluslararası politikayı açıklamaya çalışan temel unsur olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, realizm, diğer uluslararası ilişkiler teorileriyle kıyaslandığında, “güç” olgusuna aşırı bir şekilde yoğunlaşan, devletlerin nihai amaçlarından biri olarak gören ve büyük önem atfeden bir yaklaşımdır (Baldwin, 2003: 10).

Realizmin temel varsayımlarından biri olan güç, uluslararası ilişkilerde yer alan önemli bir kavram olmasına karşın, açıklanması ve sınırlarının belirlenmesi oldukça zor bir kavramdır. Genel olarak güç, diğer bir aktöre, yapmayacağı bir şeyi yaptırma veya yapacağı bir şeyi yaptırmama kabiliyeti olarak tanımlanır. Başka bir tanımda ise, aktörlerin başka bir aktörden etkilendiğinden daha çok etkilenmesi şeklinde ifade edilir. Belirtilen tanımlarda güç bir etki unsurudur. Diğer bir tanımda güç, etkinin kendisi değil, diğer aktörleri etkileyebilme kabiliyeti veya potansiyeli olarak tanımlanır. Uluslararası ilişkiler düşünürlerinin çoğu, bu tarz bir potansiyelin, başat aktör olarak nitelendirilen devletlerin spesifik özelliklerine (maddi-manevi) veya sahip oldukları özelliklere (ülke büyüklüğü, gelir seviyesi, askeri kapasitesi) göre farklılık gösterdiğini savunmaktadır. Bu durum ise, bir kabiliyet olarak güç unsuru şeklinde ifade edilmektedir. Bir etki unsuru olarak kabul edilen güç unsuru, realizmin önem verdiği konular arasında yer almaktadır (Goldstein ve Pevehouse, 2015; 87-88).

Realizmin insan doğasına atfettiği olumsuz özelliklerin devletlerin davranışlarında da kendini gösterdiği görülmektedir. Realizme göre insan doğası gereği kötü, karamsar, bencil ve çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Devletler de tıpkı insanlar gibi bencil ve uluslararası alanda ulusal çıkarlarına göre politikalarını şekillendirmektedir. Devletlerin dış politikalarının şekillenmesindeki temel etken ulusal çıkarlardır. Bu kapsamda, Morgenthau, ulusal çıkar ile güç arasında bir bağlantı kurarak ulusal çıkarın uluslararası alandaki güç ilişkileri kapsamında şekillendiğini ifade etmektedir. Devletler arasındaki güç ilişkilerinde, ulusal çıkarın sabitlik ve sürekliliği oluşturduğunu, gücün ise esneklik ve değişkenlik sağladığını belirtmektedir. Bu doğrultuda devlet adamlarının uluslararası alanda ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için gücü esas alarak savunacaklarını dile getirmiştir (Eralp, 2009: 72).

Uluslararası sistem, uluslararası alanda devletleri denetleyen herhangi bir üst otoritenin olmamasından dolayı anarşik bir yapıdadır. Bu kapsamda realizm, Machiavelli'nin kullandığı “*amaca giden her yol mubahtır*” ifadesi ile Thomas Hobbes'un “*insan insanın kurdudur (Homo homini lupus)*” ifadelerini ön kabul olarak görmektedir (Donnelly, 2004: 13-14). Thomas Hobbes ve Machiavelli'nin insan doğasını kötümser olarak görmesi uluslararası alana aktarıldığında, realizmin uluslararası alan hakkındaki temel varsayımları ortaya çıkmaktadır. Realistlere göre uluslararası sistem, devletlerin acımasız bir şekilde güç mücadelesi içerisinde olduğu bir savaş alanı olarak görülmektedir. Thomas Hobbes'un devletlerin iç yapısından kaynaklı anarşi durumunun düzelebileceğine dair inancını uluslararası yapının anarşik olmasına taşıyamamasının

nedeni, egemen ve eşit özelliklere sahip devletler arasındaki anlaşmazlıklara çözüm getirebilecek herhangi bir üst otoritenin olmaması olarak belirtilmektedir (Sönmezoğlu, 2000: 101). Uluslararası sistemin anarşik yapıda olmasından dolayı uluslararası politika bir güç mücadelesi olarak görülmekte ve bu güç mücadelesi devletlerin ulusal çıkar olarak belirtilen güç kapasitelerini arttırmak amacıyla yürütülmektedir (Morgenthau, 1967: 25). Dolayısıyla anarşik yapıda olan uluslararası sistemde devletlerin temel amacı, ulusal güvenliklerini sağlamak ve bu kapsamda güç kapasitelerini arttırmaktır.

Uluslararası sistemin anarşik yapısının temel belirleyici unsuru ise “güç”tür. İnsanın doğasında yer aldığı varsayılan güçlenme, hakimiyet kurma ve yönetme isteği devletlerin uluslararası alanda diğer devletlerle olan ilişkilerine de yansımıştır. Aynı zamanda hırslı ve açgözlü olan insanlara benzer bir şekilde devletlerin de anarşi ortamında mevcudiyetlerini/varlıklarını devam ettirebilmeleri maksadıyla sürekli bir güç mücadelesi içerisinde olacakları varsayılmıştır. Bahse konu olan güç mücadelesinin ise uluslararası alanda devletler arasında bir güç dengesi oluşturacağı ve uluslararası sistemin anarşik yapısının son bulacağı savunulmuştur (Demir ve Varlık, 2013: 70-71).

Realistler, devletler arasındaki ilişkilerin belirleyici bir ögesi olarak gücü görürken bireyleri, grupları ve uluslararası örgütleri göz ardı etmektedir. Realizme göre uluslararası ilişkilerde devletlerin üzerinde durması gereken yegâne konulardan biri güçtür. Bu nedenle devletlerin elde edecekleri güç, uluslararası alanda diğer devletler üzerinde bir üstünlük kurmaya yarayan bir ögedir. Uluslararası politikada elde edilen güç, daha fazla güç isteği ve gücün daha etkin kullanılmasını sağlayan bir araçtır. Bu bakımdan gücü, küresel sistemin işleyişinin belirleyici bir unsuru olarak görmek mümkündür. Var olan statükoyu devam ettirme veya değiştirme arzusunda olan devletlerin güç kapasitelerini arttırmak istemesi sebebiyle zorunlu bir şekilde güç dengesi durumu meydana gelmektedir. Kendiliğinden ortaya çıkan bir durum olarak güç dengesi, realizme göre, uluslararası politikada devamlılığı sağlayan bir unsurdur (Morgenthau, 1970: 217). Realist anlayışı benimseyen düşünürlere göre, devletler için gücün fonksiyonu, uluslararası politikada diğer devletlere üstünlük sağlayabilmektir. Belirtilen bu güç rekabetinde, devletler güç elde etmek için farklı yollar denemektedir. Aksi takdirde devletler, sahip oldukları gücü kaybedebilir veya yeni bir güç kullanarak eski gücüne yeniden sahip olmayı deneyebilir (Toynbee, 1997: 136).

Realizmin üzerinde yoğunlaştığı bir diğer konu ise devletlerdir. Realistler, uluslararası ilişkilerin yegâne aktörleri olarak devletleri kabul etmektedir. Devletler egemenlik sahibi olmasından dolayı diğer aktörlerden (uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları vb.) farklı görülmektedir. Bu durum devletlerin bağımsız, otonom ve egemen aktör olması nedeniyle açıklanmaktadır. Kısacası, realizme göre devletler bütüncül ve yekpare yapıda olan bir varlıktır. Devletler bütüncül bir yapıda oldukları için, dış politikanın yorumlanması adına iç politikalarındaki farklılıkların dikkate alınması veya değerlendirilmesi gerekmemektedir (Gilpin, 1984: 301). Bununla birlikte realizme göre, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devlet, bünyesinde barınan farklı siyasi partiler ve çıkar grupları gibi unsurları dikkate almadan hareket etmektedir. Bu kapsamda realizme göre devletin iki temel belirleyici özelliği vardır: uluslararası ilişkilerin egemen olan tek aktörü olması ve rasyonel hareket eden bütüncül birimlere sahip olmasıdır (Balcı, 2016: 124). Realist varsayımda devletler bilardo topu veya kara kutulara benzetilmektedir. Bunun nedeni ise, yekpare bir yapıda olan devlet uluslararası alanda ulusal çıkarları gereği belirli politika izlemesinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, uluslararası alanda rasyonel hareket eden devletler dış politika oluşturma sürecinde rasyonel politikalar yürütmeye dikkat eder. Fayda maksimizasyonu sağlayarak alternatif politikalar arasında en fayda sağlayıcı politikayı benimsemektedir (Viotti ve Kauppi, 2016: 40).

Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak görülen devletlerin bir başka ortak özelliği ise, uluslararası alanda meydana gelen sorunlar hiyerarşisinde ulusal güvenliği ilk sırada görmeleridir. Devlet, mevcudiyetini devam ettirebilmek için ulusal güvenliği büyük önem atfedilen bir konu olarak görmektedir. Bu nedenle realizm, güvenlik ve stratejik konuları “Yüksek Politika” (High Politics) olarak görürken, ekonomik ve sosyal konuların “Alçak Politika” (Low Politics) olduğunu varsayar. Ulusal güvenliğin devletler açısından en önemli husus olduğu varsayan Realizm, güvenlik ve stratejik konuların,

ekonomik ve sosyal konuların yoğunlaştığı alan üzerinde egemen olduğunu savunur. Realistlere göre, devletlerin nihai amaçlarına ulaşmak ve ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanacakları yegâne öge güçtür. Bu sebeple, realizm uluslararası ilişkilerin temelini güç mücadelesinden kaynaklandığı savunmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2016: 40).

Realizme yaptığı katkılarla öncü isimlerden biri olan Morgenthau'ya göre ulusal gücü nitel ve nicel etkenler meydana getirmektedir. Bu kapsamda nitel unsurların ulusal moral, ulusal karakter, diplomasi ve hükümetin niteliğinden kaynaklandığını; nicel unsurların ise coğrafya, doğal kaynakların zenginliği, endüstriyel ve askeri kapasite ile nüfustan kaynaklandığını savunmaktadır (Morgenthau, 1970: 140-194).

Realizmin siyasi temellerinin oluşmasına önemli ölçüde katkı sağlayan Morgenthau, diğer realistlerden de etkilenerek realizmin altı temel ilkesini ifade etmektedir. Bunlar:

I) İnsan doğası gereği kötü, bencil ve çıkarlarına göre hareket eden varlıktır. Devletlerin iç ve dış siyasette yürütmüş oldukları politikalar liderler ve karar mercilerinin bu insani yapısına göre şekillenmektedir. Böylece yapısı insanın doğasından kaynaklanan nesnel kanunlar iç ve dış politikanın belirleyici unsuru olarak ifade edilmektedir.

II) Uluslararası alanda devletlerin izleyecekleri yol ve yöntemleri belirleyen en önemli etken gücün elde edilmesi olarak ifade edilen çıkarlardır. Devletler, uluslararası alanda öncelikle hayatta kalabilmek için güç elde etmek zorundadırlar. Bu nedenle ulusal çıkarları en üst düzeyde tutarak güç elde etmeyi, daha sonra ise bu gücü arttırmayı hedeflerler. Bu kapsamda Morgenthau şu ifadeleri kullanmaktadır:

Uluslararası siyaseti kavrayıp anlamaya çalışan akıl ile anlaşılması gereken gerçekler arasındaki bağlantıyı bu kavram sağlamaktadır. Çıkar kavramı siyaseti, ekonomi, ahlak, estetik ve din gibi konulardan ayrı ve bağımsız bir eylem ve anlayış konusu ve alanı olarak ele alır. Böyle bir kavram olmaksızın, uluslararası veya ulusal, hiçbir siyaset kuramı kurulması hiçbir şekilde mümkün olamazdı. Zira böyle bir kavram ve anlayış olmaksızın ne siyasal olan gerçek ve olgularla siyasal-olmayanları ayırabilmemiz, ne de politika alanına sistematik bir düzen verecek tek bir ölçü tesis edebilmemiz mümkün olabilirdi.... Güç şeklinde tanımlanan çıkar kavram ve anlayışı gözlemcinin entelektüel bir disiplin taşımasını, siyasete konu olan şeyleri rasyonel bir düzen içinde ele almasını, böylece, siyaseti kuramsal olarak anlaşılabilir kılmasını gerektirir. Siyasetin gözlemcisi değil de aktörü durumunda bulunanlar açısından ise, gene aynı anlayış eylemlerde rasyonel bir disiplin sağlar ve Amerikan, İngiliz veya Rus dış politikasının farklı güdülere, farklı tercihlere ve birbirlerini izleyen farklı devlet adamlarının entelektüel ve moral nitelik farklarına rağmen akıl yoluyla anlaşılabilir, rasyonel bir devamlılığa sahip, şu veya bu ölçüde kendi içinde tutarlı bir olgu özelliği kazanmasını temin eder (Morgenthau, 1970: 4-5).

III) Devletler için öncelikli olan güç ve çıkar tanımlamalarının zaman ve mekân gibi durumlara bağlı olmamakla beraber dış politikanın formüle edildiği siyasi ve kültürel boyuta göre farklı amaçlar şeklinde meydana gelebilmektedir.

IV) Uluslararası ilişkilerde evrensel ahlaki ilkeler evrensellik konusunda şüphe duyulan bir husus olduğundan dolayı kullanılamaz.

Siyasal Realizm, politik eylemin ahlaki öneminin farkındadır fakat çoğu zaman başarılı bir politikanın gerekleriyle ahlakın emirleri arasında giderilmesi güç bir gerilim olduğunu da gözden kaçırmaz.... Siyasal Realizm, evrensel moral ilkelerin, evrensel soyut formüller biçimi içinde, devletlerin eylemlerine uygulanamayacağı görüşündedir ve bu ilkelerin zaman ve mekân konusundaki somut şartlara göre ayıklanması gerektiğine inanır.... Her siyasi ahlakilik, ahlaki görünen bir eylemin siyasal sonuçlarını hesaba katmak zorundadır (Morgenthau, 1970: 11-12).

V) Söz konusu olan evrensel ahlaki ilkeler ile devletlerin ahlaki amaçları arasında bir ilişki yoktur. Bu nedenle devletlerin bir bölümünün ahlaklı diğer bölümünün ise ahlaki olmayan şeklinde sınıflandırmanın doğru olmadığı kabul edilmektedir. Uluslararası ilişkileri anlamak için ahlaki ilkelerden ziyade devletlerin çıkarlarının anlaşılması gerekmektedir.

VI) Realizm ile diğer teoriler arasındaki derin farkın nedeni, realistlerin ulusal ve uluslararası politikanın hukuk ve ekonomi gibi diğer alanlarla bir tutulmaması gereken bir alan olarak kabul etmeleridir. Özellikle Morgenthau, uluslararası alanda devletlerin güç, çıkar ve sistemin anarşik yapısına atfedilen öneminden dolayı coğrafî, ekonomi ve askeri konuların öncelik sıralamasına göre ikincil nitelikte olması gerektiğini savunur (Morgenthau, 1948: 12). Belirtilen bu son ilke ile birlikte realizmin 1950'li yıllardan itibaren uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki önemi giderek artmaya başlamış, bu neticede uluslararası ilişkilerin somut olguları üzerinde araştırmalar yoğunlaşmaya başlamıştır.

Realizmin bir diğer özelliğine göre ise, devlet adamını yönlendiren öğeler korku, kuşku, güvensizlik, ün elde etme, prestij ve çıkardır. Özellikle bunlar arasındaki korku ve bunun neden olduğu güvenlik ikilemi devletleri savaşa zorlayan sebepler arasında gelmektedir. Öyle ki, bir devletin güvenliğini sağlamak adına yürütmüş olduğu politikalar diğer bir devlet tarafından tehdit algılamasına neden olmakta ve böylelikle savaş kaçınılmaz hale gelmektedir. Bunun en önemli örneklerinden birinin yer aldığı Thucydides'in eserinde, Atina'nın güçlenmesinin Sparta'da tehdit algılamasına sebep olması, taraflar arasında savaşa başvurulmasının zorunlu olduğunu göstermektedir. Machiavelli'ye göre ise, ulusal güvenliğin sağlanması için savaş elzemse yapılmalıdır (Arı, 2013: 139).

Özetle belirtmek gerekirse, realizm, uluslararası ilişkilerin yegâne aktörünün devlet olduğunu, devletin yekpare ve bütüncül bir yapıda olduğunu varsaymaktadır. Uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları gibi birimlerin uluslararası ilişkilerde varlığını kabul etmemektedir. Realizme göre, devletlerin nihai amacı ulusal güvenliği ve ulusal bekayı muhafaza etmektir. Bu nedenle önem atfettiği bir unsur olarak güç ve çıkar kavramları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Devletlerin ulusal güvenliğini sağlamak için sahip olması gereken güç, uluslararası alanda egemen bir devlet olarak kabul edilmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte uluslararası sistemin yapısına da değinen realizme göre, sistemin yapısı devletlerin güç mücadelesi içerisinde olmasından dolayı anarşiktir. Bu anarşi ortamında devletler, bekasını sağlamak adına güç mücadelesine girmek zorunda kalır. Bu nedenle askeri ve güvenlik konularına öncelik vererek, ekonomik ve sosyal konuları ikinci planda varsayar. Realizmin varsaydığı diğer bir özellik ise, insan doğasına olan yaklaşımıdır. Realizme göre, insan doğası gereği kötü, kibirli, hırslı ve çıkarlarının peşinde koşan bir yapıdadır. Devletlerin uluslararası alandaki dış politikalarını da insan doğasına benzeterek, tıpkı insanlar gibi devletlerinde güç elde etmek için birtakım politikalar yürüttüğünü savunur. Böylelikle devletlerin hayatta kalabilmeleri için gerekli politikaları izleyeceğini ayrıca yürütmüş olduğu politikalarla ulusal çıkarlarını maksimize ederken diğer bir yandan da ulusal güvenliğini muhafaza edeceğini savunur.

3.2. Neorealizm

Neorealizmin kurucusu olarak ifade edilen Kenneth Waltz, 1959 yılında yazdığı "İnsan, Devlet ve Savaş" aslı eserinde realizm başta olmak üzere uluslararası ilişkiler alanındaki kuramsal düşünceleri eleştirmiş ve teorik olarak bu düşüncelerin farklı sonuçlarını ortaya koymaya çalışmıştır (Knutsen, 2011: 329). Yazılan bu eserde Waltz, uluslararası ilişkilerin temel dayanaklarından olan teorilerin sahip oldukları problemleri belirlemenin en iyi yolunu, kuramsal olarak belirlenen önermelere yönelik kapsamlı bir soru ortaya atmak ve ortaya atılan bu sorunun cevaplarını, ayrıntılı bir şekilde değerlendirmek olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda Waltz, uluslararası ilişkiler teorilerinin mevcut sorunlarının belirlenmesi için, savaşların ve çatışmalar temel sebeplerinin neler olabileceği sorunsalını ortaya koymuş ve bu sorunsalı üç farklı biçimde

ele almıştır. Bunlar; insan, farklı yapılara sahip olan devletler ve son olarak sistemdir (Waltz, 2009: 12).

İlk olarak insan doğasına vurgu yapan Waltz bu durumu şu şekilde belirtmiştir: Uluslararası alanda yaşanan savaşların en önemli sebebine yönelik ortaya atılan sorunsallara farklı yanıtlar bulmak mümkündür. Fakat bu yanıtlar arasında öncelikli olacak olgu insan doğasının genel yapısıdır. Çünkü uluslararası ilişkiler teorileri, tarihsel süreç içerisinde yaşanan savaşların nedenini insanın doğasına dayandırmıştır. Özellikle realizm, savaşların en temel sebebinin insan doğasından kaynaklandığını ve insan doğasının kötü olduğunu savunmaktadır. Buna karşı olarak Neorealizmin kurucu olarak kabul edilen Waltz, savaşların temel nedeninin belirlenmesinde insan doğasının temel alınmasının net bir şekilde sonuç vermeyeceğini öne sürmektedir. İnsan doğasının kötü olmasının savaşlara neden olabileceği ve insanın psikolojik bakımdan geliştirilerek iyiye yönlendirilebileceği düşüncesi Waltz'a göre genel bir geçerlilik kıstası değildir. Bu doğrultuda Waltz, incelenen teorilerin savaşların en önemli nedeninin insan doğası olduğu varsayımını ve söz konusu olan bu sorunsalın cevabının tam olarak verilememesini yetersiz bulduğunu dile getirmiştir (Waltz, 2009: 35-40).

Waltz, ikinci olarak, uluslararası ilişkiler teorilerinin varsayımlarının eksikliğini belirlemek adına farklı devlet yapılarını ele almıştır. Ona göre, genel bir ifadeyle savaşların devletler arasında gerçekleşen bir olgu olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle savaşlar esnasında devletlerin yapmış olduğu hatalar savaşların sonucunu etkilemiştir. Devletlerin savaşları ortadan kaldırmak için uzlaşmaya gitmeleri savaşların azalmasına ve hatta tamamen ortadan kaldırılmasına zemin hazırlayabilir. Bu doğrultuda bazı bilim insanları, devletler arasında kabul edilen ortak bir yasalar bütünüünün olması gerektiği üzerinde dururken, bazıları ortak güvenlik ve silahsızlanmanın oluşturulması için uluslararası örgütlerin kurulmasını, bazıları ise küresel barışın sağlanabilmesi için devletlerin demokratikleştirilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Fakat bu düşüncelerden hiçbiri söz konusu varsayımın hayata geçirilmesini sağlayamamıştır. Devletlerin iyi veya kötü olarak sınıflandırılmasının yanlışlığı üzerinde duran Waltz, devletlerin iyi veya kötü olarak sınıflandırılmasının beklenen sonuçları vermeyeceğini ifade etmiş ve bunun bir ütopya olacağını belirtmiştir. Özellikle savaşların önlenmesi için oluşturulacak uluslararası örgütlerin devletler arasında bir uyum sağlayacağı çok zor bir ihtimaldir. Birinci Dünya Savaşı sonrası barışı sağlamaya yönelik atılan adımların başarısız olması buna örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde, devletlerin demokratikleştirilmesi gerektiği savı da yetersiz kalmaktadır. Çünkü devletler gerekli gördüğünde güç kullanma zorunda olabilir. Kısacası, devletlerin gerekli gördüğü durumlara savaşa başvurması bir seçenek olarak görülmektedir. Bu kapsamda Waltz, uluslararası alanda yaşanan savaşların devletlerin yapılarından dolayı olduğu varsayımını, teorik olarak istenen sonuçlara erişmekte yetersiz kaldığını kabul etmemekte ve bu varsayım üzerine oturtulmuş teorileri eleştirmektedir. İlk olarak iyi devlet-kötü devlet ayrımına dikkat çeken Waltz, iyi devletin barış yanlısı kötü devletin ise savaş yanlısı olduğu algısını şüpheli bir durum olarak görmüş ve ayrıca devletlerin demokratikleştirilerek iyiye doğru evrilebileceği savını da reddetmiştir (Waltz, 2009: 114-117).

Son olarak sistem bazında değerlendirmelere bulunan Waltz, uluslararası alanda meydana gelen çatışmaların veya savaşların önlenmesi için üst bir otoritenin bulunmadığını savunmaktadır. Devletler üst bir otoritenin bulunmasını istememektedir. Üst bir otoritenin olmadığı uluslararası sistemin yapısı ise anarşiktir. Bu anarşi ortamında devletlerin uyumlu olması beklenemez bir durumdur. Nitekim uluslararası sistemin bir birimi olan bazı devletler, ulusal çıkarlarını maksimize edebilmek için gücü kullanabilirler. Eğer devletler veya uluslararası örgütler, çıkarları gereği güç kullanırlarsa, karşısındaki devletler veya uluslararası örgütler de aynı şekilde karşılık vermeyi tercih edeceklerdir. Böylelikle güçlü devletler güçsüz devletlere üstünlük kuracaktır. Sistem içerisinde devletlerin eylemleri, içerisinde bulunduğu durumlara bağlıdır. Bu minvalde devletlerin dış politikaları diğer devletlerin dış politikalarına göre şekillenmektedir. Başka bir ifadeyle, her devletin ulusal stratejisi diğer devletlerin stratejisiyle bağlantılıdır. Uluslararası sistemde dikkat edilmesi gereken en önemli etkenlerden biri de güç dengesidir. Güç dengesi, uluslararası rekabetin yol açacağı güç kullanımının

engellenmesi için önemli bir etkidir. Bir devletin başka devlet üzerinde hakimiyet kurmak istemesi durumunda diğer devlet karşılık verme durumunda kalacak ve böylelikle istenmeyen sonuçlar ortaya çıkacaktır. Güç dengesinde arzu edilen sonuçların elde edilmesinin en önemli koşulu, dengeyi sağlama amacı taşıyan devlet veya devletlerin sistemde üstünlük kurmak isteyen devlet veya devletlere karşı dengeli bir konumda yer almalarının sağlanmasıdır. Çünkü taraflardan birinin diğerine oranla daha güçlü olması, ofansif politikalar izlemesine neden olur. Bu kapsamda devletler arasında bir dengenin kurulması, güç dengesi sistemi önemli bir nitelik sağlamaktadır (Waltz, 2009: 210-213). Bu kapsamda Realizmin eleştirisini yaparak onu geliştirmeye çalışan Waltz, uluslararası sistemde devleti temel almış, ancak devletlerin özel önem atfettiği gücü maksimize etme çabası içinde olmadıklarını, gücün bir amaçtan ziyade araç olduğu belirtmiştir (Waltz, 2010: 96-97). Klasik Realizmde devletler uluslararası ilişkilerin yegâne aktörleridir. Bu nedenle devletler için güç, ulusal çıkar ve güç dengesi kavramı oldukça önemlidir. Devletler belirtilen bu kavramlar üzerinden hareket alanı sağlamaya çalışmıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda realist düşünürler içerisinde farklı açıklamalar ve görüş ayrılıkları meydana gelmiştir. Özellikle Morgenthau'nun Realizm anlayışı uzun yıllar boyunca eleştirilmiş, 1979 yılında Kenneth N. Waltz "Theory of International Politics" adlı kitabında Realizme olan eleştirilerini dile getirmiştir. Neorealizm'in kurucusu olarak kabul edilen Waltz, farklı siyasal sistemlere ve farklı ideolojilere sahip olan devletlerin benzer tutum ve davranışlarda bulunmasının sebebini "yapı" kavramı üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Marx'ın dış politikayı açıklamak için sınıf mücadelesi ve ekonomi kavramlarını kullanmasını, klasik liberallerin dış politikayı birey seviyesinde değerlendirmesini ve Wallerstein'in kapitalist dünya ekonomisinin devletlerin dış politikaları üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmasını "indirgemeci" olarak değerlendirmiş, Realizmin kurucularından olan Morgenthau'nun ise dış politika ile uluslararası ilişkiler kavramlarını birbirine karıştırdığını belirterek, Neorealizm ile bunu kanıtlamaya çalışmıştır (Waltz, 2010: 25).

Neorealizm, Realizm üzerine yapılan eleştiri ve tartışmaların bir sonucudur. Fakat realizmin de yadsınamaz geniş bir alana sahip olduğu ve kendi içerisinde gerçekleşen eleştiri ve tartışmalara ev sahipliği yaptığı bilinmektedir (Walt, 1997: 12). Anarşi kavramına farklı anlamlar yükleyen Neorealistler, kendi içerisinde de "Savunmacı Realizm" ve "Saldırgan Realizm" olarak iki gruba ayrılmaktadırlar. Bahse konu olan bu gruplar her ne kadar farklı görüşlere de sahip olsalar, genel olarak Realizm çatısı altında bulunur ve eleştirilerini bu doğrultuda yaparlar. Bu konuda Samuel Huntington yaptığı bir açıklamada, Morgenthau ve Neorealizm 'in kurucu olarak kabul edilen Waltz'ın yaptıkları çalışmalarının, uluslararası politikada temel prensip olarak kabul edilmesinin elzemliğini ifade etmiştir (Synder, 2002: 150).

Öncelikle Neorealistler, uluslararası sistemin yegâne aktörünün devlet olduğunu ve bu sistemin ise anarşik bir yapıda olduğunu temel ilke olarak kabul etmektedirler. Bu nedenle Morgenthau'nun söz ettiği insanın doğasına hiç değinmez ve pozitivist bir perspektifle uluslararası sistemi bilimsel olarak açıklamaya çalışırlar. Sistemin yapısını güç (power) ve kapasitenin dağılımına (distribution of capabilities) dayandırarak, egemen devletleri "her istediğini yapabilme özgürlüğüne sahip olan devlet" olarak değil hem iç politikada hem de dış politikadaki problemlerin çözümü için kendisi uğraşan, bu problemlerin çözülebilmesi için gerekli gördüğünde farklı devletlerle iş birliği yapan, dolayısıyla bazı sorumlulukları üstlenerek bağımsızlığını sınırlama kararını veren devlet olarak görürler. Ayrıca uluslararası sistem içerisinde yer alan devletlerin davranışlarının benzerlik taşıdığını, fakat bu davranışlarını gerçekleştirme kapasitelerindeki farklılıklar devletleri birbirinden ayırmakta, dolayısıyla sistem içerisindeki devletlerin değişen davranışları sistemi de değiştirebilmektedir. Bir uluslararası sistemin istikrarlı olabilmesi iki şekilde gerçekleşebilir. İlki, istikrarın sağlanması için sistemin anarşik yapısını sürdürmesi gerekmektedir. İkincisi ise, sistemi oluşturan birimlerin (devletlerin) sayısında herhangi bir değişimin olmaması istikrarı devam ettirecektir. Kısacası her iki durumun gerçekleşmesi halinde sistem sabit kalacaktır. Bu doğrultuda sistemdeki değişim arka planında yer alan güçlü devletlerin miktarına odaklanmak gerekmektedir. Sistemde yer alan güçlü devletlerin sayısı büyük ölçüde değişiklik göstermeyebilir veya aynı sayıda kalabilir. Çünkü büyük güçlerden bazılarının sistemden ayrılması durumunda

onların yerini alacak güçlü devletler olabilir. Bu kapsamda uluslararası sistemin istikrarlı bir yapıda olduğu ifade edilebilir (Waltz, 1986: 161-163).

Uluslararası sistemle ulusal sistemler arasındaki farka da değinen Waltz, sistemin ana kuralları, sistemi meydana getiren birimlerin (devletlerin) niteliği ve birimler arasındaki güç dağılımı gibi öğelerin bu farkı oluşturduğunu ifade etmiştir (Arı, 2013: 157). Ulusal sistem alt-üst ilişkisine dayanan hiyerarşik bir yapı özelliği taşıırken, uluslararası sistem devletler arasında âdem-i merkezîyetçi anarşik bir yapıya sahip olan bir özellik taşımaktadır. Uluslararası sistemde devletlerin güçleri birbirinden farklıdır fakat yine de benzer fonksiyonları sergilemektedirler (Sönmezoğlu, 2000: 109).

Devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak belirten Neorealist anlayışa göre devlet, belli bir amaç doğrultusunda hareket ederek ulusal çıkarlarını maksimum seviyede gerçekleştirmek için ulusal güç unsurlarını kullanan bir varlıktır (Mearsheimer, 2010: 78). Devletler bu uygulamaları gerçekleştirirken diplomasiyi de bir araç olarak kullanır. Ayrıca devletler varlıklarını sürdürebilmek için kendini koruyabilme çabasına girişmektedir. Kendi varlıklarını koruyabilme kabiliyeti (self-help) anarşik olan uluslararası sistemin en önemli dinamiklerinden biridir (Waltz, 1988: 624). Devletler bunu sağlayabilmek için ekonomik gücü arttırmaya yönelik politikalar izler, askeri kapasitesini arttırırken bir yandan da silah çeşitliliğine gider, uluslararası alanda ittifak girişimlerinde bulunur veya uluslararası örgütlere katılmaya çalışır. Bu faaliyetlerinden dolayı uluslararası alanda birçok devlete rol model olarak onları etkileyebilir.

Neorealist anlayışa göre devletler rasyonel olan bireylere benzemektedir. Çıkarlarını gerçekleştirmek için hareket ederek uluslararası sistemi şekillendirebilirler. Ayrıca devletler pragmatist anlayışa sahiplerdir. Bu kapsamda amaçlarına ulaşmak adına en yararlı olan araçları kullanırlar (Bostanoğlu, 1999: 87). Bu noktada Neorealistlerin devletlerin gücünü araçsallaştırdığı görülmektedir. Tam olarak bu noktada Realizm 'den ayrılmaktadır. Neorealizmin kullanılması mümkün olarak gördüğü güç, devletlerin uluslararası alanda tehdit algılamalarına da neden olabilir. Bu durum güçlü bir devletin kendilerine saldırabileceği veya devletlerin askeri ve ittifak güçlerini artmasına dolayısıyla muhtemel saldırı ihtimalini arttıracak şekilde yorumlanabilir (Waltz, 1988: 616). Dolayısıyla, devletler gücü bir amaç olmaktan ziyade araç olarak kullanmaktadır. Bu nedenle, herhangi bir saldırı durumunda devletlerin nihai endişesi “güç” değil “güvenlik”tir (Waltz, 1992: 36).

Waltz'a göre sistemin temel özelliği güç dengesidir ve güç dengesinin süreklilik göstermesi gerekmektedir. Dengenin bozulması durumun yeniden oluşturularak sürdürülmelidir. Waltz, çok kutupluluktan ziyade iki kutuplu sistemi daha istikrarlı olarak görmektedir (Arı, 2013: 158). Özellikle çok kutuplu sistemin, uluslararası sistemin yapısını daha anarşik durumu getirebileceğini, fakat iki kutuplu sistemde sistemin başat aktörlerinin uluslararası sistemi denetleyerek anarşinin oluşmasına izin vermeyeceğini savunmaktadır. Waltz, böyle bir olası durumun savaş ihtimalini arttıracaklarını, bu nedenle çok kutuplu sistem yerine iki kutuplu sistemin uluslararası sistemin temeli olması gerektiği görüşündedir. Çok kutuplu sistemde yeni bir aktörün oluşmasının muhtemel olduğunu ve yeni aktörlerin uluslararası konjonktürü değiştirebilecek potansiyele sahip olabileceğini düşünmektedir. Bu durum ise uluslararası alanda devletlerin güvenliğini tehdit edebilecek sonuçlarına neden olabilir. Neorealistlerden bazıları ise bu konuya farklı yaklaşarak, uluslararası sistemin en istikrarlı düzeninin hegemonik devletlerin sistemin başat aktörü olduğu ve uluslararası hukuk kuralları veya normlarının uygulamasında denetleyici görev yapmasını öngören bir sistem olduğunu düşünmektedir (Ashley, 1984: 245). Bu bağlamda, temel olarak yapı ve sistem kavramları üzerinde yoğunlaşan Waltz, devletlerin uluslararası sistemin yapısına göre hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. Merkezi bir otoritenin bulunmamasından dolayı uluslararası sistemin yapısı anarşiktir. Devletler uluslararası alandaki bu anarşi durumunda öncelikle egemenliklerini ve ülke güvenliğini muhafaza etmektedir (Forde, 1995: 42).

Waltz uluslararası sistemin temel yapısını şu üç özellikte açıklamaya çalışır:

I) İlk özellik uluslararası sistemin düzenleyici ilkesidir. Bu doğrultuda sistemin düzenleyici ilkesi ise anarşidir. Ayrıca uluslararası sistemin hiyerarşik bir yapıda değildir. Devletlerin kendi iç dinamiklerinde hiyerarşi mevcuttur.

Waltz, 'Theory Of International Politics' içinde su ifadeleri kullanır: “Ulusal politika, otorite, idare ve hukukun alanıdır. Uluslararası politika ise gücün, mücadelenin ve üzerinde yaşanan toprağın alanıdır. Ulusal alan hiyerarşik, dikey, merkezi, heterojen olarak anlatılırken; uluslararası alan anarşik, yatay, dağınık, homojen, emredilmeyen ve karşılıklı uyum gibi kelimelerle ifade edilebilir (Waltz, 1979: 113).

Uluslararası sistemin anarşik yapısının yol açtığı korku ve güvensizlik uluslararası ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Neorealistler anarşi olgusuna bir neden olarak bakarak bunu devletlerin dış politikalarını açıklamada önemli bir çıkış noktası olarak kabul ederler. Devletlerin yasadıkları güvenlik ikilemi ve self help gibi kavramlar üzerinde dururlar. Onlara göre herhangi bir devletin güvenliğini sağlamaya yönelik faaliyetleri diğer devletlerin güvenliğini tehlikeye sokmaktadır (Arı, 2006: 198).

Her devletin öncelikli amacı üniter yapısını korumak ve toprak bütünlüğünü sağlamaktadır. Bu nedenle devletler varlıklarını devam ettirebilmek için gerekli önlemleri almaktadır. Devletlerin ulusal güvenliklerini sağlamak adına giriştikleri silahlanma çeşitliliği ve askeri kapasitesini artırma gibi unsurlar diğer devletlerin tehdit algılamasına neden olabilir. Bu durum da anarşinin oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Örneğin İran'ın kendi güvenliği sağlamak için nükleer faaliyetler geliştirmesi, komşu ve diğer devletlerin güvenliklerinin tehdit altında olduğu algısına neden olmaktadır.

II) Bir diğer özellik ise birimlerin (devletlerin) işlevselliğidir. Uluslararası sistem, eşit, egemen ve benzer işlevlere sahip olan devletler tarafından oluşan bir sistemdir. Bu sistem, güçlü ve zayıf devletlerden oluşur. Fakat kâğıt üzerinde veya diplomatik iletişim yürütüldüğünde büyük veya küçük devlet gibi ayrımlar söz konusu değildir. Bir devlet eğer egemen ve bağımsız devlet niteliklerini bünyesinde barındırıyorsa ve aynı zamanda uluslararası alanda da tanınıyorsa kapasite olarak zayıf olsa bile bile güçlü devletlerle aynı ayrıcalıklara sahiptir.

III) Uluslararası sistemin son özelliği ise güç dağılımıdır. Uluslararası sistemde devletler arasındaki güç dağılımı birbirlerinden farklıdır. Bu kapsamda güç devletlerin bir unsuruyken, güç dağılımı uluslararası sistemin bir unsurudur. Ulus-devletlerin ortaya çıkmasından itibaren uluslararası alana iki kutuplu ve çok kutuplu sistem hâkim olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası sistemdeki güç dağılımı tek bir gücün ağırlıkta olduğu bir sistem görünümünde olmuştur. 2000'li yıllara gelindiğinde ise güç dağılımı farklı devletlerin de uluslararası alanda güçlü konuma gelmesiyle değişmiş ve çok kutuplu bir sistem uluslararası alana hâkim olmuştur. Fakat hegemonik bir güç olmak isteyen devletlerin siyasal, askeri, ekonomik, sosyal ve teknolojik açıdan gelişme göstermesi gerekmektedir. Günümüzde ABD bu özelliklere sahip olduğundan dolayı uluslararası alanda etkin bir aktör olarak göze çarpmaktadır. Ancak hegemonya rekabetinde olan diğer devletler (Rusya, Çin vb..) belirtilen özelliklerin bir bölümüne sahip olduklarında farklı kulvarlarda da olsa ABD ile rekabet etmektedir. Bu noktada Rusya'nın giderek güçlenmesi, Çin'in ekonomik açıdan büyüme göstermesi ve AB'nin siyasal ve ekonomik etkisi uluslararası sistem içerisinde güçlü aktörlerin çeşitlenmesine örnek olarak verilebilir (Yalvaç, 1996: 154).

Neorealizm, Realizmin birim ve düzey açıklamalarına ek olarak yapı kavramını da ekler ve etkileşim halinde olan birimlerle uluslararası sonuçlar arasında bir nedensellik bağlantısı kurmaya çalışır. Realizmden farklı olarak ise, sadece sonuçlarla değil süreç içerisinde yer alan temel dinamiklerle de ilgilenir (Waltz, 1991: 34).

Neorealizm teorisine göre uluslararası sistem anarşik yapısından dolayı her zaman yüksek güvenlik gerektiren bir özelliğe sahiptir. Bu noktada Neorealist yazarlardan biri olan John Mearsheimer, Neorealistlerin uluslararası sistemi devletlerin daha fazla güç elde ederek birbirlerine karşı avantaj kazanmaya çalıştıkları vahşi bir alan olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bu nedenle uluslararası ilişkilerin amansız bir güvenlik yarışı olduğunu savunmaktadır. Neorealist görüşe göre, rasyonel devlet savunmasını asla ihmal etmeyen devlettir. Devletler kendilerini olası bir saldırı durumuna göre hazırlar ve potansiyel saldırılara karşı dengeli bir askeri kapasite kurmayı hedefler. Bununla birlikte

Neorealistler, devletlerin sadece ihtimaller dahilinde sınırlandırılacağını ve çatışma ihtimaline göre sınırlandırılmayacağını belirtirler (Brooks, 1997: 447).

Neorealizm, güvenlik yarışının olduğu uluslararası sistemde, devletlerin öncelikli amacının mevcudiyetini muhafaza etmek olduğunu belirtir. Fakat güvenliğı sağlamaya yönelik kısa dönemli politikalar, ilerleyen süreçlerde devletlerin belirli sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Eğer güvenlik konusunda herhangi bir tehdit algılanmıyorsa, devletler uzun vadeli politikalara yönelebilir. Bu nedenle güç rekabetinin yaşandığı sistem, rasyonel devletin ileriye dönük planlarından daha fazla vazgeçmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak rasyonel devletler, güvenliklerini sağlamak adına olası saldırılara karşı maksimum seviyede önlem almaya çalışırlar. Bu doğrultuda askeri harcamalar ile ekonomik kapasitenin genişletilmesi hususunda bir çakışma yaşandığından devletler öncelikle askeri harcamalara önem vermektedir. Bu nedenle Neorealistler, tehdit algılaması olasılığının süreklilik arz ettiği bir uluslararası alanda devletlerin ekonomik kapasitesini genişletmelerini irrasyonel bulurlar, John Mearsheimer'a göre ise, *"Devletler, uluslararası politik çevre ve uluslararası ekonomik çevreyi düzenler. İkisi çatıştığı takdirde, birinci, ikincinin üzerinde etkindir çünkü sistem anarşiktir"*. Fakat ekonomik kapasitenin iyi bir seviyede olması, ilerleyen süreçlerde devletlerin güvenliğinin daha iyi bir şekilde sağlanabilmesine zemin hazırlar. Sonuç olarak kısa vadede güvenliğı sağlamaya yönelik atılan adımlar ile uzun vadede ekonomik kapasiteyi geliştirmeye yönelik atılan arasında zaman zaman öncelik sıralaması yapılabilir. Devletler ve devlet liderleri, dönemin konjonktürüne göre bu kararı veren yetkili mercilerdir (Brooks, 1997: 450-451).

Neorealizmin kurucusu olarak kabul edilen Waltz, uluslararası ilişkileri, uluslararası sistemin yapısını temel alan bir perspektifle değerlendirmekte ve uluslararası sistemi bir bütün olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda Waltz'ın uluslararası ilişkiler alanında ortaya koyduğu teorinin temel parametreleri şu şekilde özetlenebilir:

- Adem-i merkeziyetçi bir yapıya sahip olan uluslararası sistem anarşiktir. Sistemin anarşik olmasından dolayı devlet arasında korku ve güvensizlik mevcuttur. Devletlerin yegâne amacı mevcudiyetini sağlamak ve sürdürebilmektir. Bu nedenle devletler güç elde etme ve güç kapasitelerini arttırmaya çalışmaktadır. Devletlerin güç elde etme isteğı sistemin anarşik yapısından dolayı oluşmaktadır.
- Uluslararası sistem, fonksiyonel olarak birbirine benzeyen devletlerden meydana gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle, sistemin kendilerine empoze ettiği tutum ve davranışları sergileyen devletler, bu şekilde benzer fonksiyonları yerine getirmiş olurlar. Dolayısıyla devletlerin benzer davranışlar sergilemesini sağlayan yegâne unsur sistemdir.
- Son olarak, benzer fonksiyonlara sahip devletler sadece güç kapasiteleri açısından farklılık gösterebilir. Ayrıca devletlerin güç kapasitelerinde oluşan değişimler sistemin içerisinde de değişikliğe neden olur (Yalvaç, 2010: 154). Bu kapsamda devletler sahip oldukları güç kapasitelerine göre sistemin empoze ettiği fonksiyonları yerine getirebilmektedir (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004: 62). Dolayısıyla sistem içerisinde yer alan devlet arasındaki farklılığın güç kapasitelerine göre değiştiğı ifade edilmektedir (Özçelik, 2005: 92). Devletler arasındaki kapasite farklılıkları, uluslararası sistem açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle uluslararası sistem, devletler arasındaki kapasite farklılıklarına paralel bir şekilde farklı bir yapıya evrilmektedir (Steams vd., 2010: 58).

Waltz'ın ortaya koyduğu teorik varsayımlardan şekillenerek oluşan Neorealizm, uluslararası ilişkileri, devletlerin ulusal anlamda yürüttükleri tutum ve davranışlarla değil, uluslararası alanda birbirleriyle olan etkileşimleri sonucu meydana gelen sonuçlar kapsamında ifade edilmeye çalışan teorik bir yaklaşım olarak belirtir (Erol ve Ozan, 2011: 15). Neorealizm, uluslararası ilişkileri açıklarken, uluslararası sistemi ve sistem içerisindeki devletler arasında var olan güç dağılımını göz önüne alarak devletlerin davranışlarını açıklamaya çalışır (Efegil, 2012: 60-61). Ayrıca devletler arasındaki ilişkilerin farklılaştığı uluslararası alanda, realizmin temel varsayımlarının geçerliliğini koruğunu fakat ifade edilen yaklaşımın uluslararası sistemde yer alan anlaşmazlıkları tamamıyla açıklayamadığı (Çaman, 2007: 41), bundan dolayı teorik olarak özünü

muhafaza ederek yeniden revize edilmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkarak oluşturulmuştur (Eralp, 2005: 138).

Realizmin özünden ayrılmayarak onu geliştirmeye çalışan Waltz tarafından ortaya atılan Neorealizmin, Realizm ile benzerlik ve farkları şu şekilde belirtilebilir:

Tablo 3.1. Realizm ve Neorealizm Karşılaştırılması (Arı, 2013: 163).

	REALİZM (Klasik ve Neoklasik Realizm)	NEOREALİZM (Saldırgan ve Savunmacı realizm)
Uluslararası İlişkilerin Temel Aktörü	Devlet	Devlet
Devletlerin Amacı	Güç ve Çıkar maksimizasyonu	Güvenlik
Güvenliğin Sağlanması	Gücün Maksimizasyonu	Maksimum Güç (Saldırgan Realizm) veya Yeterli Güç (Savunmacı Realizm)
Devletlerin Özellikleri ve Dış Politikaya Etkisi	Var	Yok
Dış Politikanın Açıklanmasında Etkili Unsurlar	Devletin Doğası (Klasik) ve İçsel Faktörler (Neoklasik Realizm)	Uluslararası Sistemin Doğası

Neorealizm en önemli varsayımlarından biri, uluslararası sistemin ulusal sistemdeki gibi hiyerarşik bir yapıya sahip olmaması ve bu nedenle anarşinin hâkim olduğu konusudur. Bu nedenle Neorealizm, anarşi ortamında ulusal güvenliklerini sağlamaya çalışan devletlerin güç kazanmaya çabaladıklarını ve ulusal güç veya kapasite olarak nitelendirilen fiziksel ve psikolojik güç etkenlerinin ulusal güvenliğin sağlanmasını konusunda bir araç olduğunu ifade eder. Güç elde edilmesi sürecinde meydana gelen bir siyasa ve yönetsel ikilem Neorealizmin üzerinde yoğunlaştığı en önemli konulardan biri olan güvenlik ikilemi kavramının ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu kapsamda güvenlik ikilemi, devletlerin ulusal güvenliklerini sağlama noktasında temin ettikleri silahlar ve yürütmüş oldukları dış politikaların uluslararası alanda diğer devletlerin tehdit algılamasına ve tehdit algılayan devletlerin ise kendi güvenliklerini sağlamak adına diğer devletlere karşı silahlanması veya saldırgan politikalar izlemesini açıklayan bir kavramdır (Montgomery, 2006: 152). İfade edilen güvenlik ikilemi kavramının özünü oluşturan savunma ve saldırı refleksleri, Neorealizmin varsaydığı en önemli denge ilkelerinden biri olan savunmacı ve saldırgan realizmi ortaya çıkarmakta ve aynı zamanda güvenlik ikilemi konusunun yadsınamaz bir gerçeklik olduğunu meydana getirmektedir (Taliaferro, 2001: 56). Kısacası, Neorealizm de diğer teoriler gibi farklı bakış açıları bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle anarşi konusuna yönelik farklı bakış açıları Savunmacı (Defensive) Realizm ile Saldırgan (Offensive) Realizmi ortaya çıkarmıştır.

3.2.1. Savunmacı (Defensive) Realizm

Savunmacı Realizm, uluslararası sistemde yer alan başat aktörlerden biri olan ve aynı zamanda rasyonel davrandıkları varsayılan devletlerin uluslararası sistemin anarşik yapısının ulusal güvenliklerini sağlama konusunda devletleri güç bağımlısı haline getirdiği açıklamaktadır. Savunmacı realizmin temel eğilimi, güvenlik ikilemi sonucu uluslararası alanda ortaya çıkan sistemik istikrarsızlık tarafından oluşmaktadır. Uluslararası sistemin sıfır toplamlı bir oyun halinde olmasından hareketle savunmacı realizm; coğrafi, askeri, teknolojik ve doktriner bir nitelikte sistemi meydana getiren devletler arasındaki dengenin olduğundan söz etmektedir. Bu nedenle savunmacı realizm, ifade edilen bu dengenin korunabilmesinin anarşik bir yapıda olan uluslararası sisteme, istikrar ve güvenlik getirebileceğini öngörmektedir (Powel, 1994: 315).

Neorealizmin kurucusu olarak kabul edilen Kenneth Waltz, bu kuramın temel varsayımlarını ifade ederken devletler arasındaki güç mücadelesinin devam edeceğini belirtmiş ve bundan dolayı kendi kendini savunabilme (self-help) kabiliyetinin önemine

değirmiştir. Ayrıca, uluslararası sistemdeki güç dengesine bağlı olarak sürekliliğin bir kıstas olduğunu ifade ederken, sürecin beraberinde getirdiği değişimi de tam anlamıyla reddetmemiştir (Waltz, 2000: 16).

Öncelikle Kenneth Waltz ve Robert Jervis tarafından kavramsallaştırılıp ortaya atılan savunmacı realizme göre, uluslararası sistemin başat aktörü olan devletler, ulusal güvenliklerini sağlamak için askeri, ekonomik ve teknolojik konularda gelişime önem verirler ve ayrıca sistem içerisinde yer alan diğer devletlerin dış politikalarını yakından izleyerek dış politikalarını oluştururlar. Söz konusu dengeyi meydana getiren devletler, ulusal güvenliklerini riske atacak politikalar yürütmesi durumunda, politikayı yürüten devlet veya devletlere karşı kendilerini güçsüz devlet olarak görecekları için, dengenin yeniden inşa edilmesi ve gücü bir araçtan ziyade amaç olarak gören devlet veya devletlerin dengelenmesi konusunda, o devlet veya devletlere karşı, birlikte harekete geçerek ittifaklar oluşturur ve sonuçta güç dengesini yeniden oluştururlar (Jervis, 1978: 169).

Uluslararası politika kapsamında daha iyimser bir yaklaşım olarak görülen savunmacı realizme göre, devletlerin amacı diğer devletlere karşı güçlerini arttırmak değil, uluslararası sistemin sağlayacağı güvenliği maksimum seviyeye getirmektir. Savunmacı realizm, uluslararası sistemi oluşturan aktörler olan devletlerin hem iç politikasında hem de dış politikasında meydana gelecek herhangi bir değişim sonucunda sisteme karşı çıkan, çatışmacı ve genişlemeci tutumların belirli bir süre içerisinde ortaya çıkacağını ve aynı zamanda kısa süre içerisinde bastırılacağını belirtmeye çalışmaktadır. Çünkü devletlerin ortak amacı olan güvenliğin sağlanabilmesi konusu, yalnızca ılımlı ve dengeli bir dış politika yürüterek uluslararası sistemin dengesinin muhafaza edilmesi ile mümkün olabilecektir. Ayrıca savunmacı realizmin önem atfettiği bir diğer konu da yapısal parametrelerde meydana gelecek değişimlerin (Rose, 1998: 148), belirli bölgelerde ve devletler arasındaki güvenlik ikilemlerinin artmasına ve bu kapsamda savunmacı realizmin varsaydığı sistemik dengenin bozulmasına sebep olabileceğidir. Bu minvalde, devletlerin ulusal güvenlikleri için ihtiyaç duydukları güce ilişkin hesaplamalar yapmaları ve bölgesel dengelerin ilerleyen süreçteki algılamaları da etkili bir unsur olacaktır (Levy, 1984: 225).

Uluslararası sistemdeki dengenin muhafaza edilmesi noktasında küresel aktörlerin birbirlerine ait ulusal çıkarlarına karışmamaları ve dengeyi etkileyecek siyasal, ekonomik ya da toplumsal krizlere karşı iş birliği yaparak çözüm arayışında bulunmaları da savunmacı realizmin bir göstergesidir (Jervis, 1999: 44). Böylelikle sistemin güç dengesini bozabilecek herhangi bir durumu önlemek ve aynı zamanda güvenlik ikileminin oluşmasını engellemek adına devletlerin iş birliğine daha çok önem verdikleri görülmektedir.

Uluslararası sistemin dengeleme üzerine kurulduğunu ifade eden Waltz, bu doğrultuda, tek kutuplu sistemin istikrarsız bir yapıda olduğunu ve aynı zamanda sistem içerisindeki başat hegemon devletin herhangi bir şekilde statükoyu değiştirmeye yönelik politikalar izleyeceğini -kısacası savaşa sebep olacağını- varsayar (Donnelly, 2013: 64). Waltz'a göre, uluslararası sistemin tek kutuplu olmasının yeni bir büyük gücün ortaya çıkmasının kolay olduğu bir sistemdir. Bu nedenle uluslararası sistemde en az iki kutbun olması gerektiğini belirtir. Waltz, ayrıca, çok kutuplu sisteme oranla iki kutuplu bir sistemin daha barış yanlısı olduğunu ve neoliberallerin varsaydığının aksine devletler arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığın anlaşmazlıklara daha fazla yol açtığını varsayar (Waltz, 2015: 220-221). Uluslararası alanda iki kutuplu sistemin diğer sistemlerden daha istikrarlı olduğu varsayan savunmacı realistlere göre bu varsayımın 3 nedeni vardır (Waltz, 2015: 212-213). İlki, çok kutuplu sistemin içerisinde ikiden fazla devletin bulunması, bu devletlerin birbirleriyle çatışmaları ihtimalinin o denli artması anlamına gelmektedir. Zira, iki kutuplu sistemin başat aktörleri olan devletler, Soğuk Savaş'ta olduğu gibi birbirlerini dengeleme politikaları izleyerek kısmen de olsa savaşa engel olur veya savaşın kapsamını kısıtlayabilirler. İkinci olarak, iki kutuplu sistemde güçlü devletler arasında bir eşitlik söz konusudur. Bununla birlikte, çok kutuplu sistemde, ikiden fazla güçlü devlet olduğundan dolayı iki veya daha fazla devletin ittifak kurarak diğer devlete karşı tavır sergilemesi muhtemeldir. Son olarak ise, iki kutuplu sistemde önlem alınması gereken devlet sayısı tek iken, çok kutuplu sistemde bu sayı artmaktadır.

Bununla beraber, çok kutuplu sistemin daha istikrarlı olduğunu savunan realistler de vardır (Linklater, 2015: 246-247). Bu realistler, çok kutuplu sistemde büyük güçlerin fazla olmasının caydırıcılığa o kadar katkı yapacağını savunmaktadırlar. Savunmacı realistler uluslararası denge açısından iddia ettikleri son etken ise saldırı ve savunma dengesidir. Savunmacı realistlere göre, söz konusu olan bu denge çoğu zaman saldırıdan ziyade savunma tarafında etkili olur ve böyle bir dengenin barışı da beraberinde getireceği ifade edilir (Lynn-Jones, 1995: 661).

3.2.2. Saldırgan (Offensive) Realizm

Realizm ile Neorealizm arasındaki en önemli farklardan biri güç kavramına farklı anlamlar yüklemeleridir. Realistler gücü bir amaç olarak görürken, Neorealistler, gücün bir amaçtan ziyade araç olduğunu varsayarlar. Ayrıca, Neorealistler de kendi içerisinde farklı yorumlamaları barındırarak gücün farklı anlamlandırılmasına neden olurlar. “Devletlerin ne kadar güce sahip olması gerekir?” sorusuna savunmacı realistlerin uluslararası sistem içerisinde varlıklarını devam ettirebilecek gücün yeterli olduğu varsayımına karşılık saldırgan realistler devletlerin yegâne amaçlarının gücü maksimize etmek gerektiğini savunurlar. Özellikle uluslararası alanda saldırgan realizm üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan John Mearsheimer, saldırgan realizmin temel varsayımlarını ortaya koymuştur.

Öncelikle güç kavramına değinen Mearsheimer, gücün devletlerin kontrolünde olan maddi kapasiteleri olarak ifade etmektedir (Mearsheimer, 2001: 87). Ayrıca “örtülü güç” kavramına da değinen Mearsheimer, bu kavramı devletlerin sahip olduğu nüfus büyüklüğü ve refah seviyesi olarak belirtir. Devletlerin neden güç istediği sorunu 5 temel varsayıma dayandıran Mearsheimer, ilk olarak, uluslararası sistemin temel aktörlerinin devlet olduğunu ve sistemin anarşik yapısından dolayı devletlerin bu yapıya göre hareket edip politikalarını bu yönde gerçekleştirdiğini açıklar. Hem saldırgan hem de savunmacı realizmin ortak paydada bulunduğu noktalardan biri anarşiye yükledikleri anlamdır. Her iki anlayış anarşiyi kaos veya düzensizlik olarak değil, devletler arasında düzenleyici bir unsur olmaması olarak anlamlandırır. İkinci olarak, uluslararası sistem içerisinde yer alan bütün devletler ulusal güvenliklerini sağlamak için güç elde ederek saldırgan tutumlar sergilemektedir. Devletlerin askeri kapasiteleri farklıdır. Bu nedenlerin büyük güçlerin izlediği saldırgan politikalar ile güç bakımından büyük güçler kadar kapasitesi büyük olmayan devletlerin saldırgan politikaları oluşturduğu etki bakımından farklılık göstermektedir. Üçüncü olarak, devletler birbirlerinin amaçlarını tam olarak bilemezler. Mearsheimer bu noktada, devletlerin amaçlarının bilineceğini fakat tam olarak emin olunamayacağını vurgular. Devletlerin sahip olduğu askeri kapasiteleri maddi öğelerle müteşekkildir ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte devletlerin sahip olduğu askeri kapasiteleri tespit etmek oldukça kolaydır. Oysa ki devletlerin karar mercilerindeki yöneticilerin düşüncelerini tespit etmek oldukça zordur. Dördüncü olarak, savunmacı realistlerin varsayımına benzer bir şekilde devletlerin nihai amacı (tek amacı olmamakla birlikte) hayatta kalmak ve mevcudiyetini devam ettirmektir. Bu nedenle devletler diğer amaçlarına ulaşmak isterken öncelikle hayatta kalmayı temel prensip edinmelidir. Savunmacı realistler ile saldırgan realistler arasındaki ortak noktalardan birisi de devletlerin rasyonel birer aktör olduklarıdır. Diğer bir ifadeyle, devletler hayatta kalabilmek adına tutarlı stratejiler geliştirebilen aktörlerdir. Waltz’a göre devletler irrasyonel eylemlerde bulunabilir, fakat bunun uluslararası sistemin yapısından ziyade devletlerin kendi yapılarından meydana geldiğini ve söz konusu irrasyonelliğin açıklanabilmesi için farklı bir dış politika teorisi gerektiğini vurgular (Mearsheimer, 2001: 94).

Saldırgan realizme göre, siyasi, ekonomik ve askeri bakımdan kapasitelerini arttıran büyük güçler öncelikli olarak hayatta kalmak için güvenlik konusuna özen gösterir ve güvenliklerini sağlamak için birtakım politikalar yürütür. Yürütmüş oldukları politikalar, diğer devletlerin tehdit algılamasına neden olduğu için devletler karşı tedbir almak zorunda kalırlar. Söz konusu olan bu durum devletleri güç kapasitelerini geliştirme, çok yönlü diplomasi anlayışına yönelme, dış ilişkilerin ticari boyutunda gelişme göstermeye ve makul yayılma politikalarını yürütmeye teşvik eder (Talieffero,

2001: 128). Saldırgan Realistler statükocu güçlerin uluslararası sistemde ender bulunduklarını çünkü sistemin yapısının devletleri güç kapasitesini artırma arzusunu tetiklediğini ifade etmektedir. Bu noktada Mearsheimer, uluslararası sistemin başat aktörü olarak belirtilen devletleri Arnold Wolfers'ın "*İsterik Sezarlar*" kavramına benzeterek korku hissinin güvenliğe yol açtığını belirtir (Synder, 2002: 152). Fareed Zakaria ise, uluslararası alanda devletler arasında meydana gelen sorunların en etkili çözümünün devletlerin siyasi çıkarlarını sürekli olarak maksimize etmesi kapsamında yakın coğrafyasında yer alan devletler üzerindeki hakimiyetini artırması olarak ifade etmiştir (Donnelly, 2005: 43).

"*The Tragedy of Great Power Politics*" adlı eserinde Mearsheimer, saldırgan realizmin temel karakteristiğini ortaya koymuştur (Donnelly, 2005: 43). Mearsheimer göre, devletler öncelikli olarak güvenliklerini sağlamaya yönelik politikalar izler ve böylelikle hayatta kalma konusunda temel gereksinimleri karşılamış olurlar. Bu nedenle Mearsheimer, statükoyu muhafaza etmeye çalışan devletlere karşı çıkarak büyük güçlerin revizyonist anlayışa sahip olduğunu ve bu nedenle saldırı eğiliminde olduklarını varsayar. Eğer bütün devletler benzer niteliğe sahipse ortada güvenlik ikilemi olduğunu görmek oldukça güçtür. Devletlerin revizyonist politikaları, devletlerin fiziksel olarak genişlemesini beraberinde getirir ve bu da yağmalamaya neden olur. Böylelikle devletlerin niyetleri açık bir şekilde gözle görülür hale gelir. Uluslararası alanda devletlerin güvenlik gereksinimleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle sistemde bir devletin gücünü arttırabilmesi, kendilerine oranla daha güçsüz olan devletlerin gücünün azalmasına bağlıdır. Bu minvalde, Mearsheimer, "*En iyi savunma, iyi bir saldırıdır*" sözüyle saldırgan realizmin temel felsefesini ortaya koymuştur (Synder, 2002: 151-152).

Özetle belirtmek gerekirse, saldırgan realizm, savunmacı realizmde belirtilmiş ancak göz ardı edilen revizyonist anlayışa sahip devletlerin teori kapsamına alınması sonucu ortaya çıkmıştır. Saldırgan realizmin kurucusu olan Mearsheimer, ortaya attığı teorisini beş temel varsayım üzerine oturarak şu şekilde ifade etmiştir (Mearsheimer, 2001: 30-31):

- Uluslararası sistemin yapısı anarşiktir. Fakat sistemin bu yapısı kaotik veya düzensiz oluşu anlamına gelmemektedir. Sistemin anarşik bir yapıda olmasının nedeni, düzeni sağlayacak bir otoritenin bulunmamasıdır.
- Büyük devletler doğaları gereği saldırgan askeri kabiliyetlere sahiplerdir. Bu durumda devletleri barbar bir şekilde birbirleri üzerinde hakimiyet kurarak yok etmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle uluslararası alanda her devlet için diğer devletler potansiyel tehdit anlamına gelmektedir.
- Uluslararası alandaki bir devlet diğer devletlerin nihai niyetini tam olarak bilemezler. Başka bir deyişle, bir devlet diğer bir devletin kendilerine olası bir saldırıyı gerçekleştirmeyeceğinden tam olarak emin olamaz, ancak bu durum devletlerin mutlak bir şekilde düşmanca tavır sergilediğini ifade etmez.
- Devletlerin yegâne amacı hayatta kalabilmektir. Özellikle toprak bütünlüğü ve iç politikada bağımsızlığın muhafaza edilmesi oldukça önemlidir. Devletlerin başka amaçları da olabilir fakat bu amaçlar arasında en çok önem atfedilen konu ulusal güvenliktir.
- Uluslararası alanda rasyonel olan devletler, sistemin ve çevrenin farkında olup politikalarını bu yönde gerçekleştirirler. Özellikle diğer devletlerin amaçları dikkate alınarak, yürütülecek politikaların diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanıp algılanmaması hesaba katılır stratejik politikalar benimseyebilirler.

Saldırgan realizmde devletlerin güç kapasitelerini artırma isteği, hegemonik bir güç olduklarında son bulur. Bölgesel ve küresel boyuttaki hegemonik bir güç olma yarışında devletler ya diğer devletlerin bölgesel ve küresel hegemon bir güç olmasını engellemesi ya da hegemon bir güç olana kadar güç kapasitesini artırması gerekmektedir. Bu kapsamda uluslararası sistemde statükocu davranan devletler bölgesel hegemon olan devletlerdir (Mearsheimer, 2001: 40).

Tablo 3.2. Realist Teoride Güç Mücadelesine İlişkin Farklılıklar (Mearsheimer, 2001: 20).

TEMEL REALİST TEORİLER			
	İnsan Doğası Realizmi Klasik Realizm	Savunmacı Realizm	Saldırgan Realizm
Devletlerin güç yarışına neden olan nedir?	Devletlerde var olan güç elde etme arzusu	Sistemin yapısı (Anarşik yapı)	Sistemin yapısı (Anarşik yapı)
Devletlerin ihtiyaç duyduğu güç ne kadardır?	Olabildiğince fazladır. Temel hedefleri hegemon olana kadar güç arttırmaktır.	Sahip olduklarından daha fazla değildir. Temel hedefleri güç dengesini korumaya çalışmaktır.	Olabildiğince fazladır. Temel hedefleri hegemon olana kadar güç arttırmaktır.

Waltz'ın Neorealizm teorisinin bir eleştirisi olarak kabul edildiğinde saldırgan realizm ile klasik realizm arasında tek bir fark vardır. Klasik Realizmde devletlerin revizyonist davranmalarının altında yatan asıl gerekçesi insan doğası iken saldırgan realizmde devletlerin revizyonist davranmaları sistemin anarşik yapısından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle klasik realistler iradeci varsayılırken saldırgan realistler yapısalıcı olarak görülmektedir (Walt, 2002: 208-209).

4. TÜRKİYE ve RUSYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu kapsamda, çalışmanın bu bölümünde Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu ilişkilerinin tarihsel arka planına yer verilecektir. Dönemsel olarak ayrılan bu bölümde ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya dönemi, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dönemi, en son olarak ise Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu dönemi ele alınacaktır.

4.1. Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'nın diplomatik anlamda ilişkileri II. Sultan Bayezid döneminde, III. İvan'ın iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek için İstanbul'a elçi göndermesiyle başlamıştır (İnalçık, 1992: 26). 16 ve 17. yüzyıllar arasında topraklarını genişletme arzusunda olan Rusya, bu sebeple Osmanlı Devleti'ne karşı herhangi bir tehdit teşkil etmemiştir. 1654 yılından itibaren Rusya'nın, Ukrayna'nın büyük bölümünü işgal etmesi yani hem Kırım Hanlığı hem de Osmanlı'ya karşı stratejik bir konumu ele geçirmesi, 1678 yılında Osmanlı'nın Ukrayna'daki Çihrin'e doğru müdahale etmesine neden olmuş ve bu olay iki devletin ilişkilerinin seyrini değiştirmiştir (Saray, 1998: 41). İlerleyen dönemlerde Osmanlı'nın Kutsal İttifak içerisinde yer alan Avusturya, Venedik ve Lehistan ile 1699 yılında Karlofça Anlaşması'nı imzalamasının ardından, 1700 yılında bu ittifaka Çarlık Rusya'nın da dahil olmasıyla İstanbul Anlaşması imzalanmış ve Azak Kalesi Rusya'ya verilmiştir (Kurat, 1990: 15).

Osmanlı'nın Çarlık Rusya'nın ilerleyişini durdurmak adına yapmış olduğu ilk ciddi teşebbüsü, 1711 yılında Baltacı Mehmet Paşa tarafından Rus Çarı Petro kumandasındaki Rus ordusunu Prut yakınlarında abluka altına alınması olmuştur. Baltacı Mehmet Paşa'nın Rus ordusunu Prut nehrine sıkıştırarak avantaj kazanmasıyla birlikte, Petro antlaşma teklif etmiş ve iki devlet arasında 1711 yılında Prut Antlaşması imzalanmıştır (Kurat, 1953: 326). Bu antlaşmaya göre, Azak Kalesi Osmanlı'ya geri verilecek, Rusya'nın sınırda inşa etmiş olduğu bütün kaleler imha edilecek, tüccarlar dışında Rus elçisi Osmanlı sınırları içerisinde bulunmayacak, Rusya Kırım Hanlığına her yıl vergi verecekti (Kocabaş, 1989: 86).

1736 yılında Rus Çariçesi Anna İoannovna tarafından Osmanlı'ya savaş açılması, Prut Antlaşması'ndan sonra oluşan sükûneti bozmuştur. Rus Çariçesi Anna ve Avusturya İmparatoru VI. Karl arasında yapılan anlaşmaya binaen Osmanlı'ya savaş açılmış (Uzunçarşılı, 2011: 252) ve bu ülkeler tarafından Kırım, Özi, Azak ve Hotin kalelerine saldırılmıştır. Yaklaşık üç yıl süren savaşta Osmanlı, Avusturya ile Belgrad Anlaşması'nı imzalayarak daha önce kaybettiği toprakları geri almıştır. Bunun yanında Rusya ile yapılan antlaşmayla da Rusların işgal ettiği yerleri terk etmesi ve Azak kalesinin tarafsız bir hale getirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca Rusya'nın Karadeniz'de savaş ve ticaret gemisi bulundurması da engellenmiştir. 1739 Belgrad Anlaşması, askerî açıdan Rus yenilgisini sağlamış olsa da ekonomik açıdan Osmanlı'nın Fransa'ya kapitülasyonlar vermesine neden olmuştur (Afyoncu, 2010: 64).

1774 yılına kadar süren Rusya-Osmanlı Savaşları sonucunda; Osmanlı hem kara hem de denizlerde yenilmesinden dolayı Rusya ile antlaşma yapmak istemiş fakat Rusya'nın taleplerinden ötürü antlaşma sağlanamamıştır. Osmanlı'nın yenilgilerinin artması sonucu 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmış ve bunun sonucunda Kırım Osmanlı'dan ayrılmıştır (Kurat, 1990: 28). Rusya'nın, Kırım üzerinde egemenlik sağlamak için baskı yapması üzerine, iki ülke arasında 1779 yılında Aynalı Kavak Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile birlikte Osmanlı'nın Kırım üzerindeki hakimiyeti giderek azalmış ve 1783 yılında Rusya Kırım'ı işgal etmiştir (Saray, 1998: 94).

Rusya'nın bölgedeki gücünü arttırmasından dolayı 1787 yılında Osmanlı bir kez daha Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Amacı Kırım'ı geri almak olan Osmanlı, Avusturya'nın da savaşa dahil olmasıyla iki farklı cephede savaşmış, bu nedenle İsveç ve Prusya'dan yardım talebinde bulunmuştur. Fakat Fransız İhtilali'nden etkilenen bu ittifakta antlaşma sağlanamayınca, Osmanlı Rusya'ya karşı tek kalmıştır. 1792 yılında yapılan müzakereler sonucunda Yaş Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla 1774

Küçük Kaynarca, 1779 Aynalıkavak gibi önceki antlaşmaların şartları kabul edilmiştir (Kocabaş, 1989: 159).

Osmanlı'nın içinde bulunduğu iç karışıklıklardan faydalanmak isteyen Rusya, 1828-1829 yılında Osmanlı donanmasını Navarin'de yakmış, sonrasında Kars ve Erzurum'u işgal ederek Osmanlı'nın Edirne Antlaşması'nı kabul etmesini sağlamıştır. 1830 yılında Sırbistan, Rusya'nın da desteği ile bağımsızlığını ilan etmiştir (Armaoğlu, 2014: 278). Kısacası Küçük Kaynarca, Yaş ve Edirne Antlaşmaları ile süre gelen 19. yüzyılın ilk yarısı, Rusya'nın Osmanlı'yı etkisi altına aldığı bir dönem olmuştur. İki ülke arasındaki denge, Batılı ülkelerle sağlanmaya çalışılmış, Osmanlı'nın geleceği konusunda denge politikasının önemli olduğu görülmüştür. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanını ancak Rusya ile ittifak yaparak çözmek isteyen II. Mahmut, Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzalayarak, boğazları diğer devletlere kapatmış ve yalnızca Rusya'ya açmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Avrupa devletlerinin, boğazların devletlerarası bir statüye geçtiğini belirtmesiyle birlikte Rusya'nın boğazlardaki ayrıcalığı ortadan kaldırılmıştır (Ayverdi, 2012: 271).

1853-1856 yılları arasında Kırım Savaşı olarak da bilenen savaşta, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'nın yanında yer alması ile Rusya yenilgiye uğratılmış ve 1856 yılında Paris Antlaşması imzalanarak, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın boğazlar konusundaki maddeleri kaldırılmıştır. 1877-1878 yılları arasında Kırım'da yaşadığı yenilginin intikamını almak isteyen Rusya, Balkanları işgal etmeye başlamıştır. Öte yandan Kafkas cephesinde, Kars ve Erzurum'un alınmasından sonra 1878'de Ayestefanos Antlaşması imzalanmış ve Osmanlı, Avrupa ile Kafkasya'da yer alan toprakları kaybettiğini kabul etmiştir. Rusya'nın bu kazanımlarına karşı çıkan İngiltere ve Avusturya, Rusya'nın bu bölgelere hükmetmemesi adına Balkanlar'daki devletlerin bağımsızlıklarını kabul etmişlerdir (Burçak, 1946: 34).

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı sıralarda Osmanlı Devleti tarafsız kalmaya çalışmış, savaşın ilerleyen zamanlarında yapılan görüşmeler neticesinde ise Almanya'nın yanında yer almıştır. Alman zırhlılarının Odessa ve Sivastopol'u bombalamasının ardından Rusya, Osmanlı'ya savaş açmıştır (Gürsel, 1968: 157). Osmanlı Devleti, Kafkas cephesinde Enver Paşa komutasında Rusya'ya karşı savaşmış, başarısızlıkla sonuçlanan Sarıkamış Harekatı'nın ardından Rusya; Trabzon, Erzurum, Muş ve Erzincan'ı ele geçirmiştir. 1917 yılında yaşanan Bolşevik İhtilali'nden dolayı Rusya, Osmanlı ile antlaşma imzalayarak savaşa son vermiştir. Brest-Litovsk Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı'ya verilmiştir. Fakat müttefiklerinin yenilmesi sebebiyle Osmanlı Devleti de 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak yenilgiyi kabul etmiştir. Bunun sonrasında 1920 yılında İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte Anadolu'da Millî Mücadele dönemi başlamış ve bu dönemin sonucunda da Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur (Burçak, 1946: 52-53).

Özetlemek gerekirse, Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında genel itibariyle savaşların yaşandığı, ülkelerin bu kapsamda birbirleriyle çatışma içerisinde olduğu ve bunun sonucunda birtakım antlaşmaların yapıldığı bir dönemdir. Ulusal çıkarları gereği topraklarını genişletmek isteyen Çarlık Rusya ile Osmanlı'nın ulusal çıkarlarının kesişmesi, iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Çarlık Rusya bu dönemde topraklarını genişletmek için yayılmacı bir politika izleyerek, yakın coğrafyasında bulunan bölgeleri ele geçirmek istemiştir. Bu bağlamda Kırım'ı işgal etmek istemesi Osmanlı İmparatorluğu ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Öte yandan bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, toprak bütünlüğünü sağlamak istemiştir. Yükselme ve Gerileme dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusya ile defalarca savaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar birbirleriyle çatışma içerisinde olan Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya ilişkileri, 1917 yılında Bolşevik İhtilali'nin yaşanmasının ardından farklı bir süreç içerisine girmiştir. Rusya açısından Bolşevik İhtilali ile Sovyetler Birliği kurulmuş, Millî Mücadele sürecinden sonra da Türkiye Cumhuriyeti kurularak iki ülke ilişkileri için yeni bir süreç başlamıştır.

4.2. Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği Dönemi

Ekim 1917 tarihinde Rusya'da gerçekleşen Bolşevik İhtilali sonucu kurulan Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında birden fazla görüşme olmuştur. Fakat Rusya, Batılı devletlere karşı Türkiye'nin yanında yer aldığını belirterek, kendi propagandalarını Türkiye'de de sürdürmek istemişlerdir. Bir yandan Türkiye'nin Millî Mücadelesi'ne destek veren SSCB, öte yandan menfaatçi bir tutumla Yunanistan ile ilişkiler kurmuştur. Boğazlar konusunda Türkiye'nin egemen olması gerektiğini savunmuş, bu nedenle diğer ülkelerin tepkisini çekmişlerdir. Öte yandan Türkiye'nin Millî Mücadele döneminde kendi oluşturduğu Komünist yapıyı Anadolu'da yaymaya çalışmış ve yayılcı politikalarından da vazgeçmemiştir (Kolesnikov, 2010: 43).

Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yapılan ilk dostluk antlaşması 17 Aralık 1925 yılında imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, her iki devletten biri saldırıya uğradığı takdirde diğerinin tarafsız olacağı, tarafların birbirlerine karşı saldırmayacağı ve herhangi bir ittifaka katılmayacakları kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan Anlaşması'ndan sonra ticari ilişkilerini Batılı ülkelere yönelik geliştirmesi, Sovyetler Birliği'nin tepkisini çekmiştir. Sovyetler Birliği, Montrö Boğazlar Sözleşmesi gereğince, Boğazların hakimiyetinin Türkiye Cumhuriyeti'nde olmasını desteklemiş ve menfaatlerini bu yönde doğrulamak istemiştir. İki ülke arasında siyasal ve ekonomik ilişkiler İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Sovyetler Birliği, Almanya ile bir mutabakat sağlayamayarak blok oluşturamamasından dolayı, Türkiye ile ittifak kurmak istemiş fakat Türkiye buna pek sıcak bakmamıştır. Bunun sonucunda Türkiye, Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalamış ve bu kritik dönemi geçirmiştir (Armaoğlu, 1999: 141).

Sovyetler Birliği ve müttefiki olan diğer devletler Stalingrad'dan sonra zafer elde etmeye başlayınca, Türkiye'yi yanlarına çekmek istemiş, baskılar sonucunda Türkiye, Almanya ile olan diplomatik ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştır. Türkiye bu baskıdan kurtulmak ve aynı zamanda Birleşmiş Milletler Konferansı'na katılabilmek adına, 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan etmiş olsa da Sovyetler Birliği'nin baskılarından kurtulamamıştır (Gürün, 1991: 272). 1925 yılında Türkiye ile imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nı iptal eden Sovyetler Birliği, Kars ve Ardahan'ı isteyerek bu baskılara devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin Balkanlarda güçlü bir konuma gelmesi, bu süre içerisinde Türkiye'nin ciddi bir şekilde dış tehdit endişesine kapılmasına neden olmuştur. Amerika ve İngiltere, Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki baskısını azaltmak için Türkiye'ye zımni destek vermeye devam etmiş, bu sırada Amerika, Japonya'ya nükleer bomba atmış ve savaş sona ermiştir. Fakat Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı baskıları özellikle Boğazlar konusundaki istekleri, savaş sonrası yapılan görüşmelerle de sürmüştür (Gürsel, 1968: 215-216).

5 Mart 1953'de Stalin'in ölümünün ardından Sovyet dış politikası değişime uğramıştır. Kruşçev'in liderliğinde Sovyetler Birliği'nde; ABD ve Batı'nın NATO, Avrupa Konseyi, OECD gibi uluslararası kuruluşlar bağlamında müttefikleri ile arasındaki bağları kuvvetlendirmesi ve etki alanının büyümesine karşın "Barış içinde bir arada yaşama" doktrini ortaya atılmıştır. Bu çerçevede 18 Temmuz 1958 tarihinde Batılı devletlerle silahsızlanma ve Doğu-Batı ilişkileri konusunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerin etkileri Türkiye'den de hissedilmiş, Sovyetler Birliği Türkiye'nin Batı ile kurduğu güçlü bağları göz önünde bulundurarak özellikle boğazlar ve çeşitli toprak talepleriyle baskılama siyasetini rafa kaldırmıştır (Mikail, 2007: 235).

1960'lı yıllara gelindiğinde Türkiye-Sovyet Birliği ilişkileri Kıbrıs meselesine bağlı olarak inişli çıkışlı bir süreç izlemiştir. Kıbrıs'ta kurulması planlanan güçlü bir Türk tarafını önlemek adına, Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde etkin bir rol oynamamasına özen göstermiştir. II. Dünya Savaşı'ndan 19 sene sonra 30.10-11.1964 tarihinde ilk kez Türk Dışişleri Bakanı (Cemal Ergin) Sovyetler Birliğinde ziyaretlerde bulunmuş, iadeyi ziyaret çok geçmeden 17-22 Mayıs 1965 tarihinde Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı (Gromiko) tarafından gerçekleştirilmiştir. 14-16 Ağustos 1965 tarihinde ise Başbakan Suat Hayri Üsküplü Moskova'ya gitmiştir. Bu üç ziyaret Türk-Sovyet ilişkilerinin normalize olması bağlamında çok önemli görülmüştür. Bu görüşmelerde

TPAO, Devlet Su İşleri, Karayolları Genel Müdürlüğü'nden bazı teknisyenler Moskova'ya götürülmüş, çeşitli görüşmelerin ardından Sovyet kredileriyle yedi büyük sanayi projesinin ön kabulünde mutabık kalınmıştır (Onay, 2001: 82-83).

Bu süreçte Sovyetler Birliği Türkiye ile, ticari ilişkilerini geliştirse de diğer yandan baskılarına devam etmiştir. 1967 yılında Türkiye tarafından Başbakan Süleyman Demirel'in, 1969 yılında ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaretlerle, iki ülke ilişkilerinin ekonomik faktörlere bağlı olarak devamını isteyen politik bir tutum sergilenmiştir (Armaoğlu, 2014: 831).

1970'li yıllarda Türkiye ve Sovyetler Birliği ilişkilerinin gerilmesine neden olan olay, Türkiye'nin Kıbrıs Müdahalesi olmuştur. 1964 yılından itibaren Türkiye'nin adada güçlü bir konuma gelmesini istemeyen ve bunu birçok farklı platformda dile getiren Sovyetler Birliği, 23 Ağustos 1974 tarihinde bir deklarasyon imzalamış ve bu deklarasyonda Türk askerlerinin Kıbrıs'tan çekilmelerini istemiştir. Bu süreçte Sovyetler Birliği, Yunanistan'ın NATO'dan ayrılmasından dolayı Türkiye'ye karşı olan faaliyetlerde Yunanistan'a destek vermeye başlamıştır. Bu kapsamda SSCB, 1975-1978 yılları arasında Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulayan ABD ve NATO'nun Türkiye ile ilişkilerinin kopma noktasına gelmesini fırsat bilmiş ve politikasını değiştirerek Türkiye ile yeniden yakınlaşmak istemiştir (Atmaca, 2011: 166). Hem 1972 İlkeler Deklarasyonu, hem de 1978 yılında İyi Komşuluk ve Dostça İş birliği İlkeleri Siyasal Deklarasyonu, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin ilişkilerinin normalleşmesini sağlayacak önemli iki belge olmuştur (Yanar, 2002: 96).

12 Eylül 1980 Darbesi'nin ardından oluşturulan Darbe Hükümeti ile beraber yönünü yeniden Batı'ya çeviren Türkiye, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerine mesafe koymak istemiştir. Bu dönemde Türkiye, Batı'yla hem ortak projeler yürütmek istemiş hem de stratejik ortak statüsünde bir tutum izlemeye başlamıştır (Armaoğlu, 1999: 831-832). Sovyetler Birliği ise darbenin ABD'nin desteğiyle yapıldığını bu olayın ABD'nin etki alanını genişletmek adına uygulamaya koyduğu politikanın bir parçası olduğunu iddia ederek darbeyi kınamıştır. 1981 yılında Sovyet Birliği lideri Brejnev Moskova-Ankara ilişkilerinin geliştirilmesinde istekli olduklarını belirtmiş yine aynı sene Türkmen'in Moskova ziyareti darbe ile birlikte kesilen ilişkilerin yeniden oluşturulması adına etkili olmuştur (Qasımlı, 2012: 318).

1980'li yılların ortalarında iki ülke arasında yapılan enerji antlaşması ile ekonomik ilişkiler bağlamında önemli bir gelişme olmuştur. Bu anlaşma ile 1987 yılından itibaren 25 yıllık bir süre zarfında Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden gaz tedarik etmesi ve bunun karşılığında ise Türkiye'den tahıl, pamuk, et ve sanayi ürünleri ihraç edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu süreçten sonra Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında yeni bir döneme geçilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başında dağılmasının ardından, Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında Orta Asya, Balkanlar ve Kafkasya bölgeleriyle ilgili görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bahse konu olan bölgelerden Orta Asya'ya yönelik politikalar, Türkiye tarafından 1989 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından dile getirilmiş, bu durum iki ülkenin arasında yaşanan rekabete bir yenisini daha eklenmiştir (Erol, 2012: 6-7).

1980-1990 yılları arası Türkiye-Sovyetler Birliği arasındaki rekabet ilişkilerine etki eden konulardan, hem Arap-İsrail hem de Irak-İran Savaşı iki ülkenin ilişkilerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Ortadoğu'daki ABD etkisini azaltmak isteyen Sovyetler Birliği, bu süreç içerisinde Baas rejimlerine destek vererek bölgede önemli bir aktör olmak istediğini göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin ekonomik anlamda zor bir süreç geçirmesi, 1990'lı yılların başında uluslararası alanda iki kutuplu dünya düzeninin değiştiğini gözler önüne sermektedir. Her ne kadar Sovyetler Birliği'nin ekonomik anlamda iflas dönemine girdiği görülsede Ortadoğu'daki dengelerden biri olma arzusunu eski yapılar üzerinden devam ettirmek istemiştir (Sinkaya, 2011: 87).

Genel olarak bakıldığında, bu dönemde, Türkiye ve Sovyetler Birliği ilişkilerinin çatışmacı yapıdan zaman zaman ilişkileri geliştirici, zaman zaman ise rekabetçi bir yapıya evrildiği bir dönemdir. Bu kapsamda öncelikli olarak saldırmazlık anlaşmaları yapılmış, siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi adına politikalar benimsenmiştir. Türkiye'nin dönem içerisinde Batı ile ilişkiler kurması, Sovyetler Birliği ilişkilerinin inişli çıkışlı bir

yapıda olmasına neden olmuştur. Sonrasında Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden dolayı ilişkiler gerilmiş, ilişkilerin sürekliliğinin sağlanmasında ekonomik politikalar belirleyici olmuştur. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ikili ilişkiler Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlar konuları kapsamında rekabetçi bir yapıya dönüşmüştür. Bunların yanı sıra, Arap- İsrail ve Irak-İran Savaşları, Türkiye ve Sovyetler Birliği ilişkilerinde rekabete etki eden konulardan biri olmuştur.

4.3. Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Dönemi

1991 yılında Türkiye Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazanan ülkeleri ayırt etmeksizin ilk tanıyan ülkelerden olmuş, bağımsızlığını kazanan beş Türk cumhuriyeti; Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'ı tanıyan ilk ülke olmuştur (Doster, 212: 2016). Bu konuda etnik, kültürel ve tarihi yakınlığın bulunduğu, bu yeni bağımsız devletlerin uluslararası iktisadi ve siyasal alana entegre edilmeleri için ve aynı zamanda bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin kurumsal açıdan tekrardan teşekkül olabilmesi için büyük yatırımlarda bulunulmuştur. Bu açıdan Türkiye'nin bu devletlere yardım etmesi öncelikli politikalar arasında yer almıştır. Sovyetler Birliği'nin perestroyka (yeniden inşa) ve glasnost (açıklık) politikaları sonucunda ortaya çıkmış olan Rusya Federasyonu ile iyi ilişkiler Türkiye'nin dış politikasının ilgisini çekmiştir (Topsakal, 2016: 48).

Türkiye'nin etnik, kültürel ve tarihsel olarak yakınlığının olduğu bölgelerden Kafkasya bölgesi, Gürcistan ve Azerbaycan'ın jeostratejik konumlarından dolayı Türk dış politikası için önemli bir konu haline gelmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin 1990'lı yıllarda Kafkasya Bölgesi'ne yönelik iki önemli sorun görülmektedir. Bu sorunlardan ilki, Türkiye'nin PKK'ya destek verdiği gerekçesiyle Rusya'yı suçlamasına karşı, Rusya'nın da Türkiye'nin Çeçenlere destek vermesin dile getirmesidir. İkincisi sorun ise, Hazar bölgesinde yer alan enerji kaynakları güzergahlarının, Rusya'da Bakü-Novorossysk, Türkiye'de ise Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı üzerindeki aktarımı, aynı zamanda Ermenistan ve Gürcistan'da yer alan Rus askeri üslerinin Türkiye açısından tehdit olarak belirtilmesidir (Sapmaz, 2008: 287-288).

Özellikle de 1990'lı yılların başlarında iki ülke ilişkileri ekonomik temelli bir yol izlemiş, bu kapsamda ilişkilerin geliştirilmesi ve politik sorunların çözülmesi amaçlanmıştır. "Mavi Akım" kapsamında doğalgaz boru hattının geliştirilmesi, terörle mücadele konusunda iş birliğinin yapılması, askeri ve teknik ilişkilerin geliştirilmesi ve son olarak ise Avrasya kapsamında iş birliği yapılması, iki ülke ilişkilerinin çözülmesi adına önemli konulardandır (Akşit, 2009: 91). Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 25 Ekim 1996 tarihindeki Moskova ziyareti ikili ilişkiler adına ilgiyle karşılanmıştır. Görüşmelerde Demirel, Türk Cumhuriyetleri'nin Türkiye ve Rusya ile yakınlaşmasının iki ülke ilişkileri geliştireceğini Türkiye'nin "Pantürkizm", Rusya'nın bölgeye tekrar nüfuzu gibi argümanlardan uzak durması gerektiğini ifade etmiştir (Kılıçoğlu, 2016: 249). 1997 yılında iki ülke arasında gerçekleştirilen ziyaretler, ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli bir rol oynamıştır. Ekonomik ilişkilerin diğer alanlarda da etkisini göstermesi açısından "stratejik ortaklık" ilk kez bu dönem içerisinde dile getirilmiştir (Akşit, 2009: 91).

Mayıs 1998 tarihinde Türkiye tarafından Genel Kurmay Başkanı Org. İsmail Hakkı Karadayı'nın, Rusya'ya yapmış olduğu ziyaret, Soğuk Savaş döneminde ikili ilişkilerdeki olumsuz havanın dağıldığının bir göstergesi sayılabilir. Soğuk Savaş döneminin ardından 2000'li yıllar, Türkiye ve Rusya Federasyonu ilişkilerinin birçok noktada etkilendiği yıllar olarak göze çarpmaktadır. Yakın geçmişte yaşanan sorunlardan ders çıkararak, aralarındaki ilişkiyi güven temeline oturtmak isteyen Türkiye ve Rusya Federasyonu, ilişkilerin geliştirilmesi adına siyasi diyalogun artmasını hedeflemiştir. Bunun yanında iki ülkenin de ekonomik ilişkilerin artmasına katkı sağlayacak anlaşmaların yapılmasına ve aynı zamanda toplumsal ilişkilerin de güçlendirmeye çalışılmasına yönelik politikalar benimsediği görülmektedir. Bu kapsamda karşılıklı ilişkilerin hem bölgesel hem de küresel ölçekte belli bir etkisinin olacağı düşünülmektedir. Günümüzde, Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun küresel ve bölgesel

alandaki izlediği dış politikalar, birçok alana taşınmaya çalışılmış, bu alanlar ise siyasi diyaloglar çerçevesinde geliştirilmeye çalışılmıştır (Özbay, 2013: 10).

2000’li yılların başlarında Rusya Federasyonu’nda Vladimir Putin’in başa gelmesi, diğer yandan yaklaşık olarak aynı yıllarda Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi’nde Recep Tayyip Erdoğan’ın iktidara gelmesiyle birlikte, iki ülke arasında “Kazan-Kazan” politikası uygulanmaya çalışılmış, bu kapsamda özellikle ticareti geliştirici adımlar atılmıştır. Ekonomik anlamdaki ciddi artış öncelikle enerji alanında meydana gelmiş, yapılan yatırımlar ile hem Ortadoğu hem de Batı’yı etkileme süreci başlamıştır. Bu noktada enerji üretiminde önemli bir aktör olan Rusya, uluslararası anlamda güçlü bir konuma gelmeye çalışmıştır. Bu çabasını ise Hindistan ve Çin ile birlikte yapmış olduğu Şangay İş birliği deklarasyonu ile beyan etmiştir. Türkiye ise bu süre içerisinde komşularıyla iyi ilişkiler kurmak ve aynı zamanda ekonomik anlamda canlanma stratejisi uygulamak hedefindedir. 2004 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 32 yılın ardından Türkiye’yi ziyaret eden ilk Rusya Başkanı olmuştur (Larrabee, 2010: 168). Bu ziyaret, iki ülke ilişkilerinin yeni süreci başlatan bir görüşme olmuştur. Bu ziyaretin, iki ülke açısından da “çok boyutlu güçlendirilmiş ortaklık”ı hedeflediği görülmektedir (Oktav, 2011: 103). 2004 yılında gerçekleşen bu görüşmeyle birlikte “Dostluğun Derinleştirilmesi ve Çok Boyutlu Ortaklık Deklarasyonu” imzalanmış ve iki ülke ilişkileri olumlu yönde bir ivme kazanmıştır (Larrabee, 2010: 168).

2008 yılında Rusya’nın Gürcistan’a karşı askeri girişimlerde bulunulması, Türkiye’nin ise bu duruma karşı Gürcistan’ı desteklemesi, iki ülke ilişkilerindeki süreci doğrudan etkilemiştir. Bu konumda Türkiye, geleneksel dış politika vizyonu gereğince, Batı ile Rusya arasındaki rekabete karşı kendi çıkarlarını koruma yönündeki politikalarını benimsemiştir (Topsakal, 2016: 49).

2010 yılında Türkiye ve Rusya arasında bir takım ekonomik antlaşmalar yapılmıştır. Ocak, Şubat ve Mayıs 2010 tarihlerinde yapılan görüşmeler neticesinde enerji, sanayi, tarım ve tekstil alanında stratejik ortaklık görüşmeleri yapılmış, bu süreç içerisinde üst düzey yöneticiler tarafından resmi ziyaretler gerçekleştirilmiştir. 2010 yılının başlarında uluslararası alanda etkinliğini arttırmak isteyen Rusya’nın, Gürcistan ve Ukrayna’ya yapmış olduğu askeri müdahale Türkiye ile olan ilişkilerinin olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmuştur. Bu kapsamda Türkiye, müttefiki olduğu NATO’dan bağımsız bir şekilde hareket edememesine karşın kendi çıkarlarından da taviz vermeyi kabul etmemiştir. İkili ilişkileri zaman zaman etkileyen olayların meydana gelmesi, her iki ülkenin de farklı politikalar izlemesine neden olmuştur. 15 Temmuz 2016 yılında Türkiye’de yaşanan darbe girişimine karşı ABD’ye olan tavır değişmiş, bu süreç içerisinde Rusya ile olan ilişkilerin yeniden eski seviyesine getirilmesi amaçlanmıştır. 2016 yılı ikili ilişkiler çerçevesinde inişli çıkışlı bir süreç olsa dahi, bu süreçte yapılan görüşmeler neticesinde imzalanan “Türk Akımı” gaz boru hattı anlaşması, ikili ilişkilerin iyileştirilmesine olanak sağlamıştır (Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği Resmî Web Sitesi, 2010-2016: www.turkey.mid.ru).

Özetle belirtmek gerekirse, ikili ilişkilerde ekonomik gelişmelerin yanı sıra terörle mücadele gibi farklı konularda da ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli adımlar atılmıştır. Rekabetçi yapıdan stratejik ortaklık yapısına geçilen bu dönemde Türkiye ve Rusya Federasyonu’nun, gerek siyasi diyalogların artması, gerekse “Mavi Akım” gibi projeler konusunda yapılan çalışmalar neticesinde ikili ilişkileri arttırdığı görülmektedir. Her iki ülkede benzer zamanlarda iktidara gelen Vladimir Putin ve Recep Tayyip Erdoğan, ilk yıllarında “Kazan- Kazan” politikaları benimsemiştir. Enerji alanında atılan adımlar neticesinde iki ülke ekonomik ilişkileri olumlu yönde ivme kazanmıştır. Enerji alanındaki gelişmelerin ardından, siyasi diyalogun giderek arttığı görülmüş ve yaklaşık 32 yıl aranın ardından ilk defa Rusya Devlet Başkanı Türkiye’ye ziyarette bulunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerinin tarihsel süreci incelendiğinde, ikili ilişkilerin inişli çıkışlı bir yapıda olduğu söylenebilmektedir. Bu doğrultuda son yıllarda yaşanan bölgesel gelişmelerin ikili ilişkilere yapmış olduğu etki/etkileri ortaya koymak adına hazırlanan bu çalışma, öncelikle, 2008 yılında yaşanan Güney Osetya Krizi’nin Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerine yapmış olduğu etki/etkileri değerlendirmeyi amaçlamıştır.

5. TÜRKİYE ve RUSYA AÇISINDAN GÜRCİSTAN'IN ÖNEMİ ve 2008 GÜNEY OSETYA KRİZİ

Bulunduğu coğrafi konumundan dolayı Gürcistan stratejik açıdan Türkiye ve Rusya için önemli bir konuma sahiptir. Sahip olduğu bu konum itibarıyla, yakın çevresinde yer alan Rusya Federasyonu ile birtakım sorunlar yaşamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan Rusya Federasyonu, Gürcistan ile aralarında yaşanan sorunlara bir yenisini daha ekleyerek 2008 yılında Gürcistan'a müdahale etme olanağı bulmuştur. Gürcistan kara sınırları içerisinde yer alan Güney Osetya'nın ayrılıkçı söylemleri üzerine Gürcistan yönetimi, Güney Osetya'ya karşı saldırılara başlamıştır. Gürcistan'daki ayrılıkçı söylemde bulunan bölgelere destek olan Rusya ise, bu saldırılara kayıtsız kalmayarak Güney Osetya tarafında yer almıştır. 8 Ağustos 2008 tarihinde hava saldırılarına başlayan Rusya, daha sonra Gürcistan'a girerek beş gün süren Rusya-Gürcistan Savaşı'nın yaşanmasına neden olmuştur (King, 2008). Gürcistan'ın sahip olduğu stratejik konumu bu savaşın nedenleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, öncelikle Gürcistan hakkında genel bilgilere ve sonrasında kısa tarihçesine yer verilmiştir. Gürcistan'ın Türkiye ve Rusya açısından önemine değinildikten sonra 2008 yılında yaşanan Güney Osetya krizine yer verilmiş ve krizin oluşmasına neden olan etkenler belirtilmiştir. Kriz sürecinde yaşanan gelişmelerin ifade edilmesinin ardından ise Türkiye ve Rusya'nın krize yönelik politikalarına ve krizin Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkilere yer verilmiştir.

5.1. Gürcistan Hakkında Genel Bilgiler

Jeopolitik ve jeostratejik açıdan dünyanın en önemli bölgelerinden biri Kafkasya Bölgesi'dir. Güney Kafkasya Bölgesi'nde yer alan, idari yapısı ve etnik sorunların yoğun olarak yaşandığı bir ülke olan Gürcistan, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya ile sınır komşusudur (Yalçınkaya, 2006: 68). 69.700 km² yüzölçümüne sahip olan Gürcistan'ın başkenti Tiflis'tir. Gürcistan'ın kara sınırları içerisinde yaşayan nüfusu yaklaşık olarak 3.7 Milyon'dur (IMF, 2018: www.imf.org).

Etnik yapısı çok çeşitli olan Gürcistan'da %86,8 Gürcü, %4,5 Ermeni, %6,3 Azerbaycan Türkü, %4,5 oranında diğer etnik kökenliler bulunmaktadır. Bununla beraber ülkede resmi dil olarak Gürcüce ile birlikte Rusça, Ermenice, Azerice ve diğer yerel diller de konuşulmaktadır (DEİK Gürcistan Ülke Bülteni, 2018: 1). Gürcistan'da yaşanan dinlere bakıldığında ise, %85 Hristiyan, %10 Müslüman ve geri kalanlar ise Musevi, Katolik ve Süryani'dir (Şahin, 2004: 77).

Etnik nüfus oranlarında en yüksek paya sahip olan Gürcüler, toplam nüfus içerisinde %86,8'lik bir orana sahiptir. Güney Kafkasya'daki ülkeler arasında etnik grup oranının ülke genel oranına göre en düşük olduğu ülke olan Gürcistan'daki bu durum, devletin kontrolündeki diğer etnik grupların etkinliğini giderek arttırmaktadır (Şahin, 2001: 40).

Gürcistan'daki Güney Osetya Özerk Bölgesi'nde Gürcülerle herhangi bir bağı olmayan Osetler, din olarak İslam'ı tercih etmişler ve Farsça'ya benzer bir dille konuşmaktadır. Diğer bir etnik grup olan Ahbazlar ise, ülkenin kuzeybatısında yaşamaktadır. Ayrıca Ahbazlar, Müslüman ve Hristiyan olarak farklı dinlere ayrılmış kişilerden oluşmaktadır. Gürcistan'daki Ermeniler ise genellikle ticaret ile uğraşmaktadır (Avşar, 1994: 21).

İki özerk cumhuriyet ve bir özerk bölgeden oluşan Gürcistan, 12 bölge, 8 il ve 63 ilçeye sahip olan bir ülkedir. Coğrafi açıdan ise üç bölgeye ayrılan Gürcistan'da ilk bölge "Büyük Kafkasya" olarak adlandırılan bölgedir. İkinci olarak ise güneyinde yer alan platoların oluşturduğu bölgedir. Son olarak ise Karadeniz'e kıyısı olup bu iki bölge arasında yer alan orta bölgedir (Demir, 2003: 118).

Gürcistan'ın siyasal yapısı incelendiğinde, ülkenin üniter bir yapıda olduğu, başkanlı cumhuriyet yapısına sahip temsili demokrasinin olduğu anlaşılmaktadır. Ülkede 5 yılda bir Devlet Başkanı seçimleri, 4 yılda bir ise parlamento ve yerel seçimler yapılmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019, www.mfa.gov.tr).

Gürcistan'ın coğrafi konumuna atfedilen farklı bakış açıları, kimi bilim insanları tarafından Asya'da, kimilerine göre Avrupa'da ve kimilerine göre ise Avrupa ve Asya arasında sınırı teşkil ettiği ifade edilir. Üç ana bölgeden meydana gelen Gürcistan, Kuzey'de Büyük Kafkasya sıradağları, orta bölümde Kür Irmağı Havzası'nda yer alan verimli tektonik bir çukur ve güneyinde ise Güney Kafkasya dağlarının oluşturduğu bir alandan oluşmaktadır. Bu özellikleriyle birlikte Gürcistan, Azerbaycan'dan sonra Güney Kafkasya'daki en büyük ikinci ülkedir (DEİK, 2018: 2).

Devletler sahip oldukları varlıklarını devam ettirmek, gelişmek ve güçlenmek için jeopolitik konumlarını da dikkate alarak ulusal güvenlik politikalarını oluştururlar. Bu nedenle jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bir konumda yer alan Gürcistan, Güney Kafkasya'nın açık denizlere açılmasını sağlayan anahtar bir ülke konumundadır (Mert, 2004: 30). Sadece Güney Kafkasya için değil, aynı zamanda Karadeniz ve Hazar Havzası için de aynı öneme sahiptir. Coğrafi konumu nedeniyle stratejik öneme sahip olan Kafkasya Bölgesi, petrol ve doğalgaz kaynaklarının zenginliğinden dolayı uluslararası alanda devletlerin ilgi odağı olmuştur. Hazar Havzası ve Orta Asya'da çıkan petrol ve doğalgazın Karadeniz üzerinden diğer ülkelere ulaştırılması da bu öneme etki eden noktalardan biridir. Bakü- Tiflis- Ceyhan boru hattının (BTC) bu bölge üzerinden diğer ülkelere ulaştırılması nedeniyle Gürcistan'ın hem Karadeniz'e kıyısının olması hem de Hazar Havzası'na ulaşımın kolay olması, Gürcistan'ın jeopolitik ve jeostratejik açıdan önem kazanmasına sebebiyet vermiştir (Sapmaz, 2008: 56).

Sahip olduğu coğrafi konum ve jeopolitik durumu, Gürcistan'ın, Kafkasya ve Avrasya bölgelerinde önemli bir ülke olmasını sağlamıştır. Fakat Gürcistan'ın gelişmesinde dış faktörlerin de önemli bir payının olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda Kafkasya bölgesinde yer alan Gürcistan'ın önemi arttıran faktörler şu şekildedir:

- Avrupa ve Asya arasındaki bağlantının sağlanması için önemli bir transit ülke durumunda olması,
- AB ve ABD'nin Hazar Havzası ve Avrasya bağlantısı için kilit noktada yer alması ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile NATO arasında kalan "en sıcak sınırı" meydana getirmesi,
- Bir taraftan Avrupa ile Güneydoğu Asya arasında yer alması, diğer taraftan da Kuzey Amerika ile endüstrileşme açısından gelişmiş ülkelerden Japonya, Çin ve Kore arasında kalan hava ulaşım koridorunun merkezinde bulunması (Şhantadze, 2006: 47),
- Batı endüstrisi ile Doğu pazarı arasında kalan Tarihi İpek Yolu'nun Gürcistan'dan geçmesi,
- Diğer Kafkasya ülkelerine göre, kara ve deniz ulaşımının daha gelişmiş olmasıyla Gürcistan'ın jeopolitiğini önemli oranda arttırması (Mert, 2004: 31),
- Kuzey ve güneyde yer alan ülkeler arasındaki ticaretin geçiş noktasında bulunması,
- Güney Kafkasya bölgesindeki ülkeler arasında açık denizlere bağlantısı olan tek ülke olması,
- Güney Kafkasya bölgesinin uluslararası sisteme entegre olmasında öncülük etmesi ve geri kalan ülkelerin de Batı'yla ilişkiler geliştirmesini sağlayan ülke durumunda olması,
- Bulunduğu jeostratejik konumu nedeniyle Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarını Batı pazarına ulaştırmadaki en kısa ve ekonomik açıdan maliyetin en düşük olduğu ülke konumunda olması bu faktörler arasında yer alır (Cerrah, 2005:49).

Şekil 5.1. Gürcistan Siyasi Haritası (The World Factbook, 2018).

Gürcistan nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Gürcülerin eski Kafkas milletlerinden olduğu ve kendilerine has alfabeye sahip oldukları bilinmektedir. Aynı zamanda kendilerini atalarından dolayı “Kartveli” olarak adlandıran bir halktır. Güney Kafkasya ülkeleri arasında açık denize kıyısı olan ve bu özelliğiyle jeopolitik öneme sahip Gürcistan, Doğu-Batı hattı arasındaki transit geçiş özelliğine de sahiptir. Azerbaycan ve Hazar Denizi aracılığıyla Batı Türkistan Cumhuriyetleri’nin Batı’ya entegrasyonunu sağlar. Bununla birlikte, sadece Doğu-Batı değil Kuzey- Güney ülkeleri arasındaki ilişkiler açısından da önemli bir konuma sahip olan Gürcistan, Rusya ile Ermenistan arasındaki köprü ülke görünümündedir (Yalçınkaya, 2006: 169).

5.2. Gürcistan’ın Kısa Tarihçesi

Tarihsel olarak Gürcülerin kökenleri araştırıldığında, M.Ö. 9. Yüzyılda Van ve çevresinde büyük bir uygarlık olan Urartular ve onların yakınları olan Huri kabilesine kadar uzandığı belirtilmektedir. Bugün Gürcistan’da yaşayanların atalarının, M.Ö. 7. Yüzyılda Mezopotamya bölgesinden göç ettiği tahmin edilmektedir. Gürcistan’ın ismi ile ilgili iki farklı görüş olduğu söylenmektedir. Bunlardan ilki, İngilizce ’de yer alan “Georgia” kelimesinde türetildiğidir. İkinci ise, bölgede yaşamış tarihi bir karakter olan “Saint George” dan geldiği iddia edilmektedir (Çakmak, 1998: 14).

M.Ö. 9. yüzyılda küçük ticaret kolonileri kurmak için Gürcistan’ın günümüzde bulunduğu coğrafi bölgeye gelen Yunanlılar, kolonilerin gelişip büyümesine olanak sağlamıştır. Kolonilerin gelişip büyümesiyle birlikte ilk Gürcü Devleti kurulmuş ve bu devletin içerisinde farklı gruplar meydana çıkmıştır (Yıldız, 1998: 94). Kurulmasından itibaren büyük medeniyetlerin etkisi altında kalan Gürcistan, M.S. 330 yılında Hristiyanlığı benimsemiş, M.S. 6. yüzyılda da ise Araplar tarafından Müslümanlığın yayılmaya çalışıldığı bir devlet olmuştur (Çakmak, 1998: 17).

Gürcistan’ın tarihi süreç içerisinde en parlak dönemi 13. yüzyılda yaşayan Kraliçe Tamara döneminde olmuştur. Bu dönem içerisinde büyük bir imparatorluk haline gelen Gürcistan, dönemin ünlü yazarı Şota Rustaveli tarafından kaleme alınan destanlarda da kendine yer bulmuştur. 14. yüzyılda Moğol saldırıları ile yıpranan Gürcistan (Alsirt, 2009: 14), 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethetmesiyle başlayan süreçte Batılı Hristiyanlar ile bağlarını koparmış ve 1578 yılında Osmanlı’nın hakimiyeti altına girmiştir (Şen, 2009: 25). Bu süreç içerisinde, Osmanlı İmparatorluğu ile İran hakimiyetleri arasında sürekli gelgitler yaşayan Gürcistan’ı 1801 yılında ilhak eden Rusya, 1828 yılında İran’ı, 1829 yılında Edirne Antlaşması ile Osmanlı’yı bölgeden çıkararak uluslararası alanda güçlü konuma gelmeye çalışmıştır. 1877-1878 yılında

Osmanlı Rusya savaşlarında galip gelen Rusya, Batum'u da alarak Güney Kafkasya bölgesinde egemenliğini arttırmıştır (Sapmaz, 2008: 24).

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, uluslararası alanda ortaya çıkan milliyetçilik akımları, Gürcistan'ı da etkisi altına almıştır. 1917 Bolşevik İhtilali'nden yararlanmak isteyen Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan, kendi aralarında anlaşma sağlayarak Transkafkasya Federal Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Fakat oluşturulan bu cumhuriyet, üç ülkenin tarihsel süreç içerisindeki etnik çatışmalarından dolayı 26 Mayıs 1918 yılında dağılmayla sonuçlanmıştır. 26 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlıklarını ilan eden Gürcistan, bu süreçte Almanya'nın etkisi altına girmiştir (Sürmeli, 2001: 137). Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşa girmiş ve Almanya'nın savaşta yenilmesinden sonra Gürcistan, Kızıl Ordu tarafından işgal edilmiştir. Bunun sonucunda İtilaf Devletleri Gürcistan'ı fiilen tanımıştır. Savaşın ardından Paris Barış Konferansı'na katılması, Gürcistan'ın, BM ve 22 ülke tarafından tanınmasına olanak sağlamıştır. 1921 yılında Kızıl Ordu tarafından istila edilmesinden sonra bağımsızlığını kaybederek Moskova'nın yönetimine girmiştir (Yalçınkaya, 2006: 170). Bu süreç itibarıyla artan Rus baskılarına karşı Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan daha önce kurmuş oldukları birliği, 12 Mart 1922 yılında Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürmüşlerdir. 1936 yılında ise kabul ettikleri ikinci anayasa ile Gürcistan, Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti Birliği'nin üye ülkelerinden biri olmuştur. Sovyetler Birliği, 1936 yılında imzalanan anayasa gereğince 1990'lı yıllara kadar bu ülkelerin yönetim alanındaki düzenlemeleri yapmakla yükümlü hale gelmiştir (Saray, 1997: 21).

Uzun yıllar boyunca Rus yönetimi altında olan Gürcüler, Ruslar tarafından sağlanan milli alfabe ve kendi dillerini kullanma olanağından yararlanarak milliyetçi yapılarını korumuşlardır (Anderson, 1993: 61). 1970'li yıllarda Zvaid Gamsakhurdia'nın yönetime gelerek milliyetçi yapıyı tek bir noktada toplayıp muhalif güçlenmenin önünü açmasıyla beraber, Ruslara karşı şiddetli gösteriler meydana gelmiştir. Bu gösterilerle beraber, Gürcü milliyetçiliği yükselişe geçmiştir (Çiloğlu, 1998: 179).

1985 yılı ile birlikte, Rusya tarafından Mikhail Gorbacov'un reformlarının Gürcistan'da karşılık bulması, Gürcistan'ın bağımsızlık mücadelesi için yeniden gösterilerin gerçekleştirilmesine zemin hazırlamıştır. 1989 yılında Gürcistan İçişleri Bakanlığı'na bağlı askerlerin öldürülmesiyle birlikte Rusya yönetimine karşı güvensizlik duygusu yeniden ortaya çıkmıştır. 1990 yılında Gürcistan'da yapılan seçimlerle milliyetçi ideolojiye sahip olan Zvaid Gamsakhurdia, Gürcistan Başkanı olarak göreve başlamıştır. 1921 yılında imzalanan Gürcistan- SSCB anlaşması ve 1922 yılındaki Birlik Anlaşması'nın reddedilmesi üzerine, 31 Mart 1991 yılında ülke genelinde yapılan referandum ile seçmenlerin %93'ü yeni cumhuriyeti onaylamış ve 9 Nisan 1991 tarihinde Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği Parlamento tarafından duyurulmuştur. Gürcistan Başkanı Gamsakhurdia'nın seçilmesiyle beraber ülke içerisinde farklı etnik gruplar arasında silahlı çatışmalar meydana gelmiştir. Bu sırada, Osetler ve Ahbazarlar gibi farklı etnik gruplar, yaşadığı bölgelerde kendi bağımsızlıklarını elde etmek istemişlerdir. Yeni yönetimin Rus ordusunun Gürcistan'dan çekilmesini istemesi ve aynı zamanda Gürcistan'ın BDT'de yer almak istememesi, Rusya ile olan ilişkilerde gerilmeler olmasına neden olmuştur (Yapıcı, 2004: 91).

Bu süreçten sonra, ülke içerisindeki birçok bölgede silahlı çatışmalar başlamıştır. Güvenlik güçleri ve yönetimin otoritesinin kaybedilmesiyle Askeri Konsey, 2 Ocak 1992 tarihinde başkanı görevden alarak ülke içerisinde olağanüstü hâl ilan etmiştir (Demir, 2003: 121). Gürcistan Başkanı Gamsakhurdia'nın yandaşları duruma tepki olarak sokaklarda gösteri yürüyüşlerinde bulunmuş ve bu gösterilerde çok sayıda insan öldürülmüştür. 6 Ocak 1992 tarihinde yaşanan olayların sorumlusu olduğu düşüncesiyle Devlet Başkanı Gamsakhurdia ülkeyi terk etmiştir (Çiloğlu, 1998: 178).

Gamsakhurdia'nın ülkeyi terk etmesinin ardından ülke yönetiminin Hükümet Konseyi, Askeri Konsey ve Danışma Meclisi tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Bu grubun daha istikrarlı bir yönetim anlayışı olması adına kurdukları "Devlet Konseyi" nin başına, daha öncesinde Sovyetler Birliği'nde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Eduard Şevardnadze'yi getirmesiyle, uluslararası alanda meşruiyet kazanılması düşünülmüştür. Bu nedenle Gürcistan'a davet edilen Şevardnadze, 12 Ekim 1992 yılında

yapılan seçimle başkan olarak seçilmiştir. Başkan olarak seçilen Şevardnadze, ilk iş olarak reform yanlısı olan üst düzey kişileri yanına çekerken reformculara karşı güçlü bir muhalefetin oluşmasını önlemek amacıyla bazı yerel liderleri görevlerinde kalması konusunda ikna etmiştir. İktidarın istikrarını zaman içerisinde sağlamlaştıran Şevardnadze, Sovyetler Birliği'nde Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı sürede uluslararası alanda olumlu izlenim bırakmış, ülke içerisinde başarılı olabileceği düşüncesi hâkim olmuştur. Şevardnadze 'nin gelişiyle birlikte Gürcistan, Birleşmiş Milletler'e üye olarak önemli bir dönüm noktasını gerçekleştirmiştir. 1993 yılından itibaren Gamsakhurdia yanlılarının iktidarı yeniden ele geçirebilmek adına giriştiği birtakım olaylar karşısında Rus desteğinin alınması gerektiğini belirten Şevardnadze, daha öncesinde karşı çıktığı BDT üyeliğine katılmak zorunda kalmış ve Rus diplomatların Moskova'da hazırlamış oldukları bildiriye mecburi olarak okumak durumunda bırakılmıştır. Şevardnadze 'nin BDT'ye mecburi de olsa yapmış olduğu üyelikle Gamsakhurdia yanlıları tarafından yöneltilen eleştirilerin önüne geçilmiştir. 24 Ağustos 1995 tarihinde Gürcistan'da yeni anayasanın kabul edilmesinin ardından 1995 ve 2000'li yıllarda yapılan seçimler sonucu Şevardnadze, cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır (Demir, 2003: 122).

Dağılmanın eşliğinde olan ülkenin başına geçen Şevardnadze'nin öncelikle amacı (Sarıkaya ve Çoban, 2014: 421), ülke içerisindeki ayrılıkçı söylemlerde bulunan Acaristan, Abhazya ve Güney Osetya gibi bölgeleri merkezi yönetim altında tutmaktır. Bu nedenle Gürcistan yönetimi, Rusya ile olan ilişkileri onarmaya ve ayrılıkçı bölgelerdeki problemleri çözerek toprak bütünlüğünü sağlamaya çalışmıştır. Şevardnadze döneminde Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye olan Gürcistan, bir yandan topraklarını Rus üslerine açmasından duydukları memnuniyetsizliklerini dile getirirken, diğer yandan Rusya'ya karşı toprak bütünlüğünü koruyabilmek için Batılı ülkeler ile ilişkilere önem vermiştir (Sandıklı, İsmayilov ve Gafarlı, 2014: 19).

2 Kasım 2003 tarihinde Gürcistan'da yapılan milletvekili seçimlerinde usulsüzlük olduğu iddiasıyla ülkede siyasi kriz başlamıştır. 22 Kasım 2003 tarihinde Gürcistan'da yer alan muhalif güçler, Gürcistan Meclis Binasını ele geçirmeye çalışmıştır. Öncülüğünü Saakaşvili'nin yaptığı 50 bin kişilik karşıt görüşlüler tarafından gerçekleştirilen mitinge, ellerinde rengarenk güller ile parlamentoyu protesto etmişlerdir. Bunun neticesinde dönemin Başbakanı parlamentoyu terke etmek zorunda kalmıştır. Gürcistan'ın ilk Başbakanı olan Gamsakhurdia'nın "düşmanlarımıza mermi değil, gül atacağız" sözlerini anımsayan halkın, parlamento binasına rengarenk güller atmasından dolayı bu halk hareketi "Gül Devrimi" olarak adlandırılmıştır (Sarıkaya ve Çoban, 2014: 418).

Bu gelişmeler neticesinde 2000 yılında Devlet Başkanı olarak seçilen Şevardnadze, görevinden istifa etmek durumunda kalmıştır. Yeni bir cumhurbaşkanı seçmek için eski milletvekillerinden oluşan meclis, 2 Kasım'da yapılan seçimlerin iptali ve yeni Devlet Başkanı'nın seçilmesi tasarısını 4 Ocak 2004 yılında kabul ederek seçime gitmiştir. Gürcistan'daki halk hareketini başlatan Ulusal Hareket (Nino Burjanadze) ile Demokratlar Grubu'nun ortak adayı olan Saakaşvili, yapılan seçimde oyların %96,27'sini almış ve Gürcistan'ın 3. Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır (Çelikpala, 2012: 12).

Ocak 2004'te Saakaşvili'nin Devlet Başkanı olarak seçilmesi, Gürcistan için bir dönüm noktası olarak vasıflandırılabilir. Batı yanlısı tutumu ve politikalarıyla dikkat çeken Saakaşvili'nin ulusal hedefleri arasında, Avrupa ile Atlantik sınırlarında yer alan önemli bir ülke olmak ve öncelikle NATO'ya daha sonra da AB'ye üye olmak vardır. Bu hedefler kapsamında bir taraftan Batılı ülkeler ile ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan Saakaşvili, diğer taraftan da ayrılıkçı yönelimlerde bulunan bölgelere yönelik politikalarında değişikliğe giderek bu bölgeler üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmak adına sert politikalar uygulamıştır (Mitchell, 2004: 344). Saakaşvili'nin bu hedefleri doğrultusunda atmış olduğu adımlar, Rusya'nın tepkisini çekmiştir. Bu bağlamda Saakaşvili'nin Batı ile bütünleşme çabaları, Batılı ülkeler ile ilişkileri geliştirme ve derinleştirmek istemesi, ilk olarak NATO'ya daha sonra da AB'ye üyelik talebinde bulunması; Batı yanlısı politikalar izlemesi, son ve en önemlisi ise Rusya'nın enerji alanında tekeli bozacak ve onu saf dışı edecek önemli enerji projelerine destek vermesi,

Rusya'nın Gürcistan'a yönelik politikalarının daha da sertleşmesine neden olmuştur (Indans, 2007: 139).

Saakaşvili'nin yeni yönetim döneminde hedeflediği konuların başında gelen Gürcistan'ın üniter bir yapıda olması için, öncelikle, sorunlu bölgelerde problemin çözümüne yönelik adımların atılmasını kararlaştırmıştır. Bu nedenle ilk olarak sorunlu bölgelerde ekonomik ve karşılıklı diyalogu arttırıcı girişimlerin olması gerektiğini düşünen Saakaşvili, Gürcistan'daki yönetimin revize edilerek daha demokratik bir sistem getirmek istemiş ve bununla ayrılıkçı bölgelerde yer alan halklarını kendi yanına çekebileceğini ifade etmiştir. Gürcistan'ın yeni yönetiminde bulunan yetkililer "Sivil savaş ekonomileri" olarak adlandırılan teorilerden etkilenmiştir. Onlara göre asıl sorun, ayrılıkçı bölgelerdeki yönetimlerin ekonomik altyapısı yolsuzluk ve becerisizlikten oluşmuştur (Kantarci, Veliev ve Aslanlı, 2011: 261).

İktidara gelmesinden sonra Saakaşvili'ye tepki gösteren tek bölge Acara Özerk Cumhuriyeti'nin Başkanı Aslan Abaşidze, Saakaşvili'nin iktidarını tanımadığını ve yapılan seçimlerde usulsüzlük olduğunu belirtmiştir. Saakaşvili ise Abaşidze tarafından yapılan açıklamaların ayrılıkçı söylemler içermesinden dolayı Tiflis ve Acara arasında yaşanan sorunların giderek artış göstereceğini ifade etmiş ve bunun sonucunda Abaşidze'nin yönetimine son vermiştir. Acara bölgesini merkezi yönetimin içine dahil eden Saakaşvili'nin Abhazya ve Güney Osetya'yı da benzer şekilde müdahalelerde bulunarak merkezi yönetim içerisine almayı ve bu şekilde Gürcistan'ın bu bölgelerle birleştirilerek tek parça yapıda olabileceği düşünülmüştür (Kasım, 2009: 74). İktidara geldikten sonra kendisine destek arayan Saakaşvili, Gamsakhurdia ile birlikte tutuklu olan 30 kişinin serbest bırakılmasını isteyerek kendinden önceki yönetimlerden farklı olduğunu kanıtlamak istemiştir. Böylelikle ülke içerisinde ayrılıkçı söylemlerin olmayacağını ve daha huzurlu bir ortamın olacağını belirtmiştir. Özerk bölgelerin ayrılıkçı söylemlerinin sona erdirilmesi konusunda Rusya'yla bile savaşılabileceklerini ifade etmiş ve Rusya'nın Gürcistan'ın birlik ve bütünlüğünü bozabilecek her türlü eylem ve faaliyetlerde bulunmaması gerektiğini ifade etmiştir (Yıldırım, 2011: 243).

5.3. Gürcistan'ın Türkiye ve Rusya Açısından Önemi

Güney Kafkasya bölgesi bulunduğu coğrafi konumu ile stratejik bir noktada yer almaktadır. Bu bölgede yer alan ülkelerden Gürcistan ise, Karadeniz'e kıyısı olmasından dolayı Güney Kafkasya Bölgesi'ndeki diğer ülkelerden daha fazla önemli hale gelmiştir. Bu nedenle Gürcistan hem Türkiye'nin hem de Rusya açısından ilgi odağı olmuştur.

5.3.1. Gürcistan'ın Türkiye Açısından Önemi

Coğrafi olarak incelendiğinde, Kafkasya Bölgesi'nin, Anadolu coğrafyasının bir uzantısı olması ve özellikle Doğu-Batı ve Kuzey- Güney arasındaki geçiş bölgesi olma özelliği Türkiye için önem arz etmektedir. Türkiye açısından stratejik bir konumda yer alan Kafkasya Bölgesi, Türkiye'nin ekonomik, güvenlik ve Türk kökenli Cumhuriyetlerle olan ilişkilerde hayati bir öneme de sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Çarlık Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu arttırmak ve hakimiyeti sağlamak adına saldırılar gerçekleştirmesi, iki ülkeyi karşı karşıya getiren bir konu olmuştur (Şahinoğlu, 2002: 71). Sovyetler Birliği'nin, 1945 yılında sona eren "Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması"nın yenilenebilmesi için Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istemesi, Sovyetler Birliği'nin Güney Kafkasya bölgesine vermiş olduğu önemi göstermektedir (Sander, 2004: 253).

Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'nin Kafkasya ile olan ilişkileri sadece askeri anlamda ilerlemiş, bu kapsamda Kafkasya ülkelerinin üyesi olduğu Batı ittifakının güvenlik ile ilgili kaygıları Türkiye'nin de politikalarının bu yönde oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Soğuk savaş sürecinde tam anlamıyla politika geliştiremeyen Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kafkasya bölgesine yönelik bir dış politika oluşturmamıştır. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kafkasya bölgesindeki ülkelere olan Gürcistan ve Azerbaycan'ın Rusya'ya karşı tutumunu fırsat bilerek bu ülkelerle ilişkiler geliştirmesi, Türkiye'nin bölgede iş birliğini gerçekleştirmenin önünü açmıştır. Devletler arasındaki bu iş birliği içerisinde Türkiye ve

Azerbaycan'ın problem yaşadığı ülkeler olan Ermenistan ve Dağlık Karabağ yer almamıştır (Dikkaya ve Özyakışır, 2008: 101).

Gürcistan ile kurulan dostane ilişkilerden dolayı bölgede yeni imkanların önü açılmış ve yeni pazarlar meydana gelmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin sahip olduğu kara ve demir yollarının yenilenmesiyle Gürcistan üzerinden Türk kökenli Cumhuriyetler ile ilişkileri geliştirici imkanlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan bu ilişkilerin geliştirilmesi Türk Kökenli Cumhuriyetler için de bazı olumlu kazanımların oluşmasını sağlamıştır. Özellikle Batı ile ilişkiler kurmak, Rusya'ya olan bağımlılıklarına karşı farklı alternatifler oluşturmak ve bağımsızlıklarını korumak adına hayati önem teşkil etmiştir (Taşkın, 2006: 78).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk dış politikasının önemli konularından biri olan Kafkasya ve Orta Asya'nın güvenliği ve aynı zamanda Türkiye'nin bölgeye ulaşmasında kilit noktada olan Gürcistan, kısa süre içerisinde bölgede önemli ve stratejik bir ülke haline gelmiştir. Bununla birlikte, Hazar Havzası'nda yer alan doğal kaynakların uluslararası pazarlara iletilmesi hususunda da Gürcistan, Türkiye için önemli bir güzergâh ülke olmuştur (Mert, 2004: 280).

Gürcistan, Rusya'ya karşı bağımlılığına son verebilmek adına yüzünü Batılı ülkelere dönmüş ve ilişkilerini bu düzlemde geliştirmiştir. Bunun sonucunda Gürcistan ve Türkiye ilişkilerinde gelişme olduğu görülmüştür. Ayrıca Gürcistan, ülke içerisinde oluşan herhangi bir karışıklığı veya etnik çatışmayı önlemek için BM ve NATO'ya başvurarak sorunların çözümünü üye oldukları uluslararası örgütler aracılığıyla çözüme kavuşturma eğilimindedir. Bu nedenle öncelikle Batı ile ilişkileri geliştirebilmek için sınır komşusu olan Türkiye ile ilişkilerin iyi derecede olması gerekmektedir. Ayrıca, Gürcistan'ın sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle iyi ilişkilerin kurulmasını elzem gören Türkiye, Gürcistan'ın NATO'ya girebilmesi için önemli ölçüde destek vermektedir (Hasanoğlu ve Cemilli, 2006: 100). Kısacası, Gürcistan'ın sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu, Hazar Havzası'nda yer alan zengin doğal kaynaklara sahip olması ve Türk kökenli Cumhuriyetlere olan yakınlığından dolayı Türkiye'nin ilgisini çekmiş ve ilişkilerin geliştirilmesi adına stratejik adımlar atılmıştır.

5.3.2. Gürcistan'ın Rusya Açısından Önemi

Tarihsel süreç içerisinde Kafkasya Bölgesi, Rusya'nın politikalarını gerçekleştirmek, doğal kaynaklardan yararlanmak ve bölgede hakimiyet kurmak için önemli bir konumda yer almaktadır. Bölgenin uzun yıllar Rusya'nın hakimiyetinde yer aldığı da bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Kafkasya Bölgesi Rusya'nın en önemli dış politika konuları arasında yer almaktadır. Rusya'nın Kafkasya Bölgesi'ni ilgi konuları arasında görmeye başlaması, 1993 yılından itibaren olmuştur. Özellikle Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını almaya başlayan ülkeleri yakın çevresi olarak görmüştür. Bu nedenle Güney Kafkasya bölgesi de Rusya açısından önemli bir konu haline gelmiştir. Kuzey Kafkasya ülkelerinde ortaya çıkan ayrılıkçı yönelimlere benzer olarak Güney Kafkasya ve özellikle Gürcistan'da böyle bir durumun tezahür etmesi Rusya açısından Gürcistan'ın da önemini pekiştirmiştir (Öztürk, 2010: 37).

Öncelikle Gürcistan'ın Rusya için önemi incelendiğinde, Gürcistan'ın jeopolitik konumu öne çıkmaktadır. Bu konum Asya ile Avrupa'nın birbirleriyle etkileşimini sağlamak için önem arz etmektedir. Bununla birlikte Kafkasya Bölgesi, Rusya'dan dünyanın en önemli bölgelerinden bir diğeri olan Orta Doğu bölgesine ulaşmada en kısa yol olarak göze çarpmaktadır (İbrahimli, 2001: 9). Uzun yıllar boyunca Kafkasya bölgesindeki güç mücadelesi içerisinde bulunan Rusya'nın, Kafkasya politikası ile diğer ülkelerle olan ilişkilerini de etkilediği görülmüştür. Tarihsel süreç içerisinde öncelikli olarak sıcak denizlere inme arzusunda olan Rusya, Kafkasya Bölgesi'nin sıcak denizlere inebilmek adına önemli bir basamak olduğu düşüncesindedir (Yanar, 2002: 55-56).

Rusya'nın Kafkasya ve Güney Kafkasya Bölgesi için hedeflediği istikrar ve güvenlik anlayışı birbiriyle bağlantılıdır. Bu iki kavram arasında öncelik sonralık sıralaması yapmak pek mümkün değildir. Fakat, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, Çeçenlerin bağımsızlık isteklerini dikkate almayıp bütün enerjisini Güney Kafkasya'daki çatışma alanlarının kontrolünü sağlamak adına kullanmıştır.

Yaklaşık olarak 3-4 yıl boyunca süren bu duruma benzer olarak Rusya, tarihsel süreç içerisinde bunun gibi politikalar sergilemiştir. 1813 ve 1828 yıllarında İran'la, 1829 yılında ise Osmanlı ile imzalanan barış anlaşmaları ile Güney Kafkasya Bölgesi'nde hakimiyet kuran Rusya, Kuzey Kafkasya Bölgesi'nin de kontrolünü sağlamak için birtakım politikalar geliştirmiştir. Kısacası Rusya'nın Kafkasya Bölgesi'nde üstünlük sağlaması pek kolay olmamıştır (İşyar, 2004: 72-73).

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Karadeniz'deki önemli limanlarını kaybeden Rusya, Kafkasya Bölgesi'nde etkinliğini arttırarak Akdeniz'e ve oradan da Süveyş Kanalı'na ulaşabilecektir (Tavkul, 2002: 17). Son olarak bakıldığında ise enerji arzı ve transit yolları hususunda da Rusya'nın çıkarlarının güvencesi Güney Kafkasya konusunu yine ön plana çıkarmıştır. Gürcistan'ın Rusya açısından bir diğer önemi ise, ekonomik çıkarların olmasıdır. Enerji hususunda hem enerjinin ihracatı hem de transit yolların önemiyle birlikte, Güney Kafkasya'da yer alan doğal kaynakların zenginliği de Rusya için önemli hale gelmiştir. Bununla birlikte bir diğer konu ise güvenlidir. Akdeniz ve Kafkasya Bölgesi'nde oluşabilecek herhangi bir problem, Rusya için tehlikeli bir durum oluşturabilecektir. Bu nedenle Kafkasya Bölgesi, Rusya için diğer bölgeler ile arasında bir tampon bölge konumunda yer almaktadır. Rusya açısından "Yakın Çevre" kapsamında değerlendirilen bu bölgede yer alan Gürcistan'daki herhangi bir iç çatışmadan dolayı Rusya, Gürcistan'a ayrı bir önem atfetmiştir. Bu bakımdan Gürcistan, Rus dış politika yapımcıları tarafından üzerinde durulan bir konu haline getirilmiştir (İşyar, 2004: 70-71).

5.2. 2008 Rusya- Gürcistan Savaşı (Güney Osetya Krizi)

Gürcistan'daki etnik gruplardan biri olan Osetyalılar, Hint-Avrupa dil grubuna ait Farsça kolundan gelen Osetçe dilini kullanmaktadır. Yaklaşık olarak 700.000 nüfusa sahip olan Osetyalılar, Rusça'yı da ikinci bir dil olarak kullanmaktadırlar. Yaklaşık olarak 3900 km² bir alan sahip olan Osetyalılar, Kafkasya Sıradağlarının yamaçlarında bulunmakta ve batısı, doğusu ve güney kısmından Gürcistan'ın sınırları içerisinde yer almaktadır. Yalnızca kuzeyinde bulunan Roki Tüneli ile Rusya kara sınırları içerisinde yer alan Kuzey Osetya'ya bağlanmaktadır (Öztürk, 2009: 5). Tarihsel süreç içerisinde Rus dış politikasının önemli konuları arasında yer alan Gürcistan, ülke içerisinde etnik çatışmalardan dolayı iç karışıklıklarla mücadele etmektedir. Bunun en yakın örneği 2008 yılında yaşanmıştır.

2008 yılında yaşanan Rusya- Gürcistan Savaşı, 8 Ağustos'ta Gürcistan tarafından Güney Osetya'nın Başkenti Tskhinvali'ye yapılan hava ve kara saldırıları ile başlamıştır. İki taraf arasındaki bu gelişmeden önce küçük çaplı çatışmalar meydana gelmiştir. Buna örnek olarak, 3 Eylül 2006 tarihinde Gürcistan Savunma Bakanı'nin içerisinde olduğu askeri helikoptere Osetyalılar tarafından saldırı yapılmıştır (Kurashvili, 2006). Bir başka örnekte ise, 7 Ağustos 2007 tarihinde Rus Hava Kuvvetleri tarafından Gürcistan'da yer alan bazı köylere saldırılar gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu saldırıların Rusya- Gürcistan ilişkilerinde gerilimi arttırdığı görülmüştür.

5.2.1. Savaşın Oluşmasına Zemin Hazırlayan Nedenler

Yakın Çevre doktrini kapsamında bağımsızlığını kazanan Kafkasya ülkelerine karşı hakimiyet sağlamaya çalışan Rusya, bu nedenle bölge ülkelerine karşı uygulamış olduğu politikalara hız vermiş ve bu ülkelerin içişlerine müdahil olmaya çalışmıştır. Gürcistan'da bu ülkeler arasında yer almaktadır. Bağımsızlığı kazandığı süreçten itibaren ülke içerisinde sürekli sorunlar yaşayan Gürcistan, bu görünümü nedeniyle istikrarlı bir ülke olarak kabul edilmemiştir. Ülke içerisinde birden fazla etnik sorunlarla karşı karşıya kalan Gürcistan, özellikle Rusya'nın da bu konulara müdahale etmesinden dolayı Rusya ile ilişkilerinde de gerilmeler yaşamıştır. Ayrıca Rusya'nın etnik sorunlara müdahale etmesinden dolayı toprak bütünlüğünü de koruyamayan bir ülke haline gelmiştir. Bağımsızlığını kazandığı süreçten bu yana etnik sorunlarla karşı karşıya kalan Gürcistan'da en önemli sorunlar, öncelikle Abhazya ve Güney Osetya olmuştur. 2003 yılında yaşanan ve "Gül Devrimi" olarak adlandırılan siyasi olayla birlikte Batı'nın desteğini alarak Gürcistan yönetiminin başına gelen Saarkaşvili, 2004 yılından itibaren

Rusya ile sorunlar yaşamış ve ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Saakaşvili'nin öncelikle ülkenin refahını sağlamak için siyasi, ekonomik ve güvenlik konularında Batı'ya entegre olmak istemesi üzerine Rusya, Gürcistan'ın Batı ile bütünleşmesine karşı çıkmak ve bu süreci geciktirmek için ülke içerisindeki etnik sorunlara destek vermiştir (Kasım, 2009: 210).

Ülke içerisindeki siyasi bütünlüğü sağlamak adına Acara operasyonu ile Abaşidze'yi devirip yerine iktidarını kuran Saarkaşvili, siyasi bütünlüğü sağlamak adına diğer ayrılıkçı bölgelere yönelik politikalar geliştirmiştir. Bu nedenle Güney Osetya ve Abhazya'da bulunan Rus askeri varlığının bölgede olmasından dolayı memnuniyetsizliklerini dile getirmiştir. 2008 yılındaki savaşa kadar olan süreç içerisinde Abhazya bölgesindeki ateşkes için içerisinde Rus sayısının fazla olduğu 1500 kişilik barış gücü, Osetya bölgesindeki ateşkes için 600 kişilik barış gücü ve 102 kişilik Birleşmiş Milletler Gözlemcisi yer almaktaydı (Yılmaz, 2008: www.21yyte.org). Rusya'nın Gürcistan'a yapmış olduğu ithalat kısıtlamaları ve siyasi açıdan ilişkilerin gerilmesinden sonra, 2006 yılında 4 Rus Subayın Gürcistan'da yakalanıp casuslukla suçlanması ve 2007 yılında Rus barış gücü askerlerinin 4 Gürcü subay tarafından darp edilmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin bir kez daha gerilmesine neden olmuştur (Kasım, 2009: 210-211).

İki ülke arasında yaşanan bu siyasi gerilmeler 2008 yılında artış göstererek olası bir savaşın ilk sinyallerini vermiştir. Yaşanan bu olumsuz olaylara karşı Rusya, ayrılıkçı bölgelerdeki Rus barış gücü askerlerinin sayısını arttırmıştır. Bu durumu fiili ilhak olarak değerlendiren Gürcistan, 21 Nisan'da Abhazya semalarında uçan insansız hava aracının Rusya tarafından vurulduğunu ileri sürmüştür. Mayıs ayında Abhazya demiryollarına 300 silahsız askerini gönderen Rusya'ya tepki gösteren Gürcistan, bu durumu Rusya'nın Abhazya'yı kendilerine destek olması amacıyla böyle bir politika geliştirdiğini belirtmiştir (Elaydın, 2010: 28). Yaşanan bu gelişmeler neticesinde 7 Ağustos 2008 yılında Rusya ve Gürcistan arasında savaş başlamıştır.

Özetle belirtmek gerekirse, Rusya'nın savaşa girme nedenleri şu şekilde belirtilebilir:

- Alternatif olarak değerlendirilen enerji yollarının Rusya'nın kontrolünün dışında başka devletler tarafından yapılmasına engel olmak,
- Gürcistan'ın Rusya'ya karşı farklı bir politika izleyerek ABD, AB ve NATO'ya yakınlaşmasını engellemek,
- Tarihsel süreç içerisinde üzerinde hakimiyet kurduğu Balkanlarda Slav ırkının koruyuculuğunu üstlenmesi ve Kosova'nın 17 Şubat 2008 tarihinde Sırbistan'dan bağımsızlığını kazanmasında etkisiz kalması,
- Polonya ile imzalanan füze radarı kurulması için yapılan anlaşma,
- Yakın Çevre politikasına bağlı olarak komşu olduğu ülkelere karşı bölgesel bir güç olduğunu ispat etmek,
- Ayrılıkçı bölgeler meydana getirerek Gürcistan'ın NATO'ya üyeliğinin önüne geçmek (Ukrayna örneğinde olduğu gibi) (Alptekin, 2014: 4).
- Rusya'nın savaşa girme nedenlerine karşılık olarak Gürcistan'ın ise savaşa girme nedenleri şu şekilde sıralanabilir:
- Acara Bölgesi'ndeki ayrılıkçı yönelimi başarı ile sonuçlandırmasının ardından aynı başarıyı diğer ayrılıkçı bölgelerde de sürdürmek istemesi,
- Ayrılıkçı bölgeleri tek çatı altında toplayıp Gürcistan'ın ülke bütünlüğünün sağlanmasıyla AB ve NATO'ya üye olabilmek,
- Rusya'nın politikalarının gerçekleşmesinin önüne geçmek,
- Enerji hatlarının ve güzergahlarının güvenliğini sağlamak (Nichol, 2009: 4).

Yaşanan bu gelişmeler neticesinde 7 Ağustos 2008 yılında Rusya ve Gürcistan arasında savaş başlamıştır.

5.2.2. Savaş Süreci ve Sonrasındaki Durum

Ağustos 2008 tarihinde Rusya, Güney Osetya bölgesine askeri birliklerini yollamış ve bununla birlikte Gürcistan, Güney Osetya'ya karşı saldırılara başlamıştır. Gürcistan tarafından başlatılan saldırı ile, Rusya askeri birlikleri Güney Osetya'yı Kuzey Osetya'ya bağlayan Roki Tüneli ile Güney Osetya'ya girmesine engel olmuştur. Ayrıca bölge içerisinde yer alan Osetlerin Güney Osetlere yapmış olduğu saldırılara karşı uzun zaman sonra yapılmış ilk tepki olmuştur (Donovan, 2009: 13, Bowker, 2011: 206). Rusya açısından bakıldığında, Gürcistan tarafından yapılan saldırıların Rusya vatandaşlarının can güvenliğini tehlikeye düşürmesi gerekçe gösterilmiş, bölgede yer alan Rus Barış Gücü askerleri tarafından Gürcistan'ın yapmış olduğu saldırıların engellemesi adına hızlı ve sert bir şekilde karşılık verilmiştir. Bu süreç içerisinde Abhazlar, Rusya ve Güney Osetya'ya destek vererek çatışmalara müdahil olmuştur. Rus kuvvetlerini kullanarak bölgede kara, hava ve deniz yoluyla saldırılar gerçekleştirerek Gürcistan'ın önemli şehirlerini bombardımana tutmuştur. Savaş esnasında Rusya, Gürcistan'a karşı dört farklı alanda saldırılarda bulunmuştur. Bunlardan üç tanesi klasik savaş yöntemlerinden olan kara, hava ve deniz kuvvetlerince yapılmış saldırılardır. Rusya'nın Gürcistan'a yönelik yapmış olduğu diğer bir saldırı yöntemi ise siber saldırıdır. Siber saldırıyı ilk defa Gürcistan'a karşı uygulayan Rusya'nın bu saldırıda başarılı olduğu söylenebilir. Rusya, Gürcistan'ın devlet kurumlarına ait 54 adet internet sitesine siber saldırılar gerçekleştirmiş ve bu saldırılar neticesinde Gürcistan'ın askeri birlikleriyle olan bağlantıları kesilerek iletişimin önüne geçmiştir. Bunu gerçekleştirirken diğer bir yandan da halkın olaylar hakkında bilgi edinmemesini de sağlamıştır (Hollis, 2011: 2).

Bu duruma karşılık veremeyen Gürcistan, Abhazya ve Güney Osetya'dan bütün askeri birliklerini çekme kararı almıştır. Gürcistan'ın askeri birliklerini çekerek bölgeden ayrılmasına rağmen Rusya, saldırılara devam etmiş ve ülkenin büyük bölümünü işgal etmiştir. Yapılan bu işgaller, Avrupa Birliği'nin dönem başkanı olan Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin arabuluculuğunda yapılan ve 16 Ağustos tarihinde yürürlüğe konulması kararlaştırılıp "Altı Nokta Barış Planı" olarak adlandırılan anlaşmaya kadar devam etmiştir (Traynor vd., 2008). Bu anlaşmanın gerçekleşmesi için adeta mekik diplomasisi uygulayan AB dönem başkanı Sarkozy, anlaşmanın maddelerinin şunları içerdiğini dile getirmiştir:

- Savaşın sona ermesi adına tarafların güç kullanımından vazgeçmesi,
- Taraflar arasındaki bütün askeri saldırıların bir an önce sona erdirilmesi,
- Savaş bölgesine insani yardımların ulaştırılabilmesi için her iki taraftan serbest geçiş hakkı verilmesi,
- Gürcistan'a ait olan askeri birlikler, savaş öncesi bulunduğu askeri üslere dönmesi,
- Rusya'ya ait askeri birliklerin savaştan önceki konumlarına dönmesi ve bölge içerisindeki çatışma hususunda uluslararası bir çözüm bulunana dek Rus barış gücü askerleri ilave güvenlik önlemleri alması gerekmektedir.
- Abhazya ve Güney Osetya'nın ilerleyen zamanlardaki statüleri hakkında uluslararası görüşmeler gerçekleştirilecektir (Kırdar, 2008: 58).

22 Ağustos 2008 tarihinde Rusya, savaş süresince konuşlandığı askeri üslerini geri çekse de bölgedeki bazı noktalarda hakimiyetini korumaya devam etmiştir (De Haas, 2009: 4).

Rusya ve Gürcistan arasındaki bu savaşın asıl nedenini, Güney Kafkasya'da yer alan küçük bir alanın kontrolünün kime ait olup olmamasıyla ilgisi yoktur. Bu savaşın enerji, askeri strateji ve büyük güçlerin sahip olduğu ideolojiler gibi birtakım unsurların sadece Güney Kafkasya'yı değil Avrasya bölgesinin tamamını ilgilendirdiği düşünülmektedir (Özkan, 2010: 316). Rusya açısından, 2008 yılında yaşanan bu savaş, aslında tamamen Gürcistan ile yapılan bir savaş değil, Batılı ülkelere bir gözdağının verilmesi hususunda önemli bir adımdır (Lukyanov, 2012: 4). Bu nedenle Rusya-Gürcistan Savaşı Rusya için bir dönüm noktası görünümündedir. Bu durumun en önemli etkenlerinden birisi, Avrupalı ülkelerin kendi güvenliklerini sağlamak adına oluşturdukları Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Organizasyonu ve Avrupa Birliği gibi

kurumların öncelikli görevinin üyelerine karşı yapılan herhangi bir saldırıya karşı diğer ülkelerin de müdahale etme haklarının bulunmasıdır (Cornell, 2009: 23).

5.2.3. Türkiye'nin 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'na (Güney Osetya Krizi) Yönelik Tutum ve Politikası

Gürcistan'ın bağımsızlığını kazandığı süreçte ilk tanıyan ülkeler arasında yer alan Türkiye, 2008 yılında Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan savaşın öncesi ve sonrasında ikili ilişkilere büyük önem vermiş ve ilişkilerin geliştirilmesi adına politikalar geliştirmiştir. Fakat ilişkileri geliştirmeye çalışırken Rusya'yla olan ilişkilerin de etkilenmemesi konusunda dikkat etmiştir. Gürcistan'ın o süreçteki Devlet Başkanı Saakaşvili'nin Türkiye'yi siyasi açıdan bölgenin en önemli ülkelerinden biri olduğunu ve aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa'ya açılan bir kapı konumunda olduğunu ifade etmesi, Gürcistan'ın bölgesel bir aktör olarak Türkiye'ye önem atfettiğini göstermiştir.

2008 yılında yaşanan Rusya-Gürcistan savaşına karşı AB, ABD ve NATO'nun savaşa yönelik politika ve tutumlarına paralel bir tutum sergileyen Türkiye, bu süreç içerisinde Rusya ile aralarındaki komşuluk ve ticaret ilişkilerini göz ardı etmemeye özen göstermiştir. Özellikle ABD'nin bölgeye göndermek istediği yardım gemilerinin boğazlardan geçmesiyle ilgili Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde yer alan ilgili maddelere bağlı olarak ikili ilişkilerde sorun teşkil edecek herhangi bir girişimde bulunmaktan kaçınmıştır (Alptekin, 2014: 9).

Savaş sırasında Türkiye, Gürcistan ülke bütünlüğünü bozacak herhangi bir girişimin olmaması gerektiğini belirtmiş, bu nedenle Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık süreçlerini onaylamamıştır. Bu tutumu nedeniyle Rusya ile politikalarında ters düşmüş, fakat yine de Rusya ile ilişkilerde diplomasi yolu denenmiştir. Türkiye'nin bu konuda atmış olduğu ilk adım Kafkasya İstikrar ve İş Birliği Platformu'nun (KİİP) oluşturulmasıdır. 1990'lı yılların başlarında Irak Harekatı'nın Türkiye ekonomisini yaklaşık olarak 80 milyar dolar civarında zarara uğratmasından sonra aynı durumun gerçekleşmemesi için en büyük ticaret ortaklarından biri olan Rusya ile ilişkilerinde dikkatli davranmıştır (Tsereteli, 2009: 13).

Türkiye'nin Kafkasya Bölgesi'ndeki sorunların çözümü için oluşturmaya çalıştığı Kafkasya İstikrar ve İş Birliği Platformu'nu bir an önce hayat geçirmek ve bölgenin diyalog ve güven ortamının yeniden sağlanmasına katkı sağlama çabası, Türkiye'nin Kafkasya Bölgesi'nde yer alan ülkelerin toprak bütünlüğünü ve bölgesel iş birliğini sağlanabilmesinin bir göstergesi olarak göze çarpmaktadır. Bu platform, Gürcistan'daki Güney Osetya Savaşı'ndan sonra, sorunun çözümüne yönelik adımların atılması adına dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından ortaya konulmuştur. Bu kapsamda oluşturulan çözüm önerileri, Erdoğan'ın ilk olarak Rusya'ya daha sonra ise Gürcistan ve Azerbaycan'a yapmış olduğu ziyaretlerde dile getirilmiştir. Erdoğan'ın Azerbaycan ziyaret sırasında yapmış olduğu açıklamayla Ermenistan'ın da ittifaka dahil olabileceği belirtilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2014: www.mfa.gov.tr). Ancak bahse konu olan ülkeler arasındaki ilişkilerin inişli çıkışlı bir yapıda olmasından dolayı Kafkasya İstikrar ve İş Birliği Platformu amacına ulaşamamıştır. Buradaki önemli husus ise, Türkiye'nin bölgesel bir gelişmeye yönelik aktif bir politika benimsemiş olmasıdır.

Rusya- Gürcistan Savaşı'ndan sonra Türkiye, hem coğrafi açıdan bölgeye olan yakınlığı nedeniyle Rusya ile olan ilişkileri hem de Batılı ülkeler ile Batı menşeli örgütlerle olan tarihsel yakınlığından dolayı bölgesel gelişmelerden etkilenmiştir. Kafkasya Bölgesi'nde yaşanan bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin Kafkasya Bölgesi'ne yakın olmasının dışında, sınır olarak konumu; Orta Asya ve Azerbaycan ile ilişkileri geliştirmede bağlantı noktasında bulunması; Gürcistan ile ilişkileri geliştirebilmek için atılan adımların geleceği; bu adımların Kafkasya Bölgesine olan ulaşım, enerji ve ticaret ilişkilerine olan etkisi; Ermenistan ile ilişkilerdeki sürecin nasıl işleyeceği; küresel çapta oluşan gelişmelerin Türk dış politikasına yapacağı etkiler gibi bir çok sebepten dolayı Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir (Çelikpala, 2009: 26-27). Bununla birlikte Türkiye, Kafkasya Bölgesi'ndeki sorunlarından özellikle Güney Osetya sorununu Gürcistan ile ikili ilişkiler kapsamında değerlendirmiştir. Örnek verilecek olursa, Rusya-

Gürcistan Savaşı sırasında Türkiye, Rusya'nın Gürcistan'a uyguladığı elektrik kesintisi üzerine bölgeye elektrik tedarik etmiş, aynı zamanda Türk Kızılay'ı aracılığıyla insani yardım da göndermiştir. Fakat birçok alanda destek sağlamasına rağmen Türkiye, Gürcistan'ın talep ettiği askeri yardımı reddederek savaşa doğrudan müdahalede bulunmamıştır (Göksedef, 2016).

Türkiye'nin son yıllardaki dış politika anlayışında benimsemiş olduğu komşularla sıfır sorun politikası kapsamında çevre ülkeler ile istikrarlı ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Kafkasya bölgesinin hem jeopolitik konumu hem de Kafkas kökenli nüfusun Türkiye'de fazla olmasından dolayı bölge, Türkiye için önemli hale gelmiştir. Bölgede yer alan ülkelerdeki istikrarsız yönetimlerin Türkiye'nin ekonomik çıkarlarına zarar verdiği düşünüldüğünde, Türkiye'nin bölgesel istikrarı sağlamak için savaş sürecinde dengeli bir politika izlemesi gerekli görülmüştür. Bu doğrultuda Türkiye, birtakım öneriler sunarak savaşta bir taraf olmadığını, aynı zamanda bölgesel istikrarın sağlanması gerektiğini ifade eden açıklamalarda bulunmuştur (Elaydın, 2010: 38).

Türkiye'nin önem atfettiği bölgelerden biri Kafkasya Bölgesi'dir. Bölgede yer alan ülkelerle siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkiler geliştirmeye çalışan Türkiye, bölgenin güvenlik ve istikrarı yönünde politikalar benimsemiştir. Son dönemlerde Türk dış politikasında sıkça kullanılan komşularla sıfır sorun politikası kapsamında, bölge içerisinde yer alan ülkelerle dostane ilişkiler geliştirmeye özen göstermiştir. 2008 yılında yaşanan Güney Osetya krizinde, Gürcistan'ın ülke bütünlüğünden yana tavır sergileyen Türkiye, ABD, AB ve NATO'nun politikalara benzer politikalar yürütmüştür. Fakat son dönemlerde siyasi ve ekonomik alanda yakın ilişki içerisinde olduğu Rusya ile ilişkilerine de özen gösteren Türkiye, krizin diplomatik kanallarla çözüme kavuşturulmasını dile getirmiştir. Ayrıca Türkiye, Gürcistan'ın ülke birliği ve bütünlüğünden yana tavır sergilemiş ve ülke içerisindeki ayrılıkçı yönelimleri tanımadığını belirtmiştir.

5.2.4. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın (Güney Osetya Krizi) Türkiye ve Rusya İlişkilerine Etkisi

Gürcistan, coğrafi olarak kuzeyinde Rusya Federasyonu ve güneybatısında Türkiye Cumhuriyeti arasında kalan ve bölgesel olarak Karadeniz'e çıkışı olan tek ülke durumundadır. Türkiye açısından Gürcistan hem Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine hem de Azerbaycan'a ulaşım bakımından jeopolitik, Rusya ile aralarındaki tampon bölgede yer almasından dolayı ise jeostratejik öneme sahip olan bir ülkedir (Turluk, 2003: 40-41). Jeopolitik konumun sağladığı avantaj, Gürcistan'ın Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra önemini gittikçe artırmıştır. Enerji rezervleri anlamında pek fazla bir zenginliği bulunmamasına rağmen, bölge içerisindeki doğal kaynakların geçişleri için önemli bir noktada bulunması nedeniyle Orta Asya ile Batı arasında bir köprü vazifesi görünümlündedir. Sahip olduğu coğrafi konumundan dolayı Gürcistan'ın yalnızca bölgesel değil küresel açıdan da önemli bir ülke olduğu ifade edilmektedir (Karabulut, 2011: 188). Gürcistan'ın jeopolitik ve jeostratejik özelliklere sahip olması, uluslararası alanda yer alan ve sistemin başat aktörleri olan büyük güçlerin revizyonist politikalarında öncelikli olarak görülmüştür. Bir ülke öncelikle olarak güvenliklerini veya ulusal varlıklarını sürdürdükten sonra tali amaçlara yönelebilmektedir.

Uluslararası alanda devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi yegâne amaç olarak görmektedir. Bu minvalde Türkiye ve Rusya'nın Gürcistan üzerindeki politikalarında da farklılıklar olduğu görülmektedir. Rusya, Yakın Çevre politikası doğrultusunda bölgede hegemonik bir güç olmak adına bölge ülkeleri üzerinde nüfuz sağlamaya çalışmıştır. Rusya'nın Gürcistan krizinde izlemiş olduğu politikalarını Neorealizmin temel varsayımlardan "saldırı-savunma dengesine" göre yorumlamanın mümkün olduğu söylenebilir. Neorealizmin temel varsayımlarına göre, uluslararası sistemin başat aktörü olan devletlerin yegâne amacı hayatta kalabilmektir. Devletlerin hayatta kalabilmeleri açısından önem verdikleri gücün kapasitesi hususu, Neorealistler arasında bir takım fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Bazı Neorealistler, devletlerin hayatta kalabilmeleri adına yeterli seviyede güce sahip olması gerektiği üzerinde yoğunlaşırken, bazı Neorealistler ise devletlerin anarşik olan uluslararası sistemde devletlerin ancak gücü maksimize ederek hayatta kalabileceklerini vurgulamışlardır. Bu

noktada Waltz tarafından ortaya atılan “Savunmacı Realizm” ve Mearsheimer tarafından ortaya atılan “Saldırgan Realizm” ön plana çıkmaktadır. Rusya’nın 2008 yılında yaşanan Güney Osetya Krizi’nde benimsemiş olduğu tutum ve politikalar değerlendirildiğinde, Neorealizmin varsaydığı “saldırı-savunma dengesine” göre saldırgan politikalar benimsediği söylenebilmektedir. Bu kapsamda Rusya, bir yandan uluslararası alanda güçlü bir ülke olduğu kanıtlamak diğer bir yandan ise bölgede hegemonik bir güç olmak adına bölge ülkeleri üzerinde nüfuz alanını genişletmek için saldırgan politikalar yürütmüştür. Özellikle Kafkasya Bölgesini arka bahçesi olarak gören Rusya, bölge içerisine farklı hiçbir ülkenin müdahil olmaması konusunda da önemli ölçüde önlemler almaya çalışmıştır. Bu nedenle Rusya, Kafkasya bölgesinin güney kısmını askerî açıdan güçlendirerek uluslararası alandaki güçlü devletlerin ve Türkiye’nin bölgede etkin olmasının önüne geçmeye çalışmıştır.

Genel itibarıyla bölge içerisindeki ülkelerin Rusya ile ilişkileri geliştirmek istememesine karşılık Rusya’nın yürütmüş olduğu politikalarındaki temel araçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Kafkasya Bölgesi’nde yer alan ülkelerde meydana gelen veya gelebilecek iç karışıklıklara destek vermek,
- Bu ülkelerde etnik ve dini çatışmalar meydana getirmek,
- Bu ülkeler üzerinde nüfuz mücadelesi vererek bölgede hakimiyet sağlamak (Günay, 2009. 329).

Bölgenin istikrarsız bir yapıda olması Rusya için istenen bir durumdur. Özellikle Gürcistan’ın birçok konuda zayıf bir ülke görünümünde olması, tek başlarına bunun üstesinden gelememesi ve sürekli olarak kendisine bağımlı olmasını isteyen Rusya, Gürcistan’ın kendileriyle olan ilişkilerini geliştirme arzusunda olmasını ve bu şekilde siyasi, ekonomik ve gerekli diğer alanlarda gelişme gösterebileceğini belirtmiştir. Bu nedenle Rusya, bölgede farklı bir aktörün bulunmasını istemeyen bir tutum sergilemektedir.

Türkiye’nin Güney Osetya Krizine yönelik tutum ve politikaları değerlendirildiğinde ise, bölge ülkelerinin egemenliklerinin, bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüklerinin korunması gerektiği düşüncesinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Kafkasya Bölgesi’nde yer alan ülkelerin siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda kendilerini geliştirmeleri ve bunlarla birlikte uluslararası alanda oluşturulan topluluklara entegre olması gerektiği düşüncesinde olup politikalarını bu yönde belirlemişlerdir. Bu kapsamda Gürcistan için de aynı durumun söz konusu olduğu bilinmektedir. Gürcistan’ın hem toprak bütünlüğünün korunması hem de bölgenin istikrarlı bir yapıda olmasının sağlanması Türkiye açısından ayrı bir öneme tabiidir. Bu bağlamda Gürcistan’a yapılacak herhangi bir tehdit durumunda Türkiye, Gürcistan’ın yanında yer alacaktır. Fakat, tehdit eden ülkenin Rusya olması durumunda Türkiye’nin bakış açısı değişmekte, tehdide karşı verilecek tepkinin derecesi de bu unsurlara bağlı olarak dikkate alınacaktır. Türkiye hem Rusya hem de Gürcistan ile iyi ilişkiler içinde olmasından ötürü, bir tarafı tutma konusunda zorlanmaktadır. Bunun en çarpıcı örneği 2008 yılında yaşanan Güney Osetya Savaşı’nda görülmüştür (Yapıcı, 2004: 90).

Türkiye’nin Güney Osetya Krizi’nde benimsemiş olduğu tutum ve politikaları Neorealizme göre değerlendirildiğinde, agresif ve saldırgan bir dış politika izleyen Rusya’ya karşı Türkiye’nin daha ılımlı ve krizin bir an önce çözüme kavuşturulması adına savunmacı politikalar izlediği görülmüştür. Kriz sürecinde Gürcistan’ın ülke bütünlüğünden yana tavır sergileyen Türkiye, ülke içerisindeki ayrılıkçı söylemleri tanımadığını yetkili merciler aracılığıyla ifade ederken, Rusya’nın kriz sürecinde izlemiş olduğu dış politika vizyonunun krizin çözümünden ziyade krizi derinleştirdiğini belirtmiştir. Özellikle Karadeniz’in güvenliği ve Kafkasya’nın istikrarı konusunda dış politikasında dikkatli ve özenli adımlar atan Türkiye, Rusya ile geliştirilen ikili ilişkileri de göz önüne alarak krize aktif bir şekilde katılmamıştır. Güney Osetya Krizi’nin derinleşerek bölgesel bir kriz haline dönüşmesi, Türkiye açısından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. Ulusal güvenliği tehdit edecek böyle bir durum karşısında Türkiye, yakın coğrafyasında yer alan ve Karadeniz’in güvenliği, Kafkasya’nın istikrarı, enerji yollarının güvenliği ve Türk Kökenli cumhuriyetler ile ilişkilerin geliştirilmesi gibi birtakım nedenlerden dolayı savunmacı politikalar benimsemeyi tercih etmiştir. Bu

doğrultuda Türkiye'nin, Neorealizmin "saldırı-savunma dengesi" varsayımından hareketle bölgesel barışın sağlanması adına savunmacı politikalar benimsediğini söylemek mümkündür.

2008 yılında yaşanan Rusya-Gürcistan savaşı sürecinde Rusya, Türkiye'nin Gürcistan'a yönelik geliştirmiş olduğu politikalara karşı sert bir şekilde karşılık vererek Türkiye'nin tam olarak tavrının ne olduğunu belirtilmesini istemiştir. Yaşanan gelişmelerde, Rusya basınında çıkan haberlere göre, Türkiye'nin Gürcistan'ın ihtiyaç duyduğu askeri desteği sağladığını ve savaşı kızıştırmak için birtakım girişimlerde bulunduğu iddiasında bulunmuştur. Öyle ki, Rusya Savunma Bakanlığının hazırlamış olduğu raporda Türkiye'nin Gürcistan'a yaklaşık olarak 45 milyon dolar civarında askeri malzeme ve silah sattığı bilgisi geçmektedir. Bunlara karşı olarak savaşın sürdüğü sırada, Türkiye'nin o dönem Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan tarafından savaşın bir an önce sona erdirilmesi ve barış görüşmelerinin gerçekleştirilmesi adına Moskova ve Tiflis'e ziyaretlerde bulunması, aslında Türkiye'nin savaşa yönelik politikasının barışı sağlamak adına olduğunu gözler önüne sermiştir. Yaşanan savaştan sonra Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü, bağımsızlığını ve egemenliğini, uluslararası hukuk ve BM tarafından kabul edilen kararlar çerçevesince toprak bütünlüğünün korunmasına taraf olduğu net bir şekilde belirtmiştir (BİLGESAM, 2014: 57).

Özetlemek gerekirse, 2008 yılında meydana gelen Rusya- Gürcistan Savaşı'nın Rusya- Türkiye ikili ilişkilerini siyasi açıdan kısa bir süreliğine olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Bunun en önemli nedeni ise her iki ülkenin bölgesel çatışmaya yönelik farklı politikalar izlemesidir. Rusya, bölgede hakimiyetini korumak ve tarihsel süreç içerisinde hüküm sürdüğü bölgenin yeniden kendisinin kontrolünde olmasını istemektedir. Bir yandan bölgeyi siyasi ve ekonomik açıdan kontrol etmeye çalışırken, diğer bir yandan da bölgede meydana gelen etnik çatışmalardan faydalanmaktadır. Öte yandan Türkiye ise, uluslararası hukuka uygun olarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını desteklemektedir. Ayrıca Türkiye, ülkedeki etnik çatışmadan kaynaklanan sorunların derhal çözülmesi noktasında hem Gürcistan hem de bölgede yer alan diğer ülkeler ile bir araya gelerek oluşturulan Kafkasya İstikrar ve İş Birliği Platformu'nda çözüm yönelik önerilerde bulunmuştur. Kısacası Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkilerin, 2008 Güney Osetya Krizi'nden dolayı etkilendiği noktalar şu şekilde belirtilebilir:

- Rusya'nın bölgede güçlü bir aktör olabilmesi için yürütmüş olduğu politikalara karşı Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana olmuş ve etnik çatışmalardan dolayı ülke yönetimini desteklemiştir.
- Savaşa yönelik farklı politikalar sergilerken Rusya, ülkedeki etnik çatışmalardan yana taraf olup Güney Osetya'nın yanında yer alırken Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasından yana bir tavır ortaya koymuş ve sadece insani yardım konusunda Gürcistan'a destek olmuştur.
- Türkiye ve Rusya'nın bölgedeki etnik çatışmalardan etkilendiği bir diğer konu ise enerji alanında olmuştur. Gürcistan'ın sahip olduğu jeopolitik konumu nedeniyle enerji geçiş noktasında bulunması, Rusya'nın ilgilendiği konulardan birisidir. Bölgeden çıkarılan veya bölge üzerinden geçen enerji kaynaklarının geçiş noktasında yer alan Gürcistan'da etnik çatışmalardan dolayı kaos ortamının hâkim olması, Rusya'nın çıkarlarına uygun olarak hareket etmesine olanak tanımıştır. Türkiye açısından ise enerji geçiş noktalarının güvenliği ayrı bir öneme sahiptir. Bunun nedeni ise Kafkasya Bölgesi'nden Batı'ya aktarılan enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden dağıtılmasıdır. Bu kapsamda, bölgenin sahip olduğu zengin doğal kaynakların Batı'ya transfer edilmesi noktasında önemli bir konumda yer alan Gürcistan'ın, Türkiye ve Rusya ilişkileri açısından öneminin artmasına ve ikili ilişkilerde yürütülen politikaların çakışmasına neden olduğu söylenebilir.
- Gürcistan, Türkiye'nin hem Kafkasya hem de Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkileri açısından önemli bir konumda yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye, Gürcistan'daki etnik çatışmalarının bir an önce çözülmesini isteyerek bölgedeki diğer ülkeler ve Orta Asya'da yer alan ülkeler ile ilişkileri geliştirmek istemektedir. Rusya ise, Gürcistan'ın etnik çatışmalarından faydalanarak Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini sınırlandırma düşüncesindedir.

Sonuç olarak Güney Osetya Krizi'nin Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkiler değerlendirildiğinde, Rusya'nın bölgede hegemonik bir güç olmak adına Güney Osetya Krizi'nde "saldırgan politikalar" izlemesine karşın Türkiye'nin bölgesel barışın ve güvenliğin muhafaza edilmesi adına "savunmacı politikalar" benimsediği görülmüştür. Türkiye ve Rusya'nın Güney Osetya Krizi'nde benimsemiş olduğu farklı politikalar doğrultusunda, Güney Osetya Krizi, tarafların yapmış olduğu siyasi kınama söylemlerinden dolayı ikili ilişkilerin siyasi boyutunu kısa süreliğine olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

6. TÜRKİYE ve RUSYA AÇISINDAN KIRIM'IN ÖNEMİ ve 2014 KIRIM'IN İLHAKI'NIN TÜRKİYE ve RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Uluslararası sistemin yapısı incelendiğinde, sistem içerisinde oluşan herhangi bir değişimin, sistemde yer alan devletlerin amaçları ve davranışlarını etkilediği görülmüştür. Bu nedenle uluslararası sistem, zayıf ve gelişmekte olan devletler tarafından çok az etkilenen ve onları çok fazla etkisi altında tutabilen bir yapıdadır. Dolayısıyla, uluslararası sistemin gelişmiş ülkelerden ziyade gelişmemiş veya az gelişmiş ülkeleri daha fazla etkilediği söylenebilir. Gelişmiş ülkelerin sahip oldukları karar alma mekanizmaları, dış politika amaçları ve bu amaçları hayata geçirebilmek için atmış oldukları adımlar, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere oranla önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerin modern yapıda olması, önemli ölçüde kurumsallaşması, sistemin iyi işlemesi, önceki yıllardan elde ettikleri tecrübeleri günümüzde sistemli bir şekilde yansıtabilmesi özelliklerine sahiptirler. Söz konusu olan bu özellikleri, uluslararası alanda önemli bir aktör olmasının yanı sıra, sahip oldukları bu konumu da koruyabilmesine olanak tanımıştır (Neak, 2008: 136-142).

Yukarıda da bahsedildiği üzere, devletlerin, dış politikada etkin bir süreç yönetilmesi için önem verdikleri etkenlerden bir tanesi jeopolitik konumudur. Öte yandan, jeopolitik konumun yanı sıra, devletlerin uluslararası alanda yer alan güç merkezlerine olan mesafesi de dış politika yapımını ve dış politika adımlarını büyük oranda etkilemektedir. Bu nedenle ulus inşa sürecini tam anlamıyla oluşturmamış bir devletin -Ukrayna örneğinde olduğu gibi- uluslararası güç merkezlerine olan uzaklığı, o ulus/devletin sahip olduğu gücünü olumsuz yönde etkisi altında bırakacaktır.

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası alanda yaşanan gelişmeler, Sovyetler Birliği'ni de yakından ilgilendirmiştir. 1990'lı yılların başlarında siyasi ve ekonomik açıdan zor zamanlar geçiren Sovyetler Birliği, uluslararası alanda etkinliğini giderek kaybetmeye başlamıştır. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği yönetiminin giderek zayıflamaya başlaması, sosyalist düşüncenin yavaş yavaş kan kaybetmesine neden olmuştur (Karabulut, 2009: 32). Bunun sonucunda, Sovyetler Birliği dağılarak yerine Rusya Federasyonu kurulmuştur. Rusya Federasyonu'nun kurulduğu yıllarda ülke, ekonomik alan başta olmak üzere uluslararası alanda prestij kaybına uğramış ve yakın coğrafyasında yer alan ülkeler üzerindeki hakimiyeti giderek azalmıştır. Özellikle Gürcistan ve Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra Karadeniz üzerindeki jeostratejik avantajlarının büyük bölümünü de kaybetmeye başlamıştır. Bu süreçten itibaren uluslararası alanda kaybedilen prestiji geri kazanmak, ekonomideki kötü gidişata dur demek ve yakın coğrafyasında yer alan ülkeler üzerindeki hakimiyeti yeniden tesis etmek amacıyla bir takım revizyonist politikalar sergilemeye çalışmıştır. Rusya, yakın coğrafyasında yer alan ülkeler ile ABD ve Batı menşeli kurulan örgütlerin yakın ilişkiler kurmasına engel olmak amacıyla bazı ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulamıştır. Bu minvalde Rusya açısından hem Karadeniz'deki etkinliğini yeniden sağlamak hem de ABD ve Batı menşeli örgütlerin bölgede etkinliğini azaltmak için jeopolitik ve jeostratejik bir konumda yer alan Ukrayna'nın veya bir bölümünün yeniden kendilerine bağlanması elzem görülmüştür. Bölgesel entegrasyon sağlayarak yakın coğrafyasında yer alan ülkeler üzerindeki siyasi hakimiyetini arttırmak isteyen Rusya, zaman zaman bu ülkeler içerisinde meydana gelen ayrılıkçı söylemlere destek vererek iç karışıklıktan faydalanmak istemiştir. Bu kapsamda Ukrayna, Rusya'nın bu isteklerine karşılık verebilecek önemli bir konumda yer almaktadır. Ukrayna'nın sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu, aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde Rusya'nın hakimiyetinde olması ve Kiev'in Rus ulusunun doğduğu yer olarak kabul edilmesi, Rusya açısından Ukrayna'nın önemine etki eden faktörler arasında yer almaktadır (Baharçipek ve Ağır, 2015: 30).

Yaklaşık olarak 603 bin m² lik yüzölçümüne sahip olan Ukrayna, (CIA Factbook, 2019: www.cia.gov), Rusya ve Kazakistan'ın ardından bölgenin en geniş kara sınırına sahip olan bir ülkedir. Ukrayna'nın kapladığı bu alan, Almanya ve Fransa'nın yüzölçümünden daha fazladır (Buttanrı, 2004: 109). Rusya ile Doğu Avrupa arasındaki bölgede yer alan ve Avrasya Bölgesi içerisinde merkezi bir konumda yer alan Ukrayna, bu jeopolitik özelliğiyle önemli bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Batısında Polonya,

Romanya ve Moldova, doğusunda ise Rusya bulunmaktadır. Ukrayna'nın başlıca büyük şehirleri ise Kiev, Kharkiv, Donetsk ve Odesa'dır. Temmuz 2018 verilerine göre Ukrayna nüfusu yaklaşık olarak 44 milyon kişiden oluşmaktadır. Bu verilerle birlikte Ukrayna nüfusunun %77,8'ini Ukraynalı, %17,3'ünü Rus, %0,6'sını Belarus, %0,5'ini Moldovalı, %0,4'ünü Bulgarlar ve geri kalan kısım ise diğer milletlerden oluşturmaktadır. Resmi dil olarak %67,5 oranında Ukraynaca, %29,6 oranında bölgesel olarak Rusça ve geri kalan oranda ise Rumence ve Macarca konuşulmaktadır. Ülke içerisinde din açısından ise ağırlıklı olarak Ortodoks mezhebi tercih edilirken, bunun dışında Katolik, Protestan, Müslüman ve Yahudi de bulunmaktadır (CIA Factbook, 2019, www.cia.gov).

Sahip olduğu jeopolitik konumdan dolayı Ukrayna, Asya ile Avrupa arasında yer alan kara sınırının ve aynı zamanda Baltık ile Karadeniz arasındaki su yolları bağlantı noktasının kesiştiği bir ülke görünümündedir (Davutoğlu, 2003: 193). Bununla birlikte, uluslararası ilişkiler alanında yaptığı çalışmalarla tanınan H. Mackinder tarafından ortaya atılan "Kara Hakimiyeti Teorisi"nde belirttiği Kalpgah (Heartland) olarak isimlendirilen Avrasya coğrafyasında yer alan bir ülkedir (İşcan, 2004: 47). Ukrayna'nın jeopolitik önem kazanmasındaki bir diğer etken de Rusya ile Avrupa arasında önemli bir konumda yer almasıdır. Bu nedenle Rusya, Ukrayna'nın bir geçiş ülkesi, stratejik bir bariyer olması, Rusya ile Avrupa ülkeleri arasında bir tampon bölge olarak görmektedir (Bilener, 2004: 311).

Şekil 6.1. Ukrayna Siyasi Haritası (CIA The World Factbook, 2019, www.cia.gov).

Soğuk Savaş'ın sonlanmasının ardından bölgesel ve uluslararası alanda prestiji zedelenen Rusya'nın, jeopolitik öneme sahip bölgesel ülkeler üzerindeki hakimiyeti de büyük oranda azaldığı ifade edilmiştir. Özellikle Ukrayna, Rusya'nın uluslararası alanda emperyal bir güç olmasını sağlayabilecek potansiyele sahip ülkelere biridir. Soğuk Savaş'ın sonrasında Ukrayna üzerindeki hakimiyetini kaybetmesi, Rusya'nın, Sovyetler Birliği sonrası giderek zayıflamasının en önemli göstergeleri arasında yer almaktadır (Davutoğlu, 2003: 193). Ukrayna'nın jeopolitik önemi göz önüne alındığında, Rusya'nın, Ukrayna'ya hakimiyet kurarak Sovyetler Birliği dönemindeki güçlü yapısını tekrar sağlaması adına bölgedeki Slav olan veya olmayan toplumlar üzerinde egemen olması, Avrasya coğrafyasında lider bir ülke olabilmesi yolunda önemli bir adım olacaktır. Ayrıca Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası isimli eserinde, Ukrayna'nın Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından ortaya çıkmış jeopolitik bir ekseninde olduğunu, Rusya'dan bağımsız bir şekilde Batılılaşmasının Rusya'nın uluslararası alanda eskisi gibi büyük bir güç olmasının önüne engel çıkaracağını iddia etmiştir. Bununla birlikte, jeopolitik bir ekseninde bulunan ülkelerin -Ukrayna gibi- öneminin giderek artacağını, jeopolitik konumlarından dolayı büyük güçlerin ilgi odaklarında olacaklarını ve bu büyük güçlerin politikalarında

değişikliğe sebebiyet verecek etkenlerden olacağını ifade etmiştir (Brzezinski, 2005: 64-69).

Enerji kaynaklarının Rusya, Orta Asya ve Hazar Denizi'nden Avrupa ülkelerine taşınması açısından da stratejik bir konumda yer alan Ukrayna, enerji kaynaklarının Avrupa'ya aktarılması konusunda önemli bir güzergahta olmasından dolayı Rusya'nın önem atfettiği bir ülke olmuştur. Bu nedenle Rusya, Ukrayna'nın sahip olduğu bu özelliğine kayıtsız kalmayıp enerji ve doğalgaz konusunda Ukrayna'yı kendisine bağımlı haline getirmeye çalışmıştır (Ertan, 2005: 14). Rusya'nın enerji ticaretinde önemli bir ülke olup, Avrupa'ya transit doğal gaz sevkiyatı yapan boru hatlarının büyük çoğunluğu Ukrayna topraklarından geçmektedir. Ukrayna aynı zamanda kendisi de Rusya'nın enerji pazarıdır. Rusya'nın Karadeniz'deki deniz gücü Sivastopol'de bulunmaktadır (McMahon, 2014).

Ukrayna'nın güneyinde yer alan ve önemli limanlara sahip olan Kırım'dan da bahsetmek gerekir. Ukrayna sınırları içerisinde yer alan Kırım Özerk Bölgesi yaklaşık olarak 26100 km² lik bir alana sahiptir. Yakın coğrafyasında Ukrayna'nın Zapoisyha ve Kherson bölgeleri ve Rusya'nın Krasnador bölgesi yer almaktadır. Yönetim bakımından 14 alt bölgeye ayrılan Kırım, yaklaşık olarak 2 milyon nüfusa sahipken, bu nüfusun büyük çoğunluğu kentlerde, geri kalanları ise kırsal bölgelerde yaşamaktadır (Minister for Foreign Affairs of Ukrain, 2014: www.mfa.gov.ua). Kırımda nüfusun yüzde 59'u Ruslardan, yüzde 23'ü Ukraynalılardan ve yüzde 12'si ise Müslüman Tatarlardan oluşmaktadır. Krizden önce Kırım Ukrayna'nın özerk cumhuriyeti olup Rus dilinin günlük yaşamda kullanılmasına izin verilmekteydi (McMahon, 2014).

Coğrafi konumundan dolayı tarihin her döneminde stratejik açıdan önemli olan Kırım'ın tarihsel arka planı incelendiğinde, 1475 yılına kadar bağımsız bir yapıda olduğu, daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine girerek 1774 yılına kadar Osmanlı egemenliğinde kaldığı bilinmektedir. 1774 yılında Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması'na göre Kırım'ın bağımsızlığı kabul edilmiş fakat bu durum çok uzun sürmeyerek 1783 yılında dönemin Rus çaricesi II. Yekaterina tarafından ilhak edilmesi kararlaştırılıp Çarlık Rusya'ya bağlanmıştır. 1917 yılında Bolşevik İhtilali'nden sonra Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ismiyle Sovyetler Birliği'ne bağlı bir bölge haline gelmiştir. 1954 yılında Ukrayna ile Rusya'nın birleşmesini sağlayan 1654 tarihli Preyaslav Antlaşması'nın yıldönümünde Rusya Lideri Krusçev tarafından Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne armağan olarak verilmesi kararlaştırılmıştır (Gürseler, 2014: 89; Yalçınkaya, 2005: 104-105).

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan ülkelerden biri olan Ukrayna'nın, anayasasının ikinci maddesine göre üniter bir yapıda olduğu belirtilmiş, Ukrayna kara sınırları içerisinde kalan Kırım'ın ise Ukrayna anayasasının 134-137. maddelerine göre Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olduğu ifade edilmiştir (Constitution of Ukraine, 1996, Md.134-137). İfade edilen statünün kapsamının Ukrayna Anayasası'nın X. Bölümünde yer alan 134. Maddesinde, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin Ukrayna'nın ayrılmaz bir parçası olduğu, iç işlerinde kendi kararlarını kendi vereceği, dış işlerinde ise Ukrayna'ya bağlı olduğu belirtilmiştir. İlgili maddeler incelendiğinde, Ukrayna'nın, kapsamı Ukrayna Anayasası tarafından belirtilmiş olan Kırım'ı özerk bir cumhuriyet olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, 1998 yılında Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi tarafından onaylanan ve Ukrayna Yüksek Meclisi'nin de almış olduğu 350- XIV sayılı kanununda kabul edilen bu durum Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda da açık bir şekilde ifade edilmiştir. Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın 1. Maddesi'nin 1. Bendi'nde yer alan ifadeye göre, Kırım Özerk Cumhuriyeti, Ukrayna'ya bağlı ve Ukrayna Anayasası'na göre yetkilerini kullanmakla mükelleftir (Özarslan, 2014: 101).

6.1. Kırım'ın Türkiye ve Rusya Açısından Önemi

Kırım'ın Karadeniz bölgesinde stratejik limanlara sahip olması, Türkiye ve Rusya'nın Karadeniz bölgesine atfettiği önemi pekiştiren bir etkidir. Tarihsel süreç içerisinde Kırım rekabetinin çok fazla yaşandığı Türkiye ve Rusya ilişkileri, günümüzde de her iki ülkenin dış politikalarında yer alan bir konu olarak devam etmektedir. Bu

nedenle, Kırım'ın, Türkiye ve Rusya açısından öneminin başlıca unsurları belirtilerek, bu unsurların her iki ülkenin dış politikalarına yapmış olduğu etkiler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

6.1.1. Kırım'ın Türkiye Açısından Önemi

Bulunduğu coğrafya itibariyle önemli bir konuma sahip olan Kırım, birçok farklı nedenlerden dolayı Türkiye için ayrı bir önem arz etmektedir. Bu nedenler arasında özellikle tarihsel yakınlıklarından dolayı kültürel bağların olması ve Karadeniz Bölgesi'nin güvenliği açısından önemli konumda bulunması yer almaktadır. Tarihsel açıdan incelendiğinde, uzun yıllar boyunca dünyanın farklı kıtalarında hüküm sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dönem himayesinde bulunan Kırım, II. Katherina tarafından Rus topraklarına katıldığı süreye kadar Osmanlı'nın egemenliğinde olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu tarafından Kırım, sadece kaybedilen bir toprak parçası olarak görülmemiş, aynı zamanda dini açıdan Müslüman bir toplumun yaşadığı toprakların kaybedilmesi olarak görülmüştür. Rusların Kırım'ı almasıyla birlikte bu bölgede uygulamaya başladığı asimilasyon ve zorunlu göç politikaları, Kırım'daki Tatar nüfus sayısının giderek azalmaya başlamasına neden olmuştur. Kırım'da varlıklarını devam ettiren Tatar nüfusuna yönelik Türkiye, kültürel bağların bulunmasından dolayı Kırım Tatarları konusuyla ilgilenmeye çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bir miras olarak Kırım Tatarlarına sahip çıkma durumu, Türkiye'nin bölgede Kırım ile her daim ilişki içerisinde olması ve Kırım Tatarlarına yönelik uygulanan olumsuz politikalar ve yaptırımlara karşı destek olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle Kırım, Türkiye'nin Türk dünyası ile arasında kilit bir konumda bulunmaktadır (Can, 2010: 78).

Tarihsel açıdan kültürel bağlarının bulunmasının yanı sıra Türkiye için Kırım'ın önemine etki eden bir diğer konu ise, coğrafi konumudur. Karadeniz'de stratejik bir konumda yer almasından dolayı tarihsel süreç içerisinde büyük güçlerin ilgi odağı olan Kırım (Broad, 2014), özellikle Rusya'nın yakın coğrafyasında yer almasından dolayı her zaman özel önem atfedilen bir konu olmuştur. Bununla birlikte, Rusya'nın Kırım'ın stratejik limanlarında filo bulundurarak Karadeniz'de güçlenmek istemesi, Batı ülkeleri ile Türkiye'nin tehdit algılamasına neden olmuştur. Ayrıca Rusya'nın Karadeniz'de hakimiyet kurarak Sovyetler Birliği dönemindeki gücüne tekrar dönmeye çalışması da diğer Batı ülkeleri ile Türkiye'nin istemeyeceği bir durumdur.

Türkiye açısından Kırım'ın siyasal, tarihsel ve coğrafik öneminden bahsederken, Kırım'ın Ukrayna siyasal sınırları içerisinde yer almasından ötürü Türkiye ve Ukrayna ilişkilerine de yer vermek gerekmektedir. Türkiye ve Ukrayna ilişkileri, 1992 yılından itibaren diplomatik seviyede gerçekleşmesini sağlayan protokolün imzalanmasıyla başlamıştır. 1993 yılından sonra ikili ilişkiler, Türkiye'nin kısa ve orta vadeli ilişkileri geliştirici adımlar atmasıyla daha fayda sağlayıcı olarak devam etmiştir. Türkiye açısından, bulunduğu stratejik konumu ve sahip olduğu ekonomi potansiyelinden dolayı Ukrayna, Doğu Avrupa ülkeleri arasında önemli bir ülkedir. Türkiye ve Ukrayna ilişkileri ekonomik, siyasal ve Kırım Tatarları temelinde incelendiğinde, çok yönlü ikili ilişkiler boyutuna gelindiği görülmüştür. İlk olarak Kırım Tatarları nedeniyle Türkiye'nin bölgeye yönelik yoğun politikalar izlediği tarihsel bir gerçekliktir. Aynı zamanda Türkiye'de ikamet eden Kırım Tatarı asıllı vatandaşların mevcudiyeti, Türkiye'nin bölgeye bakış açısını yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'nin Kırım'a yönelik geliştirdiği politikaların Ukrayna tarafından da bilindiği aşikardır (Özdal ve Demydova: 2011, 27).

İş birliğinin güçlendirilmesi adına birden fazla görüşme gerçekleştiren Türkiye ve Ukrayna'nın üst düzey yetkilileri, ikili ilişkilerin geliştirilmesi için öncelikle 2006 yılında "Ortak Eylem Planı" daha sonrasında ise "Savunma Sanayisinde İş birliği Antlaşması"nı imzalamıştır. Türkiye ve Ukrayna ilişkilerinin önemli konu başlıklarından bir diğeri ise bölgesel örgütler içerisinde yer almasından dolayı yürütülen ortaklıklardır. Her iki ülke de hem Karadeniz Ekonomik İş birliği Örgütü hem de Karadeniz Deniz Kuvvetlerine üye olan devletlerdir. Türkiye ve Ukrayna'nın bu iki örgütteki temel amacı Karadeniz'in istikrarlı bir şekilde güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu doğrultuda, örgütlerin, Karadeniz'in güvenliği adına almış oldukları kararlar aslında Türkiye ve Ukrayna'nın yakın çevresinde güvenliği sağlamak adına almış oldukları öncelikli kararlarla benzer nitelik taşımaktadır

(Özdal ve Demydova: 2011, 28). Ayrıca ikili ilişkilerin ekonomi boyutunda 2004 yılından başlayarak günümüze kadar gelen süre içerisinde ciddi bir gelişme olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Türkiye'nin Ukrayna'dan ara mal ithal etmesi ile 2004 yılından itibaren gelişen ekonomik ilişkilerde %74 oranında bir artış olduğu görülmüş ve bu artış sonraki yıllarda da süregelmıştır (Özdal ve Demydova: 2011, 32).

Özetle Türkiye için Kırım, siyasi, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı önem atfedilen bir yerdir. Öncelikle, tarihsel süreçte Kırım'ın Osmanlı'nın egemenliğinde bulunması dikkat çeken ilk sebeptir. Kırım Tatarları ile olan kültürel bağların da göz ardı edilmemesi gerekir. Bunların yanı sıra coğrafi olarak düşünüldüğünde önemli bir bölge olan Karadeniz Bölgesi, Türkiye için güvenliğin hayati öneme sahip olduğu bir bölgedir. Türkiye, kuzeyinde yer alan Karadeniz'den gelebilecek olası tehlikelere karşı önlem almak zorundadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin yürütmüş olduğu politikalar Kırım'ın ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Kırım, Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler geliştirilmesi açısından önemli bir kilit noktada yer alır. Bununla birlikte, Karadeniz üzerinden Avrupa'ya aktarılan enerji kaynaklarının transfer edilmesi konusunda da stratejik bir konumda yer almaktadır.

6.1.2. Kırım'ın Rusya Açısından Önemi

Ukrayna'ya bağlı özerk bir bölge olan Kırım Yarımadası, jeopolitik, jeoekonomik ve sosyokültürel gibi farklı hatlar üzerinde bulunmakla beraber tarihsel süreçte Avrasya'nın sahip olduğu jeostratejik alan içerisinde (Dergahev, 2010: 45). Sahip olduğu bu konumu nedeniyle birçok avantaj ve dezavantajı içerisinde barındırmaktadır. Avantajlarından biri, Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Akdeniz'de yer alan çatışma alanlarının kesişim noktasında yer alması ve bu alanlara ulaşabilecek potansiyele sahip olmasıdır. Bu durum çatışma alanlarına hâkim olan bir devlet veya devlet grubunun bölgede güçlü bir aktör olmasına katkı sağlayacağı şeklinde açıklanabilir. Bir diğer avantaj ise, Kırım ve bulunduğu bölgenin petrol ve doğalgaz gibi önemli doğal kaynaklara sahip olmasıdır. Bu avantajlardan dolayı Kırım'a hakimiyet sağlayacak güç, Karadeniz üzerinde ciddi söz sahibi olacak ve aynı zamanda diğer bölgelerden gelecek petrol ve doğal gaz taşımacılığının stratejik geçiş noktasında yer almasından dolayı bölgede gerçekleştirilen petrol ve doğal gaz taşımacılığının kontrolünü elinde bulundurabilecektir.

Stratejik konumundan dolayı Kırım'ın Rusya açısından önemini pekiştiren nedenler arasında öncelikli olarak jeopolitik konumu yer almaktadır. Özellikle Karadeniz'de merkez bir konumda bulunması bu önemi pekiştirmiş ve Rusya'nın politika konularında kendisine önemli ölçüde yer edinmiştir. Karadeniz Bölgesi'nin özellikleri göz önüne alındığında, Avrupa ile Asya Kıtası arasında enerji transferinin en yoğun olarak yaşandığı bir kavşak konumundadır. Bu kapsamda, Kırım üzerinde hakimiyet kurmak, bölgede gerçekleşen birçok alandaki süreci doğrudan doğruya etkileme özelliğine sahip olacağı anlamına gelmektedir. Bütün etkenleri göz önünde bulunduran Rusya ise, Kırım'ın Sivastopol limanında bir üs barındırmanın ehemmiyeti üzerinde durmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Karadeniz'deki etkinliğini kaybeden Rusya, bölgedeki hakimiyetini sağlamak adına Kırım üzerinde egemenliğini arttırmaya çalışmıştır (Liaison, 2014). Rusya açısından Karadeniz'in önemli limanlarından olan Sivastopol'de askeri üslerin olmasının yanı sıra Kırım, bir sembol ve bölgede önemli bir aktör olması için gerekli olan prestij olarak görülmüştür. Rus politik elitleri tarafından Sivastopol'de üslerin bulunması, Rusya'nın gücünü yansıtmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Rusya, Kırım limanlarında hâkim bir güç olmak istemektedir (Nillson, 2008: 1158).

İdari ve hukuki açıdan Ukrayna'ya bağlı olan Kırım, stratejik açıdan Karadeniz Havzası'nda yer almanın yanı sıra Asya, Kafkasya ve Doğu Akdeniz'de yer alan enerji kaynaklarına ve bu bölgelerde yer alan çatışma alanlarına da egemen olmasından dolayı Rusya açısından önemli olarak görülen bir konumdadır. Aynı zamanda Karadeniz Bölgesi'nin tam merkezinde olması ve askerî açıdan deniz ve hava kuvvetleri için stratejik bir noktada bulunması da bu öneme etki eden başka bir faktördür (Akman, 2015). Tarihsel açıdan Rusya'nın sürekli üzerinde durduğu bir politika olan sıcak denizlere inme

konusu, öncelikle Kırım üzerinde hakimiyet kurmakla olabilmektedir. Bu kapsamda, Kırım'ın Türkiye kıyılarına olan yakınlığı da söz konusudur (Olçar, 2007: 205). Bu yakınlık yaklaşık olarak 132 mil mesafeden oluşmaktadır (Hanganu, 2009: 73). Stratejik konumun getirdiği bu özelliklerden dolayı Kırım, Rusya'nın tarihsel süreç içerisinde ilgili olduğu konuların başlarında gelmektedir. Özellikle askeri filolarının %70'ine yakın bir bölümünü Kırım'ın Sivastopol ve Feodosya limanlarında bulunduran Rusya, bu sebepten dolayı birçok kez Ukrayna ile anlaşmazlık yaşamıştır (Kamalov, 2009: 17). 1992 ve 1997 yılları arasında diplomatik ilişkilerde yaşanan aksaklıkların giderilmesi ve limanlar üzerinde beş yıllık kilitlenmenin sağlanması amacıyla bir araya gelen Ukrayna Başbakanı Pavlo Lazarenko ile Rusya Başbakanı Victor Çernomirdin, 28 Mayıs 1997 tarihinde uzun uğraşlar sonucunda önemli bir anlaşmaya imza atmışlardır. Bu anlaşmaya göre, Rusya, Kırım'ın kabul edilen statüsünü tanıyarak Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olduğunu kabul etmiş ve Kırım'da Rus filosu bulundurmak için Ukrayna ile yirmi yıllık anlaşma sağlayıp limanları kiralamıştır (Akman, 2014: 11; Turan, 2004: 379).

Limanların kiralanması konusunda Ukrayna ile anlaşma sağlayan Rusya'nın, Ukrayna politikalarındaki önemin azaldığını söylemek mümkün değildir. Rusya'nın Kırım'da filo bulundurmasının yanı sıra iki önemli politikası daha mevcuttur. Bunlardan ilki, Kırım nüfusunun içerisinde Rus nüfusunun fazla olmasıdır. Tatar nüfusunun fazla olduğu düşünülen Kırım, Rus hakimiyetinde olduğu süre içerisinde büyük oranda göç almıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise nüfusun yaklaşık olarak %40'ını oluşturan Tatarların bu oranı, Kırım'ın Rusya'nın hakimiyetine girmesiyle hızlı bir düşüş yaşamış ve %10 seviyesine kadar inmiştir (Marples vd., 1995: 263-266). Kırım'ı hakimiyeti almasıyla birlikte Tatarların zorunlu göçe tabii tutulmasından sonra Rusya, Kırım'da egemenliğini arttırmak ve meşrulaştırmak için Rus vatandaşlarını bölgeye yerleştirmiştir. Bu nedenle, günümüzde yaklaşık 2,5 milyon nüfusa sahip olan Kırım'da nüfusun %62'lik bölümünü Ruslar, %24 Ukraynalılar, %10 Tatarlar ve nüfusun geri kalan kısmını Almanlar, Bulgarlar ve Rumlar oluşturur (Stratejik Comments, 1999: 1). Bölgede Rus nüfusunun yoğun olduğu Kırım, Rusya'nın ayrılıkçı politikalarına en uygun ortamı hazırlayan bir alan olmuştur. Hem Karadeniz filosu hem de Kırım'daki Rus nüfusu konusunda yürütülen politikalar düşünüldüğünde Rusya, 1993 yılından itibaren uygulamaya çalıştığı yakın çevre politikası kapsamında Kırım meselesi hakkında Ukrayna'dan birtakım farklı talepleri dile getirmiştir. Yakın çevre politikası kapsamında Rusya'nın diğer bölgelerde bulunan Ruslarla ilgili taleplerine karşı Ukrayna, Kırım'ın bölgesel özerk statüsüne geçmesine izin vererek hem Rusya'nın bu isteklerine hem de bölge içerisinde ayrılıkçı söylemlerin oluşmasına engel olmak istemiştir. İfade edilen bu hamleler ile Ukrayna, Rusya'dan toprak bütünlüğüne karşı herhangi bir girişimin olmamasını, aynı zamanda toprak bütünlüğüne karşı saygı duyulmasını ve sınırların hiçbir şekilde değişmezliği ilkesine aykırı davranılmamasını istemiştir. Bunun bir sonucu olarak her iki ülkenin bu hususları kabul etmesi amacıyla 1995 yılında Dostluk ve İş birliği Anlaşması imzalanmıştır (Büyükkakıncı, 2004: 422-423).

Kırım'ın Rusya açısından ilgi odağı olmasında bir diğer etken ise ekonomi ve enerji alanlarıdır. Kırım, karasularında bulunan petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından bölgede oldukça önemli bir konumda yer almaktadır. Petrol ve doğalgazın yanı sıra önemli bir turizm merkezi olan Kırım, bu sektörden büyük ölçüde döviz getirisi sağlamaktadır. Bunlarla birlikte, Kırım'ın ekonomik açıdan önemli olmasının bir diğer nedeni ise, Rusya'nın enerji boru hatlarının bu bölgeden geçmesidir. Rusya ekonomisinin temel dayanakları arasında yer alan enerji kaynaklarının ihracı konusunda Kırım'ın stratejik bir konumda yer alması ve bahsedilen bu enerji hatlarının Kırım'dan geçmesi, Rusya'nın enerji hatlarının güvenliğine verdiği önemi büyük ölçüde etkilemektedir. Bu durum aynı zamanda Rusya açısından Kırım'ın önemini de pekiştirmektedir. Ancak hem bahse konu olan enerji hatlarının güvenliğinin Ukrayna tarafından sağlanamaması hem de bu hatlara yönelik hırsızlık vakalarının gündeme gelmesinden dolayı Rusya, Ukrayna'ya karşı sert tavırlar sergilemiştir. Bu kapsamda, Rusya'nın Kırım'a olan ilgisinin askeri, demografik ve ekonomik olmak üzere üç ana etken üzerine oluşturulduğu söylenebilir (Akman, 2014: 11, Torbakov, 2001: 303-304).

6.2. 2014 Kırım'ın İlhakı

Doğu Avrupa Bölgesi'nde yer alan Ukrayna, bölge içerisinde en çok nüfusa ve yüzölçümüne sahip, aynı zamanda ekonomik ve teknolojik açıdan gelişen bir ülkedir. Avrupa ile Rusya arasında yer alan tampon ülke vasfı da Ukrayna'yı önemli kılmaktadır (Büyükcakıncı, 2004: 1). Bu nedenle Ukrayna, tarihin her döneminde büyük güçlerin rekabet alanı olmuştur (Munasipova, 2015: 64). Bunların yanı sıra Ukrayna'yı önemli ve özel kılan bir diğer özellik ise, Ortodoks ve Doğu Slav ırkının tarihi merkezi olarak sayılmasıdır (Trenin, 2014). Ukrayna ve Rusya'nın tarihsel açıdan çok farklı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bundan dolayı Ukrayna, tarihin her döneminde Rusya açısından önemli bir ülke olmuştur.

Coğrafi olarak Avrupa ile Rusya arasında kalan bir geçiş ülkesi olması, tarihsel olarak Rusya ile yakın ilişkiler içerisinde bulunması ve bulunduğu jeopolitik konumdan dolayı Ukrayna'yı Rusya açısından diğer ülkelerden farklı kılan başlıca özellikler olarak gösterilebilir. Ukrayna'nın sosyal alandaki temel dinamikleri iç ve dış politikasına yön verirken, 2013 yılında başlayan halk ayaklanmaları iç politikayı etkilediği kadar dış politikayı da etkilemiş ve 2014 yılında yaşanan Kırım'ın İlhakı meselesinin arka planını oluşturan etkenlerden biri olmuştur (Köroğlu, 2015: 33).

6.2.1. Kırım'ın İlhakının Oluşmasına Zemin Hazırlayan Nedenler

24 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Ukrayna, bu tarihten itibaren Rusya ile ikili ilişkilere önem vermiş ve ikili ilişkilerin gelişme gösterdiği görülmüştür (Tüysüzoğlu, 2011: 65). Bağımsızlığını kazanmasıyla beraber Ukrayna, uluslararası sisteme entegre olabilmek için Batılı ülkeler ve uluslararası örgütlerde yer almaya çalışmış, Rusya ile olan ilişkilerinde ekonomik ve bölgesel yakınlıktan dolayı belirli politikalar yürütmüştür (Büyükcakıncı, 2004: 6).

Dış politikasını etkin bir şekilde yürütmek için iki yol izleyen Ukrayna, ilk olarak Batılı ülkeler veya organizasyonlar ile ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. İkinci yol olarak ise, Rusya ile ikili ilişkilerin belli bir seyrinde devam etmesine özen göstermiştir. Bu politikalardan yola çıkarak Ukrayna, 1991 yılında içerisinde Rusya'nın da yer aldığı BDT'ye üye olmuş, diğer taraftan ise, 1995 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1994 yılında AGİT'e katılarak çift yönlü dış politika vizyonu benimsemiştir. 1990'lı yılların ortalarında Ukrayna, Rusya'nın bölgedeki konumunu dengelemek için oluşturulan GUAM'a katılmıştır. 2000'li yılların ortalarından itibaren Batılı ülkeler ile geliştirilmeye çalışılan ilişkileri örgütsel bazda yürütmeye başlayan Ukrayna, uluslararası alanda Rusya'nın güçlü bir aktör olmasını dengelemek için AB ile ulus kimliğini geliştirici ve modernleştirici ilişkiler gerçekleştirmeye çalışmıştır (Özdağ, 2013: 10).

Ukrayna'nın dış politikasında farklı politikalar izlemesi, ülke yönetimindeki siyasi kişi veya kurumlara göre farklılık göstermiştir. Bu durum Ukrayna'nın iç politika ile dış politika arasında sürekli bir etkileşim olduğunun bir göstergesidir. Batı yanlısı yönetimin AB ile bütünleşme çabalarına girmesi bir süre sonra etkisini yitirmiş ve AB tarafından aynı düzeyde geliştirilmeyen ilişkiler Ukrayna ile AB arasındaki ilişkinin zayıflamasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu durum karşısında Ukrayna, Rusya ile ikili ilişkilerde yakınlaşma sürecine girmeye karar vermiştir (Akdemir, 2014: 63). Bir yandan uluslararası alanda ilişkileri geliştirmeye çalışan Ukrayna, öte yandan ülke içerisinde meydana gelen iç karışıklıkla uğraşmıştır.

Ukrayna'da ortaya çıkan ilk halk hareketi Turuncu Devrim olarak adlandırılan bir süreci kapsamaktadır. Turuncu Devrim'in ortaya çıkmasında birden fazla nedenin etkili olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenler arasında bir gazetecinin nedeni bilinmeyen bir şekilde öldürülmesi ve bu duruma yönelik 1994-2004 yılları arasında Ukrayna Başkanı olarak görev yapan Leonid Kuçma'nın öldürülmeyle ilgili olarak ses kayıtlarının ortaya çıkması ülkede siyasi bir krizin oluşmasında etkili olmuştur. Bu olayla ile başlayan gösteri ve protestolar, Turuncu Devrime giden yolun önünü açmıştır. Gösteri ve protestoların artmasıyla birlikte ülkede seçim yapılmasına karar verilmiş fakat Turuncu Devrim'in seçimlere de etki edeceği şüpheleri oluşmuştur (Köroğlu, 2015: 34). 2004 yılında yapılan seçimde Yanukoviç ile Yuşçenko yarışmış ve Ukrayna Seçim Komisyonu Yanukoviç'in seçimi %49,42 oranında oy alarak kazandığını açıklamıştır. Seçim

sonuçlarının ülkede protesto ve gösterilerin artmasına neden olmasından dolayı seçimlerin tekrarlanması kararı alınmış ve yenilenen seçim sonucunda Batı yanlısı Yuşçenko oyların %51,99'unu alarak seçimi kazanmıştır. 2010 yılına kadar ülke içerisinde siyasi krizler önlenmeye çalışılmış ve 2010 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. Seçimde oyların %48,95'ini alarak Devlet Başkanı olan Yanukoviç (DEİK, 2010: 2-3) döneminde de 2007-2010 yılları arasında yaşanan siyasi krizlerin neden olduğu huzursuzluk ortamı devam etmiştir (Bingöl, 2014: 19).

Ukrayna'nın iç siyasetteki bölünmüş ve istikrarsız yapısı aslında ülkenin siyasal sisteminin kırılgan olmasına bağlanabilir. Siyasal sistemin kırılganlığının birkaç farklı sebebi mevcuttur. İç siyasette sol görüşlü olan, liberal merkez ve milliyetçiliği benimseyen grup olmak üzere üç farklı grubun bulunması ve bu gruplar içerisinde gruplaşmaların olması, iç siyasetin karmaşık bir görünüme sahip olmasına neden olmuştur. Kırılganlığa etki eden bir diğer faktör ise, ülke içerisindeki oligark yapılanmadır. Serbest piyasa ekonomisine geçerek yapılan özelleştirmeler ile birlikte zengin olan oligarklar hem kendi partilerini oluşturmuş hem de ülke yönetiminde üst düzey görevlerde bulunmuşlardır. Bütün bunlar göz önüne alındığında Ukrayna'da oligarkların egemen olması, yapılan yolsuzluklar, halkın gereksinim duyduğu temel ihtiyaçlara yanıtsız kalmaları, ülke ekonomisinin giderek kötüleşmesi, yönetimin uyguladığı siyasi ve ekonomik baskılardan dolayı muhalif grupların güçlenmesine neden olduğu söylenebilir (İmanbeyli, 2014: 2-4). 2013 yılında krizin ilk dalgasında muhalif gruplar siyasi alandaki bu olumsuz durumlara karşı tepki göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte, Ukrayna'nın batı bölgesinde AB yanlısı düşüncelerin oluşmaya başlaması ve Yanukoviç'in bu bölgenin taleplerine karşılık vermemesi muhalif grupların tepkisine yol açan bir başka unsur olmuştur (Has, 2014: 15). 28-29 Kasım 2013 tarihinde organize edilen Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde, önemli bir konu olarak görülüp Avrupa Komşuluk Politikasının uygulanması için imzalanması düşünülen Ortaklık Anlaşması'nın Ukrayna Devlet Başkanı Yanukoviç tarafından reddedilmesiyle Ukrayna'da önemli bir kriz tezahür etmiştir (Tolstov, 2014). Yanukoviç'in almış olduğu bu karar ile AB yerine Rusya ile iş birliği gerçekleştirmek istemesi, ülke içerisindeki muhalif grupların tepkisini çekmiş, Yanukoviç'e karşı Kiev'de protesto ve gösteriler başlamıştır. Gösterilerde polisle karşı karşıya kalan muhalif kişiler arasında yaşanan arbedeler sonucu can kayıplarının olmasıyla durum gittikçe kötüleşmeye başlamıştır (Derman ve Onganova, 2014: 12). 2014'ün başlarında gösteriler şiddetini azaltırken yönetimin aldığı sert kararlar protestoların alevini yeniden ateşlemiş ve ülkede yeniden kaos ortamının oluşmasına neden olmuştur. Yönetimdeki boşluğu değerlendirmek isteyen muhalifler yönetimi ele alarak AB yanlısı geçici bir hükümet kurmuş, bu durum karşısında Yanukoviç 21 Şubat'ta ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ülkedeki çatışma durumu birçok farklı bölgeye yayılarak etkisini sürdürmüştür. Tam bu esnada gerginliğin etkisinde kalan Kırım, Rusya'nın askeri müdahale hazırlığına başladığı bir alan haline gelmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, gerektiği takdirde Kırım'a yapılacak olan herhangi bir askeri müdahale için Rus Parlamentosu tarafından gerekli kararın çıkartılmasını istemiştir (Bingöl, 2014: 17).

Öte yandan Rusya'nın stratejik açıdan önemli bir konumda olan Kırım'ın ilhakına yönelik tutumu düşünüldüğünde birçok nedenin kriz sürecine etki ettiği görülmüştür. Özellikle tarihsel açıdan ırksal ve kültürel bağların bulunması, bununla birlikte Karadeniz'de stratejik bir konumda yer alması Kırım'ın ilhakında önemli nedenler arasında yer almıştır.

Rusya uluslararası hukuk kurallarını, uluslararası veya bölgesel dengeleri göz ardı ederek neden Kırım'a müdahale etmiştir? Bu sorunun cevabını Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 18 Mart 2014 tarihinde yaptığı bir konuşmada bulmak mümkündür. Akademik ve siyasi alandaki yetkin kişiler tarafından "Putin Doktrini" olarak belirtilen bu konuşmada Putin, ilk olarak Batılı güçlü ülkelerin veya Batı menşeli örgütlerin artık güvenilir bir partner olmadığını dile getirmiştir. Bunun temel sebebi ise, AB ve NATO'nun, Rusya'nın temel kaygılarını görmezden gelmeye devam edip Doğu'ya doğru genişlemek istemesidir. Konuşmanın devamında Putin, AB ve NATO bu genişleme hamlelerine karşı bir duruş sergilemediğini, genişlemeyi sürdürürken Rusya'nın ulusal çıkarlarının varlığını kabul etmelerini ve bunlara saygı gösterilmesi gerektiğinin üzerinde

durmuştur. Batı'nın Kırım'da yapılan referandumun uluslararası hukuka aykırı olduğu düşüncesine de değinen Putin, uluslararası hukukun artık işlevsel olmadığını ve uluslararası koordinasyonu sağlayabilecek norm olmaktan çıktığını ifade etmiştir. Putin'e göre uluslararası ortam artık çok kutuplu bir sisteme dönüşmüş ve böyle bir alanda güç sahibi olan Rusya'nın bölgesel veya uluslararası bir krize karşı müdahil olabileceğinin yadırganmaması gerektiğini dile getirmiştir. Kırım konusuna da değinen Putin, sürekli olarak Rusların "bölünmüş ulus" olduklarını dile getirmiş, Ukrayna'daki Rusların da kendileri için çok önemli bir unsur olduğunu belirtmiştir. Putin'in 2000'li yılların başında iktidara gelmesinden sonra yayımlanan Dış Politika Doktrini belgesinde belirtilen en önemli konu başlıklarından biri olan dış Rusların varlığı ve haklarının koruma altına alındığını hatırladığımızda, Kırım'a müdahalesinin altında yatan gerekçelerden biri olarak Kırım'da yaşayan Rus etnisitesine sahip vatandaşların yani dış Rusların haklarının korunmaya çalışıldığını görülmektedir. Nitekim Putin tarafından yapılan açıklamanın devamında dış Rusların hakları konusunda Ukrayna'nın defalarca uyarılmasına rağmen bu uyarılara yeteri kadar dikkat edilmediği iddia edilmiştir (Mammadov, 2014: 73-76).

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 18 Mart 2014 tarihinde yaptığı açıklama iki farklı kapsamda nitelendirilebilir. İlki, Rusya'nın Kırım'ın ilhakı konusunda haklı gerekçeler kullanılarak oluşturulabilecek nedenler toplamı olarak ifade edilebilir. İkincisi ise, Kırım'ın ilhakından sonra Rus dış politikası ve özelde de yakın çevre politikasında uygulanacak yöntemleri ifade eden bir yol haritası olarak nitelendirmek mümkündür. Bu konuşmanın reelde karşılık bulması, yani, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesini meşrulaştıran bir nedenler toplamı veya bu süreçten itibaren Rusya'nın benimseyeceği yakın çevresine yönelik politikaları Kırım örneğinden hareketle sürdürmesi Rusya'nın yakın çevresinde yer alıp Rus etnik kimliğine sahip vatandaşların yoğun olarak bulunduğu ülkeler için dikkat edilmesi gereken bir sürecin başlangıcı olduğunu ifade etmektedir. Yaşanan olaylar düşünüldüğünde, Kırım ilhakının Rusya'nın yakın çevresinde yer alan Kazakistan, Ermenistan ve Kırgızistan dışında fazla desteklenmediğini ve buna ilaveten Rusya'ya karşı olan önyargıları büyük oranda attırdığını göstermektedir. Öncelikle ABD ve AB başta olmak üzere Batı ülkeleri ile Rusya'nın yakın çevresinde yer alan diğer ülkelerde hâkim olan temel kaygı, Rusya'nın Sovyetler Birliği'nden sonra yeniden emperyal bir güç olmasının başlangıcını meydana getirmesidir (Friedman, 2014: www.worldview.stratfor.com). 1938 yılında Almanya'nın Avusturya'yı ilhak etmesine benzer olarak bazı Batılı aydınlar, Putin'in büyük Rusya idealinin oluşması için Kırım'ı ilhak ettiğini iddia etmiştir. Bu kapsamda yürütülen yakın çevre politikası, bu idealin gerçekleştirilmesi için kökleri çok eskilere uzanan bir siyasi anlayışı kendisine temel hedef olarak seçmiş ve bahse konu olan dış Ruslar ise bu hedefe ulaşabilmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Fakat batılı bazı aydınlar ise öne sürülen bu tezi kabul etmeyerek, Rusya'nın Kırım'ı ilhak ederken dönemin konjonktürüne göre hareket ettiğini, kısacası dönemsel bir gelişme olduğunu savunmuşlardır. Özellikle Rus ekonomisinin değer kaybetmesi, uluslararası sistemdeki başlıca aktörlerin Suriye konusuna odaklanması ve Putin'in, iç siyasette etkinliğini ve popüleritesini yeniden sağlaması gibi nedenler Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesine neden olmuştur (Nicoll, 2014: 8-9).

6.2.2. Kırım'ın İlhakı ve Sonrasındaki Durum

İlk başlarda krize yönelik Batı ülkeleri ile Rusya, ihtiyatlı bir politika izlemeyi tercih etmiş, krizdeki aktif ülkeler arasında olmak istememiştir. ABD, AB ve NATO ülkeleri Ukrayna'da yaşanan şiddet içerikli olaylara karşı kınamada bulunmuş ve tarafların geliştirebilecekleri diyaloglar ile sorunun çözülebileceğini ifade etmişlerdir (Erol, 2014: 5). Rusya'nın krize yönelik politikasına ve üst düzey yetkililerin yapmış olduğu açıklamalarına karşı tepkilerin artması ve Ukrayna Devlet Başkanı'nın görevden ayrılmasıyla birlikte Rusya'nın bölgeye yönelik politikalarında ciddi değişimler meydana gelmiş ve Rusya bölgesel olarak başlayan krizi uluslararası boyuta taşıyacak dış politika izlemiştir.

Krizin uluslararası boyut kazanmasıyla Rusya, krize yönelik hareket alanını Kırım olarak belirlemiştir. Jeostratejik ve jeopolitik önem atfedilen, aynı zamanda tarihsel bağların bulunduğu Kırım konusunda Rusya, Batılı ülkelerin veya Batı menşei

örgütlerin Kırım'a yönelik tutumlarına tepki göstermek amacıyla aktif bir politika izlemiştir. Ukrayna'nın AB etkisi altında kalmasına engel olmak ve Sivastopol'de bulunan deniz üslerini korumak için Kırım'da hak talep eden Rusya'nın bu tutumuyla birlikte Kırım Krizi bölgesel olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Rusya'nın Kırım politikasına karşı Batı yanlısı gruplar tarafından protestolar gerçekleştirilmiş, bu protestoların bastırılması için Ukrayna'nın batısı, doğusu ve güneyinde Rus yanlısı gösteriler düzenlenmesi desteklenmiştir. Bu kapsamda, protestoların önlenmesi ve Kırım konusunda izlenen politikaların olumlu sonuç vermesi için Rus askeri kuvvetlerine mensup kişiler tarafından Sivastopol havaalanı, Ukrayna Bakanlar Kurulu ve Ukrayna'nın devlet televizyon binaları ele geçirilmiştir (Gafarlı, 2014).

Rusya, Kırım'ı ilhak etmesini hukuksal boyutta değerlendirebilmek için Ukrayna nüfusunun %17 oranını, Kırım nüfusunun ise %58'ini meydana getiren "Rusya etnik kimliğine sahip" vatandaşlarına bölgesel ve uluslararası boyutta gündem oluşturmayı amaç edinmiştir. Bu kapsamda öncelikli olarak Kırım'da yaşayan Rus etnik kökenli vatandaşlarına pasaport vermiştir. Kırım'da yaşayan Rus kökenli vatandaşlara pasaport verilmesiyle Rusya'nın ulaşmak istediği amacın, bölgede yaşayan Rus kökenli vatandaşların can güvenliklerini korumak için müdahale hakkına sahip olması ve bu durumun hukuki açıdan herhangi bir sakınca teşkil etmemesi olduğu söylenebilir. Rusya'nın "güneye inme politikası"nın hayata geçirebilmesi için kilit bir noktada yer alan Ukrayna ve Kırım konusu gündeme geldiğinde Rusya, Gürcistan krizinde olduğu gibi gerekli olan bütün önlemleri almaktan kaçınmamıştır. Fakat Rusya'nın Gürcistan ve Kırım'da aktif bir rol üstlenmesinin amacı, Sovyetler Birliği dönemindeki gücü tekrar geri kazanmak değildir. Rusya açısından önemli olan husus, Sovyetler Birliği sonrasında kurulan bu devletler üzerindeki nüfuzunu yeniden oluşturmaktır (Motyl, 2014: www.foreignaffairs.com). Bu kapsamda, Ukrayna'nın içerisinde bulunduğu bu krizi kendi lehine çevirmek isteyen Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 1 Mart 2014 tarihinde, krizin olağanüstü nitelik kazanması, Rus kökenli vatandaşlarına ve Kırım Özerk Cumhuriyeti'ne yönelik herhangi bir tehdidin bulunması durumunda, Rus Askeri Kuvvetlerine bağlı birliklerince algılanan tehdit boyutunda askeri kuvvet kullanılmasının gerekliliğini ilgili kurumlara ileterek izin verilmesine yönelik Rusya Parlamentosu'na talepte bulunmuştur. Talebin aynı gün içerisinde kabul edilmesiyle Rusya, Kırım'a müdahalesinde "meşru müdafaa" ve "davet üzerine müdahale" kavramlarını kullanmış, bu şekilde krizin hukuksal boyutunu meşrulaştırmaya çalışmıştır (Topal, 2014: 29).

Rusya'nın Kırım'a askeri birliklerini konuşlandırmasının ardından, 27 Şubat'ta Kırım'a müdahalede bulunan askeri birlikler, Kırım Özerk Cumhuriyeti parlamentosuna hükümetin değişmesi yönünde beyanda bulunmuş ve Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanmasını için referandum yapılmasını istemiştir. Referandum sonucunda ise Kırım Yüksek Konseyi ve Sivastopol Yerel Meclisi tarafından bağımsızlık ilan edilmiştir (İmanbeyli, 2014: 5). Kırım Özerk Cumhuriyeti, 16 Mart 2014 tarihinde referanduma gitme kararı almış ve bu referandumdan sonra Kırım, Rusya'ya bağlanmıştır. Kırım'da yapılan referandum sonuçlarını kendi ülkesinde de ilan eden Rusya, bu tarihten itibaren Kırım'ın kendisine bağlı özerk bir cumhuriyet olduğunu belirtmiştir. Fakat yapılan referandumun meşruluğu konusunda ciddi belirsizliklerin olduğu belirtilmektedir. Belirsizliklerden ilki, referandumda sorulan soruların "evet" cevabına yönelik sorular olması ve mevcut statükoyu muhafaza etme taraftarı olmamasıdır (Saidemen, 2014). Bu belirsizliğin temel nedeni aslında referandumun Rusya tarafından yapılmasıdır (Lally, 2014). Öte yandan, 2014 yılında Kırım'da yapılan bir ankete göre halkın sadece %30-40'ı Rusya'yı desteklemiş, fakat referandum sonuçlarına göre oyların %97'lik kısmının Rusya lehine olması şüpheleri arttırmıştır (Democratic Initiatives Foundation, 2016). Dolayısıyla Kırım'ın bağımsızlığını kazanması ve Rusya'ya bağlanması konusunda yapılan referandum BM Genel Kurulu tarafından meşru sayılmamıştır. Yalnızca 18 BM üyesi ile BM üyesi olmayan birkaç devlet referandum sonuçlarını kabul etmiştir (Dudau, 2014: 74). Batılı ülkeler ile Batı menşeli örgütler Rusya'nın Kırım'a yönelik bu politikasına tepki göstermiş ve bu durumun hukuksal olmadığını ifade etmiştir. (Derman ve Ongarova, 2014: 20-22). Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasından sonra Ukrayna'nın doğusunda yer alan ve Rus

nüfusunun çok fazla olduğu Donetsk ve Lugansk bölgeleri de Ukrayna'dan bağımsızlıklarını kazanmışlar ve bunun sonucunda Kiev yönetiminin bu bölgelere askeri kuvvet uygulaması Ukrayna'da iç savaşın yaşanmasına neden olmuştur. BM'in hazırladığı raporlarda yer alan verilere göre iç savaş esnasında yaklaşık olarak 4 binden fazla kişinin öldüğü belirtilmektedir (Sarı, 2015: 103).

Özetle, Rusya Federasyonu, bir takım nedenlerden dolayı Kırım'a müdahalede bulunmuştur. Bu nedenlerden ilki, Rus etnik kökenine sahip vatandaşların bulunduğu bölgede, vatandaşların haklarını ve güvenliğini sağlamak istemesidir. Diğer önemli bir neden ise, Kırım'ın Karadeniz bölgesinde stratejik bir konumda bulunmasıdır. Kırım'ın Karadeniz'de stratejik limanlara sahip olması da Rusya açısından Kırım'ın önemini pekiştiren nedenler arasındadır. Ayrıca ilhakın enerji boyutundan da söz etmek gerekir. Enerji kaynaklarının Avrupa'ya transferi konusunda Kırım'ın, stratejik konumda yer alması da bir başka etkidir. İfade edilen nedenler göz önüne alındığında Rusya, yakın çevre politikası benimseyerek bölgede etkinliğini arttırmak istemiştir. Bu kapsamda Ukrayna'da başlayıp Kırım'a sıçrayan krize dahil olmuş ve Kırım'ı ilhak ederek kendisine bağlamıştır (Zengin, 2019: 69).

6.2.3. Türkiye'nin Kırım İlhakına Yönelik Tutum ve Politikası

Ukrayna'da başlayıp zamanla Kırım'a sıçrayan ve bölgesel olmaktan çıkıp uluslararası boyut kazanan krize karşı Türkiye, ilk başlarda net bir tutum veya politika benimsemeyerek krizi kaygıyla izlemeyi tercih etmiştir. Ukrayna'da meydana gelen siyasi krize yönelik Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı aşağıdaki açıklamalarda bulunmuştur:

Ukrayna'daki siyasi krizin bölgesel boyut da kazanmak suretiyle derinleşmesi riskinden kaygı duymaktayız. İlgili tüm tarafları, uluslararası hukuk ilkeleri, ikili ve çok taraflı anlaşmalar çerçevesinde davranmaya, gerginliğin azaltılması amacıyla itidal içinde ve sağduyuyla hareket etmeye davet ediyoruz. Siyasi krizin çözümüne yönelik girişimlerde, komşumuz ve stratejik ortağımız Ukrayna'nın, toprak bütünlüğünün, egemenliğinin, bağımsızlığının ve ulusal birliğin muhafaza edilmesinin esas alınması elzemdir (T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, 2014a, www.mfa.gov.tr).

Yapılan açıklamayla birlikte Türkiye, Kırım'da yaşanan bu krize yönelik kırmızı çizgilerini ortaya koymuş ve krizin bir an önce çözülebilmesi adına uluslararası hukukun ilgili maddelerince yapılması gerekenleri belirten açıklamalarda bulunmuştur. Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne karşı yapılan her türlü hukuksuz davranışın karşısında olacağını belirten açıklamalar, Türkiye'nin, devletlerin toprak bütünlüğünden yana olduğunun bir göstergesidir. Yapılan açıklamanın devamında ise şu ifadeler yer verilmiştir:

Ukrayna'da ve Ukrayna'nın bir parçası olan ve soydaşlarımız Kırım Tatarlarının da yaşadığı Kırım Yarımadasında, istikrar ve huzurun, toplumun tamamını kapsayıcı ve tüm kesimlerin çıkarlarını göz önünde bulunduran bir diyalog süreciyle bir an evvel yeniden tesisi ve Kırım'da askeri gerginliğe sebebiyet verecek adımlardan kaçınılması büyük önem taşımaktadır. Ülkemiz bu amaçla her türlü desteği sağlamaya devam edecektir (T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, 2014a, www.mfa.gov.tr).

Tarihsel ve kültürel bağların bulunduğu Kırım'a yönelik Türkiye'nin benimsediği dış politikasının analizi yapıldığında temel olarak üç nokta üzerinde yoğunlaşıldığı söylenebilir. Birinci temel nokta, krizin uluslararası hukuk çerçevesinde Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün desteklenmesi ve siyasi birliğidir. Bu dayanağa göre Türkiye, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesi, insan hakları ve vatandaşlar

arasında eşitlik kapsamında Kiev'de tüm vatandaşlara adil davranması gereken bir yönetimin olması gerektiğini savunmuştur. Ukrayna'da ortaya çıkan krizden sonra ülkeyi terk eden Yanukoviç'in ardından oluşturulan yeni hükümeti ziyaret ederek desteklerini dile getiren ilk bölgesel ülke Türkiye'dir. Kriz sonrası süreçte dönemin Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Ukrayna'ya gerçekleştirdiği ziyaret esnasında Türkiye'nin asıl amacının Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte, 16 Mart 2014 tarihinde Kırım'da yapılan referandumu ve referandum sonuçlarını hukuka uygun olmadığı gerekçesiyle tanımayan Türkiye, referandum sonucuyla meydana gelecek fiili durumun da tarafınca kabul edilmeyeceğini duyurmuştur (T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, 2014b, www.mfa.gov.tr).

Türkiye'nin Kırım'ın ilhak edilmesinden sonra yapılan referandumu tanımadığını belirtmesi ve alınan bu kararın kriz sonrası süreçte çözüm getirmeyeceğini, aynı zamanda ülke içerisinde farklı çatışma gruplarının meydana gelerek daha büyük kırılmalara neden olacağını belirten açıklamalarında ön plana çıkan temel konular şunlardır:

- Bölgede üstünlük kurmak isteyen ülkelerin çıkarlarına yönelik sergiledikleri politikalarına karşı olunduğu,
- Referandumun ülke içerisinde ortaya çıkabilecek yeni kırılmalara zemin hazırlayıcı nitelikte olup olumsuz sonuçlar doğurabileceğini,
- Türkiye'nin tarihsel bağlarının olduğu Kırım Tatarları konusunda oldukça hassas olduğu,
- Çözümün, ülkenin siyasi birlik ve bütünlüğünün sağlanması için demokratik ilkeler kapsamında, uluslararası hukuka uygun bir şekilde olmasını,
- Krizin bir an önce çözüme kavuşturulabilmesi için ilgili ülkeler arasında diyalogun arttırılarak uzlaşma ortamının sağlanması gerektiğini ifade etmiştir (T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, 2014c, www.mfa.gov.tr).

İkinci temel nokta ise, bölgenin asli unsurları arasında yer alan Kırım Tatarlarının mevcudiyeti açısından Kırım'ın Türkiye için ayrı bir öneminin bulunması ve Kırım Tatarlarının güvenlik ve refahlarının Türkiye açısından önem arz etmesidir. Kırım Tatarlarının herhangi bir zarara uğramaması gerektiği Türkiye'nin özellikle üzerinde durduğu bir politika anlayışıdır. Bu noktada çözüm arayışına giren Türkiye, uluslararası hukuka uygun olmak şartıyla uluslararası örgütlerin (BM gibi) devreye sokulması ve taraflar arasında uzlaşma ve diyalogun arttırılması gerektiği üzerinde durmuştur (Erol, 2014: 10).

Üçüncü ve son temel nokta ise, Karadeniz, Kafkasya, Avrasya ve Balkanlar'da istikrar ve barışın sağlanmasında önemli bir rol oynayan Türkiye, ilgili tarafların sağduyulu olması gerektiğini ifade ederek askeri her türlü müdahalenin bir an önce durdurulması ve krizin diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. 28 Şubat- 1 Mart 2014 tarihleri arasında Ukrayna ziyareti esnasında Ukrayna Dışışleri Bakan Vekili Andriy Deşçitsa ile ortak basın toplantısı düzenleyen dönemin Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, "Kırım'daki bütün etnik ve dini grupların barış ve huzur içinde bir arada yaşamaları, Kırım'ın refahı içinde, Ukrayna'nın refahı içinde, Karadeniz'in huzuru için de elzemdir. Türkiye olarak, Kırım'da bu tansiyonun, gerginliğin azaltılması ve sorunların çözülmesi için her türlü katkıyı yapmaya hazırız" açıklamalarına yer vermiştir (T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, 2014b, www.mfa.gov.tr).

Yapılan açıklamalar incelendiğinde, Kırım'ın işgal edilmesinin ardından referandumu gidilmesi ve referandum sonuçlarından dolayı Kırım'ın bağımsızlığını ilan ettikten sonra Rusya'ya bağlanmasını resmi olarak tanımayan Türkiye, bu tutumuyla Rusya'ya net bir şekilde karşı olduğunu göstermiştir. Fakat ABD, AB ve NATO ülkelerinin Rusya'ya uygulamak istedikleri yaptırım kararlarına dahil olmayan Türkiye'nin Kırım konusuna aktif bir şekilde katılmaması, Rusya ile olan ilişkilere de önem verdiğinin bir göstergesidir. Bu noktada Türkiye, krize yönelik esnek bir politika izleyerek konunun çözüme kavuşturulması adına bir bakıma "pasif bir arabulucu" rolü üstlenmiştir. Özellikle Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve Kırım'daki Tatar nüfusun haklarını da savunan Türkiye, Rusya'ya karşı herhangi bir ekonomik ve diplomatik yaptırım kararı almaması, Türkiye'nin denge politikası uygulamaya çalıştığının bir göstergesidir. Bu bağlamda Türkiye'nin, diplomatik çözüm yolları deneyerek krizde taraf olmaktan kaçındığını söylemek mümkündür.

Özetle belirtmek gerekirse, Türkiye, Kırım'ın ilhak edilip Rusya'ya bağlanmasını tanımayarak krizin çözümüne yönelik pasif arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Diplomatik çözümden yana olan Türkiye'nin Kırım'ın ilhak edilmesine yönelik temel politikalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Öncelikle Türkiye, Kırım'daki ilhaka karşı Ukrayna'nın siyasi bütünlüğünü ve birliğini savunmuştur.
- Kırım'da yaşayan Tatar vatandaşlarla tarihsel bağları bulunan Türkiye, Kırım Tatarlarının herhangi bir zarara uğramadan haklarının korunmasını istemiştir.
- Kırım ilhakının ve sonrasında yapılan referandumun uluslararası hukuka uygun olmadığını belirterek, konunun bölgesel olmaktan çıkıp uluslararası bir boyut kazanmasını dile getirmiştir.
- Kırım'ın ilhakının Karadeniz'in güvenliği açısından tehlikeli bir durum oluşturabilecek potansiyelini göz önünde bulundurarak, Rusya'nın Kırım'a müdahalesini onaylamamış ve Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını tanımamıştır.
- Rusya ile benzer fikirde oldukları tek nokta, her iki ülkenin krizin bölge ülkeleri arasında çözüme kavuşturulmasını, ABD, AB ve NATO üyesi ülkelerin krizde etkinliğinin artmamasını istemektedir.
- Türkiye, Rusya ile ekonomi ve enerji alanlarında iş birliği içerisinde olmasından dolayı Rusya'ya karşı denge politikası izlemiştir. Bunun nedeni ise, Türkiye ve Rusya'nın karşılıklı bağımlılık ile enerji alanındaki iş birliği projelerinden Mavi Akım ve Güney Akım'ın her iki ülke için büyük öneme sahip olmasıdır.

6.2.4. 2014 Kırım'ın İlhakının Türkiye ve Rusya İlişkilerine Etkisi

Türkiye ve Rusya bulunduğu coğrafya nedeniyle sürekli komşuluk ilişkisi içerisinde olan iki önemli ülkedir. Bulundukları coğrafi konumlarından dolayı komşuluk ilişkisi içerisinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun bahse konu olan ikili ilişkilerinin yaklaşık olarak 500 yıllık bir süreyi kapsadığı söylenebilir (Özbay, 2011: 35). 1990'lı yıllardan itibaren ikili ilişkilerin siyasi ve ekonomik boyutu sağlam temeller üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda bölgede barış ve istikrarın sağlanması adına önemli adımlar atılmıştır. Fakat, her iki ülkenin ulusal çıkarlarının farklı olmasının ötesinde rekabet halinde olması ve aynı zamanda farklı dünya görüşüne sahip olması, ikili ilişkilerin bölgesel olaylar kapsamında farklı taraflarda yer almasına neden olmuştur. Bu durumun konu ile ilgili olarak bir örneği de Kırım'da meydana gelmiştir.

Bağımsızlığını kazandığı süreden itibaren bir taraftan Batı ile ilişkiler geliştirmek isteyen diğer taraftan Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerine de önem veren Ukrayna, 2014 yılında iç karışıklıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Rusya, yakın coğrafyasında yer alan ülkeye yönelik birtakım politikalar yürütmüştür. 16 Mart 2014 tarihinde Ukrayna'da başlayıp Kırım'a sıçrayan bu kriz referandum yoluyla çözülmek istenmiştir. Referandum sonuçlarına göre oy kullananların %97'sinin Rusya ile birleşmeden yana taraf olması ve ardından Rusya'nın Kırım'ı fiilen ilhak etmesi krizi farklı bir boyuta taşımıştır.

Rusya'nın Kırım'a müdahalesinin altında yatan nedenler arasında şu önemli noktalar dikkat çekmektedir:

- Ukrayna ile olan tarihsel bağların bulunması,
- Karadeniz'de stratejik bir konumda yer alması,
- Bölgede güçlü bir aktör olduğunu ispat etmek istemesi,
- Enerji kaynaklarının Avrupa'ya transferinde önemli bir güzergâh noktasında yer alması.

Rusya'nın yukarıda ifade edilen nedenler çerçevesinde Kırım'a yapmış olduğu müdahale Neorealist bir perspektif ile değerlendirildiğinde, öncelikle Gürcistan'da meydana gelen Güney Osetya Krizi'nde yürütmüş olduğu tutum ve politikalar benzer bir dış politika anlayışı benimseyen Rusya Federasyonu, Neorealizmin temel varsayımlarından biri olan "saldırı-savunma dengesi" kapsamında saldırgan politikalar yürütmeyi amaçlamıştır. Bölgesel ve uluslararası alanda güçlü bir aktör olduğunu kanıtlamak isteyen Rusya Federasyonu, 2014 yılında Ukrayna'da tezahür eden krizde, ABD, AB ve NATO'nun aktif bir şekilde rol almasını engellemek amacıyla Kırım'a

müdahalede bulunmuştur. Neorealizmin eleştirisini yaparak katkı sağlayan Mearsheimer tarafından ortaya atılan “Saldırgan Realizme” göre, uluslararası sistemin başat aktörü olan devletlerin en önemli amacı hayatta kalabilmektir. Mearsheimer’a göre devletlerin hayatta kalabilmeleri için yapması gereken güçlerini maksimize etmektir. Devletler gücü maksimize edebilmek için bir yandan askeri ve ekonomik kapasitelerini arttırırken diğer yandan bölgesel ve uluslararası alanda güçlü birer ülke olduklarını ispat etmek için stratejik politikalar benimsemektedirler. Bu doğrultuda Rusya’nın Kırım’a müdahalesi değerlendirildiğinde, öncelikle “saldırı-savunma dengesi” kapsamında savunmadan ziyade saldırgan politikalar benimsendiği görülmüştür. Rusya’nın saldırgan politikalar izlemesinde ABD, AB veya NATO’nun bölgede güçlü birer aktör olmasının önüne geçilmesi etkili olmuştur. Krizin başlangıcında ihtiyatlı politikalar benimseyen Rusya, ABD, AB ve NATO’nun krize yönelik tutum ve politikalarının değişmesinin ardından ihtiyatlı politikalarında değişikliğe giderek saldırgan politikalar benimsemiştir. Ancak Rusya’nın Kırım’a müdahalesini sadece ABD, AB ve NATO’ya karşı bir duruş sergileyerek uluslararası alanda güçlü bir aktör olmak istemesine bağlamak mümkün değildir. Rusya açısından Kırım’ın önemine etki eden Kırım’ın jeopolitik konumu, ABD, tarihsel ve kültürel bağların bulunması, Karadeniz Bölgesi’nde önemli limanlara sahip olması gibi etkenler de Rusya’nın saldırgan politikalar benimsemesinin yolunu açmıştır.

Türkiye’nin Kırım’ın ilhakına yönelik tutum ve politikaları değerlendirildiğinde ise, öncelikle Güney Osetya Krizi’nde olduğu gibi Ukrayna’nın ülke bütünlüğünden yana tavır sergilediği görülmektedir. NATO ve ABD ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan Türkiye, 1990’lı yılların başından itibaren Ukrayna ilişkilerinde de Batı yanlısı politikalar izlemiştir. Uzun yıllar boyunca bölgesel sorunlardan dolayı farklı yaklaşımlara sahip olan Türkiye, Rusya’nın yayılmacı ve baskıcı politikalarına karşı farklı stratejiler geliştirmeye çalışmış, bölgesel sorunların çözümü için Batı yanlısı bir duruş sergilemiştir. Bu nedenle, 2014 yılında Ukrayna’da meydana gelen krizde, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünün korunması yönünde bir duruş sergileyen ABD, AB ve NATO’nun bu tutuma benzer politikalar yürüten Türkiye, Ukrayna’nın bölünmesiyle Karadeniz’deki güvenlik sorunlarının artacağını da düşünerek Rusya’ya karşı siyasi tepkide bulunmuştur (Sandıklı ve İsmayılov, 2015: 28). Türkiye’nin Ukrayna’da meydana gelen krizde benimsemiş olduğu tutum ve politikaların Rusya’nın agresif ve saldırgan politikalarına karşı daha ılımlı ve ABD, AB ve NATO’nun krize yönelik politikalarına benzer bir dış politika benimsediği görülmüştür. Özellikle Karadeniz’in güvenliği açısından özel önem atfedilen Kırım’da meydana gelebilecek herhangi bir iç karışıklığın Türkiye’nin ulusal güvenliğini tehlikeye düşürme olasılığından dolayı Türkiye, krizin bir an önce çözüme kavuşturulması adına savunmacı politikalar izlemeyi tercih etmiştir. Öte yandan Türkiye’nin Ukrayna’da meydana gelen ve daha sonra Kırım’a sıçrayan krize müdahil olmasında etkili olan bir diğer etken ise Kırım Tatarları konusudur. Türkiye’nin Kırım’da yaşayan Tatarlarla olan tarihsel bağlarından dolayı konuya müdahil olması Rusya’nın dikkatini çekmiştir. Türkiye, Kırım’ın ilhak edilmesi sürecinde öncelikli olarak Kırım Tatarlarının herhangi bir zarara uğramaması için krizin diplomatik yollarla çözülmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Bununla birlikte Kırım’da yaşayan Tatarlar, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünün bozulmasını istememiş ve yapılan referandumu boykot etmişlerdir. Hatta Rusya, Kırım Tatar Türklerinin lideri olan Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu’nun Rusya’ya girmesini engellemiş ve Kırım’a dahi girişini yasaklamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2014: 34). Öte yandan Türkiye, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünden yana tavır sergileyerek, Kırım’ın Ukrayna’dan bağımsızlığını ve ardından Rusya’ya bağlanmasını öngören referandumu tanımadığı belirtmiştir. Yapılan referandumun uluslararası hukuka uygun olmadığına da altına çizen Türkiye’nin üst düzey yetkileri, krizin uluslararası boyuta taşınmasının gerekliliği üzerinde durarak krizin ivedi bir şekilde çözülmesi için bölgenin diğer ülkeleri ile örgütlerinin devreye girmesi gerektiğini ifade etmiştir (Apakan, 2018: www.avim.org.tr). 2014 yılında Kırım’ın ilhak edilmesinin ardından yapılan referandum sonuçlarını tanımayan ve uluslararası hukuka uygun olmadığını dile getiren Türkiye, aynı zamanda Karadeniz bölgesinde güvenlik ve istikrarın sağlanması için Türkiye-Rusya ilişkilerinin önemine değinmiş ve krizin ikili ilişkilerine herhangi bir olumsuz etkisinin bulunmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Kısacası, Türkiye’nin Kırım Krizine yönelik tutum ve politikaları Neorealizm kapsamında değerlendirildiğinde,

“saldırı-savunma dengesi” varsayımına göre savunmacı politikalar benimsediği görülmüştür. Savunmacı realizme göre devletler, hayatta kalabilmeleri açısından yeterli güce sahip olmak zorundadır. Uluslararası alanda devletler güvenliklerini sağlamak adına yeterli gücü elde etmek zorunda kalmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik yapıda olmasından dolayı sistem içerisinde tezahür eden herhangi bir çatışma veya karışıklığın giderilmesi devletlerin savunmacı politikalar izlemesiyle mümkün olabilmektedir. Savunmacı realizmin bu önermelerine paralel olarak Türkiye, Kırım Krizi'nde, savunmacı politikalar izleyerek krizin ivedilikle çözüme kavuşturulması ve aynı zamanda bölgenin güvenlik ve istikrarının yeniden inşa edilmesini arzu etmiştir.

Kırım'ın ilhakının Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkiler incelendiğinde, krizin ikili ilişkilerin siyasi boyutunda bir anlaşmazlık yaşanmasına neden olduğu görülmüştür. Türkiye ve Rusya tarafından yapılan açıklamalar değerlendirildiğinde, Türkiye'nin kriz sürecinde önem atfettiği birkaç konu üzerinde Rusya'ya tepki gösterilmiştir. Bu konular arasında Kırım Tatarlarının mevcudiyeti ve krizden etkilenmemeleri gerektiği, Rusya'nın uluslararası hukuka uygun davranmasını istediği, Karadeniz'in güvenliği ve istikrarının sağlanması adına diplomatik kanallar vasıtasıyla diyalog içerisine girmesi gibi önemli konu başlıkları yer almaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2014, www.mfa.gov.tr). Kırım'ın ilhak edilmesinin Karadeniz'in güvenlik ve enerji hatları konusunda önemli sonuçlar ortaya çıkarması, Türkiye'yi bölgede önemli bir ülke olduğu için yakından ilgilendirmektedir. Kriz sonrası Boğazlar konusu hakkında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gündeme gelmesi, Türkiye'nin ABD ile farklı tavır ve tutumlarda bulunmasına neden olmuştur. ABD'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesine yönelik taleplerine karşı olan Türkiye'nin, bu konuda Rusya ile benzer fikirde olduğu görülmüştür. Boğazların Karadeniz'de bulunan kıyıdaş ülkelere önemli avantajlar sağlaması ve diğer taraftan kıyıdaş olmayan ülkelere ise belirli sınırlandırılmalar getirmesi hem Türkiye hem de Rusya tarafından kabul edilen bir durumdur (Sandıklı ve İsmayilov, 2015: 29).

Krizin, Türkiye ve Rusya ilişkilerinin ekonomik boyutunda herhangi bir etkisinin bulunmadığı söylenebilir. ABD, AB ve NATO'nun uygulamış oldukları yaptırımlar kapsamında, Rusya ile imzalanması öngörülen yeni anlaşmalar ve üst düzey yetkililerin katılacakları ikili zirvelerin iptal edilmesi, vize serbestliği hakkında yapılacak görüşmelerin durdurulması, Rusya'nın G-8'den çıkarılması ve aynı zamanda NATO ve AGİT gibi uluslararası alandaki önemli kuruluşlarda yer almasının engellenmesi yönünde kararlar alınmıştır. AB'nin Rusya'nın önemli bir ticaret ortağı olmasından dolayı uygulanan yaptırımlar Rusya ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Fakat bu duruma Rusya'dan tepki gecikmemiş, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, yaptırım kararı alan ABD ve AB'ne karşı gıda ithalatına yasaklar getirmiştir (Sonne ve Troianovski, 2014, www.wsj.com). ABD, AB ve NATO'nun uygulamış oldukları yaptırımlara karşı sert bir tutum benimseyen Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, bölgede stratejik iş birliği içerisinde olduğu Türkiye ile ilişkileri siyasi ve ekonomik olarak geliştirmeyi amaçlayarak 1 Aralık 2014 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiş ve daha öncesinde Bulgaristan üzerinden geçmesi düşünülen “Güney Akım” projesini iptal ederek Türkiye üzerinden alternatif bir boru hattının bu projenin yerine geçeceğini açıklamıştır. Türkiye'nin Batı'nın Rusya'ya karşı uygulamış oldukları yaptırımlara benzer politikalar izlememesi ve Rusya'ya karşı herhangi bir ekonomik yaptırımın uygulanmaması ikili ilişkilere verilen önemi açıklar nitelikte olmuştur. Kısacası, ABD, AB ve NATO'nun Ukrayna Krizi'nden dolayı Türkiye, her ne kadar krizde Batı ve Batı menşeli örgütlerle yakın ilişki içerisinde olsa da Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlara fiilen katılmamış ve Rusya ile ikili ilişkilerin olumsuz yönde etkilenmemesine özen göstermiştir.

Özetle belirtilebilir ki, Türkiye, devletlerin toprak bütünlüğü ve birliği konusunda oldukça hassas davranmaktadır. Ukrayna'da meydana gelen krizde, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün bozulmaması adına uluslararası hukukun gerekliliği üzerinde durmuştur. Ayrıca Ukrayna'da yaşayan Kırım Tatarları ile tarihsel bağların bulunması, Türkiye'nin krize yönelik politikalarını etkileyen faktörlerden biri olmuştur. Kırım'ın ilhak edilmesiyle Karadeniz'de güçlü bir konuma gelen Rusya'ya karşı Türkiye, Karadeniz'in herhangi bir tehdit unsurunu içerisinde barındırmaması gerektiğinden dolayı Karadeniz'in güvenliği ve istikrarı noktasında Rusya ile fikir ayrılıklarına düşmek

istememektedir. Bu nedenle ikili ilişkilerde gerçekleştirilen görüşmelerde tarafların Karadeniz'in güvenliğine önem verdikleri görülmektedir. Ayrıca Karadeniz'in güvenliği, enerji kaynaklarının taşınması konusu için de oldukça önemlidir. Karadeniz Bölgesi'nden Avrupa'ya aktarılan enerji kaynaklarının, herhangi bir aksama olmadan transfer edilmesine özen gösteren Rusya, ABD, AB ve NATO'nun uygulamış oldukları yaptırımlara karşı Türkiye ile enerji alanında ilişkileri geliştirici projelere yönelmiştir. Söz konusu yaptırımlara katılmayan Türkiye, krizden dolayı Rusya ile siyasi ilişkilerinde kısa süreli bir gerilim yaşasa da ikili ilişkilerin ekonomi boyutunda karşılıklı bağımlılığının bulunmasından dolayı gözle görülen bir değişiklik meydana gelmemiştir. 2000'li yıllardan itibaren Türkiye-Rusya ilişkilerinin, Türkiye tarafından Batı'ya karşı bir denge ve ikame edilen ilişkiler toplamı olarak görülmesi (Özbay, 2011: 63), Kırım'ın ilhakı sonrasında da devam eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, Rusya açısından Batı'ya karşı bölgesel ülkelerden olan Türkiye ile ilişkilere önem verildiği, Türkiye açısından ise hem Batı ile "denge politikası" yürütmek hem de Rusya ile stratejik iş birliğine devam etmek olarak açıklanabilir.

7. SURIYE KRİZİ ve SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRKİYE ve RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

2010 yılında Tunus'ta başlayarak diğer Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde yer alan ülkelere de yayılan ve Arap Baharı olarak nitelendirilen halk ayaklanmaları, bölge içerisinde yer alan ülkelerin bazılarında hükümet değişimlerine, bazılarında ise iç savaşa neden olmuştur. Örneğin, Tunus, Mısır ve Libya'da hükümetler devrilmiş, Suriye'de iç savaş meydana gelmiş; Libya'da hükümetin devrilmesinin yanı sıra dış müdahale gerçekleşmiş; Fas, Cezayir, Ürdün ve Suudi Arabistan'da ise yönetim alanında küçük çapta da olsa yenilikler yapılmıştır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesi, zengin doğal kaynaklara sahip olmasından dolayı, uluslararası alanda güçlü devletlerin siyasi ve ekonomik çıkarlarına uygun ortamın bulunduğu stratejik bir konumda yer almaktadır. Bu kapsamda, bölge içerisinde meydana gelen huzursuzluk ortamında bölge ülkelerinin etkilendiği kadar yakın coğrafyada yer alan ülkeler de etkilenmiştir. Ayrıca, bölgedeki siyasi krizlerin uluslararası boyut kazanmasından dolayı uluslararası alanın güçlü ülkeleri ve uluslararası örgütler de konuya dahil olmak istemiştir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yer alan ülkeler ile tarihsel ve kültürel bağların bulunması ve aynı zamanda siyasi ve ekonomik ilişkilerin üst düzeyde olmasından dolayı Türkiye, bölgede yaşanan siyasi gelişmelere kayıtsız kalmayarak krizle yakından ilgilenmiştir. Öte yandan, Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaların bölgesel olmaktan çıkıp uluslararası boyut kazanmasıyla Rusya, ulusal çıkarlarını gerçekleştirebilmek için konuya dahil olmuştur. Bu çalışmada, öncelikle Suriye İç Savaşı'na zemin hazırlayan nedenler ve savaş sürecine yer verilmiştir. Nedenler ve süreç ifade edildikten sonra Türkiye ve Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na yönelik tutum ve politikalarına ve en sonunda Suriye İç Savaşı'nın Türkiye ve Rusya ilişkilerine yapmış olduğu etkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

7.1. Suriye İç Savaşı

2010 yılında Tunus'ta başlayıp domino etkisiyle diğer Ortadoğu ülkelerine yayılan Arap Baharı, Suriye'yi de etkisi altına almıştır. Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelerdeki siyasi iç karışıklıklara benzer bir durum Suriye'de de gerçekleşmiştir. 2011 yılında Suriye'nin Deraa kentinde birkaç gencin duvarlara iktidar aleyhine yazılar yazmasıyla başlayan süreç, ilerleyen zamanlarda gösteri ve protestoları da beraberinde getirmiş ve Suriye'de iç karışıklıklar meydana gelmeye başlamıştır. Giderek artan gösteriler ülke çapında oluşmaya başlamış, Şam, Lazkiye ve Halep gibi Suriye'nin önemli şehirlerinde halkın büyük çoğunluğu bu gösterilere katılmıştır. Gösteri ve protestolara karşı polisler halka müdahale etmeye başlamış ve yaşanan olaylarda birçok vatandaş hayatını kaybetmiştir. Her ne kadar Suriye yönetimi Deraa 'da meydana gelen olaylara karşı önlem almış ve Deraa valisinin görevine son vermişse de ülke içerisindeki halk ayaklanmaları, diğer şehirlere yayılarak devam etmiştir. Gösterilerde hayatını kaybedenler için cenaze törenleri düzenlenmiş fakat düzenlenen törenler esnasında da çatışmalar yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Arap Baharı'nın Suriye'de başladığını göstermiştir (Sorenson, 2014: 119).

7.1.1. Suriye İç Savaşı'nın Nedenleri ve Gelişim Süreci

Arap Baharı'nın etkilediği ülkelere biri olan Suriye'de protesto ve gösterilerin başlamasıyla ortaya çıkan siyasi iç karışıklık zamanla iç savaşa dönüşmüştür. Bu sürecinde öncesinde iç savaşın oluşmasına zemin hazırlayan nedenlere yer vermek gerekmektedir. Siyasi, sosyo-ekonomik ve mezhepsel farklılıkların Suriye İç Savaşı'nın oluşmasına etki ettiği söylenebilir.

Suriye İç Savaşı'nın siyasi nedenleri incelendiğinde, öncelikli olarak Suriye'nin 1946 yılında Fransa'nın hakimiyetinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesinden sonra tam anlamıyla siyasal sistemini oluşturamaması gelmektedir. Bağımsızlığını ilan ettikten sonra ülke içerisinde birçok sorun yaşayan Suriye'de 1963 yılında gerçekleşen askeri darbeyle yönetimi ele geçiren Baas Partisi, iktidara gelerek reform çalışmalarına önem vermiştir. 1971 yılında devlet başkanı olarak seçilen Hafız Esed, ülke içerisinde düzen ve istikrarın sağlanması için demokratik görünümüne otoriter bir sistem oluşturmaya

çalışmıştır. Hem kendisini hem de oluşturmaya çalıştığı otoriter sistemi meşrulaştırmak adına ülkedeki bütün kurumlar üzerinde hakimiyet kurmak isteyen ve aynı zamanda yedi yılda bir devlet başkanlığı seçimlerinin olmasını dile getiren Hafız Esed, 1970 ve 1980'li yıllarda muhalif gruplarla birçok kez mücadelede bulunmuştur (Süer, 2012: 2).

Hafız Esed iktidarda olduğu süre boyunca kendi ailesinden olan kişilerin ilgili makamlara gelmesine özen göstermiştir. Yapılan bu kadrolaşma ile iktidarın ailede kalmasını ve devam etmesini sağlamıştır. Kolektif liderliği prensip olarak benimseyen Esed, kendisini merkezi bir konuma yerleştirerek ülkenin siyasal sistemini şekillendirici reformlar gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda bir taraftan iç politikada mezhepsel ve etnik farklılıklar arasında bir denge kurmak isterken diğer taraftan dış politikada da ulusal çıkarların en verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi adına etkin politikalar üretmeye çalışmıştır. Dış politikasında öncelikle Arap milliyetçiliği ve İsrail Karşıtlığı konuları üzerinde yoğunlaşırken, uluslararası alanda hâkim olan iki kutuplu sisteme göre denge politikası izleyerek hem Batı hem de Sovyetler Birliği ile ilişkilere özen göstermiştir (Mercan, 2012, 20).

2000 yılında babasının ölümünden sonra yapılan referandumda oyların %97,29'unu alarak rejimin başına geçen Beşar Esed, öncelikle, Suriye Anayasası'nda devlet başkanının seçilme şartlarından olan "40 ve üzeri yaşında olmak" ibaresini değiştirerek bu sınırı 35'e indirmiştir. Beşar Esed, yapılan değişiklikle birlikte yönetimin babadan oğula geçmesini sağlamak ve Suriye'de başkanlık monarşisi özelliğini gerçekleştirmek istemiştir. Beşar Esed'in rejimin başına gelmesiyle ülke içerisinde değişim ümitleri yeşerse de mevcut olan rejimin devamlılığının sağlanmaya çalışıldığı kısa bir süre sonra anlaşılmıştır (Kilo, 2011: 432). Yeni yönetim ile birlikte ortaya çıkan reform ümitleri, mevcut sistemi lehine kullanabilen menfaat gruplarının direnmesiyle çok uzun sürmeyerek yok olmuştur. Çok partili sisteme geçmek adına herhangi bir demokratikleşme adımı atılamaması, yönetimde istikrarsızlığın sürmesine neden olmuştur. Bu reform girişimlerine örnek olarak, siyasal sistemde çoğulculuk, şiddet içeren eylemlerden uzak durulması, muhalefet grupları arasında birlik ve beraberliğin olmasını öngören ve Müslümanlar, Hristiyanlar, Kürtler ve farklı mezhebe bağlı gruplar ile eski komünistlerden oluşan ittifak grubu 2005 yılında "Şam Deklarasyonu"nu imzalamıştır. Deklarasyonu imzalayanların sayısı sınırlı olsa bile kısa bir süre sonra geniş kitlelere hitap ederek destek bulmuştur. Esed yönetimi bu deklarasyonun ABD ve İsrail yanlısı bir belge olduğunu ifade etmiş ve bu deklarasyona destek verenlerin bir an önce cezai işleme tabii tutulması için harekete geçmiştir. Bu nedenle ülke içerisinde sivil toplum kuruluşları, radyo ve televizyon kanalları ve internet sayfaları gibi belirli alanlarda yasaklamalar ve kapatılmalar meydana gelmiştir. Bu süreç içerisinde deklarasyona destek verenlerin bir kısmı hapse atılırken bir kısmı da ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır (Ulutaş, 2011: 89).

27 Mayıs 2007 tarihinde yapılan referandumda Beşar Esed, oyların %97,62'sini alarak 2. kez devlet başkanı olarak seçilmiştir. Suriye'nin uzun yıllar boyunca siyasal ve ekonomik sistemde yaşandığı aksaklıklar, uluslararası alanda hızla gelişen toplumlar karşısında hantal bir yapı sergilemesine ve ülke içerisinde halkın ihtiyaçlarına ve taleplerine karşılık verememesine neden olmuştur. Devlet Başkanı olduğu ilk yıllarda Beşar Esed, ülkedeki farklı grupları başarılı iç politikalarla yönetmesinin yanı sıra Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da başlayan halk hareketlerinin böyle devam etmeyeceğini ifade etmiştir. Beşar Esed'in yönetimin ilk yıllarında ortaya koyduğu hamlelerin kısa vadede ülkedeki ayaklanmaların bastırılmasında işe yaradığını fakat uzun vadede ise ayaklanmaların giderek artmasına neden olduğu görülmüştür. Ayrıca Beşar Esed, mevcut otoriter sistemi sınırlı liberalleşme reformlarıyla yeniden biçimlendirirken bu reformların etkinliğini arttıracak siyasal değişimi bir türlü gerçekleştirememiştir (Hinnebusch, 2012: 98). Fakat Arap Baharı ile ortaya çıkan değişim sürecinde halkın eski kontrol yöntemleriyle yönlendirilemeyip susturulamayacağı bir duruma gelinmiştir (Kilo, 2011: 431).

Kısacası, Arap Baharı'nın etkisiyle Suriye'de iç savaşın meydana gelmesine zemin hazırlayan bazı nedenlerin şu şekilde sıralanması mümkündür:

- Rejimin halkı yapmış olduğu baskılar,
- Ekonomi de yaşanan ciddi problemler,
- Gittikçe artan işsizlik ve yolsuzluk,
- Yönetimde yer alan kişilerin hayatlarını lüks içerisinde idame etmesi,
- Okuma-yazma oranının giderek artmasıyla halkın bilinçlenmesi,
- Televizyon, radyo ve sosyal medya (Facebook, Twitter) gibi kitle iletişim araçlarının kullanımının giderek yaygınlaşması gibi nedenler göz önüne alındığında, Suriye'de başlayan halk hareketleri Arap Baharı'nın etkilediği diğer ülkelerdeki yönetimler gibi Esed'e karşı ayaklanmaların da başlamasına zemin hazırlamıştır (Kınalıtopuk, 2014: 28).

Suriye İç Savaşı'nın meydana gelmesinde etkili olan sosyo-ekonomik nedenler incelendiğinde ise öncelikle Suriye'nin dini ve etnik olarak heterojen bir yapıya sahip olması gelmektedir. Savaşın önceki süreçte Suriye'de nüfusun yaklaşık %90'ını Araplar, %9'luk kısmını Kürtler ve geri kalan kısmını ise Ermeni, Çerkez ve Türkmen gibi farklı etnik kökenli vatandaşlar oluşturmaktadır. Ayrıca nüfusun yaklaşık %74'ü Sünni Müslümanlık, %13'ünü Nusayrilik, %10'unu Hristiyanlık ve geri kalan kısmını ise Dürzilik inancına sahip kişiler meydana getirmektedir (CIA The Factbook, 2013: www.cia.gov).

Suriye'de siyasal rejimi oluşturan toplumsal taban, ülkenin en önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Rejimin yönetiminde bulunan elitler, Nusayri inancına sahip olan kişilerden oluşmaktadır. 20.yüzyılın başlarına kadar ülkenin büyük çoğunluğunu meydana getiren Sünni Müslümanların yanında özellikle kırsalda tecrit halinde yaşayan Nusayriler, Suriye'nin Fransa'nın himayesinde olduğu dönemde orduya alınarak toplumda kendilerine yer edinmeye başlamışlardır. İlerleyen zamanlarda Baas Partisi içerisinde de kendisine nüfuz alanı bulan ve Hafız Esed'in iktidarını sağlamlaştırma noktasında önemli bir unsur olan Nusayriler, yönetimle halk arasında yaşanan güç mücadelelerinde önemli bir rol oynamışlardır. Öte yandan, Suriye'de siyasal rejimin tamamen Nusayriler tarafından oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Yönetimin en kritik noktalarında Nusayriler bulunsun da rejimin çok daha kapsamlı toplumsal bir tabana dayandığı söylenebilir. Bu kapsamda Suriye'deki rejimin yapısını en tepede yer alan elit bir tabaka ile beraber ülkede yer alan diğer azınlıklar, Sünni gruplar ve özellikle Şam ve Halep'te ikamet eden zengin tüccarlar meydana getirmektedir. Bu kapsamda yönetimin tepesinde yer alan Nusayriler ile Şam'ın Sünni tüccarları arasındaki ittifak, rejimin muhafaza edilmesi ve sürdürülebilmesi açısından önemli bir etkidir. Nusayri ve Sünniler arasında yapılan iş birliğine bir örnek olarak Beşar Esed'in aslen bir Sünni olan Esmâ Esed ile evlenmesi gösterilebilir (Shaikh, 2011: 235).

Patronaj ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte toplumun belli kesimlerinin Suriye yönetimine dahil edilmesi mümkün kılınmıştır. Ekonomiyi rejimin muhafaza edilmesi için bir araç olarak kullanan Esed, Sünni tacirleri tamamıyla yönetime dahil etmese de rejim karşıtı olmamaları konusunda etkin bir adım atmaya çalışmıştır. Bu nedenle öncelikle kırsal kesimin ekonomik kalkınmasına özen göstermeye çalışılması, Hafız Esed döneminde yürütülen toprak reformu, eğitim ve sağlık alanlarından fırsat eşitliğini gibi politikaların (Hinnebusch, 2012: 96) benimsenmesiyle görünür hale gelmiştir. Fakat bu dönemde uygulanmaya çalışılan popülist politikaların ülke kapasitesini aşmasının yanı sıra ekonomik yozlaşma ve yolsuzluğun giderek artması ekonominin etkisinin giderek azalmasını da beraberinde getirmiştir. Bu noktada, Esed yönetiminin temel amacının bir taraftan popülist politikalar uygulayarak yönetimin rahatlamaya çalışmasını sağlamak diğer taraftan da otoriter politikalarla rejim karşıtı sesleri önlemek olmuştur (Süer, 2012:7).

Ülkenin ekonomik sisteminin geliştirilmesi için 2005 yılında "toplumsal pazar ekonomisi" ideali benimsenmiş, fakat yürütülen ekonomi politikalarının bu ideal sistemden farklı bir şekilde neo-liberal yaklaşımları takip etmesi gelir dağılımında eşitlik gibi başlıca unsurları göz ardı etmesine neden olmuştur. Bu durumdan dolayı orta ve alt sınıflar ekonomik açıdan zorluk çekmiş ve ülke içerisindeki dengeler tehlikeli bir hal almıştır. Bir başka deyişle, ülkede yer alan sınıflar arasında uçurum giderek artmaya

başlamıştır. Rejimin en önemli destekçileri arasında yer alan kırsal kesim, uygulanan ekonomi politikalarından dolayı giderek fakirleşmeye başlamış ve bu durumun bir sonucu olarak zorunlu göç kaçınılmaz hale gelmiştir. Zorunlu göçle birlikte kırsaldan kente göçler artmış ve kentlerde gecekondu sayılarında bir patlama yaşanmıştır. Barınma sorunu, 2003 yılında Irak Savaşı'ndan kaçıp Suriye'ye yerleşen Iraklı mültecilerle daha derinleşmiştir. Yaşanan ekonomik sıkıntılar halk ayaklanmaları da beraberinde getirerek ülke içerisinde elektrik kesintilerinin yaşanmasına, petrol ve ocak gazında bazı sıkıntılara ve temel ihtiyaç ürünlerinde hızlı fiyat artışına neden olmuştur (International Crisis Group, 2011: 5-6). Böylelikle ülke içerisindeki yoksulluğun giderek arttığı söylenebilir. 2011 yılına kadar ekonomideki kötü gidişat halkın yönetime olan tepkisini giderek arttırmıştır. Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasıyla birlikte bu durum gün yüzüne çıkmıştır.

Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreç ilk olarak Tunus'ta başlamış ve zamanla diğer Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerini de etkisi altına almıştır. Özellikle Mısır ve Libya'da geniş halk hareketlerine neden olurken, Bahreyn, Katar ve Yemen gibi ülkelerdeki etkisi hafif olmuştur. Mısır'daki halk ayaklanmalarına benzer bir şekilde Suriye'de de cereyan eden halk ayaklanmaları ocak ayında başlayarak zamanla daha da derinleşmiş (Fielding ve Smith, 2011) ve hatta iç savaşa giden bir süreci beraberinde getirmiştir. Kısacası, Deraa kentinde Beşar Esed aleyhine duvara yazı yazmaları sonucu polisler tarafından tutuklanması halkın tepkisine neden olmuş ve bu olayla birlikte Arap Baharı olarak adlandırılan süreç Suriye'de de başlamıştır (Sorenson, 2014: 119). Suriye'deki halk ayaklanmalarının sebeplerini sadece Arap Baharı ve Deraa kentinde gerçekleşen olaylara bağlamak yetersiz kalacaktır. Krizin başlangıç sürecinde, gösterileri gerçekleştiren vatandaşların basın ve gösteri özgürlüğü, siyasi parti kurabilme gibi farklı demokratik istekleri yer almaktadır. Ayrıca, işkence ve keyfi alıkonulma gibi uygulamaların terkedilmesi, siyasi suçluların serbest bırakılması ve yargının bağımsız olması gibi farklı taleplerin de olduğu görülmektedir. Bununla birlikte muhalifler, işsizlik oranlarının yüksek olması ve yolsuzlukla mücadele gibi konulardaki taleplerini ve daha onurlu bir hayat beklediklerini dile getirerek tam anlamıyla isteklerini belirtmişlerdir (Seale, 2011: 1). Muhaliflerin bu taleplerinin yeni olmadığı, Beşar Esed'in de iktidarını sağlamlaştırmak ve iç politikayı düzenlemek için bu talepleri göz önünde bulundurarak vaatlerde bulunduğu söylenebilir (Ziadeh, 2011: 44). Fakat Beşar Esed'in bu vaatleri yerine getirememesi veya diğer bir ifadeyle Baas sisteminin bu vaatlerin gerçekleştirilmesine izin vermemesi halk ayaklanmalarının başlamasında etkili olmuştur (Taştekin, 2015: 63-65). Beşar Esed'in gerekli olan reformları gerçekleştirememesi, savaşın başlarında 10 binlerce sivil vatandaşın hayatını kaybetmesi ve Suriyeli Kürtlerin muhalefetini engellemek için, ülkenin kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan Demokratik Birlik Partisi (PYD) ile iş birliği yapması gibi nedenlerle, ülkenin barış içerisinde olmasını hedefleyen muhalefetin bu hedeflerini değiştirmiştir (Sandıklı ve Semin, 2012: 8). İlerleyen zamanlarda, Suriye ordusundan ayrılan ve rejime karşı olan subaylar Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)'nu kurarak Beşar Esed'in rejimine son vermek için silahlı mücadeleye girmiştir (Aydıntaşbaş, 2011: 1). Böylelikle insan haklarının ihlal edilmesine karşı halk ayaklanmasıyla başlayan reform istekleri, Suriye'de iç savaşın etkisini giderek arttırmaya başlamıştır.

Suriye'de krizin arttığı süreçte düzenli bir yapıda olmayan muhalefet, Mayıs 2011'de Antalya'da yaklaşık 300 kişinin katıldığı bir toplantı gerçekleştirirken diğer bir taraftan da krizin bir an önce çözülmesi için uluslararası alanda destek bulmaya çalışmıştır (Ulutaş ve Hoca, 2014: 1-34). Uluslararası arabuluculuk faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla Birleşmiş Milletler (BM) tarafından görevlendirilen Kofi Annan'ın 2012 yılında hazırladığı planda Suriye'de yaşanan iç savaşın bir an önce sona erdirilmesi ve tarafların barışı sağlamak için çaba sarf etmesini öngören 6 maddede şunlar dile getirilmiştir:

- Suriye halkının meşru özlemlerini ve kaygılarını gidermek için Suriye liderliğindeki kapsamlı bir siyasi süreçte Elçi ile birlikte çalışmayı taahhüt etmek ve bu amaçla, Elçi tarafından davet edildiğinde, yetkilendirilmiş bir muhatap atamayı taahhüt etmek,

- Savaşı durdurmayı ve acilen sivilleri korumak ve ülkeyi istikrara kavuşturmak için bütün taraflarca silahlı şiddetin tüm biçimleriyle etkili bir şekilde Birleşmiş Milletler tarafından denetlenen bir biçimde durdurulmasına varabilmek. Bu amaçla, Suriye hükümeti, nüfus merkezlerinde asker hareketlerine derhal son vermeli ve ağır silah kullanmaya son vermeli ve nüfus merkezlerinde ve çevresindeki askeri konsantrasyonların geri çekilmesine başlamalıdır. Bu eylemler yerine getirilirken, Suriye hükümeti, etkili bir Birleşmiş Milletler denetim mekanizmasına sahip tüm taraflarca silahlı şiddetin her türlü formunda sürekli olarak bırakılmasını sağlamak için Elçi ile birlikte çalışmalıdır. Etkili bir Birleşmiş Milletler denetim mekanizmasına sahip tüm taraflarca silahlı şiddetin tüm şekilleriyle sürekli olarak bırakılmasını sağlamak için savaşı durdurmak ve onunla birlikte çalışmak üzere muhalefetten Elçi tarafından benzer taahhütler aranacaktır.
- Savaştan etkilenen tüm alanlara insani yardımın zamanında sağlanmasını sağlamak ve bu amaçla, günlük iki saatlik insani bir duraklamayı kabul etmek ve uygulamak ve yerel düzeyde de dahil olmak üzere etkili mekanizma;
- Özellikle savunmasız kişilerin kategorileri ve barışçıl siyasi faaliyetlerde bulunan kişiler de dahil olmak üzere, keyfi olarak tutuklanan kişilerin serbest bırakılma hızını ve ölçeğini yoğunlaştırmak; uygun kanallar aracılığıyla gecikmeden, bu kişilerin tutuklandığı tüm yerlerin bir listesini sağlamak bu tür yerlere erişim düzenlemeye başlamak ve uygun kanallar aracılığıyla bu tür kişilerle ilgili tüm bilgi, erişim veya serbest bırakma taleplerine derhal yanıt vermek;
- Gazeteciler için ülke genelinde dolaşım özgürlüğü ve onlar için ayrımcı olmayan vize politikası sağlanması;
- Örgütlenme özgürlüğüne ve yasal olarak garanti edilen şekilde barışçıl bir şekilde gösteri yapma hakkına saygı gösterin (Aljazeera, 2012: www.aljazeera.com).

BM tarafından Suriye sorununa çözüm bulunması amacıyla atanan Kofi Annan, taraflarla görüşerek krizin çözümüne yönelik belirlenen 6 maddeye uygun davranılması ve tarafların derhal savaşa son vermesini dile getirmiştir. Suriye sorununa çözüm bulmak amacıyla 2012 yılında Cenevre toplantılarının ilki yapılmıştır. BM tarafından arabuluculuk rolü üstlenen Kofi Annan'ın hazırlamış olduğu bu 6 maddelik plana Esed yönetimi 27 Mart 2012 tarihinde olumlu yönde tepki vermiş ve Suriye'de 12 Nisan 2012 tarihinden sonra ateşkesin uygulamaya konulması hususunda kesin karar kılınmıştır. Ateşkesin ilan edilmesinin ardından Esed yönetimi, ateşkese sadık kalacağına dair açıklamalarda bulunsada bunu uygulamada gerçekleştirilmemiştir. Hule'de 108 kişinin ölümüne neden olan saldırının ardından 28 Mayıs 2012 tarihinde Suriye'yi yeniden ziyaret eden Kofi Annan, Esed ile gerçekleştirdiği görüşme sonucunda Esed yönetiminin Annan planına uymayacağını belirtmiştir (Ay, 2017: 12). Bu süreçte, Kofi Annan'ın krizin çözümüne yönelik yoğun çabaları sonuçsuz kalmış, Ağustos 2012 yılında arabuluculuk rolünü Cezayir'in Eski Dışişleri Bakanı Lakhdar Brahimi üstlenmiş ve Mayıs 2014 yılına kadar arabuluculuk görevinde bulunmuştur (Hinnebusch ve Zartman, 2016: 1). Krizin çözümüne yönelik gerçekleştirilen görüşmelerin sonucunda Esed yönetimi, Brahimi'nin "uluslararası barış gücü" ve "ulusal birlik komitesi" önerilerini tam anlamıyla olmasada kabul etmiştir. Fakat krizin tam anlamıyla çözüme kavuşturulamaması ülke içerisindeki iç savaşı daha da derinleştirmiştir (Moubayed, 2013: 1).

Uluslararası alandaki önemli aktörlerin krizin çözümüne yönelik gerçekleştirdiği başarısız denemeler devam ederken, Suriye'de iç savaş daha da derinleşen bir hal almıştır. Bu nedenle Suriye, uluslararası alandaki güçlü devletlerin dahil olduğu, devlet dışı aktörlerin (uluslararası örgütler, Sivil toplum kuruluşları gibi) etkinliğinin arttığı karmaşık ve çok yönlü çıkar çatışmalarının meydana geldiği bir alan haline gelmiştir. Krizin ivedi bir şekilde çözülmesi amacıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından 18 Aralık 2015 tarihinde, Suriye'de geçici bir hükümetin kurulması, kapsamlı ve sekteryen olmayan bir anayasanın oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bunlara ilaveten, sivillerin can kayıplarının önlenmesi için çatışmaların bir an önce sona erdirilmesi ve ateşkes sağlanması kararlaştırılmış olsa da alınan bu kararlar gerçekleştirilememiştir (RT, 2015: www.rt.com).

2011 yılında ortaya çıkan gösteri ve protestoların zamanla iç karışıklığa ve iç karışıklığın da iç savaşa evrilmesinden sonra, krizin bölgesel olmaktan çıkıp uluslararası bir boyut kazanmasıyla Birleşmiş Milletler krize yönelik çözüm arayışlarına girmiştir. Bu süreçte krizin yönelik farklı politikalar benimseyen Rusya ve İran, krizin çözümüne yönelik ortaya atılan kararlara yönelik veto hakkını kullanmış ve Batı ülkelerle hareket etmekten kaçınmışlardır. Suriye İç Savaşı'nın ilk yıllarında Esed tarafına askeri ve ekonomik desteklerde bulunmuştur. Bu kapsamda da Esed yönetiminin savaş ilk yıllarında muhaliflere karşı güçlü kalabilmesinin en önemli nedenleri Rusya ve İran'ın desteğini almasıyla mümkün olduğu söylenebilir (Sandıklı ve Semin, 2012: 12).

2012-2013 yılları arasında yaşanan gelişmeler incelendiğinde, muhalif güçlerin ülkede avantaj elde ettikleri yıllar olarak göze çarpmaktadır. Halep'i ele geçirdikten sonra Şam'a doğru ilerleyen muhaliflerin bu gelişmeleri sonucunda Suriye'nin kuzey ve doğusunun kontrolden çıktığı ve bu nedenle otorite boşluğu meydana gelmiştir. Otorite boşluğundan yararlanan PYD, ülkenin kuzeyinde özerkliğini ilan etmiş ve kuzeyin üç ana kantona (Afrin, Kobani ve Haseke) ayrılmasına neden olmuştur. Bu süreçte Esed yönetimi, askeri ve parasal yardımı Rusya ve İran'dan alırken, diğer tarafta yer alan muhalif güçler ise Katar ve Suudi Arabistan'dan silah ve teçhizat yardımı almışlardır. Birleşmiş Milletler'in 2012 yılında hazırladıkları raporda, Suriye'deki iç karışıklık ve devamında meydana gelen iç savaşın açık bir şekilde mezhepsel çatışmalardan kaynaklandığı ifade edilmesine rağmen Suriye yönetimi ve muhalif güçler bu durumu yalanlayarak mezhepsel çatışmalardan ziyade ülke içerisinde siyasi ve ekonomik etkenlerin iç savaşın oluşmasında etkili olduğunu dile getirmiştir (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 2012: www.un.org).

2014 yılı Suriye İç Savaşı'nda IŞİD'in etkinliğinin arttığı, Lübnan sınırında meydana gelen çatışmaların Lübnan'ın ülke güvenliğini tehdit ettiği ve farklı terör gruplarının gün yüzüne çıktığı bir yıl olarak görülmektedir. Bu dönemde Suriye yönetimiyle yaşanan çatışmalardan ziyade muhaliflerin kendi aralarında da birçok çatışmalar meydana gelmiş, bu nedenle muhalifler silah ve teçhizat yardımlarını kaybetmiş ve IŞİD'den ağır darbe yemişlerdir. Suriye'de giderek etkisini arttıran ve ülkenin doğusundaki alanları ele geçirmiştir. Bunları bir fırsat olarak gören Esed yönetimi ise, başkentin kontrolünü eline almıştır. İlerleyen süreçte gerçekleştirdikleri çatışmalarla güçlenmek isteyen IŞİD, Esed yönetimi ve YPG'yi hedef alarak nüfuz alanını genişletme arzusunda olmuştur. YPG ile girilen çatışmaların Haseke ve Kobane'ye taşınmasından sonra Esed yönetimi muhaliflerle girişilen çatışmalarda şiddeti daha da arttırmış, bununla birlikte sivil halkın tepkilerini bastırmak amacıyla kullanılan varil bombalarından dolayı insan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle uluslararası kamuoyunun tepkisini üzerine çekmiştir. Aynı zamanda, Esed yönetiminin muhalif güçlere karşı Klorin gazı kullanılması da Cenevre sözleşmelerine aykırı bir davranış olarak görülmüştür. IŞİD ile YPG arasında gerçekleşen çatışmaların en yoğun olarak yaşandığı yerlerden biri Kobane'dir. IŞİD eylemlerinin giderek artmasıyla bölgesel krizin çözülmemeyeceği düşüncesinden yola çıkarak harekete geçen ABD liderliğindeki koalisyon güçleri, hava saldırılarıyla IŞİD'i etkisiz hale getirmeye çalışmış fakat IŞİD'in Kobane'yi ele geçirmesini engelleyememiştir. Koalisyon güçlerinin hava saldırılarına ek olarak Türkiye, peşmerge ve ÖSO'nun Kobane'ye girmesine izin vermiş ve çatışmalar sonucunda IŞİD, kendi mevzilerine çekilmiştir (Polat, 2016: 144).

2014 yılın sonlarından 2015 yılının sonbahar aylarına kadar devam eden süreçte Suriye iç savaşı için birçok önemli gelişme meydana gelmiştir. Genel hatlarıyla incelendiğinde Suriye'de dört temel aktörün (Esed yönetimi, IŞİD, PYD ve Ceyş eş-Fetih) mücadelelerinin savaşı şekillendirdiği görülmektedir. Savaşın en bariz kayıp vereni olarak görülen Esed yönetimi, önemli kent merkezleri, stratejik güzergahlar ve askerlerin konumlandırıldığı önemli tesisleri kaybederek önemli darbeler almıştır. Savaşın ilk yıllarında muhaliflerin sesini bastırmak için aşırı güç kullanımını tercih eden Esed yönetimi, 2015 yılından itibaren stratejik noktaları kaybetmesinden dolayı savunma pozisyonuna çekilmeye karar vermiştir. Bu esnada etkisini giderek arttıran PYD, uluslararası alanda güçlü devletlerden gördüğü destekle önemli bir aktör haline gelmiş; IŞİD'in ise ortadan kaldırılması gereken bir terör örgütü olduğu ifade edilmiş; iç savaşta yer alan farklı silahlı gruplar ise bölgesel çıkışlarla kendilerine hareket alanı oluşturmaya

çalışmışlardır. ABD ve BM öncülüğündeki uluslararası koalisyon güçlerinin Suriye’de savaşı durdurmak için hava saldırılarına başlaması ise, savaşın başlangıcından bu yana ilk defa karşılaşılan bir durum olmuş ve vekalet savaşı olarak ifade edilen bu süreç aktif bir güç mücadelesine doğru evrilmiştir. Koşulların Esed yönetimi adına kötüye gitmeye başlaması, krizin başlangıcından itibaren Esed yönetimine destek veren Rusya’nın Eylül ayı ile birlikte savaşa müdahil olmasına neden olmuştur. Yaşanan gelişmelerin ardından iç savaş, farklı bir nitelik kazanarak devlet bazlı birçok aktörün mücadele alanına dönüşmüştür (Kiraz, 2018: 68).

21 Ekim 2015 tarihinde iç savaşın en çarpıcı olaylarından biri olan Esed’in Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’i ziyaret etmesi meydana gelmiştir. İç savaş sürecinde Rusya’nın desteğini alarak alanda etkinliğini arttırmak isteyen Esed, yönetimin muhafaza edilmesi için net bir tavır sergileyerek sahadaki varlığını diplomatik bir kazanca dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu çabalamanın karşılığını ise 23 Ekim’de Viyana’da bir araya gelen ABD, Rusya, Türkiye ve Suudi Arabistan Dışişleri Bakanları’nın toplantısında elde etmiştir. Taraflar, Esed konusunda net bir tavır sergilemezken diyalogların geliştirilmesi konusunda ise tutumlarını açıkça belirtmişlerdir (The Local, 2015: www.thelocal.at). Toplantının ikinci adımı 30 Ekim’de Viyana’da yapılmış ve daha geniş bir katılım sağlanırken yeni bir krizin tezahür etmesini engellemek için taraflar dikkatli açıklamalarda bulunmuştur (The New York Times, 2015: www.nytimes.com). Bu doğrultuda, diplomatik ilişkilerin devam etmesine özen gösterilmiş ve nihayetinde 2011 yılında başlayan iç savaş sürecinde ilk defa ABD ve Rusya iş birliği sonucunda 27 Şubat 2016 tarihinde uygulanmaya başlayan ateşkes imzalanmıştır (Financial Times, 2016: www.ft.com).

Savaşın ilerleyen sürecinde yaşanan olaylar, Suriye’deki dengelerin tamamen değişmesine neden olmuştur. Yaşanan gelişmelerin en önemli olanlarından birisi Türkiye’nin yürütmüş olduğu “Fırat Kalkanı” operasyonudur. Bu operasyonla Suriye topraklarına girmek ve sınıra yakın bölgelerde sivil halkın maruz kaldığı IŞİD ve PYD gibi terör örgütlerinin kontrolü altında bulunan yerleri temizleyip güvenli bir bölge oluşturmak amaçlanmıştır. Türkiye’nin gerçekleştirmiş olduğu bu operasyona destek olarak ÖSO da katılarak bölgenin daha güvenli hale gelmesi için yoğun çaba sarf edilmiştir. Kısa bir süre zarfında Cerablus alınmış ve IŞİD’in Türkiye sınırındaki varlığı ortadan kaldırılmıştır. Fırat Kalkanı operasyonu Türkiye el-Bab’a kadar ilerlemiş ve bu operasyon 30 Mart 2017’ye kadar devam etmiştir (BBC, 2017: www.bbc.com).

İç karışıklıkların başladığı günden itibaren muhalif grupların gücünü kırmak ve rejimin muhafaza edilmesini sağlamak adına muhaliflerin kontrolünde olan Halep üzerinde yeniden hakimiyet kurmak isteyen Esed yönetimi, 28 Kasım 2016 tarihinde Rusya’nın desteğiyle Halep’i almıştır. Yaşanan bu gelişme, Esed yönetiminin savaş sürecindeki en önemli başarısı olarak görünürken, rejimin Kuzey Suriye hariç diğer bölgelerde kontrolü eline almaya başlaması olarak nitelendirilmiştir. Halep’in Esed yönetiminin kontrolüne girmesiyle Suriye iç savaşının sona erdirilmesi ve Suriye’de yeni bir döneme geçilmesi konusundaki umutları attırmış, Rusya, Türkiye ve İran Dışişleri Bakanlarının 20 Aralık 2016 tarihinde Moskova’da toplanarak krizin olası çözümüne garantörlük yapılması konusunda anlaşma sağlamışlardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2016: www.mfa.gov.tr). Moskova’da anlaşma sağlanan bu karar kapsamında ilgili taraflar, 23 Ocak 2017 tarihinde Astana’da yeniden toplanmış ve bu toplantıya ABD ve BM de gözlemci statüsünde katılmıştır. PYD’nin yer almadığı Astana görüşmelerinde Türkiye, Rusya ve İran, Suriye İç Savaşı’nda ateşkesin uygulanabilmesi için anlaşma sağlamışlardır (Aljazeera, 2017: www.aljazeera.com.tr). En son 21 Aralık 2017 tarihinde gerçekleşen ve 2017 yılında toplamda 8 defa yapılan Astana görüşmelerinde Suriye iç savaşına yönelik önemli görüşmeler gerçekleşmiştir. Türkiye, Rusya ve İran garantörlüğünde gerçekleşen bu görüşmelerden birkaçında Esed karşıtı olan muhalif temsilciler ile Suriyeli yetkililer de yer almıştır. Yapılan görüşmelerde öncelikle ateşkesin uygulanması konusu yer alırken, kriz ile çözüm arasındaki geçiş yöntemleri konusu da dile getirilmiştir.

Suriye’de barış ve geçiş sürecine yönelik yapılan görüşmelerin Astana’dan farklı diğer bir alanı da Cenevre görüşmeleridir. 21 Kasım 2017 itibariyle 7 defa gerçekleşen Cenevre görüşmeleri, 2017 yılında 4 kez yapılmıştır. Cenevre Görüşmeleri, BM Suriye

Özel Temsilcisi Staffan De Mistura liderliğinde Suriye yönetiminin ve muhalefetin temsilcilerinin toplanarak savaşın çözümü kavuşturulması amacıyla gerçekleştirilmektedir. En son olarak 10-14 Temmuz 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen Cenevre Görüşmelerinde Mistura ve muhalefet temsilcileri, Esed yönetiminin siyasi geçiş süreci konusu hakkında yapılan görüşmelere katılmadığını belirterek eleştirilerde bulunmuşlardır. Fakat bir sonraki görüşmelerin yüz yüze yapılması gerektiği fikri vurgulanarak sürecin Cenevre görüşmeleri üzerinden sürdürülmesine karar kılınmıştır (Reuters, 2017: www.reuters.com).

2017 yılının sonlarına gelindiğinde Suriye İç Savaşı'nda önemli değişiklikler meydana gelip devam etmektedir. Suriye İç Savaşı'nda bütün tarafların üzerinde yoğunlaştığı en önemli konulardan biri olan IŞİD'in bölgeden çıkarılması büyük oranda gerçekleşmiştir. PYD/YPG öncülüğündeki Suriye Demokratik Güçleri (SDG) ise Suriye'nin kuzey bölgelerinde ve IŞİD'den temizlenen bölgelerde etkinliği arttırmış ve faaliyetlerini sürdürmüştür. Öte yandan sınır güvenliğine karşı herhangi bir tehdidin oluşmasını engellemek adına sınıra yakın bölgelerde ÖSO ile birlikte yürütülen operasyonlarda başarılı olan Türkiye, PYD'nin Suriye'nin kuzeyindeki Türkiye sınırına yakın bölgelerde hakimiyet kurmasına engel olmuştur. Aynı zamanda, Rusya ile koordineli bir şekilde İdlib operasyonuna da başlayan Türkiye, şehirde kontrol yerleri oluşturmak kaydıyla güvenliği sağlamaya çalışmaktadır (Sputniknews, 2017: www.sputniknews.com). Bununla birlikte diğer silahlı gruplar ise ülkenin güneyinde yer alan çeşitli şehirlerde hakimiyet kurarak kontrolü sağlamaya çalışmıştır. Esed yönetimine bağlı birlikler ise devamlı olarak ilerleyerek ülkenin pek çok noktasında hakimiyet kurmuştur. Suriye İç Savaşı'nın aşırı bir derecede olan hareketli yapısı ise mevcut statükonun ve dengelerin ani bir şekilde değişebilecek potansiyele sahip olduğunun, aynı zamanda barış görüşmeleri veya Rusya-ABD ilişkilerinin seyrine göre yeni gelişmelerin olabileceğinin sinyallerini vermektedir (Kiraz, 2018: 73).

2018'in ilk aylarında Suriye, ülke içerisinde sayıları ve hakimiyet alanları sürekli değişen farklı silahlı grupların savaş alanı olmaya devam etmiştir (Şensoy ve Ayaşlı, 2018: 1). 2018 yılının genel görünümü incelendiğinde, silahlı çatışmaların giderek azaldığı, çatışan aktörler arasında askeri gücün dengelendiği ve bu aktörlerin fiili sınırlarının belirli bir hal aldığı, siyasi çözümün etki etmemesine rağmen diplomatik kanalların açık tutulmaya çalışıldığı, IŞİD ile mücadelede büyük oranda etkinlik sağlanıp tamamlandığı, krizin çözümü açısından devreye giren Türkiye ve Rusya iş birliğinin bu süreçte askeri ve siyasi gelişmeleri büyük oranda etkilediği bir yıl olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca 2018 yılı Suriye askeri sahasında IŞİD ve YPG karşısında uluslararası ve yerel aktörlerin ilerleme katettiği bir yıl olmuştur. 2017 yılında Türkiye, Rusya ve İran garantörlüğünde gerçekleştirilen Astana görüşmeleri kapsamında 4 çatışmasızlık bölgesi oluşturulmuş ve bu ülkelerin Suriye'de güvenliği ve krizin çözümünü sağlayacak adımların atılması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda Türkiye, öncelikle YPG ile mücadele hususunda elini güçlendirecek adımlar atmaya ve Astana görüşmelerinin bir süreci olarak İdlib'de askeri gözlem noktaları oluşturmaya çalışmıştır. Böylelikle İdlib'de fiilen nüfuz alanı oluşturan Türkiye, daha sonra Zeytin Dalı Harekatı'yla Afrin'in tamamını YPG'den temizlemiş ve kontrolü sağlamıştır. Afrin Harekatı ve Fırat Kalkanı Harekatı'yla İdlib arasında kalan coğrafi alanda bağlantı kurulmuş ve bu coğrafi alanda Suriyeli muhaliflerin kontrolünde Türkiye, nüfuz alanı oluşturmıştır. 2018 yılında Suriye krizinin siyasi çözümü için atılan adımlarda önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. Fakat siyasi çözümün başarısızlığının diplomatik kanallarla giderilmeye çalışıldığı söylenebilir. Krizin çözüm süreci için önemli bir aşama olan Cenevre görüşmelerinde kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır. Krizin çözümü için bir diğer süreç olan Astana görüşmelerinde ise, çatışmasızlık bölgeleri olarak belirlenen alanların korunması, insani yardımların bölgeye ulaştırılması, mültecilerin veya ülke içerisinde yerini değiştirmek zorunda kalan vatandaşların geri dönebilmesi için gerekli şartların sağlanması, terör gruplarıyla mücadeleye devam edilmesi, Suriye'nin siyasi ve toprak bütünlüğüne ve komşu ülke sınırlarının güvenliğine karşı tehdit unsuru olan grupların ayrılıkçı gündemlerine karşı durulması ve son olarak da Suriye'nin yeni anayasasının hazırlanması adına bir komitenin kurulması konusunda karar kılınmıştır. Fakat alınan bu kararlara karşı çıkan rejim ve rejim müttefikleri daha önce belirlenen

çatışmasızlık bölgelerine operasyonlar gerçekleştirmeye devam etmişlerdir. Çatışmasızlık bölgelerine operasyon düzenlenmesinin ardından Türkiye ve Rusya, Soçi mutabakatını hayata geçirmiş ve Türkiye ciddi bir sorumluluk üstlenerek silahsızlandırılması öngörülen alanların güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. İlerleyen süreçte krizin çözüme kavuşturulması adına İstanbul’da Rusya, Almanya ve Fransa’nın da katılımıyla dördü bir zirve gerçekleştirilmiş, bu zirvede Soçi mutabakatı sonrası İdlib’de oluşturulan statükonun muhafaza edilmesi, Anayasa Komisyonu’nun oluşturulması, Suriyeli mülteciler için uluslararası konferanslar düzenlenmesi adına birtakım kararlar alınmıştır. Bu zirvenin 2019 yılında da gerçekleştirilmesi için taraflar hem fikir olmuştur. Bu kapsamda, 2018 yılında Suriye krizinin henüz sonlanmadığı fakat iç savaşın son evresine geldiği söylenebilir (Orhan, 2019 1).

Özetle belirtmek gerekirse, Suriye iç savaşının; Suriye’nin yapay ve kurgusal olarak oluşturulan bir hakimiyet sahası içerisinde, Esed yönetiminin savaştan geri durmayan ve krize müdahil olan devletlerin iç savaşı etkilemeye yönelik politikalar benimsemesiyle bağlantı kurmak yerinde bir ifade olacaktır. Sözü edilen bu faktörler, Suriye muhalefetinin radikalleşmeye elverişli yapısı ve köktendinci oluşumların bölgede etkinliğinin artmasıyla birleşince, 2011 yılından bu yana devam eden ve binlerce vatandaşın can ve mal kaybına aynı zamanda zorunlu göçe neden olan Suriye Krizi meydana gelmiştir (Özpek, 2017: 9). Aynı zamanda Suriye iç savaşı, Ortadoğu bölgesinde devletlerin güvenliği tehdit etmeye devam etmektedir. Öte yandan, iç savaşın Ortadoğu bölgesinde devletlerin güvenliğini tehdit edecek problemler içermesi, Suriye’de siyasi istikrarsızlığın devam etmesine neden olmuştur (Orhan, 2017: 36). Buna ilaveten Suriye iç savaşının günümüzde hala devam ettiği, fakat önceki yıllarda olduğunu kadar etkisinin ve çatışmaların sürmediği söylemek mümkündür.

7.1.2. Türkiye ve Rusya’nın Suriye İç Savaşına Yönelik Tutum ve Politikaları

Arap Baharı’ndan etkilenen ülkelerden biri olan Suriye’de 2011 yılı itibariyle iç karışıklıklar meydana gelmiş ve Esed rejimi ile muhalif gruplar arasında yaşanan çatışmalar zamanla iç savaşa evrilmiştir. Suriye’de meydana gelen krizin çözülmesi adına güçlü devletler ve uluslararası örgütler müdahil olmuştur. Bu kapsamda yakın coğrafyasında yaşanan bir krizin kendilerini de etkileyeceğini düşünen ve daha önce bazı bölgelerde meydana gelen krizlerde ülkelerin siyasi ve toprak bütünlüğünden yana tavır sergileyen Türkiye ile, Batılı devletler ile Batı menşeli örgütlere bir tepki olarak konuya dahil olan Rusya, krizin ilk yıllarında farklı taraflarda yer almasına rağmen ilerleyen süreçte benzer politikalar izleyerek sorunun çözümüne yönelik adımlar atmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın bu bölümünde Türkiye ve Rusya’nın Suriye iç savaşına yönelik tutum ve politikalarına yer verilmiştir.

7.1.2.1. Türkiye’nin Suriye İç Savaşına Yönelik Tutum ve Politikası

2002 yılında yapılan seçimlerde oyların büyük çoğunluğunu alarak iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) dış politika etkin adımlar atarak “komşularla sıfır sorun” ve “merkez ülke” politikaları kapsamında yakın coğrafyasında yer alan ülkelerle ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda, öncelikle Avrupa Birliği (AB) sürecinin geliştirilmeye çalışılmasıyla birlikte, sınır komşularıyla olan mevcut problemleri çözmek adına önemli adımlar atılmıştır. Türk Dış Politikasının benimsediği bu yeni anlayış kapsamında 1998 yılından itibaren iyi ilişkiler kurulan Suriye, Türk dış politikasının temel konularından biri haline getirilmiştir. Böylelikle Türk dış politikasının benimsediği bu yeni anlayışla dış politika vizyon ve misyonunun gösterilme şansı olmuştur. Suriye’de meydana gelen kriz süreci Türkiye’nin Ortadoğu’da bölgesel egemenliğinin sınırlarını ve Ortadoğu ülkelerindeki devrim taleplerini etkileyebilme kapasitesini sınamıştır (Ertuğrul, 2012: 1). AK Parti, iktidara gelmesinden Arap Baharı’na kadar ki süreçte dış politikasında benimsediği “komşularla sıfır sorun” ve “merkez ülke” politikaları kapsamında hareket etmiştir. Türkiye, önceki dönemlerde sorunlar yaşadığı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı dönemde Suriye ile olan ilişkilerde yaşanan sorunlarını (Hatay sorunu, Su sorunu gibi) bir kenara bırakmış ve Esed yönetimi ile iyi ilişkiler kurup “komşularla sıfır sorun” politikasını başarılı bir şekilde sürdürmüştür. Fakat Arap baharı sürecinde bu politikanın

etkisinin giderek azalmasıyla Suriye’de meydana gelen iç savaşta farklı politika geliştirmeye çalışmıştır. AK Parti’nin iktidara geldiği süreden itibaren dış politikasının yapı taşlarından biri olan “komşularla sıfır sorun politikası” Türk dış politikasının amiral gemisi görünümündeyken, Suriye iç savaşında pek bir başarı gösterememesinden dolayı yumuşak karnı olarak görülmüştür (Çemrek, 2012: 65). Kısacası Türkiye, en uzun kara sınırına sahip olan komşusu Suriye’de meydana gelen olaylara kayıtsız kalmamış ve belirli politika oluşturmak durumunda kalmıştır (Sağsen, 2011: 61). Özellikle olaylar esnasında sivil kayıpların giderek artması ve ülke içerisindeki terör eylemlerin kendilerini de etkilemesi ihtimalini göz önünde bulunduran Türkiye, Esed rejimine karşı bir duruş sergilemiştir (Kibaroglu, 2012: 70).

Arap Baharı’nın domino etkisiyle Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yayılarak geniş bir coğrafyada etkisini göstermesinin ardından dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bölgede üç farklı tip liderliğin mevcut olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki, değişimin gerekliliğini anlayarak değişime destek sağlayan liderler, ikincisi, değişimin elzem olduğunu gören ancak mevcut durumu muhafaza etmek için zaman kazanmaya çalışan liderler, üçüncü ve en son olanı ise değişimi tamamen reddeden liderlerdir (Davutoğlu, 2013: 865). Davutoğlu’nun yapmış olduğu bu kategoriye göre Beşar Esed’in ikinci grupta yer aldığı ve Suriye’de bir değişim gerekli olduğunu fakat bunu gerçekleştirmek için zaman kazanmaya çalıştığını ifade edilmiştir (Dursunoğlu, 2012: 170).

Suriye’de yaşanan gelişmelerin Türkiye’yi etkilediği sorunlara ek olarak Suriye’de iç savaş sonrası oluşan güç boşluğunun meydana getirdiği sorunlardır. Suriye’deki iç savaşın bir sonucu olarak Esed yönetimi önemli bölgelerin kontrolünü büyük oranda kaybetmiş veya stratejik olarak terk etmek zorunda kalmıştır. Muhalif grupların ve etnik azınlıkların kontrolüne geçen bu stratejik bölgelerde Türkiye, yeni aktörler ve yeni problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Suriye’deki değişen durumların Türkiye adına en temel problemler haline geldiği söylenebilir. Ayrıca Suriye iç savaşının ilk dönemlerinde izlediği “komşularla sıfır sorun” politikasının başarısız olmasından sonra Türkiye, yeni politikalar belirlemek ve uygulamak zorunda kalmıştır. Bu durumun geneline bakıldığında Türkiye’nin Suriye politikasında tutarsızlığın oluşması ve dolayısıyla hem iç politika hem de dış politikada sert eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Kapsayıcı ve istikrarlı dış politika izleyemeyen devletlerin özellikle dış politikada uzun vadede güven vermemesi ve oyun kuramaması kaçınılmaz bir durumdur (Altundöğner ve Yılmaz, 2016: 292).

Türkiye’nin Suriye iç savaşına yönelik politikalarını daha iyi bir şekilde değerlendirmek adına, AK Parti’nin iktidarda olduğu süreleri dönemsel olarak ayırmak çalışmanın seyrine olumlu katkı sağlayacaktır. Bu nedenle, Türk dış politikasını üç ayrı döneme ayırarak Suriye ile olan ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına faydalı olacaktır. Buna göre ilk dönem olan 2002-2011 yılları, Türkiye ile Suriye ilişkilerinin olumlu bir şekilde sürdüğü, Esed’in yönetimde kaldığı fakat çeşitli reform politikalarıyla halkın isteklerine karşılık verilmesinin talep edildiği bir yıl olarak görülmektedir. İkili ilişkilerin geliştirilmeye çalışılması, AK Parti’nin iktidara geldiği ilk yıllara dış politikada benimsediği “komşularla sıfır sorun” ve “merkez ülke olma” gibi politikalarının olumlu sonuçlar vermesinden kaynaklanmaktadır. Suriye iç savaşına kadar devam eden bu olumlu ilişkiler, kriz sürecinde değişerek tarafların sert tavır takınmalarına neden olmuştur. İkinci dönemde ise, Türk dış politikasının Suriye konusundaki temel amacı, Esed’in yönetimden uzaklaştırılarak krizin bir an önce çözüme kavuşturulması olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye, Suriye Krizi’nde muhaliflerle yakın ilişkiler geliştirerek onlara askeri ve diğer birçok alanda destek sağlamıştır. ABD’nin krize müdahil olmaya başlaması krizin çözüme kavuşturulması adına önemli adımlar atılmış, bu kapsamda BM gibi uluslararası örgütler çözüm arayışına girmiştir. Fakat ABD’den beklenen tepkiler verilmemiş olsa da Türkiye, Esed’in olmadığı bir Suriye için öncelikle angajman kurallarını değiştirmek gibi birtakım girişimlerde bulunmak kaydıyla çalışmalara başlamıştır. Bu esnada Rusya’nın krize müdahil olduktan sonra Esed yönetimine destek vermesi ile Türkiye ile ilişkilerinde önemli sorunlar yaşamaya başlamıştır. Üçüncü ve son dönemde ise, Suriye’de önemli bölgelerde hakimiyet kuran IŞİD’in ülkede en ciddi sorunlardan biri haline gelmesi ve bu nedenle yakın coğrafyada yer alan Türkiye’yi ciddi

derecede rahatsız etmiştir. Türkiye'nin uzun yıllardır terör örgütleriyle mücadele ettiği düşünüldüğünde, muhalif gruplara destek verilmesi, Suriye krizinde belirleyici bir unsur olarak görülmüştür. Özellikle IŞİD'in Türkiye'nin sınırına yakın bölgelere kadar gelerek alan hakimiyeti sağlaması, acil önlem alınmasını gerektiren durumları da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin uzun yıllardır müttefiklerinden biri olan ABD'nin Suriye konusundaki önceliğini IŞİD ile mücadele olarak belirlemesi ve bunu yaparken de Türkiye'nin hassas olduğu bir husus olan PYD ile iş birliği yapması, Türkiye'nin krizin çözümüne yönelik yeni arayışlara girmesine sebep olmuştur. İç savaşın önemli aktörlerinden biri olan Rusya ile ikili ilişkilerinde birtakım sorunlar yaşanması, uçak krizi ile daha da kötüleşen bir hal almış ve Türkiye Suriye krizinde bir süre tek başına mücadele etmek durumunda kalmıştır. Türkiye hem bu yalnızlığı aşmak hem de bölgede kendi çıkarlarını yeniden maksimize etmek için önemli adımlar atmış ve Türkiye-Rusya ilişkilerini geliştirmek amacıyla Suriye iç savaşında yeniden aktif bir aktör olmak için çaba sarf etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, Afrin ve Fırat Kalkanı operasyonlarına büyük önem vermiştir (Kiraz, 2018: 75).

Türkiye'nin Suriye iç savaşına yönelik tutum ve politikaları şu şekilde özetlenebilir:

- Türkiye, öncelikle Suriye İç Savaşı'nda ülke bütünlüğünden yana bir tavır sergilemiş ve yönetimin vatandaşlarına karşı herhangi bir silahlı çatışmaya girmemesi üzerinde durmuştur.
- Esed yönetimi ile yapılan görüşmelerin başarısız olması üzerine Türkiye bir takım ambargo kararları almıştır.
- İlk zamanlarda benimsediği “komşularla sıfır sorun” ve bölgede “merkez ülke” olmak gibi politikaların savaşın başlarında başarısız olmasından dolayı yeni bir politika üretememesinden dolayı tutarsızlık yaşamıştır.
- İç Savaşın ilk yıllarında Batılı ülkeler ile Batı menşeli örgütlerle birlikte hareket etmiş, ilerleyen zamanlarda özellikle ABD'nin PYD ile birlikte hareket etmesinden duyduğu memnuniyetsizlikten dolayı Rusya ile iş birliği sağlamaya çalışmıştır.
- İç savaş esnasında Suriye'nin önemli bölgelerine hakimiyet kuran IŞİD'in tehlike unsuru olması ihtimalini göz önüne alarak muhalif gruplara destek vermiştir.
- Savaşın son dönemlerinde Afrin ve Fırat Kalkanı operasyonlarına önem vererek bölgede güçlü bir aktör olmuştur.

7.1.2.2. Rusya'nın Suriye İç Savaşına Yönelik Tutum ve Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası alanda Batı ile güç rekabetine giren Rusya, hakimiyet kurduğu ülkelerin Batı ile ilişkileri geliştirmeye yönelik her türlü politikalara engel olmuştur. Bu durumun bir örneği olarak yakın zamanda yaşanan Suriye İç Savaşı'nda Batılı ülkeleri ile Batı menşeli örgütlerin krize müdahil olmasını istemeyen bir tutum sergilemiştir. Rusya'nın büyük bir bölümü, Rusya'nın uluslararası alanda etkin bir aktör olma isteğinin Batı karşıtı politikalar benimseyip uygulamasıyla mümkün olacağını düşünmektedir (Ağır ve Takar, 2016: 297). Ayrıca Ortadoğu bölgesinde yaşanan gelişmelerde Batı karşı duruş sergileyen Suriye, Irak ve İran gibi devletlerin güvenini kazanan Rusya, uluslararası alanda ABD hegemonyasının etkisini azaltmaya çalışmıştır. Söz konusu olan ülkelerin güvenini kazanan Rusya'nın bu tutumu, Suriye Krizi'nde yönlendirici bir ülke olmasına etki etmiştir (Erdemol, 2013: 56).

Rusya'nın Suriye İç Savaşına yönelik politikaları askeri, siyasi, ekonomik, jeopolitik ve uluslararası alanda güç rekabetini öngören bir kapsamda şekillenmiştir. Suriye, Rusya için hem müttefik olduğu bir ülke hem de bulunduğu coğrafi konumu itibarıyla etki ve çıkar alanı görünümünde olan bir alandır. Bu nedenlerden dolayı Rusya, 2000'li yıllardan itibaren iyi ilişkiler içerisinde olduğu Suriye'ye ayrı bir önem atfetmektedir. Özellikle Suriye'nin Akdeniz'deki konumundan dolayı Rusya, Suriye'yi stratejik bir müttefik olarak görmektedir (Ertekin, 2012: 4).

Arap Baharı sürecinde Rusya, süreci sadece takip etmekle yetinmiş ve aktif bir şekilde sürece dahil olmamıştır. Tunus'ta başlayarak diğer Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine de sıçrayan Arap Baharı'nın Libya'da etkisini göstermesiyle Rusya kısmen de

olsa süreçte rol almaya başlamıştır. Rusya'nın Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nun Libya'ya askeri müdahale edilmesi adına yapılan karar tasarısı oylamasına çekimser oy kullanması sürece katıldığının bir göstergesidir. Libya'nın ardından Suriye'de Arap Baharının yaşanmasıyla süreçte etkin bir rol alan Rusya, Suriye ile olan ilişkileri ve Suriye'nin coğrafi konumunu göz önüne alarak Esed yönetimine destek vermiştir. BM'nin Suriye'ye karşı ambargosunu veto eden Rusya, Suriye'de meydana gelen iç karışıklığın Esed yönetimi tarafından çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Suriye'de Beşar Esed'in yerine ABD yanlısı bir yönetimin iktidara gelmesi durumunda Ortadoğu'daki etkinliğini yitireceğini düşünen Rusya; Tunus, Mısır ve Libya'da yaşanan iç karışıklıklara yönelik etkin bir rol oynamamasının aksine Suriye'de aktif bir politika izlemeyi tercih etmiştir (Dursunoğlu, 2012: 439). Ayrıca Suriye Krizi'nde çok yönlü ve aktif bir politika izleyerek krizdeki baş aktörlerden biri olmak isteyen Rusya, BM'nin Suriye'ye karşı politikalarına Çin ile birlikte hareket ederek karşı bir tavır sergilemiştir (Yazıcı, 2012: 43). Suriye'de Esed yönetimine verdiği fiilen göstermek adına üç savaş ve bir uçak gemisini Suriye'nin stratejik bir konumunda yer alan Tarsus limanına göndermiştir (Sarıgöl, 2012: 253).

Suriye'nin Arap coğrafyasındaki en önemli müttefiki olan Rusya, Esed yönetimi ile muhalifler arasında yaşanan çatışmalar esnasında hayatını kaybeden sivillerden dolayı memnuniyetsizliğini dile getirmekle birlikte, Libya'da askeri müdahalenin krize çözüm getirmediği ve Suriye'de de askeri bir müdahalenin olmaması gerekliliği üzerinde durmuştur (Kıbaroğlu, 2012: 74). Temmuz 2011'de Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, Suriye'nin ikinci bir Libya olmayacağını belirterek Libya'ya yapılan askeri müdahalenin yanlış bir karar olduğu ve aynı durumun Suriye'de de yaşanmaması gerektiğini ifade etmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 218). Libya konusunda ekonomik zarara uğrayan Rusya, benzer bir durumun Suriye'de meydana gelmesini istememektedir (Çınar, 2013: 141). Bu nedenle Suriye ile olan müttefiklik ilişkisinde önemli kazanımlar elde eden Rusya, uluslararası alanda Esed yönetimini desteklemiştir.

Suriye'nin Rusya açısından önemli olmasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- Rusya, ABD'nin Ortadoğu'da güç kaybetmesini fırsat bilerek bölgede lider ülke olmak istemekte ve Suriye Krizi'nin Rusya olmadan çözülemeyeceği algısı yaratmaya çalışmaktadır.
- Tarsus Limanının Doğu Akdeniz'deki stratejik bir askeri liman konumunda olması ve Suriye'nin Ortadoğu'yla aralarında bir bağlantı olarak görülmesidir.
- Suriye silah ithalatının en büyük kısmını Rusya'dan yapmaktadır. Bu nedenle Rusya, Suriye krizinde Esed yönetimine önemli ölçüde silah desteği sağlamıştır.
- Libya'da pasif bir politika izleyen Rusya, Suriye'de politika değişikliğine giderek aktif politika izlemiş kabul etmiş ve tepkilerini bu yönde dile getirmiştir (Deniz, 2013: 323).

Rusya'nın Suriye politikası bölgesel olarak iki ana faktöre dayanmaktadır, Bunlardan birincisi, Şam rejiminin devrilmesiyle birlikte bölgede İran'ın izolesini kaldıracak, böylece ABD ve İsrail'in Suriye'ye müdahalesi kolaylaşacaktır. Bu durumda İran'a yapılacak bir müdahale Rusya'nın güney sınırlarını tehlikeye sokacak ve ortamın istikrarsızlığına neden olacaktır. İkinci faktör ise; Ortadoğu'daki radikal kesimlerin desteklenmesi, Rusya'dan yaklaşık 2000 kişinin IŞİD'e katılması gibi durumların Rusya'yı tehdit etmesidir. Bu radikal gruplar özellikle Kafkasya ve Afganistan çevresinde etkinlik kurarak istikrarsız bir ortam oluşturabilir ve neticede Rusya büyük bir tehlikeye düşebilir (Demirbağ, 2016: 79).

Rusya'nın Arap Baharı sürecinde benimsediği Ortadoğu politikasındaki en önemli problemlerden biri olarak IŞİD'in güçlenmesi yer almaktadır. IŞİD'in gücünün giderek artması, Rusya açısından Kafkasya başta olmak üzere birçok bölgede bünyesinde Rus vatandaşlarının da yer aldığı IŞİD'in Rusya'da hükümet yönelik terör eylemleri gerçekleştirebileceği ihtimalini arttırmaktadır. Öte yandan IŞİD'in Esed yönetimine karşı hakimiyet alanlarını genişletmesi, Rusya'nın bölgede yer alan tek müttefiki olan Suriye'nin düşmesi manasına gelecektir. Bu sebeple Rusya, Esed yönetimine destek vererek IŞİD ile mücadele konusunda operasyonlara başlamıştır. Ayrıca IŞİD ile mücadele dönemine kadar Rusya, krizin ana gündem maddelerinden biri olan "kimyasal silah kullanımı" hususunda, Batılı ülkeler ile iş birliğine giderek Suriye'de arabuluculuk

misyonu yüklenmiştir (Akyener, 2018: 36-37). IŞİD ile mücadele konusunda hava operasyonlarına başlayan Rusya'nın SU-24 tipi savaş uçağı Türkiye tarafından hava sahasını ihlal ettiği ve angajman kurallarına uymadığı gerekçesiyle düşürülmüştür. Bu durum, 2000'li yıllardan itibaren siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan altın çağını yaşıyan Türkiye ve Rusya ilişkilerini derinden etkileyerek sıkıntılı bir süreci beraberinde getirmiştir (Altun, 2015: 836-837). Fakat Suriye İç Savaşı'nın ilk dönemlerinde farklı kutuplarda yer almasına rağmen ilerleyen süreçte Türkiye'de yaşanan darbe girişimine karşı Türkiye'nin yanında yer alarak uçak krizi sonrası gerilen ilişkilerin normalleştirilmesi adına diplomatik kanalların açılması sağlanmış ve Suriye krizinde barışın sağlanabilmesi adına gerekli olan politikaların hayata geçirilmesi için birlikte hareket edilmiştir (Akyener, 2018: 36-37). Kısacası, Rusya'nın hem uluslararası bir aktör olma isteğı hem Ortadoğı üzerindeki bölgesel çıkarları hem de Suriye ile müttefiklik ilişkisi ve Suriye'nin sahip olduğu jeopolitik konumu, Rusya'nın Suriye politikalarının oluşmasında etkili olmuştur.

7.2. Suriye Krizi Sürecinde Yaşanan Uçak Krizi'nin Türkiye ve Rusya İlişkilerine Etkisi

24 Kasım 2015 yılında Türkiye-Rusya ilişkilerinin gerilmesine neden olan Uçak Krizi, iki ülke ilişkilerinde yeni bir sayfanın açılmasına zemin hazırlamıştır. Rusya Hava Kuvvetlerine ait Su-24M bombardıman uçağının, Türk Hava Kuvvetlerine bağı F-16 jetleri tarafından düşürülmesi sonucunda, Rusya lideri Vladimir Putin, ilişkilerin artık normal seyrinin dışında gerçekleşeceğini ileri sürerek, Türkiye ile olan ilişkilerin tüm boyutta değerlendirilip yeniden revize edileceğini ifade etmiştir. Böylelikle Türkiye-Rusya ilişkilerinde yaşanan uçak krizi, ilişkilerin niteliksel olarak gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Tanrısever, 2016: 7). Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasında 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan Uçak Krizi'nin tarihsel arka planına değinilmiş, sonrasında sürecin nasıl geliştiğı ile ilgili ve yetkili merciler tarafından yapılan açıklamalara yer verilmiştir.

7.2.1. Uçak Krizi'nin Arka Planı

Tarihsel perspektifle incelendiğinde Rusya'nın Türkiye ile olan ilişkileri Çarlık zamanından itibaren genellikle çatışma ve rekabet boyutlarında şekillenmiştir. 1917 yılında yaşanan Bolşevik İhtilali ile Rus İmparatorluğu'nun yıkılması, iki ülke ilişkilerinin çatışma ve rekabet boyutundan daha pragmatik boyuta evrilmesine sebebiyet vermiştir (Sander, 1987: 126). 1920'li yıllarda Sovyetler Birliğı ile Türkiye ilişkileri geliştirilmeye çalışılmış olsa da bu durum iki ülkenin aynı dünya görüşlerine sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin 1936 yılında Montrö Sözleşmesi'ni imzalayarak Batılı ülkelerle iş birliğı içerisine girmesiyle birlikte, daha önceki dönemde pragmatik iş birliğinin ilişkilere olan olumlu etkisi giderek azalmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliğı'nin Türkiye'ye karşı saldırgan tavırlar sergilemesi, Türkiye'nin Sovyetler Birliğı'ne karşı bir önlem olarak Batılı ülkelerin yanında yer almasına ve nihayetinde NATO'ya girmesine neden olmuştur. Türkiye ve Sovyetler Birliğı arasında yaşanan gerilim, Soğuk Savaş yılları boyunca inişli-çıkışlı bir hal alarak devam etmiştir (Gönlübol, 2000: 223).

1991 yılında Sovyetler Birliğı'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan ve Sovyetler Birliğı'nin ardılı olarak görülen Rusya Federasyonu, NATO üyesi olan Batılı devletlerle ilişkilerini geliştirmeye çabalamıştır. Fakat bu süre içerisinde Türkiye ile ilişkilerinde bir gelişme söz konusu olmamıştır. Kısacası 1990'lı yıllarda daha önceki süreçteki gibi çatışma ve rekabet hali devam ettirilmiştir (Tanrısever, 2004: 127). Özellikle ikili ilişkiler 2000'li yıllarda ivme kazanarak geliştirilmeye çalışılmış, 1999 yılında Helsinki zirvesinin akabinde, Türkiye'nin AB Aday Ülke Statüsü kazanmasıyla beraber Rusya, Türkiye'nin potansiyel bir ortak niteliğine sahip olduğunu düşünerek ikili ilişkilere önem vermiştir. 2004 yılından itibaren enerji alanında ortak projeler hazırlanması, ikili ilişkilerin ekonomik boyutunun, siyasi boyuta taşınmasını da sağlamıştır. Enerji alanında yapılan bu iyileştirme çabaları daha sonraki yıllarda tarafların birbirlerini "stratejik ortak" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018: www.mfa.gov.tr) olarak

tanımlamasını beraberinde getirmiştir. Hatta enerji ortaklıklarının yanı sıra Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyinin kurulması ve aynı zamanda iki ülke arasında vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması, ikili ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayan diğer faktörler olarak göze çarpmıştır.

2000’li yıllardan günümüze kadar olan süre zarfında ikili ilişkilere etki eden ülkenin Rusya olduğu ve atılan adımların Rusya’nın beklentileri çerçevesinde geliştiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye-Rusya ilişkilerin gelişmesinde, Rusya Türkiye’den beklentileri doğrultusunda hareket etmiştir. Rusya’nın bu tutumuna karşı Türkiye tarafında hep bir kuşku söz konusu olmuştur (Tanrısever, 2012: 26).

Uçak krizinin arka planına etki eden bir başka konu ise, Arap Baharı sonrası etkilenen ülkelerden Suriye’de iç karışıklığın tezahür etmesiyle birlikte güçlü ülkelerin bu soruna müdahil olmasının yolunu açmasıdır. Tarihi süreç içerisinde Türkiye-Rusya ilişkilerinin sürekli inişli çıkışlı bir yapıda olmasına etki eden nedenlerden biri olan Suriye iç Savaşı, ilişkilerin politik anlamda yeni bir ayrılığa düşmesini de beraberinde getirmiştir. Öncelikle politik zeminde gerilen ilişkiler daha sonradan ekonomik boyutta da cereyan etmiştir. Dolayısıyla iki ülkenin karşı karşıya gelme ihtimali giderek artmıştır (GRI, 2016: www.globalriskinsights.com).

İlk olarak Rusya açısından bakıldığında, Libya İç Savaşı esnasında herhangi bir söz sahibi olamayıp aynı zamanda müttefiklerinden birini kaybeden Rusya, Suriye İç Savaşı’nda aynı durumu yaşamamak ve stratejik hata yapmamak adına kendi adına bir Suriye politikası oluşturmak istemiştir. Bunu yaparken öncelikle Esad rejimini destekleyici hamleler ve açıklamalar yapan Rusya, ilk hamlesini 2011 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde dile getirmiş, Suriye’ye yaptırım uygulanması yönündeki teklife Çin ile beraber ret oyu vererek tepkisini göstermiştir (The Guardian, 2011: www.theguardian.com).

Rusya’nın Suriye’ye verdiği desteğe paralel olarak, Türkiye’nin de Suriye konusunda muhalif güçlere destek vermesi iki ülkenin Suriye politikalarındaki çelişkiyi gözler önüne sermeye başlamıştır. Rusya’nın Esad rejimine karşı olan bütün grupları terörist grup olarak nitelendirmesi, özellikle Türkiye ile olan ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Bu süreç ile birlikte Rusya’nın, Suriye üzerindeki hava saldırıları giderek artmış, bu hava saldırılarında sivil Suriye Türkmenlerinin ciddi şekilde saldırıya maruz kalması Türkiye’nin tepki göstermesini de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte Suriye konusuna çözüm getirilmesi amacıyla yapılan Cenevre Görüşmeleri esnasında Rusya’nın PYD gibi gruplarında bu görüşmelere katılması gerektiğini dile getirmesi üzerine; Türkiye, PYD ve diğer grupların IŞİD’vari terör örgütü olduğunu belirterek reddetmesi, Türkiye ve Rusya’yı tekrar karşı karşıya getirmiştir (Al Jazeera, 2012: www.aljazeera.com.tr).

Bunların yanı sıra Rusya’da Putin’in 2000’li yıllarda iktidara gelişiyle beraber merkezileşmiş bir politik örgütlenmeyi oluşturması ve bu oluşumun merkezinde ise güvenlik elitlerini yerleştirmesi, Putin’in süper başkanlık modelini oluşturmasını sağlamıştır. Bu yapının ekonomi-politiğine bakıldığında ise; tekelleşmiş, sıkı bir şekilde kontrol altında tutulabilen, büyük ölçüde hammadde ihracatına bağlı, devletin ise hem oyuncu hem de oyun kurucu bir niteliğe sahip olduğu ve aynı zamanda kleptokrasinin egemen olduğu bir yapıdan bahsetmek mümkündür. Fakat ilerleyen yıllarda ekonomik sistem içerisinde verimsizliğin baş göstermesi, Rusya ekonomisinin gerilemesini de beraberinde getirmiştir. 2012 yılında yeniden başkanlık koltuğuna oturan Putin, iktidarın devamlılığı, siyasi ve ekonomik yapının yeniden revize edilmesi gerekliliğinden dolayı “revizyonist” politikalara doğru bir hareketlilik getirmiştir. İlk başta rejimin devam ettirilmesi için gerekli olan önlemleri almış, rejimin güvenliği için birtakım politikalar uygulamıştır.

2014 yılından beri Ukrayna ile yaşanan Kırım olayında kendini belli eden “revizyonist” politikalar ile birlikte, hem içeride yer alan elitlerin vadesini devam ettirmeyi, hem de halkı milliyetçilik ile bir arada tutmayı amaçlamıştır. Fakat Rusya’nın bu revizyonist politikaları; Avrupa, Amerika ve yakın coğrafyadaki ülkelerle (Gürcistan, Ukrayna vb.) olan ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Bu nedenden dolayı Rusya Federasyonu, kendilerine yeni bir cephenin açılmasını öngörerek, uluslararası terörizmle mücadele kapsamında bir gündemin kendilerine iç ve dış

politikada fayda sağlayacağını düşünmüş ve Suriye İç Savaşı ise tam da istenilen bu alanı oluşturmuştur. Çünkü Suriye’de söz hakkına sahip olmak, iç politika ve uluslararası alanda etkinliğini arttırmak açısından Rusya için önemli bir fırsat oluşturmuştur. Bu nedenle ivedilikle Esad rejimine katkı sağlamak amacıyla hava birliklerinin gönderilmesi Rusya için elzem hale gelmiştir. Burada Putin’in şu dört amacı güderek Suriye iç karışıklığına müdahil olduğu söylenebilir (İmanbeyli, 2015: 2-3):

- İç politika da kamuoyunu uzun süre meşgul edecek Ukrayna sorunu gibi bir gündem meydana getirmek,
- Ukrayna ile yaşanan Kırım meselesinin sonrasında Batı ülkelerinin kendisini izole eden politikalarından kurtulmak,
- Petrol fiyatlarının düşmesini engellemek amacıyla OrtaDoğu’da yaşanan gerilimi arttırmak,
- Doğu Akdeniz’de önemli bir aktör olabilmek amacıyla Suriye’de hızlı bir şekilde zafer kazanmak.

Suriye’den hızlı ve kesin bir zaferle ayrılmak isteyen Rusya, bir taraftan bunun pek kolay olmayacağını anlarken, diğer taraftan gerçekleştirdiği askeri saldırılar diğer devletlere adeta bir davetiye çıkarmıştır. Yukarıda belirlemiş olduğu amaçlara ulaşmada problem yaşayarak tam bekleneni gerçekleştirememiştir. Aksine petrol fiyatları düşmüş, ambargolar devam etmiş ve uluslararası alanda kendisini izole eden politikaların etkisinden kurtulamamıştır. İç politikada gündemi meşgul edecek “uluslararası terörizmle mücadele” konusu, iktidarda bulunan bütün gruplara enjekte edilememiş bu nedenle farklı bir düşman, söylem ve gerilime ihtiyaç duyulmuştur. Tam da bu esnada Türkiye ile arasında uçak krizinin yaşanması, Rusya’nın revizyonist politikalarını gerçekleştirebileceği bir fırsat yaratmıştır. Rusya açısından bu tarz fırsatlar özellikle iktidarın geleceğini mümkün kılacaksa, yakın ilişkiler içinde bulunulan ülkeyle ilişkilerin kesilmesi bile söz konusu olabilir. Fakat bu noktada unutulmaması gereken husus, hedef kapsamındaki ülkenin Türkiye oluşudur. Bununla birlikte Türkiye’nin hem Rusya’nın yakın çevresinde yer alan Türk/Müslüman ülke veya toplulukları ile olan ilişkileri hem de askeri ve ekonomik anlamda belli bir potansiyele sahip olması göz ardı edilmemesi gereken bir etkidir (İmanbeyli, 2015: 4).

Tarihsel arka planına bakıldığında, 24 Kasım 2015 yılında Rus bombardıman uçağının düşürülmesi iki ülke ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesine neden olmuş, bu olay Türkiye ve Rusya’nın geçmişte çatışma ve rekabet düzleminde gelişen ilişkilerini yeniden sarsmıştır. Yaşanan bu krizle beraber her iki ülke kapsamlı bir şekilde ilişkileri değerlendirmiş, her iki ülkenin birbirlerine bakış açıları dönüşüme uğramıştır.

7.2.2. Uçak Krizi Süreci

24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye-Rusya ilişkilerini yakın dönemde etkileyen önemli bir kriz meydana gelmiştir. SU-24 Rus savaş jetinin, Türkiye hava sahasını defalarca ikaz edilmesine rağmen ihlal etmesi sebebiyle; Türk jetleri tarafından Hatay’ın Samandağ bölgesine yakın bir konumda düşürülmüştür. Tarihsel açıdan ilişkilerin sürekli inişli çıkışlı olması düşünüldüğünde, Rus jetinin Türk jetleri tarafından düşürülmesi, ilişkilerin bir kez daha gerilmesine sebep olmuştur. NATO üyesi olan bir devlet ilk kez bir Rus savaş jetini düşürmüştür (Özlük, 2015: 2). Bu bakımdan jetin düşürülmesi NATO açısından da önemli olan bir konu haline gelmiştir.

Olayın sonrasında Türkiye tarafından yapılan açıklama, hava sahasının ihlal edildiği ve aynı zamanda angajman kuralları gereğince uyarıların dikkate alınmamasından sonra jetin düşürüldüğü yönündedir. Öte yandan Rusya tarafında ise “sırtımızdan vurulduk” gibi ifadeler kullanmış, aslında Türkiye ise düşürülen uçağın hangi ülkeye ait olduğunu bilmeden düşürdüğünü ve uçağın Rusya’ya ait olduğu bilinseydi daha farklı bir tavır sergileneceğini belirtmiştir. Fakat Türkiye, uçağın hangi ülkeye ait olduğunu bildiklerini belirterek, olayın kendi tarafından haklılığı ortaya koymak istemiştir (BBC, 2015: www.bbc.com).

Olay esnasında Rusya Su-24 savaş uçağında bulunan 2 pilot son anda paraşütle atlamış, fakat 1 pilot uçağın düştüğü bölgedeki muhalif güçler tarafından öldürülürken, diğer pilot yaralı bir halde kurtarılmıştır. Yaralı olan pilot tarafından yapılan ilk

açıklamada, Türk jetleri tarafından herhangi bir uyarı yapılmadığını dile getirilmiş, sonrasında Rusya'nın herhangi bir şekilde sınır ihlalinde bulunmadığını belirten açıklamalarda bulunulmuştur (Sputniknews, 2015d: www.sputniknews.com).

Olayın ardından ilk açıklama Türkiye tarafından gelmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan yaptığı açıklamada şu ifadelerle yer vermiştir (TCCB, 2015a: www.tccb.gov.tr):

Bugün sabah saatlerinde tüm uyarılara rağmen hava sahamızı ihlal eden bir aidiyeti belli olmayan savaş uçağına angajman kuralları gereği müdahale edilmiştir. Aidiyeti bilinmeyen bir uçak beş dakika içinde on defa uyarılmasına rağmen ihlalinin devam ettirmiştir. Bunun üzerine F-16'larımız tarafından yapılan müdahale sonrası iki uçaktan bir tanesi düşürülmüştür.

Öte yandan Rusya tarafından yapılan açıklama ise şu ifadeler dile getirilmiştir (CNNTURK, 2015a: www.cnnturk.com):

Türkiye Rusya'nın ABD ile bu tür olayları önlemek adına imzaladığı sözleşmeye rağmen Rus savaş uçağını vurdu. Uçağımız Suriye toprakları üzerinde Türk F16 uçağıyla 'Hava-hava' roketiyle vuruldu. Türkiye ile sınırdan 4 kilometre uzaklıkta Suriye topraklarına düştü. Uçağa ateş açıldığında 6 bin metre yükseklikte Türk sınırında 1 kilometre uzaklıktaydı. Her halükârda, Rus pilotlar ve Rus uçağı Türkiye Cumhuriyeti için hiçbir şekilde tehdit oluşturmuyordu. Bu olay sırtından bıçaklamak gibi. Rusya Türkiye'ye sadece komşusu gibi değil dost bir ülke gibi davranıyordu. Bugün yapılan şeye kimin ihtiyacı olduğunu bilmiyorum ama, bizim böyle bir şeye ihtiyacımız yoktu.

Bu söylemler doğrultusunda Türkiye tarafından yapılan açıklamaların, sağduyulu ve tansiyonu düşürücü olması, yaşanan krizin ardından ilişkilerin normale döndürülmesi açısından önemlidir. Bu nedenle sadece Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın değil, aynı zamanda Başbakan Ahmet Davutoğlu ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun yaptığı açıklamalarda, ilişkilerin Türkiye açısından normalleştirilmesi yönünde olmuştur. Uçağın düşürülmesinden sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Biz Rusya'nın diliyle değil; diplomatik dille konuşuyoruz" şeklindeki açıklaması aslında Türkiye tarafından durumu özetler niteliktedir (TCCB, 2015b, www.tccb.gov.tr).

2000'li yıllardan itibaren dış politika kapsamında Rusya ile yakın ilişkiler yürüten Türkiye, yaşanan krizden oldukça rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Öyle ki Cumhurbaşkanı Erdoğan hava sahasının ihlal edildiği sırada, uçağın hangi ülkeye ait olduğunun bilinmediği ve aynı ihlalin yeniden yapılması halinde Türkiye'nin aynı tavrı sergileyeceğini belirtmesiyle birlikte, Rusya'ya karşı düşmanca bir tavır sergilenmediği vurgulanmıştır (BBC, 2015: www.bbc.com).

Yaşanan krizle ilgili olarak Başbakan Ahmet Davutoğlu ise, yaşanan olaydan dolayı üzüntüsünü ifade etmiş ve diplomatik iş birliğinin oluşturulması için Rusya ile iş birliği yapılmasını dile getirmiştir. Uçağın düşürülmesi sırasında hayatını kaybeden Rus pilotlarının na'sının askeri törenle Ankara'dan Moskova'ya götürülmesi, Türk tarafının dostane tavrını ortaya koymuştur. Türkiye Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Antalya'da bulunan Rus turist ailelerle bir araya gelmesi ile Kültür ve Turizm Bakanı Mahir Ünal'ın "Türkiye sizin evinizdir, istediğiniz gibi gelebilirsiniz" şeklindeki söylemleri Türkiye'nin sağduyulu bir şekilde hareket ettiğinin göstergesi olmuştur (NTV, 2015a: www.ntv.com.tr).

Diğer yandan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 24 Kasım'da Ürdün Kralı Abdullah ile bir araya gelerek yapmış olduğu görüşme esnasında uçak krizine değinerek "Bu olay terörle mücadelenin ötesine geçmektedir. Elbette ki yetkililerimiz hayatlarını riske atarak teröre karşı kahramanca savaşmaktadır. Bugün olanlar, teröristlerin suç ortaklarının bizi arkamızdan bıçaklamasıydı. Bugün yaşananları başka bir biçimde tanımlayamıyorum" şeklinde ifadeler kullanmıştır. Sonrasında olaya karşı tepkisini dile getiren Vladimir Putin, Türkiye'nin sağduyulu tavrına karşı sert ve saldırgan tavır

sergilemesiyle ilişkilerin yeniden gözden geçirileceğinin sinyallerini vermiş ve şu ifadeleri kullanmıştır (Rusya Cumhurbaşkanlığı, 2015: www.kremlin.ru):

Uçağımız Suriye hava sahası üzerinde bir Türk F-16'sı tarafından havadan havaya füze ile vuruldu. Suriye hava sahasına, Türkiye sınırından 4 kilometre öteye düştü. Vurulduğunda 6 bin metre yükseklikte, Türk topraklarından 1 kilometre uzaklıkta uçuyordu. Bu olay Rusya ile Türkiye ilişkileri açısından çok ciddi sonuçlar yaratacak.

Rusya tarafından yapılan diğer bir açıklamada Dışişleri Bakanı Yardımcısı Vladimir Titov "Türkiye'nin önceden planlanmış olan bu provokatif eylemi, ikili ilişkilerde ciddi sonuçlara yol açacaktır ve yanıtsız bırakılmayacaktır" diyerek aslında olayın Rusya açısından ne anlama geldiğini belirtmiş ve yapılan diğer açıklamalara paralel bir açıklama yapmıştır (Sputniknews, 2015b: www.sputniknews.com).

Yapılan açıklamalar incelendiğinde, Türkiye'nin olay karşısındaki tutumunun daha savunmacı ve ılımlı olduğu görülmektedir. Öte yandan olayın diğer tarafında yer alan Rusya'da ise yapılan açıklamaların genellikle saldırgan bir tutum sergilediği görülmektedir. Özellikle Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in "sırtımızdan bıçaklandık" ifadesi aslında Rusya'nın olaya karşı tutumunu ortaya koyar niteliktedir.

2012 yılında Türk F-4 uçağının Suriye tarafından Akdeniz bölgesinde düşürülmesinin ardından Türk hükümetince gündeme gelen angajman kuralları, yeni dünya düzeninin oluşması ile birlikte teknolojik ilerlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu kuralların teoride ve uygulamada yaklaşık olarak 60 yıllık bir geçmişe sahip olduğu düşünülmektedir (Pamuk, 2012: 106).

Öncelikle angajman kuralları kavramının kapsamını belirtmek çalışma için faydalı olacaktır. Bu noktada ilk olarak 1958 yılında ABD Askeri ve Ortak Terimler Sözlüğü'nde angajman kuralları "Yetkin askeri makamlar tarafından yayımlanan ve Birleşik Devletler silahlı kuvvetlerinin [deniz, kara ve hava] karşılaşılan karşıt/düşman kuvvetler ile ne şekilde çatışmaya gireceğinin ve çatışmayı sürdüreceğinin şartları ile sınırlamalarını belirleyen direktifler" olarak tanımlanmıştır (DOD Dictionary of Military and Associated Terms, 2018: 202).

Uluslararası hukuk içerisinde devletlerin, ülkeleri üzerindeki hava sahalarının tam ve münhasır olarak yetkiye sahip olduğu bilinmektedir (Bozkurt vd., 2015: 110). Bu nedenle, başka bir devlet tarafından hava sahasının ihlal edilmemesi için ev sahibi ülkeden izin alması şartı vardır. Her devlet, sahip olduğu kara, deniz ve hava sahası üzerinde angajman kuralları uygulayabilmektedir. Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere angajman kuralları, askeri hareketlerin siyasi otorite tarafından nasıl olması gerektiğini belirtmek için kullanılan kurallardır. Türkiye'de özellikle 2011 yılında Suriye'de iç savaşın çıkmasının ardından, sınır güvenliğinin korunması öncelikli konular arasında yer almıştır. Bu nedenle angajman kuralları iç siyasette sürekli gündeme gelmeye başlamıştır. 2012 yılında Türk askeri keşif uçağının Suriye'nin Lazkiye bölgesine yakın bir konumda ikaz edilmeden düşürülmesinin ardından Türkiye, angajman kurallarını revize etmenin gerekliliği üzerinde durmuş ve 2013 yılında Başbakanlık Genelgesi ile birlikte yeni angajman kuralları¹ belirlenmiştir (Sorgucu, 2015: 157).

2013 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerinin belirlemiş olduğu yeni angajman kuralları gereğince güney ve güneydoğu sınırından gelebilecek tehditlere karşı kara, deniz ve hava sahası üzerinde müdahalede bulunacağını belirtmiştir. Bu durumda, Türkiye ile Suriye sınır alanlarında oluşabilecek herhangi bir hava tehdidinde Türkiye'nin "sıfır tolerans" politikasının uygulayacağını göstermektedir (Yeşiltaş, 2015: 136). Bu nedenle 2015 yılında Türkiye, angajman kuralları çerçevesinde, hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle Rus savaş uçağını düşürmüştür.

¹ 2013 tarihli Başbakanlık Genelgesi (Üçüncü Kısım) ile birlikte oluşturulan angajman kuralları için ayrıntılı bakınız: <http://mevzuat.shgm.gov.tr/imevzuat/yonetmelik/askeri.pdf>, (04.05.2018).

7.2.3. Uçak Krizinin Siyasi Etkisi

Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan uçak krizi, iki ülkenin son dönemlerde ilişkilerini etkileyen önemli bir olay olmuştur (Sputniknews, 2015c: www.sputniknews.com). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kurulan Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki 24 yıllık stratejik ilişki, uçak kriziyle birlikte sekteye uğramıştır. Olayın ardından her iki taraf haklılıklarını ortaya koymak adına karşılıklı açıklamalarda bulunmuştur (Çopuroğlu ve Karpuzcu, 2017: 465).

Uçağın düşürülmesinin ardından Rusya tarafından yapılan ilk açıklamada Putin'in, olayı “sırtımızdan bıçaklandık” şeklindeki yorumu ile birlikte olayın Suriye topraklarında meydana geldiğini dile getirmesine karşın, Türkiye cephesinden ise Rusya tarafından yapılan bu açıklamanın doğru olmadığı Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından dile getirilmiştir. Türkiye, Rus jetini sınır ihlali olduğu doğrultusunda defalarca uyarmasına rağmen bu uyarıların dikkate alınmadığını, bu sebeple uçağın düşürüldüğünü belirtmiştir (Bilgin ve Çelik, 2016: 105).

Olayın ardından Rusya, Türkiye'ye karşı sert ve hiçbir şekilde taviz verilmez bir politika izlemiştir. Bu kapsamda ilk olarak, Türkiye'nin uçağın düşürülmesinden dolayı özür dilemesi ve tazminat ödemesi gerektiğini dile getirmiştir. Sonrasında ekonomik yaptırımlar uygulanması gerektiğini belirterek, bu yaptırımların Türkiye'yi zor duruma düşüreceği ve bunun sonucunda Türkiye'nin geri adım atabileceği hesaplanmıştır. Rusya tarafından, Rus vatandaşlarının Türkiye'ye gitmemelerini de dile getiren açıklamalarda bulunulmuş, Rusya'da ikamet eden veya çalışmak için Rusya'ya gidenlere karşı ciddi problem teşkil eden uygulamalar söz konusu olmuştur (Demir, 2016: 149).

Rusya'nın yapmış olduğu bu açıklamalar ve uygulamaların aksine Türkiye, süreç içerisinde sakinliğini korumuş ve olayı uluslararası hukuk kapsamında BM ve NATO'ya taşımıştır. Bu duruma tepki olarak Rusya, 2000'li yıllarda Türkiye ile olan stratejik ortaklığını yok sayarak bir takım yaptırım kararları almıştır. Bu durum ise iki ülke arasındaki ticaret hacminin daralmasına neden olmuştur. 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren uygulanan yaptırımlarla birlikte iki ülke arasındaki ticari ilişkiler olumsuz yönde etkilenmiştir (Yenişehirlioğlu vd., 2016: 74). Rusya'nın uygulamak için aldığı bu kararlara karşı Türkiye herhangi bir misilleme yapmamış, olay karşısında yaşadıkları üzüntüyü dile getirerek gerginliğin bir an önce çözülmesi gerektiğini dile getirmiştir (Özel, 2016: 5). Türkiye Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'nun almış olduğu yaptırım kararlarına herhangi bir misilleme yapmamasının nedeni ise, hem Rusya ile ilişkilere önem verildiğini göstermek hem de angajman kurallarına uygun hareket etmesinden dolayı uluslararası hukuka aykırı bir durumu gerçekleştirmesi düşüncesidir. Belirtilen bu nedenlerden dolayı Türkiye Cumhuriyeti, krizin ivedilikle çözüme kavuşturulması yönünde tavrı sergilemiştir.

Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, olayın ardından Vladimir Putin'i aramak istemiş, fakat Rusya'nın sert tavrından dolayı görüşme sağlanamamıştır. Bu durum Rusya'nın uçağın düşürülmesine karşı vermiş olduğu tepkiyi ortaya koymuş, siyasi anlamda gerilim devam etmiştir. Türkiye tarafından yapılan açıklamaların gerilimi azaltmaya yönelik olmasına karşı Rusya, gerilimi tırmandırmak adına politikalar izlemiştir. Askeri anlamda, 26 Kasım 2015 tarihinde Türkiye ile olan askeri iş birliği alanları askıya alınmış ve acil durumlar için kullanılan “kırmızı hat” dahi kapatılmıştır (Kılıçarslan, 2016: 70).

Bu sürecin ardından enerji alanı haricindeki ekonomik alanlar olumsuz yönde etkilenirken, siyasi diyalogların askıya alındığı göze çarpmaktadır. Örneğin, olayın ardından İstanbul'da yapılması planlanan Ortak Stratejik Planlama Grubu'nun (OSPG) 5. Toplantısı, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un yaşanan krizden dolayı toplantıya katılmaktan vazgeçmesine neden olmuştur (DHA, 2016: www.dha.com.tr). Yine Aralık 2015 tarihinde Rusya'da yapılması planlanan 6. Üst Düzey İş birliği Konseyi (ÜDİK) alınan karar doğrultusunda iptal edilmiştir.

Haziran 2016 tarihinde başlanmış olan diplomatik görüşmelerin olumlu sonuç vermesinin ardından Ağustos 2016 tarihinde iki ülke devlet başkanları bir araya gelerek ilişkilerin düzeltilmesi için ortak adımlar atmaya çalışmışlardır. Bu konuda öncelikle

ekonomik ilişkilerin düzeltilmesi ve sonrasında vize konusunda yaşanan sorunun derhal çözülmesi için birtakım çalışmaların yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Gerçekleştirilen zirvede ayrıca ekonomi, turizm, enerji ve ticaret alanlarında orta vadeli programlar üzerinde durulmuştur. Düzenlenen basın toplantısında Putin, öncelikli hedefin ilişkilerin uçak krizinden önceki dönemdeki haline geri dönmesi olduğunu ifade etmiş, ayrıca ilişkilerin normalleşme sürecine girmesi adına Türkiye'ye karşı uygulanan yaptırımların kademeli olarak düzeltileceğini belirtmiştir. Erdoğan ise, ilişkilerin düzeltilmesi için her iki tarafında istikrarlı olduğunu dile getirmiştir. Yapılan açıklamalarla birlikte, Akkuyu Nükleer Santral ve Türk Akımı projelerinin de önemine değinilmiş ve bu proje süreçlerinin hızlandırılacağı belirtilmiştir (Bilgin ve Çelik, 2016).

Türkiye ve Rusya ilişkilerinin normalleştirilme sürecinin ardından 2017 yılında Üst Düzey İş birliği Konseyi (ÜDİK) toplantısı yapılmıştır. Toplantı kapsamında, Rusya'daki Türk iş adamlarının vize sorunlarının giderilmesi, tarım alanında bazı ürünlere karşı uygulanan kısıtlamaların ortadan kaldırılması ve son olarak ticaretin geliştirilmesi açısından kriz öncesi dönemin baz alınması, ilişkilerin normalleşmesi açısından önemli sayılmaktadır (Koçak, 2017: 13).

7.2.4. Uçak Krizinin Ekonomik Etkisi

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişki tarihsel süreç açısından incelendiğinde bu iki ülke/toplum arasında süregelen çok çeşitli iktisadi, siyasi ve sosyo-kültürel ilişkilerin var olduğu bilinmektedir. Özellikle 20.yüzyıldaki birçok gelişme farklılık ya da benzerliğe sahip olan farklı ülke ve ekonomilerin arasında bir yakınsama oluşturmuştur. Genel hatlar itibarıyla geçen yüzyılın başlarındaki köklü değişiklikler, siyasi ilişkiler ve özellikle 1980 sonrasında değişen ekonomik konjonktür, birbirleri ile halihazırda entegrasyon içerisinde bulunan ekonomileri, makroekonomiye konu olan birçok değişken açısından daha da yakınlaştırmıştır. Bu kapsamda tarihsel süreç içerisinde ticari anlamda birbirlerine yaklaşan Türkiye ve Rusya, karşılıklı bağımlılığın giderek artmasından dolayı ekonomik ilişkilerini devam ettiren politikalar benimsemişlerdir. Bu noktada Türkiye ve Rusya, birbirleri için önemli birer pazar haline gelmişlerdir.

Daha sonra incelenecek verilerde de görüleceği üzere Türkiye ve Rusya arasındaki dış ticaret hacmi oldukça yüksektir. Dahası, belirtmek gerekir ki, tarım sektörü ve Türkiye'nin ihracatının varlığının yanında, bir diğer gerçek, Türkiye ekonomisinin Rusya ile enerji ithalatı konusundaki ilişkisidir. En yüksek ithalat kalemlerinden olan enerji ithalatının bu sıralamadaki yeri bu ilişkinin önemini açıklamak için yeterlidir. İki ülke arasında yaşanan uçak krizi, görüleceği üzere iki ülke/ekonomi arasındaki bağımlılıkları kısmen de olsa bir kenara bırakmış, en ciddi ekonomik ilişkilerden olan dış ticareti kısa bir süreliğine de olsa nicel bağlamda değiştirmiştir. Bu etkiyi görmeden önce krizi genel hatlarıyla incelemek yararlı olacaktır.

Öncelikle uçak krizinin yaşanmasının ardından Rusya Devlet Başkanı başta olmak üzere, diğer üst düzey yetkililer, Türkiye'ye karşı ekonomik ve sosyal yaptırım uygulama kararı almıştır. Bu yaptırımlardan dolayı iki ülkenin gerek ekonomik gerekse sosyal/kültürel anlamda ilişkilerin minimize olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, 28 Kasım 2015 tarihinden itibaren Rusya'nın Türkiye'ye karşı uygulamış olduğu yaptırımları şu şekilde özetlemek mümkündür (Taşçı, 2015: 9-12):

- Gıda sektörü öncelikli olarak diğer farklı sektörlerde Rusya'nın Türkiye'den satın almakta olduğu mallara ilişkin kısıtlamalar,
- Turizm sektöründe Türkiye'ye yapılan uçuşların Rusya tarafından iptal edilmesi,
- Türkiye ile vizesiz seyahat edilmesinin kaldırılması,
- Rus şirketlerine Türk vatandaşı olan personellerin girişlerinin yasaklanması,
- Rusya'da inşaat sektöründe Türk firmalarının engellenmesi,
- Liman kontrollerinin giderek arttırılması ve ayrıca Türk gemilerinin Azak Denizi ve Karadeniz'in Rusya sahasına girmesinin engellenmesi,
- Rusya kara sınırları içerisinde Türk taşımacılığı faaliyetlerine karşı kontrollerin arttırılması.

Rusya'nın Türk vatandaş ve iş adamlarına yönelik uygulamış olduğu yaptırımlar, Rusya'da yaşayan Türk aileleri olumsuz etkilemiş ve bu yaptırımlardan dolayı Rusya'da

iş yapamayan aileler Türkiye'ye dönmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu noktada özellikle vize konusunda uygulanan yaptırımlardan ötürü Türkiye-Rusya ilişkilerinin sosyal ve kültürel boyutunda olumsuz etkilerinin olduğu görülmüştür. Ayrıca resmi olmayan birçok yaptırımların olduğu da dile getirilmektedir. Özellikle Rusya'da bulunan Türk firmalarına karşı baskıların artmasının ardından Rusya'da faaliyet gösteren Türk firmalarının sayısının yaptırımlardan sonra 1500'den 200'e kadar düştüğü belirlenmiştir (Yenişehirlioğlu vd., 2016: 80).

Tablo 7.1. Türkiye Cumhuriyeti-Rusya Federasyonu 2013-2017 İhracat Verileri (Un Comtrade, 26.05.2018, www.comtrade.un.org; TÜİK, 26.05.2018, www.tuik.gov.tr).

AYLAR	YILLAR				
	2013	2014	2015	2016	2017
Ocak	539,534,057	461,510,167	315,424,602	94,280,973	149,999,186
Şubat	577,714,033	478,568,470	287,348,956	135,875,055	171,507,365
Mart	565,407,517	477,426,803	309,728,931	123,205,042	176,749,789
Nisan	563,706,343	526,878,470	293,725,987	130,666,118	162,173,689
Mayıs	569,633,423	513,353,244	306,391,846	134,751,557	231,280,833
Haziran	520,810,078	502,040,629	321,045,068	117,872,005	237,484,095
Temmuz	622,859,486	543,335,174	282,460,808	101,477,872	210,852,196
Ağustos	570,299,967	499,815,897	317,385,215	139,130,932	236,785,441
Eylül	625,886,248	526,397,458	275,993,010	140,474,733	222,669,365
Ekim	614,884,717	488,133,662	351,463,715	174,415,711	291,798,401
Kasım	653,185,347	501,220,521	300,854,938	235,895,053	330,107,404
Aralık	548,141,196	427,032,070	227,640,511	204,908,528	318,684,129

Tablo 7.1'de Türkiye-Rusya arasındaki ihracat verileri görülmektedir. Ay ve yıllara göre incelenen ihracat, 2013 ve 2014 yılları arasında göreceli olarak ciddi bir büyüklüğü temsil etmektedir. Özellikle Kasım 2016 dönemindeki ihracat verisi, referans dönem içerisinde en yüksek miktarı temsil etmektedir. Burada asıl dikkat çekici olan iki ülke arasındaki ihracatın Türkiye açısından sonraki dönemlerde göreceli ve ciddi olarak azalmasıdır. Bu azalışın 2015 yılının orta ve son dönemlerinden başlayarak 2016 yılında kendisini ciddi oranda hissettirmiş olması ve en düşük değerlerini alması, yaşanan uçak krizinin etkileri ile açıklanabilir. 2017 yılının verilerindeki düzelme, artan ihracat ve krizin etkilerinin geçen süreç içerisinde minimize olması bu varsayımımızı desteklemektedir.

Tablo 7.2. Türkiye Cumhuriyeti- Rusya Federasyonu 2013-2017 İthalat Verileri (Milyon Dolar) (Un Comtrade, 26.05.2018, www.comtrade.un.org; TÜİK, 26.05.2018, www.tuik.gov.tr).

AYLAR	YILLAR				
	2013	2014	2015	2016	2017
Ocak	2,183	2,449	1,909	1,343	1,479
Şubat	2,015	2,043	1,863	1,190	1,304
Mart	1,954	2,180	2,191	1,397	1,598
Nisan	2,015	2,138	1,644	1,150	1,494
Mayıs	1,712	2,096	1,785	1,206	1,455
Haziran	1,893	2,148	1,744	1,479	1,385
Temmuz	2,329	2,153	1,706	1,116	1,799
Ağustos	2,100	2,137	1,553	1,380	1,590
Eylül	2,266	2,024	1,424	1,047	1,821
Ekim	1,812	1,732	1,516	1,204	1,793
Kasım	2,339	2,050	1,374	1,293	1,906
Aralık	2,434	2,137	1,686	1,352	1,883

Tablo 7.2'de gösterilen ithalat verileri incelendiğinde, ihracat verilerindeki değişime göre daha az, ancak var olan bir değişim görülebilmektedir. 2013 ve 2014

yıllarındaki verilerdeki değerlerin yüksekliği, 2015 yılının son dönemlerinden başlayarak 2016 yılına minimize olarak geçiş yapan veriler, var olan uçak krizinin etkilerini görmeye yeterliyken, 2017 yılındaki verilerin eskiye dönüş bağlamındaki hareketi son varış noktamızdır.

Tablo 7.3. Türkiye Cumhuriyeti- Rusya Federasyonu Dış Ticaret Verileri (TÜİK, 26.05.2018, www.tuik.gov.tr).

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	HACİM
2008	31,364,477	6,483,004	37,847,480
2009	19,450,086	3,189,607	22,639,693
2010	21,600,641	4,628,153	26,228,794
2011	23,952 914	5,992,633	29,945,548
2012	26,625,286	6,680,777	33,306,063
2013	25,064,214	6,964,209	32,028,423
2014	25,288,597	5,943,014	31,231,611
2015	20,401,757	3,588,331	23,990,088
2016	15,162,386	1,732,954	16,895,340

Genel itibari ile bakıldığında, Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin ithalat ve ihracat alanında karşılıklı bağımlılığın olması, her iki ülke için de önem arz etmektedir. Bu noktada 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan uçak krizinin ekonomik etkileri, verilerin analiz edilmesiyle kendini göstermiş olup kısa süreli minimalizasyon olduğu görülmektedir. İthalat ve ihracat alanında yaşanan gelişmeler ışığında Kasım 2015 tarihinden itibaren bir gerilemenin olduğu, 2017 yılının başlarından itibaren ise kriz öncesi döneme dönüş olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7.4. 2013-2017 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Turist Sayıları (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 26.05.2018, ww.yigm.kulturturizm.gov.tr; TÜRSAB, 26.05.2018, www.tursab.org.tr).

Yıllar	Türkiye'ye Gelen Toplam Turist Sayısı	Türkiye'ye Gelen Toplam Rus Turist Sayısı
2013	34.910.098	4.269.306
2014	36.837.900	4.479.049
2015	36.244.632	3.649.003
2016	25.352.213	866.256
2017	32.410.034	4.715.438

Uçak krizinin iki ülke ekonomik ilişkisi açısından etki etmiş olduğu diğer bir konu ise, turizmdir. Tablo 7.4'te görüldüğü üzere, Türkiye'ye 2013-2017 yılları arasında çeşitli sebeplerden dolayı gelmiş turist sayıları ile birlikte Türkiye'ye gelmiş Rus turist sayısı da verilmiştir. 2013-2015 yılları arasında toplam turist sayısına paralel olarak Rus turist sayısının da artış gösterdiği görülmüştür. Yaşanan krizin ardından seyahat anlamında birtakım yaptırımlar uygulayan Rusya, vatandaşlarının Türkiye'ye gitmemeleri için belli kararlar almıştır. Tablo 7.4'e bakıldığında, 2015 yılının son aylarında turist sayısının ciddi bir şekilde azaldığı dikkat çekmektedir. Krizden önceki süre zarfında sayısı 3.649.003 olan Rus turistlerin, kriz sonrası sayısının 866.256'ya gerilediği görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin turizmden elde ettiği gelirinin ciddi anlamda azalmasını da beraberinde getirmiştir. 2017 yılının başından itibaren kriz öncesi duruma dönmek adına gerçekleştirilen diplomatik girişimler neticesinde, bu durumu ortadan kaldıracak kararlar alınmıştır.

Uçak kriziyle birlikte Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı yaptırımların doğal gaz ve petrol ticaretine herhangi bir olumsuz etkisinin olmadığı görülmüştür. Ukrayna krizinin ardından AB ve ABD'nin uygulamış olduğu ambargoların bir sonucu olarak, ülke ekonomisinin enerji ve madeni ürünler ihracatına dayalı olmasından dolayı Rusya, ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Ülke içerisinde enflasyon ve işsizlik oranının artması, aynı zamanda Ukrayna ve Suriye konularında askeri harcamaların bütçe açığına neden olması Rusya'yı ekonomik açıdan olumsuz etkilemiştir. Bu noktada Rusya'nın

ekonomisinin kötüleşmesi, Türkiye ile olan doğal gaz ve petrol ticaretine karşı bir yaptırım uygulamaması noktasında önemli bir etken olmuştur (Özdemir vd., 2017: 43).

Buna benzer olarak Türk Akımı ve Akkuyu gibi projeleri de Rusya'nın yaptırım uygulama alanları dışında kalmıştır. Bunun nedeni ise, Türkiye ile yatırım alanındaki iş birliği komisyonunun faaliyetlerinin duraklatılmasının, Türk Akımı ve Akkuyu gibi önemli projelerin yürütülmesi ile bir bağlantısının bulunmamasıdır. Buna benzer projeler Rusya hükümetinin çıkarmış olduğu bir kararnamede geçen bir karar ile dondurulmamakta, bu gibi büyük projelerin ilerleyen yıllarda nasıl çalışacağını kendilerine bağlamaktadır (Abbasgil, 2016: 62).

Devletler, sahip olduğu hava sahalarına karşı yapılmış olan ihlallere karşı farklı tepkiler verebilmektedir. Bu kapsamda iki örneklem üzerinden gitmek çalışmanın sonucuna katkı sağlayacaktır. İlk olarak, 20 Nisan 1978 tarihinde Paris'ten Seul'e gitmekte olan yolcu uçağının, seyrüsefer cihazlarındaki arıza nedeniyle, Sovyetler Birliği hava sahasını ihlal etmesi olayıdır. İhlali önlemek adına Sovyetler Birliği tarafından gönderilen Sukhoi askeri jetleri, hava ihlali yapan uçağı üstlerine rapor etmelerine rağmen uçağın düşürülmesi talimatı verilmiştir. İki yolcunun hayatını kaybettiği uçak, bir göl üzerine acil iniş yaparak daha fazla can kaybının olması önlenmiştir. Diğer olay ise, 1 Eylül 1983 tarihinde meydana gelmiş, Kore Hava Yollarına ait uçak, Sovyetler Birliği'nin askeri jetleri tarafından düşürülmüştür. Havadan havaya iki adet füze atan Sovyet jetleri, 265 yolcunun hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Yaşanan bu olayın ardından sivil hava taşımacılığı, ihlal kapsamı dışına çıkarılmıştır (Hürriyet, 2001: www.hurriyet.com.tr). Bu tür veriler Uçak Krizi'ne ilişkin olayın, Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan egemenlik haklarının bir sonucu olarak gerçekleştiğine ilişkin veri sunmaktadır. Ne var ki, Rusya'nın yasal olarak varisi olduğu Sovyetler Birliği tarafından hava sahalarının ihlali konusunda geçmişte yaşanmış olan uçak düşürme hadiselerinde vermiş olduğu tepkiler uluslararası kamuoyunca bilinmektedir (Keser ve Meral, 2016: 40). Bu nedenle, Türkiye, sahip olduğu hava sahasının ihlal edildiği durumlarda, daha önceden belirlemiş olduğu angajman kuralları ve uluslararası hukuktan doğan meşru müdafaa hakkını kullanabilmektedir. Bu bağlamda, 24 Kasım 2015 tarihinde sınır ihlali yaptığı gerekçesiyle uçağın düşürülmesi uluslararası hukuk kurallarına uygun görünmektedir.

Sonuç olarak karşılıklı bağımlılıklarına rağmen devletler arasında siyasi gerilimler veya krizler yaşanabilmekte, karşılıklı bağımlılıkların boyutlarına göre bu krizlerin etkileri ve süreçleri değişebilmektedir. Bu kapsamda Türkiye ve Rusya ilişkilerinde yaşanan uçak krizi, karşılıklı bağımlılıklarına rağmen ekonomik açıdan kopma noktasına geldiği söylenebilir. Aynı şekilde karşılıklı bağımlılıkların olmasından dolayı bu kriz sürecinin, kısa zaman içerisinde çözümlenmesine neden olduğu belirtilebilir. Bu nedenle, Türkiye ve Rusya, ekonomik alandaki bağımlılıklardan ötürü ilişkilerin tamamen kopmamasına dikkat etmiştir. Uçak Krizi'nin ise dönemsel olarak ikili ilişkileri etkilediği söylenebilir.

7.3. Suriye Krizi'nin Türkiye ve Rusya İlişkilerine Etkisi

Soğuk Savaşın sona ermesinden ardından 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nda iktidar değişiklikleri yaşanmış ve bu süreçte ilişkilerin çok boyutlu geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda ilişkilerin sadece siyasi alanla sınırlı kalmayıp ekonomik ve toplumsal alanda da geliştirilmeye çalışılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerinde yaşanabilecek olası bir sorunun çözümü için diplomatik kanalların açık bırakılması elzem görülmüştür. Nitekim 2011 yılında meydana gelen Suriye İç Savaşı'ndaki Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Federasyonu'nun tutumu buna verilebilecek örneklerden biri olmuştur. Krizin ilk yıllarında Suriye'deki farklı aktörleri destekleyen Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu kriz sürecinde "örtülü bir rekabet" sergilerken, ikili ilişkilerin olumlu ivme kazandığı bu dönemlerde üst düzey iş birliğini muhafaza etmeye çalışmışlardır (İmanbeyli, 2015: 3).

2011 yılında Suriye'de meydana gelen iç savaşa bölgesel ve küresel güçlerin dahil olması, bir taraftan iç savaşın sürecini uzatırken diğer taraftan bu güçlerin çıkarlarının

çarpıştığı bir alan olmuştur. Yakın coğrafyasında meydana gelen bir olaya karşı tepkisiz kalmayan Türkiye Cumhuriyeti, Esed yönetimine karşı muhalefetin yanında yer alarak Suriye'nin daha demokratikleşmesi adına otoriter yönetimin yerine seçimle göreve gelecek iktidarın olması gerektiğini vurgulamıştır. Öte yandan Rusya Federasyonu ise, mevcut statükonun muhafaza edilmesinden yana tavır sergilemiştir. Ayrıca ABD'nin bölgede hegemon bir güç olmasını engellemeye çalışan Rusya Federasyonu, ABD'nin Suriye müdahalesini engellemeye çalışmıştır. Bu nedenle Esed yönetiminin yanında yer alarak askeri ve mali desteklerini yoğunlaştırmıştır (Cabbarlı, 2012: 1).

Suriye İç Savaşı sürecinde Türkiye Cumhuriyeti, iç çatışmaların artmasından kaynaklanan birçok güvenlik problemleriyle uğraşmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu kapsamda bir taraftan IŞİD ve PKK terör örgütleriyle mücadele ederken diğer taraftan da Suriye'deki iç savaştan kaçan yaklaşık üç milyon sığınmacının oluşturduğu sosyal ve ekonomik problemlerle baş etmeye çalışmaktadır. Suriye'de çatışmaların artmasının asıl sorumlusunun Esed olduğunu ifade eden Türkiye Cumhuriyeti, bu sebeple 2011 yılının sonlarından itibaren ABD ve NATO ile hareket ederek Esed'e karşı olan muhalif grupları desteklemiştir. Bu tutumundan dolayı Suriye İç Savaşı'nda Esed'in en önemli destekçilerinden biri olan Rusya Federasyonu ile birçok kez karşı karşıya kalmıştır (Erşen, 2016: 155).

2000'li yılların başından itibaren dış politikada benimsenen “komşularla sıfır sorun” ve “merkez ülke” gibi politikaların Arap Baharı sürecinde istenen karşılığını verememesi veya pasif bir görüntü sergilemesi Türkiye Cumhuriyeti'nin, Suriye Krizi'nde farklı dış politika geliştirmesine neden olmuştur. Özellikle Suriye'de gerçekleşen iç karışıklığın giderek iç savaşa dönüşmesi, Türkiye Cumhuriyeti adına bir tehdit algılaması olarak yorumlanmış ve bu durumun ulusal güvenliği tehlikeye düşürecek boyutlara vardığı belirtilmiştir. Ulusal güvenliğin söz konusu olduğu bölgesel bir krize yönelik Türkiye Cumhuriyeti, saldırgan politikalar benimseyerek bölgenin güvenlik ve istikrarı için etkin rol oynamak zorunda kalmıştır.

Suriye Krizi sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin krize yönelik tutum ve politikalarının Neorealist kuramın temel varsayımları kapsamında değerlendirilmesinde öncelikli olarak güvenlik olgusunun yer aldığı söylenebilmektedir. Neorealizmin temel varsayımlarından biri olan saldırgan realizme göre güvenlik, anarşik yapıdaki uluslararası sistemin başat aktörleri olan devletler uluslararası alanda hayatta kalabilmek ve olası savaşa karşı önlem almak için güvenliklerini sağlamak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle devletler, güvenliklerini sağlamak için gücü en üst düzeye çıkarmaya çalışmaktadırlar. Suriye'de meydana gelen iç karışıklığın zamanla iç savaşa dönüşmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliğini tehlikeye düşürmüştür. Bu durum karşısında Türkiye Cumhuriyeti, Neorealizmin “saldırı-savunma dengesi” politikası kapsamında, ulusal güvenliğin sağlanması adına saldırgan politikalar yürütmüştür. Bununla birlikte, ABD, AB ve NATO'nun krizin çözüme kavuşturulması sürecine herhangi bir katkı sağlayamamasından dolayı Türkiye Cumhuriyeti, ittifak değişikliğine giderek Rusya Federasyonu ile krizin çözüme kavuşturulması amacıyla birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bir taraftan ulusal güvenliğin sağlanması adına terör gruplarıyla girilen mücadelede ABD'nin terör örgütlerini destekleyici tavırlar sergilemesi, diğer bir taraftan ise Suriye Krizi'nin çözüme kavuşturulması adına ABD, AB ve NATO tarafından atılan adımların başarısız olması Türkiye Cumhuriyeti'ni, Rusya Federasyonu ile yakınlaştırmıştır. Kısacası, Suriye Krizi'nde Türkiye Cumhuriyeti, ittifak değişikliğine başka bir ifade ile “bandwagoning” politikası giderek krizin çözümü için Rusya Federasyonu ile birlikte hareket etmeye başlamıştır.

Krizin önemli aktörlerinden biri olan Rusya Federasyonu ise, Arap Baharı'nın başlarında özellikle Libya ve Tunus'ta gerçekleşen krize yönelik pasif bir anlayış sergilemiştir. Suriye Krizi'nde aktif bir şekilde rol alan devletlerden biri olmak ve aynı zamanda ABD, AB ve NATO'nun bölgede güçlü hale gelmesini engellemek adına politika değişikliğine giden Rusya Federasyonu, krizin ilk yıllarında süreci uzaktan takip etmiş ve herhangi bir politika yürütmemiştir. İlerleyen süreçte krize müdahil olarak hem uluslararası alandaki konumunu pekiştirmek hem de ABD, AB ve NATO'nun bölgede etkin olmasının önüne geçmek adına krize aktif bir şekilde müdahil olan Rusya Federasyonu, 1990'lı yıllardan itibaren yakın ilişki içerisinde oldukları Esed yönetiminin

yanında yer almıştır. Hafız Esed dönemi ile başlayan süreçte gelişen Rusya Federasyonu ve Suriye ilişkilerinden dolayı ülke içerisinde meydana gelen iç karışıklıkta Esed yönetimin destekleyen Rusya Federasyonu, bu anlayışından dolayı Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinde fikir ayrılıklarına düşmüştür. Nitekim 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen “Uçak Krizi” meydana gelmiştir. Kısa süreliğine ikili ilişkileri siyasi ve ekonomik boyutta olumsuz etkileyen bu durumun, her iki ülkenin devlet başkanlarının ve üst düzey yetkililerinin gerçekleştirdikleri görüşmeler sonucunda normalleşme sürecine dönülmesi yönünde çaba harcadığı görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesinin ardından Suriye Krizi’nde de ortak hareket etme kararı alan Devlet Başkanları, krizin ivedilikle çözüme kavuşturulması adına birtakım görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.

Rusya Federasyonu Federasyonu’nun Suriye Krizi’nde benimsemiş olduğu tutum ve politikaları Neorealist kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde, öncelikle krizin ilk yıllarında savunmacı politikalar benimseyerek Esed yönetiminin yanında yer aldığı ve iç karışıklığın çözüme kavuşturulmasından yana tavır sergilediği görülmektedir. Neorealizme göre uluslararası sistemin başat aktörleri olan devletlerin herhangi bir bölgede meydana gelen bir sorun karşısında savunmacı politikalar sergilemesi barışın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle Rusya Federasyonu Federasyonu’nun Suriye Krizi’nin ilk yıllarında savunmacı politikalar izleyerek bölgede barışın tesis edilmesi yönünde tavır sergilediği görülmüştür. İç karışıklığın giderek iç savaşa dönüşmesiyle birlikte BM nezdinde krize müdahil olan Rusya Federasyonu, Esed yönetiminin yanında yer alarak hava operasyonlarına başlamıştır. Bu kapsamda Rusya Federasyonu Federasyonu’nun politika değişikliğine giderek daha saldırgan politikalar yürüttüğü görülmüştür. Neorealizmin temel varsayımlarından saldırgan realizme göre bu durum, uluslararası alanda devletlerin hayatta kalabilmeleri açısından gücü maksimize etmenin yanı sıra uluslararası sistemde güçlü devlet olarak görülmek istemesi şeklinde açıklanabilir.

Suriye krizinin derinleşmeye başladığı 2015 yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerini etkileyen önemli bir olay meydana gelmiştir. 24 Kasım 2015 tarihinde Suriye’de hava saldırıları gerçekleştiren Rus savaş uçağının Türkiye Cumhuriyeti hava sahasını ihlal etmesinden dolayı düşürülmüştür. Bu kapsamda öncelikle ikili ilişkilerin siyasi boyutunda gerilimler, daha sonra ise Rusya Federasyonu’nun Türkiye Cumhuriyeti’ne yaptırım uygulamasıyla ekonomi boyutunda da sorunlar yaşanmıştır (Balcı, 2017: 359). Kısacası, Uçak Krizi’nin oluşmasına zemin hazırlayan etkenler içerisinde Suriye’de uzun yıllardır devam eden iç savaşın olması ve her iki ülkenin bölgesel çıkarlarında yaşanan anlaşmazlıklar yer almaktadır. Suriye İç Savaşı’na BM Sözleşmesi’ne göre davet gönderen Rusya Federasyonu, Suriye İç Savaşı’na müdahil olarak bölgede etkinliğini arttırmak istemiş ve böylelikle Suriye’deki varlığının uluslararası hukuk çerçevesini ortaya koymaya çalışmıştır. Belirtmekte fayda var ki, Suriye’nin BM’de Esad tarafından temsil edilmesi bu durumun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tam bu esnada, 24 Kasım 2015 tarihinde Suriye sınırlarına bombardıman atışları yapan Rus Su-24M savaş uçağının, Türkiye Cumhuriyeti tarafından hava sahası ihlali gerekçesiyle düşürülmesi ikili ilişkilerin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Rusya Federasyonu, olayın ardından hızlı bir şekilde gıda ürünleri ve turizm alanlarında ambargolar uygulamaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti ile olan ekonomik ilişkilerinde, ithalat ve ihracat dengesi açısından avantajlı bir konumda yer alan Rusya Federasyonu, kendi ekonomisine olumsuz etkisinin olacağının düşünmesine rağmen, Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomik alanda daha fazla sorun yaşayacağını umarak kriz sonrası yaptırımları uygulama başlamıştır. Bu doğrultuda yaptırımların etkilerini incelerken, iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılığın bu yaptırımlar üzerindeki belirleyici rolü olduğu ortaya çıkmıştır. Ekonomik anlamda uygulanan yaptırımlar incelendiğinde, ithalat ve ihracat alanlarında dönemsel etkilerin olduğu görülmüş, fakat ikili ekonomik ilişkilerde bağımlılığın olduğu doğalgaz, petrol ve enerji alanlarının etkilenmediği görülmüştür.

24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen Uçak Krizi’nin olumlu yönünü de göz ardı etmemek

gerekmektedir. Bulundukları coğrafi konumları, bölgenin güvenlik ve istikrarı adına ortak hareket etme kabiliyetleri açısından önem teşkil etmektedir. Bu nedenle 2000’li yıllardan itibaren geliştirilen ilişkilerin, bölgesel güvenlik açısından hayati öneme sahip olduğu görülmektedir (İsmayıl, 2016: 13). İkili ilişkilere olumsuz yönde etki eden Uçak Krizi’nin Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerine yapmış olduğu olumlu etki ise, bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasında ikili ilişkiler kapsamında gerçekleştirilen iş birliğinin önemi her iki ülke açısından daha belirgin bir şekilde fark edilmiştir. Aynı zamanda kriz sürecinde Türkiye Cumhuriyeti’nin yürütmüş olduğu politikalarla hem bölgede hem de kamuoyunda önemli bir aktör olduğu kanıtlanması Uçak Krizi’nin hem ikili ilişkilere hem de Rusya açısından Türkiye Cumhuriyeti’nin önemine katkı sağlamıştır (İsmayıl, 2017: 378)

Genel olarak değerlendirildiğinde Uçak Krizi, Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerinde birtakım hususları ön plana çıkarmıştır. Bunlar;

- Krizin ardından siyasi anlamda yapılan açıklamalara bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti’nin daha ılımlı, Rusya Federasyonu’nun ise daha agresif tavrı olduğu anlaşılmıştır.
- 2000’li yıllardan itibaren iş birliği alanında yakınlaşma döneminin, yaşanan kriz ile birlikte olumsuz etkilendiği görülmüştür.
- Yaşanan kriz sadece siyasi alanda kalmayıp, ekonomik ve sosyo-kültürel alana da yayılmıştır.

İkili ilişkilerin bir an önce normalleştirilmesini ve sınır bölgesinin güvenliğinin sağlanabilmesi için operasyonlara başlanılmasını isteyen Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin’e göndermiş olduğu mektupta ilişkilerin normalleştirilmesi için çağrıda bulunmuştur. Ardından iki devlet başkanı arasında yapılan telefon görüşmelerinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, uygulanan ambargoların kaldırılacağını ifade etmiştir (Orhan, 2016: 63). Bu süreçten sonra Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkileri normalleşme sürecine girmiş, siyasi ve ekonomik ilişkiler kriz öncesi döneme dönüştürülmeye çalışılmıştır. Normalleşme süreci adına Türkiye ve Rusya’nın atmış olduğu adımlar, sadece ikili ilişkiler açısından önemli görülmemektedir. Aynı zamanda bölgesel güvenlik ve barışın sağlanması noktasında da olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilmektedir (İsmayıl, 2018: 80). Normalleşme sürecine etki eden bir diğer önemli gelişme ise, Suriye İç Savaşı’yla alakalı farklı aktörleri destekleyen Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve İran 20 Aralık 2016 tarihinde Moskova Bildirgesini imzalamıştır. Bu Bildirge’ye göre, bildiriye imza atan tüm devletlerin Suriye’nin egemenliğine, bağımsızlığına, ülke ve toprak bütünlüğüne saygı duyması gerekmektedir (Balta, 2018: 5). 4 Ocak 2017 yılında ise yapılan Astana Görüşmelerinde Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve İran, Suriye’nin egemenliği, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı konusunda ortak bir karar almış ve görüşmeyi gerçekleştiren üç ülkenin Suriye konusunda bir denetim mekanizması kurulmasının gerekli olduğunu ifade edip; IŞİD ile ortak mücadelede bulunulmasının elzem görüldüğünü beyan etmişlerdir (Aljazeera Türk, 2017: www.aljazeera.com.tr). Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerinin normalleşmeye başlamasıyla Suriye konusunda ortak politikalar izlemiş ve krizin bir an önce çözülebilmesi için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin Suriye’nin önemli bölgelerine yapmış olduğu operasyonlara destek veren Rusya Federasyonu, ikili ilişkilerdeki en önemli konulardan olan Suriye krizinde birlikte hareket etmeye özen göstermiştir.

Özetle belirtmek gerekirse, Suriye iç savaşının Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerine yapmış olduğu etkiler şu şekilde belirtilebilir:

- 2010 yılında başlayan ve “Arap Baharı” olarak nitelendirilen sürecin 2011 yılında Suriye’de meydana gelmesiyle iç çatışmalar başlamış ve zamanla iç savaşa dönüşmüştür. Nitekim bölgesel krize dahil olan Batılı ülkeler ve Batı menşeli örgütler kendi güvenlik kültürlerini bölgeye enjekte etmeye çalışmasına rağmen Ortadoğu, bölge dışından gelen ülkelerin “sert güç” kullanarak müdahale ettiği bir çatışma alanı olmuştur. Bunun en belirgin örneği Suriye’de süregelen savaştır. Suriye’de meydana gelen iç savaşın ivedilikle çözüme kavuşturulması için devreye giren Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu’nun, savaşın ilk

- yıllarında farklı kutuplarda yer almasıyla ikili ilişkilerin siyasi alanda olumsuz etkilendiği görülmüştür (İsmayil, 2017: 7-8).
- Arap Baharı öncesinde Türkiye Cumhuriyeti ve Suriye ilişkileri olumlu bir şekilde devam ederek gelişme göstermiş fakat 2011 yılında Esed yönetiminin antidemokratik eylemlerinden dolayı Türkiye Cumhuriyeti ve Suriye ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Öte yandan Rusya Federasyonu ise hem tarihsel yakınlıktan hem de Suriye'nin Tarsus limanı gibi stratejik yerlere sahip olmasından dolayı Esed yönetiminin tarafında yer almıştır (Karadağ, 2017: 26).
 - Savaşın ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyeti, Esed yönetimine karşı muhalif grupları destekleyerek ülkenin demokratik yönetimin biçimini benimsemesi yönünde tavır sergilemiştir. Bu minvalde, ABD ve NATO ile benzer politikalar yürüterek silahlı çatışmaların bir an önce sona erdirilmesi için yoğun çaba sarf edilmiştir. Öte yandan Rusya Federasyonu ise, Suriye krizinde Esed yönetiminin yanında yer alarak silah ve diğer maddi desteklerde bulunmuştur. Ayrıca Rusya Federasyonu, Arap baharının başladığı ülkelerde göstermiş olduğu pasif dış politika vizyonuna karşı Suriye iç savaşına müdahil olarak aktif bir dış politika izlemiştir. Bunun neticesinde, Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinde her ne kadar siyasi diyalog kanalları açık olsa da kısa süreli bir gerilme yaşanmıştır.
 - Türkiye Cumhuriyeti, Gürcistan ve Kırım'da ülkelerin birliği ve toprak bütünlüğünden yana sergilediği tutumun bir benzerini de Suriye'de göstermiştir. Fakat Rusya Federasyonu, ulusal çıkarlarını maksimize edebilmek için bahse konu olan ülkelerdeki iç karışıklıklardan yararlanmak adına baskın olan güçlerin yanında yer almıştır. Bunun bir benzerini Suriye'de sergileyen Rusya Federasyonu, krizin ilk yıllarında Esed yönetimini ABD ve NATO'nun bölgede hegemon bir güç haline gelmemesi için desteklemiş fakat ilerleyen dönemlerde ABD ve NATO'nun krize çözüm bulamayışından yararlanarak Türkiye Cumhuriyeti ile ortak hareket etmiş ve sorunun çözümüne yönelik atılan adımları desteklemiştir. Bu minvalde, Türkiye Cumhuriyeti ve İran'ın da yer aldığı Moskova Bildirisini imzalamıştır.
 - Suriye İç Savaşı sürecinde başlarda Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinde siyasi boyutta sert eleştirilerde bulunmasına rağmen ikili ilişkilerin ekonomi boyutunda bir aksama yaşanmamıştır. Fakat 2015 yılında yaşanan "Uçak Krizi"nden dolayı Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti'ne uygulamış olduğu yaptırımlar, ikili ilişkilerin ekonomi boyutunun olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.
 - ABD ve NATO'nun krize yönelik çözüm sağlayamamasından dolayı Rusya Federasyonu, Suriye'de kurduğu üslerden dolayı ABD'nin hegemonyasına karşı bölgede etkinliğini giderek arttırarak "Rusya Federasyonu olmadan bir çözümün olmayacağı" anlayışını göstermiştir. Dolayısıyla Rusya Federasyonu, böyle bir kazancı elde etmek için Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinde her ne kadar sorunlar yaşasa dahi (Uçak Krizi konusunda olduğu gibi) ihtiyatlı davranmıştır. Kısacası Suriye'nin geleceğine yönelik atılan adımlarda Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerinin önemli olduğu görülmektedir.

Genel olarak Suriye İç Savaşı'nın Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerine etkisi veya etkileri değerlendirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye Krizi'nde ulusal güvenliğin sağlanması adına Neorealizmin öngördüğü "saldırı-savunma dengesi" politikasından saldırgan politikalar izlediği görülmüştür. Bununla birlikte krizin ivedilikle çözüme kavuşturulması adına aktif rol üstlenen Türkiye Cumhuriyeti, krizin ilk yıllarında ABD, AB ve NATO ile birlikte hareket etmeyi tercih etmiş fakat ilerleyen süreçte krizin çözümü adına herhangi bir adımın atılmamasından dolayı ittifak değiştirerek Rusya Federasyonu ile krizin çözümü adına ortak hareket etmeye başlamıştır. Bu durum Neorealizmin "ittifaklar yoluyla dengeleme" varsayımına göre yorumlanabilmektedir. Öte yandan Rusya Federasyonu ise, krizin ilk yıllarında pasif bir görüntü sergilemeye benimsemiş fakat daha sonra müttefiklik ilişkisi içerisinde bulunduğu Esed yönetiminin yanında yer alarak krizin çözüme kavuşturulması adına saldırgan politikalar benimsemiştir. Hava saldırılarına başlamasıyla saldırgan politikalar yürüttüğünü gözler önüne seren Rusya Federasyonu, Neorealizmin temel varsayımlarına göre ulusal gücü maksimize etmek ve aynı zamanda uluslararası alanda güçlü devlet

olarak görölmek adına saldırgan politikalar yürütmüştür. Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu’nun Suriye İç Savaşı’nda yürütmüş oldukları politikaların Neorealizm çerçevesinden değerlendirilmesiyle, her ne kadar 2015 yılında yaşanan Uçak Krizi’nin ikili ilişkilerin siyasi ve ekonomik boyutunda kısa bir süreliğine olumsuz etkisi bulunsada genel hatları itibarıyla her iki ülke de ikili ilişkilerin siyasi ve ekonomik boyutunun Suriye Krizi’nden etkilenmemesine özen göstermiştir. Kısacası, Suriye İç Savaşı’nın Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu, farklı amaçlar doğrultusunda farklı hareket etmiş, ilerleyen süreçte yaşanan “Uçak Krizi” ikili ilişkilerin siyasi ve ekonomik boyutunun olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuş ve sonuç olarak normalleşme sürecine girilmesiyle taraflar, 1990’lı yıllardan itibaren geliştirmeye özen gösterdikleri ikili ilişkilerin krizden dolayı herhangi bir sekteye uğramamasına dikkat etmişlerdir.

8. SONUÇ ve TARTIŞMA

Uluslararası ilişkilerin en temel dayanakları arasında devletlerin davranışlarını açıklamaya çabalayan teorisyenler tarafından ortaya atılmış farklı teoriler yer almaktadır. Realizmin üzerinden yapılan eleştiriler sonucunda Kenneth N. Waltz tarafından ortaya atılan Neorealizm ise bu teorilerden birisidir. Uluslararası sistemin başat aktörleri olan devletlerin sistem içerisinde yer alan diğer devletler ile olan ilişkilerinde benimsemiş oldukları tutum ve davranışları açıklamaya çalışan Neorealizm, Realizmin merkezi varsayımlarından yola çıkarak inşa edilmiştir. Bu kapsamda, 2002 yılı sonrası yaşanan bölgesel gelişmelerin Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerine etkilerinin ortaya konulmasını amaç edinen bu çalışmada, uluslararası alanda tezahür eden krizlere yönelik Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun benimsemiş oldukları tutum ve politikaları Neorealist teorinin temel varsayımları bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun yaşanan bölgesel gelişmelere yönelik tutum ve politikalarının daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi adına ikili ilişkilerin tarihsel sürecine değinilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu ilişkileri yaklaşık olarak 500 yıllık bir geçmişe sahiptir. İki ülke de bulunduğu coğrafyalarda büyük imparatorlukların mirasçıları olarak karşımıza çıkmaktadır. İkili ilişkilerin tarihsel yapısı üç dönem bazında ele alınmıştır. İlk olarak, Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında gerçekleşen dönemdir. Bu dönem genel hatlarıyla devletlerin genişleme arzusunda olduğu, bu nedenle savaşların ve çatışmaların yaşandığı dönem olarak görülmektedir. İkinci olarak, bu süreç 1917 yılında Bolşevik İhtilali ile kurulan Sovyetler Birliği ile Millî Mücadele döneminden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti arasında gerçekleşen dönemi kapsamaktadır. Bu dönemin genel özelliği ise, ikili ilişkileri durağan bir şekilde seyrettiği, savaşlardan ziyade ekonomik iş birliği alanında gelişmeler yaşandığı bir dönemdir. Son olarak Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu dönemi ise, başta ekonomik ilişkiler olmak üzere diğer alanlarda da iş birliğinin ön plana çıktığı ve stratejik iş birliği görünümünde bir dönem olmuştur. Bu bağlamda ikili ilişkilerin genel olarak inişli çıkışlı bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür.

2000'li yıllara gelindiğinde, Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nda yaklaşık olarak aynı yıllarda iktidar değişiklikleri yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde iktidara gelen Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya Federasyonu'nda ise iktidara gelen Vladimir Putin, 1990'lı yıllardan itibaren artan siyasi diyalog ve diğer alanlardaki gelişimin sürdürülebilmesi adına ikili ilişkilere ve çok boyutlu iş birliğine büyük önem vermiştir. Bu kapsamda birçok görüşme gerçekleştiren iki lider, ikili ilişkilerin stratejik iş birliği alanında gelişmesine katkı sağlamaya çalışmıştır. Ancak ikili ilişkilerin sürekli olarak olumlu yönde ilerlediğini söylemek pek mümkün görünmemektedir. İkili ilişkilerin tarihsel süreci göz önüne alındığında, inişli çıkışlı bir yapıda olan ilişkiler bu dönemde de kısmi olarak görülmüştür. Uluslararası alanda veya bölgesel olarak yaşanan krizler, Türkiye ve Rusya ilişkilerinin zaman zaman olumsuz yönde etkilemiş ve fikir ayrılıklarına düşülmesine neden olmuştur. Buna örnek olarak, çalışmanın da temel dinamiklerini meydana getiren Güney Osetya Krizi, Kırım'ın İlhakı ve Suriye İç Savaşı gösterilebilir.

Çalışmada ilk olarak Güney Osetya Krizi olarak nitelendirilen 2008 yılında Gürcistan'da meydana gelen kriz ve bu krizin Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerine yapmış olduğu etki/etkiler ele alınmıştır. Bulunduğu coğrafi konumdan dolayı Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu açısından özel önem atfedilen bir ülke olan Gürcistan, her iki ülkenin dış politikasında önemli bir ülke olarak görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti açısından önemli bir bölge olan Kafkasya Bölgesi'nde yer alan Gürcistan'ın Karadeniz'e kıyısı olan bir ülke olması, enerji kaynaklarının bölge üzerinden geçmesi ve aynı zamanda Türk Kökenli Cumhuriyetlerle olan ilişkileri geliştirme açısından stratejik bir konumda yer alması gibi faktörler Gürcistan'ın önemine etki etmektedir. Rusya Federasyonu açısından ise, tarihsel süreç içerisinde üzerinde hakimiyet kurduğu bir bölge olan Kafkasya Bölgesi'nin yeniden kontrolünün sağlanması noktasında önemli bir konumda bulunması, enerji kaynaklarının

Gürcistan üzerinden Avrupa'ya aktarılması gibi etkenler Gürcistan'ın önemini teşkil etmektedir.

Bağımsızlığını kazandığı süreçten itibaren ülke içerisinde ayrılıkçı söylemlerin oluşturduğu iç karışıklıklarla mücadele etmek zorunda kalan Gürcistan'da en önemli ayrılıkçı söylemler Abhazya ve Güney Osetya'dır. 2003 yılında gerçekleşen ve "Gül Devrimi" olarak nitelendirilen siyasi krizde ABD ve NATO'nun desteğini alarak yönetimin başına geçen Saarkaşvili, bu süreçten itibaren Rusya ile ikili ilişkilerinde sorunlar yaşamıştır. Saarkaşvili'nin ülke içerisinde öncelikle refahın sağlanması adına siyasi, ekonomik ve güvenlik hususlarında ABD ve NATO'ya entegre olmak istemesi üzerine Rusya, ABD ve NATO'nun bölgede önemli bir aktör olmaması ve Gürcistan'ın siyasi karışıklıklarla mücadeleye bir süre daha devam etmesi için ülke içerisindeki muhalif etnik gruplara destek vermiştir. Bu durum, ikili ilişkilerde 2008 yılına kadar devam etmiştir.

2008 yılına kadar Gürcistan'da yaşanan gelişmeler olası bir savaşın sinyallerini vermiştir. Bu süreçte Rusya Federasyonu, Gürcistan'daki askeri birliklerinin sayısını arttırmıştır. Rusya Federasyonu'nun ayrılıkçı söylemlerde bulunan Güney Osetya'daki askeri birliklerinin sayısını arttırması, Gürcistan yönetimi açısından tepkiyle karşılanmış ve bu durum çatışmaların başlamasına neden olmuştur. Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a müdahalesinin temel sebepleri incelendiğinde, öncelikle, ABD, AB ve NATO'nun bölgesel bir krize müdahil olarak entegre olmasına karşı çıkmak, bölgesel bir güç olduğunu ispat etmek, Gürcistan'ın NATO'ya entegre olmasının önüne geçmek, enerji dağıtım noktasında stratejik bir konumda yer alan Gürcistan'ın ABD, AB ve NATO'nun kontrolüne girmesine engel olmak gibi nedenler öne çıkmaktadır.

Gürcistan yönetiminin ABD, AB ve NATO ile ilişkiler geliştirmesini önlemek amacıyla Rusya Federasyonu, Güney Osetya'da başlayan krize aktif bir şekilde katılarak Gürcistan yönetimine karşı Güney Osetya'yı destekleyici politikalar yürütmüştür. Bu kapsamda Rusya Federasyonu'nun Güney Osetya krizinde yürütmüş olduğu politikaları Neorealizmin temel varsayımlarından biri olan "saldırı-savunma dengesi" ne göre değerlendirildiğinde, saldırının savunmadan daha etkin ve faydalı olacağı düşüncesiyle hareket ettiği görülmüştür. Neorealizme göre devletler, ulusal güvenliğini sağlamak için gücü maksimize etmeye çalışırlar. Bunu gerçekleştirirken bir yandan da bölgesel hegemonyasını ispat etmek amacıyla bölgede meydana gelen bir krizde saldırgan politikalar izlemeyi tercih ederler. Rusya Federasyonu'nun Güney Osetya krizinde yürütmüş olduğu politikaların Batı'ya karşı bölgesel bir güç olduğunu ortaya koymak amacıyla benimsendiği görülmektedir. Tarihsel süreç içerisinde Kafkasya Bölgesi'nde hakimiyet kuran Rusya Federasyonu, yeniden bölgesel hegemonik bir devlet olabilmek adına bölge içerisinde meydana gelen iç karışıklıklara doğrudan müdahale etmeye çalışmaktadır.

2008 yılında meydana gelen Güney Osetya Krizi'ne yönelik Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'nun agresif ve saldırgan politikalarına karşı daha ılımlı politikalar yürütmüştür. Krizin tezahür ettiği ilk yıllardan itibaren Gürcistan'ın ülke birliği ve bütünlüğünden yana tavır sergileyen Türkiye Cumhuriyeti, yaptığı siyasi açıklamalarla bu durumu dile getirmiştir. Tarihsel süreçte özel önem atfedilen bölgelerden biri olan Kafkasya Bölgesi'nin güvenlik ve istikrarının sağlanması amacıyla bölgede ayrılıkçı söylemlerin neden olduğu iç karışıklıkların olmaması gerektiği üzerinde duran Türkiye Cumhuriyeti, Gürcistan'da yaşanan Güney Osetya krizinde Gürcistan yönetiminin yanında yer almıştır. Ayrıca krizin ivedilikle çözüme kavuşturulmasının üzerinde duran Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'nun kriz sürecinde benimsemiş olduğu saldırgan dış politika anlayışının krizin çözümünden ziyade krizi daha da derinleştirdiğini dile getirmiştir. Gürcistan'da meydana gelen krizin Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliğini tehdit etme ihtimalinden dolayı krizin diplomatik kanallar aracılığıyla çözüme kavuşturulması üzerinde durarak, Rusya Federasyonu'nun saldırgan politikalarına karşı daha savunmacı bir dış politika anlayışı sergilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin krize yönelik tutum ve politikalarının Neorealizmin "saldırı-savunma dengesi" anlayışına göre daha savunmacı bir görünüm sergilemesi, bölgesel barışın sağlanmasına atfettiği önemden kaynaklanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun Güney Osetya Krizi'nde yürütmüş oldukları politikalarının Neorealist kuram çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunda, Rusya Federasyonu'nun krize yönelik "saldırgan politikalar" izlediği, Türkiye Cumhuriyeti'nin ise "savunmacı politikalar" benimsediği görülmüştür. Bu bağlamda, Güney Osetya Krizi'nde farklı tutum ve politikalar benimseyen Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun, kriz sürecinde yapmış oldukları siyasi kınama söylemlerinden dolayı ikili ilişkilerin siyasi boyutunda olumsuz bir etkinin olduğu görülmüştür.

Çalışmada ikinci olarak 2014 yılında Ukrayna'da meydana gelen Kırım Krizi ve bu krizin Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerine etkisi/etkileri ele alınmıştır. 1990'lı yılların başlarında bağımsızlığını ilan eden Ukrayna'nın Karadeniz bölgesinde stratejik bir konumda yer alması ve enerji transferi noktasında kilit bir konumda bulunmasından dolayı bölgesel açıdan önemli bir ülke olmuştur. Sahip olduğu coğrafi özelliğinden dolayı uluslararası alanda büyük güçlerin her daim ilgi odağı olan Ukrayna, Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu açısından da özel öneme sahiptir. Rusya Federasyonu açısından, Rus ırkının doğduğu topraklar olarak kabul edilmesinden dolayı tarihsel ve kültürel bağların bulunması, Karadeniz'de stratejik limanlara sahip olması ve tarihsel amaç olarak ifade edilen "sıcak denizlere inme" politikası açısından önemli bir güzergahta bulunması, aynı zamanda enerjinin transfer edilmesi konusunda stratejik bir konumda yer alması Ukrayna'yı önemli kılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti açısından ise, ulusal güvenliğin sağlanması noktasında önemli bir bölge olan Karadeniz'de stratejik bir konumda yer alması, enerjinin Avrupa'ya aktarılmasında önemli bir güzergahta bulunması, tarihsel süreçte Ukrayna'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinde olması, Kırım Tatarları ile tarihsel bağların bulunması Türkiye Cumhuriyeti'nin Ukrayna'ya atfettiği önemin temel dayanakları arasında yer almaktadır.

Bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte bir taraftan Batı ülkeleri ve Batı menşeli kurulan örgütlerle ilişkileri geliştirmek isterken diğer taraftan da Rusya Federasyonu ile ilişkilerine de önem veren Ukrayna, 2013 yılında ülke içerisinde meydana gelen iç karışıklıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 2013 yılında başlayan halk ayaklanmalarının neden olduğu iç kriz, iç siyaseti etkilediği kadar uluslararası siyaseti de etkilemiştir. Halkın taleplerinin karşılıksız kalmasından dolayı tepkiler artmış, 28-29 Kasım 2013 tarihinde düzenlenen Doğu Ortaklığı Kongresinde imzalanması öngörülen Ortaklık Anlaşması'nın Ukrayna Devlet Başkanı Yanukoviç tarafından reddedilmesiyle kriz önemli bir hal almıştır. Yanukoviç tarafından alınan bu karar ile AB yerine Rusya Federasyonu ile iş birliğinin tercih edilmesinden dolayı ülke içerisinde yer alan muhalif gruplar tarafından gösteri ve protestolar başlamış, Devlet Başkanı Yanukoviç'e Kiev'de tepkiler artmıştır. Bu tepkilerden dolayı Yanukoviç, ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve Ukrayna'da AB yanlısı bir geçici hükümet kurulmuştur. İlk başlarda ABD, AB ve NATO ile Rusya Federasyonu krize yönelik ihtiyatlı bir dış politika benimsemeyi tercih etmiş, fakat ilerleyen dönemlerde krizde aktif rol alan Rusya Federasyonu krizin etkisinin artmasıyla beraber hareket alanı olarak Kırım'ı belirlemiştir. 16 Mart 2014 tarihinde Ukrayna'da başlayıp Kırım'a sıçrayan bu kriz referandum yoluyla çözülmek istenmiştir. Referandum sonuçlarına göre oy kullananların %97'sinin Rusya Federasyonu ile birleşmeden yana taraf olması ve ardından Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı fiilen ilhak etmesi krizi farklı bir boyuta taşımıştır.

Rusya Federasyonu'nun Kırım'ın ilhak edilmesi sürecinde yürütmüş olduğu politikaları değerlendirildiğinde, 2008 yılında Gürcistan'da meydana gelen Güney Osetya Krizi'nde yürütmüş olduğu politikalara benzer politikalar benimsediği görülmüştür. Bu kapsamda Kırım'ın ilhakı sürecinde Rusya Federasyonu'nun benimsemiş olduğu tutum ve politikaları Neorealist kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde, "saldırı-savunma dengesi" gözetilerek saldırgan politikaların savunmacı politikalardan daha fazla yarar sağlayacağı amaçlanmıştır. Kriz sürecinde saldırgan politikalar yürüterek bir yandan bölgesel hegemonyasını sağlamak isteyen Rusya Federasyonu, diğer yandan ABD, AB ve NATO'nun bölgede önemli bir aktör olmasının engellenmesi amacıyla Kırım'a müdahalede bulunmuştur. Neorealist kuramın öncü isimlerinden biri olan Mearsheimer'a göre, anarşik uluslararası sistemin başat aktörleri olan devletlerin öncelikli amacı hayatta

kalabilmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için devletlerin yapması gereken en önemli görev, gücü maksimum seviyeye çıkarmaktır. Mearsheimer tarafından ortaya atılan “Saldırgan Realizme” göre devletler, hayatta kalabilmek amacıyla bir yandan askeri ve ekonomik kapasitelerini arttırırken diğer yandan uluslararası alanda güçlü bir ülke görünümüne sahip olmak için saldırgan politikalar izlemektedirler. Rusya Federasyonu’nun Kırım krizinde yürütmüş olduğu politikaların savunmadan ziyade agresif ve saldırgan olduğu görülmektedir. Bu nedenle Rusya Federasyonu Kırım’ın ilhak edilmesi sürecinde saldırgan politikalar izleyerek bir taraftan bölgesel hegemonyasını yeniden sağlamak diğer taraftan ise uluslararası alanda güçlü bir devlet olduğunu ispatlamayı amaçlamıştır. Ancak Rusya Federasyonu’nun Kırım’a müdahalesini sadece ABD, AB ve NATO’ya karşı bir duruş sergileyerek uluslararası alanda güçlü bir aktör olmak istemesine bağlamak mümkün değildir. Bu nedenle Rusya Federasyonu açısından Kırım’ın önemini teşkil eden etkenler de Rusya Federasyonu’nun saldırgan politikalar yürütmesinde etkili olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Kırım’ın ilhakına yönelik tutum ve politikalarının 2008 yılında Gürcistan’da meydana gelen Güney Osetya krizi ile benzerlik taşıdığı görülmektedir. Kırım’ın ilhakı sürecinde, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünden yana tavır sergileyen Türkiye Cumhuriyeti, ulusal güvenliği açısından hayati önem taşıyan Karadeniz Bölgesi’nden gelebilecek herhangi olası bir tehlike karşı önlem almak zorundadır. Bu nedenle Kırım’ın ilhak edilmesine karşı tepkisini dile getiren Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu’nun krize yönelik politikalarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Öte yandan, ABD ve NATO ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti, 1990’lı yılların başından itibaren Ukrayna ilişkilerinde de batı yanlısı politikalar izlemiş, Rusya’nın yayılmacı ve baskıcı politikalarına karşı farklı stratejiler geliştirmeye çalışarak bölgesel sorunların çözümü için Batı yanlısı bir duruş sergilemiştir. 2014 yılında Ukrayna’da başlayan iç karışıklıktan dolayı ABD, AB ve NATO’nun krize yönelik politikalarına benzer politikalar yürüten Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu’nun agresif ve saldırgan politikalarına karşı daha ılımlı ve çözüm odaklı bir dış politika benimsemiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin Kırım Krizi’nde Karadeniz’in güvenliği ve enerji yollarının bölge üzerinden Avrupa’ya aktarılması gibi etkenlerin yanı sıra Kırım Tatarlarının krizden etkilenmemesi faktörü de Türkiye Cumhuriyeti’nin krize yönelik dış politika yürütmesinde veya krize müdahil olmasında önemli rol oynamaktadır. Tarihsel bağların bulunduğu Kırım Tatarları, Türkiye Cumhuriyeti açısından ayrı bir öneme tabiidir. Krizin ilerleyen sürecinde Kırım’ın ayrılıkçı söylemlerde bulunması ve Rusya Federasyonu’nun bu durumu desteklemesiyle bölgede referandum yapılması kararı alınması ifade edilmiş, yapılan referandum sonucunda, Kırım, Ukrayna’dan bağımsızlığını alarak Rusya Federasyonu’na bağlı özerk bir cumhuriyet olduğu belirtmiştir. Bu durumun uluslararası hukuk kurallarına uygun olmadığını dile getiren Türkiye Cumhuriyeti ise, Rusya Federasyonu’nun uluslararası hukuk kurallarına aykırı davrandığını dile getirerek yapılan referandumu kabul etmemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Kırım’ın ilhak edilmesine yönelik benimsemiş olduğu tutum ve politikaları Neorealist kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde, bölgesel güvenliğin ve istikrarın sağlanmasına önem veren Türkiye Cumhuriyeti’nin “saldırı-savunma dengesi” çerçevesinde savunmacı politikalar yürüttüğü görülmüştür. Rusya Federasyonu’nun agresif ve saldırgan politikalarına karşı ABD, AB ve NATO ile birlikte kısmi bir şekilde hareket eden Türkiye Cumhuriyeti, bir taraftan ulusal güvenliğini sağlamaya yönelik politikalar geliştirmeye çalışırken diğer taraftan krizin ivedilikle çözüme kavuşturularak bölgesel güvenliği ve aynı zamanda bölgede önemli bir aktör olduğu göstermeye çalışmıştır. Fakat, Rusya Federasyonu ile ilişkilerini de göz ardı etmeyen Türkiye Cumhuriyeti, ikili ilişkilerin olumsuz yönde etkilenmemesi adına diplomatik kanalları açık tutmaya özen göstermiştir. Kısacası, Türkiye Cumhuriyeti’nin Kırım Krizine yönelik tutum ve politikaları Neorealizm kapsamında değerlendirildiğinde, “saldırı-savunma dengesi” varsayımına göre savunmacı politikalar benimsediği görülmüştür. Savunmacı realizme göre uluslararası alanda devletler, hayatta kalabilmek adına savunmayı zafiyete uğratmayacak kadar yeterli güce sahip olmak zorundadır. Uluslararası sistemin anarşik yapıda olmasından dolayı sistem içerisinde tezahür eden

herhangi bir çatışma veya karışıklığın giderilmesi devletlerin savunmacı politikalar izlemesiyle mümkün olabilmektedir. Savunmacı realizmin bu önermelerine paralel olarak Türkiye, Kırım Krizi'nde, savunmacı politikalar izleyerek krizin ivedilikle çözüme kavuşturulması ve aynı zamanda bölgenin güvenlik ve istikrarının yeniden inşa edilmesini arzu etmiştir.

Kırım İlhakı sürecinde Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun krize yönelik tutum ve politikaları Neorealist kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde, krizin ikili ilişkilerin siyasi boyutunda kısa bir süreliğine olumsuz etkisinin olduğu, ekonomik boyutunda ise herhangi bir olumsuz durumun olmadığı görülmüştür. Her iki ülke tarafından yapılan siyasi kınama söylemlerinden dolayı olumsuz etkilenen ikili ilişkiler, tarafların Karadeniz'in güvenliği ve istikrarı ve aynı zamanda enerji yollarının güvenliği hususlarına dikkat çekmesiyle birlikte kriz öncesi döneme döndürülmeye çalışılmıştır. Bu neticede, Kırım ilhakı, Rusya Federasyonu açısından ABD, AB ve NATO'ya karşı bölge ülkelerinden biri olan Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilere önem verildiği, Türkiye Cumhuriyeti açısından ise hem ABD, AB ve NATO ile "denge politikası" gerçekleştirmek hem de Rusya Federasyonu ile stratejik iş birliğine devam etmek olarak belirtilebilir.

Çalışmada son olarak Suriye İç Savaşı ve bu savaşın Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerine etki/etkileri ele alınmıştır. Öncelikle, zengin doğal kaynakları ve bu kaynakların diğer bölgeleri aktarılması açısından önemli bir bölgede yer alan Orta Doğu bölgesi, uluslararası alanda büyük güçlerin her daim ilgi odağı olmuştur. Son dönemlerde Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgesinde yer alan ülkeler, "Arap Baharı" olarak nitelendirilen süreçten etkilenmeye başlayarak ülke içerisinde siyasi karışıklıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. İlk olarak Tunus, Cezayir ve Lübnan'da artan gösteri ve protestolar domino etkisiyle ilerleyerek zamanla Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin çoğunda hissedilmeye başlamıştır. Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelere birisi de Suriye'dir. 2011 yılında Suriye'nin Deraa kentinde başlayan gösteri ve protestolar kısa zaman içerisinde ülkenin tamamına yayılmıştır. Esed yönetimi ile muhalif gruplar arasındaki çatışmalar zamanla iç savaşa dönüşmüştür.

2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşa bölgesel ve küresel güçlerin müdahil olması iki farklı durumu ortaya çıkarmıştır. İlk olarak, büyük güçlerin Suriye krizine dahil olmasıyla birlikte kriz süreci uzamıştır. İkinci olarak ise, Suriye İç Savaşı, uluslararası alanın güçlü devletlerinin çıkarlarının çarpıştığı bir alan haline gelmiştir. Krizin ilk yıllarında krizin farklı aktörlerini destekleyen Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu, kriz sürecinde birçok kez karşı karşıya gelmiştir.

Öncelikle, yaklaşık olarak 877 km ile en uzun kara sınırına sahip olan komşusu Suriye'de meydana gelen iç savaşa karşı Türkiye Cumhuriyeti, ulusal güvenliğin tehlikeye girmesi ihtimaline karşı krize müdahil olmuştur. Esed yönetiminin halkın taleplerine getirmesi ve onların can ve mal güvenliğini sağlamasının gerekliliği üzerinde duran Türkiye Cumhuriyeti, Esed Yönetimi ile muhalif gruplar arasında başlayan çatışmaların ardından muhalif grupları destekleyici açıklamalarda bulunmuş ve bu yönde dış politika anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Savaşın giderek şiddetlenmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliği sağlamak için askeri operasyonlara başlamasına neden olmuştur. Bir yandan söz konusu olan ulusal güvenliği sağlamak diğer yandan bölgesel bir güç olduğunu uluslararası alanda kabul ettirmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti, Suriye İç Savaşı'nda aktif bir şekilde rol almıştır.

2002 yılında yapılan seçimle iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politikada benimsediği "komşularla sıfır sorun" ve "merkez ülke" politikalarının Arap Baharı sürecinde karşılık bulamamasından dolayı Türkiye Cumhuriyeti, Suriye Krizi'nin ilk yıllarında farklı dış politika anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Bu nedenle öncelikle güvenlik olgusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Çünkü uluslararası alanda devletlerin öncelikli amacı hayatta kalabilmektir. Devletler, hayatta kalabilmek adına ulusal güvenliği öncelikli olarak görmekte ve bunun için ise gücünü maksimum seviyeye çıkarmaya çalışmaktadır. Neorealizmin üzerinde yoğunlaştığı bir varsayım olan güvenlik, anarşik olan uluslararası sistem içerisinde yer alan devletlerin uluslararası alanda hayatta kalabilmek ve olası savaşlara karşı önlem almaya çalıştıkları bir gerekliliktir. Neorealist kuramın bu varsayımına göre Türkiye Cumhuriyeti, Suriye Krizi'nin güvenlik

tehlikelerini içerisinde barındırmasından dolayı Neorealizmin “saldırı-savunma dengesi” politikası kapsamında, ulusal güvenliğin sağlanması adına saldırgan politikalar yürütmüştür. Krizin çözümüne yönelik ABD, AB ve NATO ile birlikte hareket eden Türkiye Cumhuriyeti, savaşın giderek derinleşmesi ve çözüme yönelik herhangi bir adımın atılmamasından dolayı “ittifaklar yoluyla dengeleme politikası” yürüterek Rusya Federasyonu ile krizin çözümüne yönelik ortak hareket etmeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin Suriye İç Savaşı’nın çözüme kavuşturulması hususunda ittifak değişikliğine gitmesi, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren benimsemiş olduğu dengeleme çerçevesinden ayrılmadığının bir göstergesi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin Suriye Krizi’nde yürütmüş olduğu dengeleme politikasının “bandwagoning” kavramı ile ifade edilmesi mümkündür. Bu kavrama göre devletler, kendilerine göre daha güçlü olan devletler ile ittifaklar kurabilir ve ittifaklara katılabilir. Suriye Krizi’nin ilk yıllarında ABD, AB ve NATO ile birlikte hareket eden Türkiye Cumhuriyeti, ulusal güvenliğini göz önüne alarak, ABD, AB ve NATO’nun kendilerini yalnız bırakmasından dolayı uluslararası alanda başka bir güçlü devlet olan Rusya Federasyonu ile ittifak kurmaya çalışmıştır. Her ne kadar kriz sürecinde “Uçak Krizi” Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerini olumsuz etkilese de normalleşme süreciyle birlikte Suriye Krizi’nin çözümü için ortak hareket etmişlerdir. Bu durum, Neorealizmin temel varsayımlardan biri olan “ittifaklar yoluyla dengeleme” varsayımıyla açıklanabilmektedir.

Suriye Krizi sürecinde aktif olan devletlerinden biri olan Rusya Federasyonu, Arap Baharı’nın başlarında pasif bir dış politika anlayışı sergilemiştir. Fakat Tunus ve Libya’da pasif bir dış politika sergileyerek istediklerini elde edememesinden dolayı Suriye Krizi’nde aynı tutumu sergilemekten kaçınmış ve kriz sürecinde aktif bir şekilde rol almıştır. Hafız Esed döneminden itibaren geliştirilen yakın ilişkilerden dolayı Suriye Krizi’nin ilk yıllarında Esed Yönetimi’nin yanında yer alan Rusya Federasyonu, bölgede müttefiklik ilişkisi içerisinde bulunan ve aynı zamanda stratejik konumda yer alan Suriye’de Esed yönetiminin devrilmesinin müttefik kaybına neden olacağı düşüncesiyle Esed yönetimine askeri yardımda bulunmuş ve hava saldırılarına başlamıştır. ABD, AB ve NATO’nun bölgede güçlü birer aktör olmasının önüne geçmek adına krizde aktif bir şekilde rol alan Rusya Federasyonu’nun Suriye Krizi’nde Esed yönetimini desteklemesi, Türkiye Cumhuriyeti ile fikir ayrılıklarına düşmesine neden olmuştur. Bunun bir göstergesi 24 Kasım 2015 tarihinde gerçekleşmiştir. Belirtilen tarihte Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen “Uçak Krizi” meydana gelmiştir. Kısa süreliğine ikili ilişkileri siyasi ve ekonomik boyutta olumsuz etkileyen bu durumun, her iki ülkenin devlet başkanlarının ve üst düzey yetkililerinin gerçekleştirdikleri görüşmeler sonucunda normalleşme sürecine dönülmesi yönünde çaba harcadığı görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesinin ardından Suriye Krizi’nde de ortak hareket etme kararı alan Devlet Başkanları, krizin ivedilikle çözüme kavuşturulması adına birtakım görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.

Rusya Federasyonu’nun Suriye Krizi’nde benimsemiş olduğu tutum ve politikalar Neorealist kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde, savaşın ilk yıllarında “savunmacı politikalar” benimsediği, fakat ilerleyen süreçte çatışmaların artmasıyla BM nezdinde hava operasyonlarına başlayarak “saldırgan politikalar” yürüttüğü görülmüştür. Neorealist kuramın temel varsayımlarından biri olan saldırgan realizme göre devletler, öncelikli olarak uluslararası alanda hayatta kalabilmek için gücü maksimize ederken ikincil olarak uluslararası alanda güçlü bir aktör olduğunu ispat etmeye çalışırlar. Rusya Federasyonu, Suriye krizinde saldırgan politikalar izleyerek bir yandan uluslararası alanda güçlü bir aktör olduğunu ispat etmeyi ve diğer bir yandan ise ABD, AB ve NATO’nun bölgede etkin olmasını engellemeyi amaçladığı görülmüştür. Saldırgan politikalar izlediği süreçte yakın ilişki içerisinde olduğu Türkiye Cumhuriyeti ile “Uçak Krizi”ni yaşaması, ikili ilişkilerini olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu’nun Devlet Başkanları tarafından gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde her iki ülke, 2000’li yıllardan itibaren geliştirilen ilişkilerin önemine vurgu yapmıştır. Uçak Krizi’nin ardından normalleşme sürecine girilmesiyle Suriye İç Savaşı’nın çözüme kavuşturulması adına birlikte hareket etmeye

başlayan Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu, Soçi ve Astana süreçlerinde çözüme yönelik ortak adım atılması kararı almışlardır.

Suriye İç Savaşı sürecinde Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun krize yönelik tutum ve politikaları değerlendirildiğinde, krizin ilk yıllarında farklı amaçlar doğrultusunda farklı politikalar yürüttüğü ve bu nedenle farklı aktörleri desteklediği görülmüştür. Suriye İç Savaşı sürecinde Türkiye Cumhuriyeti muhalif grupları desteklerken, Rusya Federasyonu ise Esed yönetimini desteklemiştir. Krizin ilk yıllardan ulusal güvenliğini sağlamak adına saldırgan politikalar izleyen Türkiye Cumhuriyeti, krizin ivedilikle çözülmesi konusunda ABD, AB ve NATO ile birlikte hareket etmeye çalışmıştır. Fakat ABD, AB ve NATO'nun krizin çözümüne yönelik attığı adımların başarısız olması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliğini tehdit eden terörist grupları destekleyici politikalar izlemesinden dolayı Rusya Federasyonu ile ortak hareket etmeye başlamıştır. Rusya Federasyonu ise, Arap Baharı'nın ortaya çıktığı Tunus ve Libya'da pasif bir görüntü sergilemesinin ardından Suriye'de çok yönlü ve proaktif bir dış politika izlemeyi tercih etmiştir. Krizin ilk yıllarında müttefiklik ilişkisi içerisinde olmasından dolayı Esed yönetiminin yanında yer almış ve saldırgan politikalar yürütmüştür. Fakat ilerleyen süreçte krizin çözüme kavuşturulması adına Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte ortak adımlar atmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerini kriz sürecinde olumsuz yönde etkileyen "Uçak Krizi" meydana gelse de her iki ülke, 2000'li yıllardan itibaren geliştirmeye özen gösterdikleri ikili ilişkilerin bir an önce normalleşme sürecine girmesine özen göstermiştir. Normalleşme sürecinin başlamasının ardından, Suriye Krizi'nin çözüme kavuşturulması için ortak hareket etme kararı alarak birtakım görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Kısacası, Suriye Krizi'nin ilk yıllarında "örtülü rekabet" sergileyen Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkileri, 2000'li yıllardan itibaren geliştirilen üst düzey iş birliğini muhafaza etmeye çalışmışlardır. 2015 yılında meydana gelen "Uçak Krizi" Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerini kısa süreliğine olumsuz yönde etkilese de her iki ülke, 2000'li yıllardan itibaren geliştirilen siyasi diyalogların ve diplomatik kanalların açık kalmasına özen göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerinin kalıcılığı üzerine keskin bir tablo çizmek pek mümkün görünmemektedir. Tarihsel süreç içerisinde inişli çıkışlı bir yapıya sahip olan Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkileri, son dönemlerde yaşanan bölgesel krizlerde (Güney Osetya Krizi, Kırım'ın İlhakı ve Suriye İç Savaşı) de kendisini göstermiştir. Özellikle son dönemlerde yaşanan bölgesel krizlere yönelik yürütülen dış politikalar sonucunda ikili ilişkilerin çıkarlarının çakıştığını ve bu nedenle ikili ilişkilerde bir belirsizliğin hâkim olduğu görülmüştür. Kısacası, Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin belirsizliğini ifade etmek adına hem dost hem de düşman anlamına gelen "frenemies" ifadesi kullanılabilir.

KAYNAKLAR

- ABBASİGİL, S. Ö., 2016. "Son Dönemde Gelişen Türk-Rus İlişkilerinin Enerji Perspektifinden Analizi", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 4 (2), ss. 51-83.
- AÇIKMEŞE, S.A., 2008. "Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmalarında Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AFYONCU, E., 2010. Yüz Soruda Osmanlı İmparatorluğu, 4, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1560s.
- AĞIR, O. ve TAKAR, M., 2016. "Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (2), ss. 285-306.
- AKDEMİR, E., 2014. "Avrupa Birliği'nin Ukrayna Politikası: Eski Komşu mu? Yeni Aday mı?", Karadeniz Araştırmaları, (42), ss. 61-75.
- AKMAN, H., 2014. "Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu", Turkish Studies, 9 (1), ss. 1-20.
- AKŞİT, S., 2009. "Turkey and Multilateral Cooperation in the Black Sea Region", The Black Sea Region Security Minefield or A Partnership Road, Ed.: G. Erizanu, 1. Baskı, Bucharest: Cartier Publishing House, Costa Rika, ss. 90-102.
- AKYENER, O., 2018. Suriye İç Savaşı Enerji, Güvenlik ve Siyaset Boyutlarıyla, Türkiye Enerji Vakfı (TENVA), Dumat Ofset, Ankara, 163s.
- ALJAZEERA, 2012. "F-16'lar Suriye Uçağını İndirdi", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/f-16lar-suriye-ucagini-indirdi>, (04.04.2018).
- , 2012, "Kofi Annan's six-point plan for Syria", <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/03/2012327153111767387.html>, (18.05.2019).
- , 2017. "Astana bildirgesinin tam metni", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/astana-bildirgesinin-tam-metni>, (22.05.2019).
- ALJAZEERA TÜRK, 2017. "Kirpi ikilemi: Türkiye ve Rusya ilişkileri", <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kirpi-ikilemi-turkiye-ve-rusya-iliskileri>, (31.05.2019).
- ALPTEKİN, G., 2014. "2008 Rusya – Gürcistan Savaşı ve Savaş Sonrası Büyük Ve Bölgesel Güçlerin Politikaları, Tepkileri", s.1-16., [https://www.academia.edu/10219700/2008 Rusya G%C3%BCrcistan Sava%C5%9F%C4%B1 ve Sava%C5%9F Sonras%C4%B1 B%C3%BCy%C3%BCk ve B%C3%B6lgesel G%C3%BC%C3%A7lerin Politikas%C4%B1 Tepkileri](https://www.academia.edu/10219700/2008_Rusya_G%C3%BCrcistan_Sava%C5%9F%C4%B1_ve_Sava%C5%9F_Sonras%C4%B1_B%C3%BCy%C3%BCk_ve_B%C3%B6lgesel_G%C3%BC%C3%A7lerin_Politikas%C4%B1_Tepkileri), (29.11.2018).
- ALSIRT F., 2009. Bağımsızlık Sonrası Gürcistan'ın Yeniden Yapılandırılması ve Bu Süreçte Türkiye ile İlişkileri, Basılmamış YL Tezi, Ankara.
- ALTUN, A., 2015. "Rusya'nın Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu Politikası", 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi, (13), ss. 817-841.
- ALTUNDEĞER, N. ve YILMAZ, M. E., 2016. "İç Savaştan Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye'ye Faturası", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), ss.289-301.
- APAKAN, H., 2018. "Ukrayna Krizinin Bölgeye Yansımaları ve Türkiye'nin Tutumu." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), <https://avim.org.tr/tr/Yorum/UKRAYNA-KRIZININ-BOLGEYE-YANSIMALARI-VE-TURKIYE-NIN-TUTUMU>, (03.04.2019).
- ARI, T., 2013. Uluslararası İlişkiler Teorileri, 8.baskı, MKM Yayıncılık, 560s.

- ARMAOĞLU, F., 1999. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995), Alkım Yayınevi, İstanbul, 752s.
- , 2014. 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914, Timaş Yayınları, İstanbul, 831s.
- ASHLEY, Richard K., 1984. “The Poverty of Neorealism”, International Organization, 38, 2, ss. 225-286.
- ATMACA, Ö. A., 2011. Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri, Ortadoğu Etütleri, 3 (1), ss.165-166.
- AVŞAR, Z., 1994. “Gürcistan, Ermenistan, Moldavya 2000’li Yıllara Nasıl Girecek- Demografik Analiz”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, (341), ss.21.
- AY, H. U., 2017. “Arap Baharı Sürecinde Arap Birliği’nin Değişen Rolü: Libya ve Suriye Örneğinde”, Savunma Bilimleri Dergisi, 16 (1), ss. 11-12.
- AYDINTAŞBAŞ, A., 2011. Albay Asaad Beşar Esad’a karşı. Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/albay-asaad-besar-esad-a-karsi/siyaset/%20siyasyetazardetay/07.11.2011/1460090/default.htm>, (02.03.2019).
- AYVERDİ, S., 2012. Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 271s.
- BAHARÇİÇEK, A. ve AĞIR, O., 2015. “Kırım’ın Rusya Federasyonu’na Bağlanmasının Rusya’ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri”, Akademik Bakış Dergisi, 52, ss. 29-47.
- BALCI, A., 2016. “Realizm”, Uluslararası İlişkilere Giriş (Tarih, Teori, Kavram ve Konular), Ed.: Ş. Kardaş ve A. Balcı, 5. Baskı. Küre Yayınları, İstanbul, ss.119-146.
- , 2017. Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 400s.
- BALDWIN, DAVID A., 2003. “Güvenlik Kavramı”, Avrasya Dosyası, 9 (2), ss. 5-35.
- BALTA, E., 2018. “Fırtınalı Diplomasi: Türkiye -Rusya İlişkileri”, Dış Politika Analizi: Fırtınalı Diplomasi, TÜSES, ss. 1-6.
- BBC (BRITISH BROADCASTING CORPORATION), 2017. “Başbakan Yıldırım: Fırat Kalkanı Harekâtı bitmiştir”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39439339>, (21.05.2019).
- BBC, 2015. “Erdoğan: Rus uçağı olduğunu bilseydik farklı davranırdık” http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151126_erdogan_rusya_suriye, (11.04.2018).
- BİLENER, T., 2004. Ulus Devlet Olma Sürecinde Ukrayna, Editör: BÜYÜKAKINCI, E., 2004. Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Phoenix Yayınları, Ankara, 466s.
- BİLGESAM (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi), 2014. Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye, Ankara, Rapor No: 60, ss. 1-72.
- BİLGİN, T. ve ÇELİK, C., 2016. The Evaluation of The Effect of The Aircraft Crisis on Turkish Economy With Foreign Trade Data, International Conference Of Strategic Research in Social Science And Education (Icosresse), ss. 100-101.
- BİNGÖL, O., 2014. “Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel, Küresel Bağlam ve Gelecek Öngörülleri”, Karadeniz Araştırmaları, (41), ss. 15-38.
- BOSTANOĞLU, B., 1999, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, 2.baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 531s.
- BOWKER, Mike, 2011.“The Georgian War and The Western Response”, Central Asian Survey, 30 (2), ss.197-211.
- BOZDAĞLIOĞLU, Y. ve ÖZEN, Ç., 2004. “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, Uluslararası ilişkiler, 1(4), ss. 59-79.

- BOZKURT, E., KÜTÜKÇÜ, M. A. ve POYRAZ, Y., 2015. Devletler Hukuku, 8.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 364s.
- BROAD, William J., 2014. "In Taking Crimea, Putin Gains a Sea of Fuel Reserves," The New York Times, http://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html?_r=0, (04.04.2019).
- BROOKS, Stephen G., 1997. "Dueling Realisms", International Organization, 51 (3), ss. 447-448.
- BRZEZINSKI, Zbigniew, 2005. Büyük Satranç Tahtası, Çev: Yelda Türedi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 293s.
- BURÇAK, R. S., 1946. Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791–1941), Aydınlık Matbaası, İstanbul, 128s.
- BUTTANRI, B., 2004. Bölgesel Güç: Karadeniz, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 272s.
- BÜYÜKAKINCI, E., 2004. "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, (Der. Erhan Büyükakıncı), Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 401-436.
- CABBARLI, H., 2012. "Suriye Krizi Ekseninde Türkiye -Rusya İlişkileri", [https://www.academia.edu/4303660/Suriye Krizi Ekseninde T%C3%BCrkiye-Rusya_%C4%B0li%C5%9Fkileri](https://www.academia.edu/4303660/Suriye_Krizi_Ekseninde_T%C3%BCrkiye-Rusya_%C4%B0li%C5%9Fkileri), (30.05.2019).
- CAN, T., 2010. "Türkiye-Ukrayna İlişkileri ve Kırım Türkleri", 2023 Dergisi, 106, ss. 55-78.
- CERRAH, U., 2005. "Güney Kafkasya'daki Jeopolitik Değişimlerin Türkiye'nin Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejilerine Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Silahlı Kuvvetler Akademisi.
- CHAMBERS, Gary, 2008. "Critical Perspectives on Hans Morgenthau's Approach to International Relations", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 25 (2), ss. 933-944.
- CIA (Central Intelligence Agency), 2019. The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>, (16.01.2019).
- , 2018. The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>, (02.11.2018).
- CNNTÜRK, 2015. "Medvedev'den Türkiye'ye PKK eleştirisi", <https://www.cnnturk.com/haber/dunya/medvedevden-turkiyeye-pkk-elestirisi>, (30.05.2019).
- , 2015a. "Putin'den düşürülen uçak için ilk tepki", <https://www.cnnturk.com/dunya/putinden-dusurulen-ucak-icin-ilk-tepki>, (29.04.2018).
- CONNELL, Svante E. 2009. "The Caucasus and the Obama Administration's Foreign Policy" Heritage Special Report SR-49, ss.23-26.
- CONSTITUTION OF UKRAINE, 1996. "Chapter X The Autonomous Republic of Crimea", md.134-137.
- , <http://www.ccu.gov.ua/en/kategoriya/legal-documents>, (24.02.2019).
- ÇAMAN, E., 2007. "Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya'daki Gelişimi ve Evrimi, Kinderman ve Münih Okulu", Uluslararası Hukuk ve Politika, 2 (8), ss. 36-52.
- ÇELİKPALA, M., 2009. "Kafkasya'da Neler Oluyor?", Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Metinleri, Ankara, No:0901, ss.1-33.

- , M., 2012. “Başarısız Devlet- Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan’ın 20 Yılı”, Ankara, USAK Dergisi, 7 (14), ss.1-35.
- ÇEMREK, M., 2012. “Türk Dış Politikasında Suriye Dönüşümü: Güvenliğe Geri Dönüş”, SDE Analiz, ss. 59-65.
- ÇINAR, S., 2013. Parola: Suriye İşaret: Türkiye, AZ Yayıncılık, İstanbul, 184s.
- ÇİLOĞLU, F., 1998. Etnik Çatışmalar, Sinatle Yayınları, İstanbul, 233s.
- ÇOPUROĞLU, Ö. ve KARPUZCU, T., 2017. “Krizlerin Yön Verdiği Türk Rus İlişkilerine Uçak Krizine Kadar Analitik Bir Bakış: 2004-2016”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (2), ss.464-465.
- DAVUTOĞLU, A., 2003. Stratejik Derinlik, 14. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 584s.
- , 2013. “Turkey's Humanitarian Diplomacy: Objectives, Challenges and Prospects”, Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity, XLI, 6, ss. 865-870.
- DE HAAS, Marcel, 2009. “NATO-Russia Relations after the Georgian Conflict”, NATO-Russia Relations after the Georgian Conflict, ss. 4-9.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), 2012. Ukrayna Bülteni, ss. 2-3.
- , 2018. Gürcistan Ülke Bülteni, https://www.deik.org.tr/uploads/gurcistan_bulten_2018.pdf, (08.04.2019).
- DEMİR, A. F., 2003. Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya, Bağlam Yayınları, İstanbul, 358s.
- , 2016. “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri”, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3(2), ss. 148-149.
- DEMİR, S. ve VARLIK, A.B., 2013. “Realist ve Liberal Teorilerde ‘Güç’ Anlayışı”, Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar, Ed.: ÇOMAK, H. ve SANCAKTAR, C., 1. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, ss.67-87.
- DEMOCRATIC INITIATIVES FOUNDATION, 2014. “How Relations Between Ukraine and Russia Should Look Like? Public Opinion Polls Results”, <https://dif.org.ua/en/article/how-relations-between-ukraine-and-russia-should-look-like-public-opinion-polls-results>, (28.03.2019).
- DENİZ, T., 2013. “Suriye’nin Durumu, ABD-Rusya ve Türkiye’nin Tutumu”, Marmara Coğrafya Dergisi, (27), ss.314-332.
- DERGAÇEV, Vladimir, 2010. “Karadeniz Bölgesindeki Jeopolitik Gelişmeler”, Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri, Ed. KAMALOV, İ. ve KANBULAT, H., Ankara, ss. 45-61.
- DERMAN, G. S. ve ONGANOVA, Y., 2014. “Ukrayna’da Siyasi Kriz”, Karadeniz Araştırmaları, (42), ss. 11-23.
- DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, 2018. “Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi Dördüncü Toplantısı St.Petersburg’da gerçekleştirildi”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_rusya-ust-duzey-isbirligi-konseyi-dorduncu-toplantisi-st_petersburg_da-gerceklestirildi.tr.mfa, (22.03.2018).
- DİKKAYA, M. ve ÖZYAKIŞIR, D., 2008. “Developing Regional Cooperation Among Turkey Georgia and Azerbaijan: Importance of Regional Projects,” Perceptions, ss. 93-118.
- DOD DICTIONARY OF MILITARY AND ASSOCIATED TERMS, 2018. <http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>, (02.05.2018).

- DOĞAN HABER AJANSI, 2015. “Ortak Stratejik Planlama Grubu’nun 5. toplantısı 25 Kasım’da İstanbul’da yapılacak”, http://www.dha.com.tr/ortak-stratejik-planlama-grubunun-5-toplantisi-25-kasimda-istanbulda-yapilacak_1076888.html, (23.05.2018).
- DONNELLY, Jack, 2004. Realism and International Relations, Cambridge, Cambridge University Press, ss. 1-25.
- , 2013. “Realizm”, Uluslararası İlişkiler Teorileri, (Ed.) Scott Burchill, Küre Yayınları, 4. Baskı, ss. 49-80.
- DONOVAN, George T., 2009. “Russian Operational Art in the Russian-Georgian War of 2008”, Usa Strategy Research Project, ss.1-38.
- DOSTER, B., 2016. “Suriye Sorununda Atlantik – Avrasya Rekabetinin Yansıması Olarak Türkiye-İran Rekabeti”, Ed.: ÖZDAĞ, Ü. ve DEMİRAĞ, Y., 2016. Stratejik Derinlikte Sivrulan Türk Dış Politikası, Kripto Yayınevi, Ankara, 304s.
- DUDAU, R., 2014. “The Ukraine Crisis: Legal and Energy Security Impacts in The Black Sea Basin”, Caspian Report, (8), ss. 69-87.
- DURSUNOĞLU, A., 2012. Suriye’de Elde Var Sıfır, Önsöz Yayıncılık, İstanbul, 568s.
- EFEĞİL, E., 2012. Dış Politika Analizi Ders Notları, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 264s.
- ELAYDIN, M., 2010. Rusya-Gürcistan Savaşı ve Türkiye’ye Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İstanbul.
- ERALP, A., 2005. “Sistem”, Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, 228s.
- , 2009. “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, İ.D. Dağı, A. Eralp, E.F. Keyman, N. Polat, O.F. Tanrısever, F. Yalvaç, A.N. Yurdusev (Eds.), Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar (11’inci Baskı), İstanbul, İletişim Yayınları, ss.57–89.
- ERDEMOL, M. K., 2013. Suriye Denklemi, NotaBene Yayınları, İstanbul, 176s.
- EROL, M. S. ve OZAN, E., 2011. “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasi Rejim”, Gazi Akademik Bakış, 4(8), ss. 13-38
- , 2014. “Kırım Krizi” ya da “İkinci Yalta Süreci”, Karadeniz Araştırmaları, 41, ss.1-14.
- , 2012. “Türkiye’nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12 (1), ss. 1-20.
- ERŞEN, E., 2016. “Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci”, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3 (2), ss. 153-171.
- ERTAN, F., 2005. “Ukrayna: Yeni Jeopolitik Gerçek”, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 2 (5), s.108-116.
- ERTEKİN, B. A., 2012. “Neo-Rusya’nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya’nın Suriye Arap Baharı’ndaki Rolü”, Bilge Strateji, 4(7), ss. 131-163.
- ERTUĞRUL, D., 2012. “Türkiye Dış Politikası için bir Test: Suriye Krizi”, TESEV, ss. 1-8.
- FIELDING-SMITH, Abgali, 2011. “Thousands Join Syria Facebook Protest Drive”, Financial Times, <https://www.ft.com/content/0d5c06da-2e2d-11e0-8733-00144feabdc0>, (18.02.2019).
- FINANCIAL TIMES, 2016. “Syria ceasefire to begin on February 27”, <https://www.ft.com/content/28517028-d99b-11e5-98fd-06d75973fe09>, (21.05.2019).

- FORDE, Steven, 1995. "International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism", *International Studies Quarterly*, 39(2), ss. 141-159.
- FRIEDMAN, George, 2014. "Can Putin Survive", *Geopolitical Weekly*, <https://worldview.stratfor.com/article/can-putin-survive>, (02.04.2019).
- GAFARLI, O., 2014. "Kırım Krizi ve Türkiye" <http://www.bilgesam.org/incele/598/-kirim-krizi-ve-turkiye/#.VGCsqfmsU3Q>, (26.03.2019).
- GILPIN, Robert G., 1984. "The Richness of the Tradition of Political Realism", *International Organization*, 38 (2), ss. 287-304.
- GLENN H. Snyder, 2002, "Mearshiemer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security", *International Security*, 27(1), ss. 149-173.
- GOLDSTEIN, J.S. ve PEVEHOUSE, J.C., 2015. *Uluslararası İlişkiler*, Çev.: ÖZDEMİR, H., 1. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara, 660s.
- GÖKSEDEF, E., 2016. "Putin dönemi Türk-Rus ilişkileri", <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri>, (04.12.2018).
- GÖNLÜBOL, M., 2000. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 730s.
- GRI (GLOBAL RISK INSIGHTS), 2016. "How (And Why) Russia and China Are Supporting Syria's Devastated Economy", <https://globalriskinsights.com/2016/09/russia-china-syria-devastated-economy>, (04.04.2018).
- GÜNAY, A. C., 2009. *Gürcistan Sorunları Bağlamında Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Bursa.
- GÜRBÜZ, M. ve KARABULUT, M., 2009. "SSCB'nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi", *Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi*, (50), ss. 31-50.
- GÜRCİSTAN ÜLKE RAPORU, 1998, Dış İşleri Bakanlığı Türk İş birliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları, Ankara, ss. 1-4.
- GÜRSEL, H. F., 1968. *Tarih Boyunca Türk Rus İlişkileri*, Ak Yayınları, İstanbul, 252s.
- GÜRSELER, C., 2014. "Kırım'ın 'Self-Determinasyonu' Nasıl Yorumlanabilir?", *Karadeniz Araştırmaları*, 43, ss. 87-115.
- GÜRÜN, K., 1991. *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara, 325s.
- HANGANU, Marius, 2009. "The Future of Security and Cooperation in the Black Sea area From the Perspective of Solving Disputes Between Riparians", *Strategic Impact (Impact Strategic)*, (2), ss. 72-77.
- HAS, K., 2014. "Ukrayna Krizinin Orta Asya'ya Yansımaları", *Analist Dergisi*, (41), ss. 15-32.
- HASANOĞLU, M. ve CEMİLLİ, E., 2006. *Güney Kafkasya'da ABD Politikası*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 192s.
- HINNEBUSCH, R. ve ZARTMAN, W., 2016. *UN Mediation in the Syrian Crisis: From Kofi Annan to Lakhdar Brahimi*. IPINIST. <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2016/03/IPI-Rpt-Syrian-Crisis2.pdf>, (23.05.2019).
- HINNEBUSCH, Raymond A., 2012. "Syria: From 'Authoritarian Upgrading' To Revolution?" *International Affairs* 88, No: 1, ss. 95-113.
- HOLLIS, David, 2011. "Cyberwar Case Study: Georgia 2008", *Small Wars Journal*, ss. 1-7.

- HÜRRİYET GAZETESİ, 2001, “Füzelerle düşürülen uçaklar”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/fuzelerle-dusurulen-ucaklar-21318>, (30.05.2018).
- IMF, 2018. <https://www.imf.org/en/Countries/GEO>, (02.11.2018).
- INDANS, Ivars, 2007. “Relations of Russia and Georgia: Developments and Future Prospects”, *Baltic Security and Defence Review*, 9, ss. 131-149.
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP, 2011. “Uncharted Waters: Thinking Through Syria’s Dynamics”, *Middle East Briefing*, ss. 1-9.
- İBRAHİMLİ, H., 2001. *Değişen Avrasya’da Kafkasya*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 96s.
- İMANBEYLİ, V., 2015. “UÇAK KRİZİ” ve Türkiye- Rusya İlişkileri, *Seta Perspektif Dergisi*, (119), ss.3-5.
- , 2014. “Ülke İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi”, *SETA Perspektif*, (36), ss.2-4.
- İNALCIK, H., 1992. “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492–1512”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491–1992*, TTK Yayınları, Ankara, 250s.
- İSMAYİL, G., 2017. “Ortadoğu’da Son Dönem Türkiye Rusya İlişkileri (Suriye Krizi Örneğinde)”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(45), ss. 181-189.
- İSMAYIL, T., 2016. “Türkiye-Rusya İlişkileri Soğuk Kış’tan Sıcak Bahar’a Dönüşebilecek mi? EkoAvrasya Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, (33), ss. 7-13.
- , 2017. “Türkiye-Rusya İlişkileri: “Soğuk Kış” “Sıcak Bahar”a Nasıl Dönüştü? Ed: AĞIR, O., 2017. *Türkiye’de Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Alanında Güncel Tartışmalar*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 432s.
- , 2018. “Turkey-Russia Relations After the Shooting Down of a Russian Warplane”, Ed: ASKEROV, ALI, 2018. *Contemporary Russo-Turkish Relations: From Crisis to Cooperation*, Lexington Books, London, 333s.
- İSYAR, Ö. G., 2004. *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, Birinci Baskı, 697s.
- İŞCAN, İ. H., 2004. “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, *Uluslararası İlişkiler*, 1 (2), ss. 47-79.
- JERVIS, Robert, 1978. “Cooperation Under the Security Dilemma,” *World Politics* 30, ss. 167-214.
- , 1999. “Realism, Neoliberalism and Cooperation,” *International Security* 24, ss. 42-63.
- JONES, Sean M. Lynn, 1995. “Offense-Defence Theory and Its Critics”, *Security Studies*, ss. 661-663.
- KAMALOV, İ., 2009. “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, 6 (21), ss.13-21.
- KARABULUT, B., 2011. “Rusya-Gürcistan Savaşı (Beş Gün Savaşı) ve Kafkasya’da Değişen Dengeler”, ss. 188-206, Der: EROL, M. S., 2011. *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun*, 2. Baskı, Barış Kitapevi, Ankara, 491s.
- KARDAŞ, Ş. ve BALCI, A., 2014. *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul, 741s.
- KASIM, K., 2009. *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, USAK Yayınları, Ankara, 2. Baskı, 304s.

- KESER, M. ve MERAL, Ö. E., 2016. “Türk Hava Sahasını İhlal Eden Rus Uçağının Düşürülmesi: Uluslararası Anlaşmalar ve Hukuk Çerçevesinde Bir İnceleme”, Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, 1(1), ss.41-42.
- KILIÇARSLAN, M. T., 2016. Suriye Krizi Denkleminde Türkiye Rusya İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.
- KILIÇOĞLU, G., 2016. “Süleyman Demirel ve Dış Politika”, Ed.: ÇAKMAK, H., 2016. Mustafa Kemal Atatürk’ten Günümüze- Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Kripto Yayınları, Ankara, 336s.
- KILO, Michel, 2011. “Syria... the road to where?” Contemporary Arab Affairs 4, No: 4, ss. 431-444.
- KINALITOPUK, Ö. T., 2014. Türkiye- Suriye İlişkileri 2002- 2014 Dönemi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- KING, CHARLES, 2008. Foreign Affairs, “The Five Day War- Managing Moscow after the Georgia Crisis”, <http://www.foreignaffairs.com/articles/64602/charles-king/the-five-day-war>, (02.11.2018).
- KIRDAR, S., 2008. “Conflict Resolution In Georgia: An Analysis Applying The Intractable Conflict Theory And The Govermental Politics Model”, Perceptions, ss. 51-71.
- KİBAROĞLU, M., 2012. “2012 Baharında Türkiye’nin Ortadoğu’daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış”, Ortadoğu Analiz, 4(40), ss. 68-77.
- KİRAZ, S., 2018. “Suriye İç Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Neoklasik Realizmin Bakış Açısından Analizi (2011-2017)”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KOCABAŞ, S., 1989. Tarihte Türk-Rus Mücadelesi, Vatan Yayınları, İstanbul, ss. 86-159.
- KOÇAK, M., 2017. “Türkiye-Rusya İlişkileri”, SETA, İstanbul, 201, ss. 1-19.
- KOLESNIKOV, Aleksandr, 2010. Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri, Çev: KAMALOV, İlyas, Ankara, 161s.
- KÖROĞLU, N. Ö., 2015. “Avrupa Birliği ve Rusya’nın Güç Alanları Arasında Kalan Ukrayna’da Yaşanan Halk Ayaklanmaları: ‘Turuncu Devrim’ ve ‘Meydan Devrimi’”, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 6 (1), ss. 31-52.
- KURASHVILI, Paata, 2006. “Georgia Official Says He Was Attacked”, The Washington Post, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2006/09/03/AR2006090300724.html>, (28.11.2018).
- KURAT, A. N., 1953. Prut Seferi ve Barış, 2, TTK Yayınları, Ankara, 491s.
- , 1990. Türkiye ve Rusya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 762s.
- LALLY, K., 2014. “Putin’s Remarks Raise Fears of Future Moves Against Ukraine”, https://www.washingtonpost.com/world/putin-changes-course-admits-russian-troops-were-in-crimea-before-vote/2014/04/17/b3300a54-c617-11e3-bf7a-be01a9b69cf1_story.html?noredirect=on&utm_term=.217e54630627, (28.03.2019).
- LARRABEE, F. Stephen, 2010. Turkey’s New Geopolitics, Survival: Global Politics and Strategy, ss.157-180.
- LAWSON, Stephanie, 2002. The New Agenda For International Relations: From Polarization To Globalization In World Politics? Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press, ss. 1-18.

- LEVY, Jack S., 1984. "The Offense/Defense Balance in Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis," *International Studies Quarterly* 28, ss. 219-238.
- LIAISAN, Ş., 2014. "Ukrayna Krizinde Kırım Tatarları Faktörü", <http://www.bianet.org/biamag/siyaset/156738-ukrayna-krizinde-kirim-tatarlari-faktoru>, (30.01.2019).
- LINKLATER, Andrew, 2015. "Kuramda ve Pratikte Neorealizm", *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, Ed. Ken Booth ve Steve Smith, Çev. Muhammed Aydın, Rôle Yayıncılık, İstanbul, ss. 241-262.
- LUKYANOV, Fyodor, 2012. "Russia and Georgia Their Separate Ways" *Caucasus Analytical Digest*, No: 41, ss.4-7.
- MAMADOV, H., 2014. "Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini", *Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi*, Ankara, 90s.
- MARPLES, David R. ve David F. Duke, 1995. "Ukraine, Russia, and the Question of Crimea", *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 23 (2), ss. 261-289.
- MCMAHON, ROBERT, 2014. "Ukraine in Crisis", <https://www.files.ethz.ch/isn/178008/p32540.pdf>, (30.01.2019).
- MEARSHEIMER, John J., 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Nonon & Company, London, 555s.
- , 2005. "E.H. Carr vs. Idealism: The Battle Rages On", *International Relations*, 19 (2), ss. 139-152.
- , 2010. "Structural Realism," in Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith, eds., *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, ss. 71-88.
- MERCAN, M. H., 2012. *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, Açılım Kitap, İstanbul, 216s.
- MERT, O., 2004. *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 360s.
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF UKRAINE, 2019. "Autonomous Republic of Crimea", <https://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/info/regions/1-crimea>, (30.01.2019).
- MITCHELL, Lincoln, 2004. "Georgia's Rose Revolution", *Current History*, 103(675), ss. 342-348.
- MİKAİL, E. H., 2007. *Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 304s.
- MONTGOMERY, Evan Braden, 2006. "Breaking Out of the Security Dilemma: Realism, Reassurance and the Problem of Uncertainty," *International Security* 2, ss. 151-185.
- MORGENTHAU, Hans J., 1970. *Uluslararası Politika*, Çev.: ORAN, B., ve OSKAY, Ü., Sevinç Matbaası, Ankara, 836s.
- , 1978. *Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace*, New York, 685s.
- MOTYL, ALEXANDER J., 2014. "The Sources of Russian Conduct", <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2014-11-16/sources-russian-conduct>, (28.03.2019).
- MOUBAYED, S., 2013. "Assad's Speech And The Syrian Political Solution", <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/01/syria-assad-speech-solution.html>, (23.05.2019).

- MUNASİPOVA, Malika, 2015. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya’nın Dış Politikasında Avrasya Birliği Projesi”, Karadeniz Araştırmaları, (45), ss. 57-67.
- NEAK, Laura, 2008. “The New Foreign Policy Power Seeking in a New Globalized Era”, 2. Baskı, Rowman&Little field Publishers Inc., USA, ss. 136-142.
- NICHOL, Jim, 2009. Russia-Georgia Conflict in South Ossetia: Context and Implicationsfor U.S. Interests, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL34618.pdf>, (29.11.2018).
- NICOLL, Alexander, 2014. “Russia's Motives in Ukraine”, Strategic Comments, 20 (4), ss. 1-9.
- NILSSON, Rasmus, 2013. “Russian Policy Concerning the Black Sea Fleet and its Being Based in Ukraine, 2008–2010: Three Interpretations”, Europe-Asia Studies, 65(6), ss. 1154–1170.
- NTV, 2015. “Kültür ve Turizm Bakanı Ünal’dan Rus Uçağı Açıklaması”, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/kultur-ve-turizm-bakani-unaldan-rus-ucagi-aciklamasi,DS5DpU9AREO6WA69IN0LSw>, (16.04.2018).
- OKTAV, Z. Ö., 2011. Turkey in the 21st Century, Quest for a New Foreign Policy, Ashgate Publishing Company, Great Britain, 103s.
- OLÇAR, K., 2007. Karadeniz Politikaları ve Türkiye-Ukrayna Stratejik İlişkileri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 544s.
- ONAY, Y., 2002. Rusya ve Değişim, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 214s.
- ORHAN, O., 2016. “Türkiye-Rusya Yakınlaşması ve Suriye”, Ortadoğu Analiz, <https://orsam.org.tr/tr/turkiye-rusya-yakinlasmasi-ve-suriye/>, (26.05.2019).
- ORHAN, O., 2017. “Suriye İç Savaşı ve Orta Doğu’da Güvenlik”, Ortadoğu Analiz, 6 (63), ss.36-39.
- , 2019. “2018 Yılında Suriye ve 2019 Yılından Beklentiler”, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), <https://orsam.org.tr/tr/2018-yilinda-suriye-ve-2019-yilindan-beklentiler/>, (23.05.2019).
- ÖZARSLAN, B. B., 2014. “Soğuk Savaş Sonrasında Kırım’ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü”, Uluslararası Hukuk ve Politika, 10 (39), ss. 97-135.
- ÖZBAY, F., 2011. “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, Bilge Strateji, 2(2), ss. 35-77.
- , 2013. Türk- Rus İlişkileri, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Bilgesam Yayınları, İstanbul, ss. 1-43.
- ÖZÇELİK, S., 2005. “Neorealist and Neo-Gramscian Hegemony in İnternational Realations and Conflict Resolution During the 1990’s”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(2), ss. 88-114.
- ÖZDAL, H. ve DEMYDOVA, Victoria, 2011. “Türkiye-Ukrayna İlişkileri: Yüksek Potansiyel, Düşük Voltaj”, USAK Analiz, 16, ss.1-42.
- ÖZDAL, H., 2013, “AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler”, Uşak Analiz, (26), ss.1-15.
- ÖZDEMİR, M., ÇALIŞKAN, S. ve ÖZTÜRK, F., 2017. Türkiye ile Rusya Arasında Yaşanan Uçak Krizi Türkiye’nin Doğal Gaz Tedariğini Orta ve Uzun Vadede Nasıl Etkiler? 5 (2), ss. 31-61.
- ÖZEL, S., 2016. The Crisis in Turkish-Russian Relations. Center for American Progress, ss. 1-9.
- ÖZKAN, G., 2010. “The War in Georgia and Turkish Foreign Policy Toward the South Caucasus” Editörler: DİNÇER, O. B., ÖZDAL, H. ve NECEFOĞLU, H., Yeni Dönemde Türk Dış Politikası Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, 3. Baskı, USAK Yayınları, Ankara, ss.315-334,

- ÖZLÜK, E. 2015. “Türkiye ve Rusya Arasındaki Uçak Krizi ve Özür Meselesi”, ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, No.35, ss.1-12.
- ÖZPEK, B. B. (2017). İç Savaş Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası. LİBERAL Perspektif, (7), ss. 1-34.
- ÖZTÜRK, A., 2009. “Rusya-Gürcistan Krizi, Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar”, OAKA, USAK Yayınları, 4(7), s. 1-27.
- ÖZTÜRK, S., 2010. Rusya Federasyonu Açısından 2008 Güney Osetya Savaşı, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul.
- PAMUK, İ., 2012. Angajman Kuralları: Tanımı, Kapsamı ve Uygulanmasına İlişkin Bir İnceleme, MHB, 32(2), ss. 105-145.
- POLAT, D. Ş., 2016. “Arap Baharı ve Suriye Savaşı”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, der: Hasret Çomak, Beta Yayınları, İstanbul, ss. 137-157.
- POWELL, Robert, 1994. “Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate,” International Organization 2, ss. 313-344.
- QASIMLI, Musa, 2012. SSCB Türkiye İlişkileri, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 464s.
- REUTERS, 2017. “U.N. Ends Round of Syria Talks With Focus On Fight Against Terrorism”, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-talks/u-n-ends-round-of-syria-talks-with-focus-on-fight-against-terrorism-idUSKBN19Z2IU>, (22.05.2019).
- ROSE, Gideon, 1998. “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy,” World Politics 51, ss.144-172.
- RT, 2015. “UN Security Council Unanimously Adopts Syrian Roadmap Resolution”, <https://www.rt.com/news/326466-un-syria-resolution-terror/>, (18.05.2019).
- RUSYA CUMHURBAŞKANLIĞI, 2015. “Ürdün Kralı II. Abdullah ile Buluşması”, <http://kremlin.ru/events/president/news/50775>, (29.04.2018).
- RUSYA FEDERASYONU TÜRKİYE BÜYÜKELÇİLİĞİ RESMİ WEB SİTESİ: <http://www.turkey.mid.ru/rus/hronika.html>, (17.05.2018).
- SAĞSEN, İ., 2011. “Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması”, Ortadoğu Analiz, 3(31), ss. 57-64.
- SAIDEMEN, S., 2014. “In Crimea’s Sham Referandum, All Questions Lead to ‘Yes’”, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/in-crimeas-sham-referendum-all-questions-lead-to-yes/article17396854/>, (28.03.2019).
- SANDER, O., 1987. Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme, Ankara: SBF, 212s.
- , 2004. Siyasi Tarih 1918-1994, İmge Yayınları, Ankara, 2, 253s.
- SANDIKLI, A. ve İSMAYILOV, E., 2015. “Ukrayna Krizi’nin Bölgesel Güvenliğe Etkileri ve Türkiye”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), İstanbul, ss.1-36.
- , 2012. Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye, BİLGESAM Raporu, ss. 193-255.
- SANDIKLI, A., İSMAYILOV, E. ve GAFARLI, O., 2014. “Kafkasya’daki Gelişmeler ve Türkiye”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Dergisi, Ankara, Rapor no:60, ss. 1-72,
- SAPMAZ, A., 2008. Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 368s.
- SARAY, M., 1997. “Türkiye ve Gürcistan Dostluğu”, Kafkas Araştırmaları, (3), ss.1-24.
- , 1998. Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 280s.

- SÂRI, G., 2015. AB Yolunda Ukrayna: Avrupa Komşuluk Politikası AB-Ukrayna İlişkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- SARIGÖL, A., 2012. "Arap Baharı'nın Son Darbesi Suriye'de Muhtemel Bir Kürt Oluşumunun Türkiye'ye ve Ortadoğu'ya Etkileri" Barış Adıbelli (Ed.), Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, ss.197-272.
- SARIKAYA, G. ve ÇOBAN, F., 2014. "Tarihi ve Güncel Siyasal Konular: Görüşler & Öneriler", V. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu, Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.
- SEALE, P., 2011. "Is the Syrian regime in danger. Middle East Online", <http://middle-east-online.com/english/?id=45345>, (06.04.2019).
- SHAİKH, Michael S. ve SALMAN, Doran, 2011. "Syria The Ghosts of Hama." The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East içinde, yazar Kenneth M. Pollack. Washington D.C.: The Brookings Institution Press, ss. 1-45.
- SHANTADZE, B., 2006. "Gürcistan'ın Komşuları ile İlişkileri ve Jeopolitik Etkinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa,
- SİNKAYA, B., 2011. "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", Adam Akademi Dergisi, ss. 79-100.
- SNYDER, Glenn H., 2002. "Mearshiemer's World- Offensive Realism and the Struggle for Security", International Security, 27(1), ss. 149-173.
- SONNE, Paul and TROIANOVSKI, Anton, 2014. "Russia Bans Food Imports in Retaliation for Western Sanctions", WSJ, <https://www.wsj.com/articles/russia-bans-food-imports-in-retaliation-to-western-sanctions-1407403035>, (04.04.2019).
- SORENSEN, D., 2014. "An Introduction To The Modern Middle East: History, Religion, Political Economy, Politic". Boulder: Westview Press, ss. 110-113.
- SORGUCU, A., 2015. Hava ve Uzay Hukuku, Adalet Yayınevi, 3.Baskı, Ankara, 157s.
- SÖNMEZOĞLU, F., 2000. Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1072s.
- SPUTNIKNEWS, 2015b. "Düşürülen uçak Türk-Rus ilişkilerini nasıl etkileyecek?", http://tr.sputniknews.com/gunaydin_turkiye/20151124/1019225399/turkiye-rusya-suriye-sinirucak.html, (23.05.2018).
- , 2015c. "Rusya: Pilotlardan biri karadan açılan ateş sonucu hayatını kaybetti", <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201511241019216204-turkiye-suriye-askeri-ucak-rusya>, (27.05.2018).
- STEANS, Jill, PETTIFORD, Lloyd, DIEZ, Thomas ve EL ANIS, Imad, 2010. An Introduction to International Relations Theory Perspectives and Themes, Third Edition, Pearsen Education Limited, London, 278s.
- STRATEJİK COMMENTS, 1999. Ethnic Splits In Crimea, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1356788990504>, (28.02.2019).
- SÜER, B., 2012. "Suriye'de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi." Akademik ORTA DOĞU, ss. 1-20.
- SÜRMELİ, S., 2001. Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 736s.
- ŞAHİN, M., 2001. "Transkafkasya Siyasi Coğrafyasında Etnik Dağılımın Etkileri", Avrasya Etütleri, (19), ss. 35-45.
- , 2004. "Gürcistan Ziyareti ve Mikhail Saakaşvili'nin Göreve Gelişi", Stratejik Analiz, (47), ss. 55-77.

- ŞAHİNOĞLU, C., 2002. Rusya Federasyonu'nun Yeni Siyasi ve Askeri Doktrinleri Göz Önüne Alındığında Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasındaki Mücadele Alanları Neler Olabilir? Hava Harp Akademisi Komutanlığı (Yayınlanmamış Akademi Tezi), İstanbul.
- ŞEN, L., 2009. Türkiye ve Güney Kafkasya Gerçeği, Ürün Yayınları, Ankara, 205s.
- ŞENSOY, A. A. ve AYAŞLI, E., 2018. "2018'de Suriye: Aktörler, Çatışma Alanları, Muhtemel Senaryolar", Ortadoğu Enstitüsü (ORMER), Sakarya Üniversitesi, ss.1-4.
- TCCB, 2015a. "Türkiye'nin Kendi Sınırlarını Koruma Hakkına Herkes Saygı Göstermelidir", <https://tccb.gov.tr/haberler/410/36085/gectigimiz-13-yilda-turkiyede-her-alanda-tarihi-basari-lara-imza-atildi.html>, (25.04.2018).
- , 2015b. "Biz Rusya'nın Diliyle Değil; Diplomatik Dille Konuşuyoruz", <https://tccb.gov.tr/haberler/410/37200/biz-rusyanin-diliyle-degil-diplomatik-dille-konusuyoruz.html>, (16.04.2018).
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, "Komşularla Sıfır Sorun Politikamız", <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>, (04.12.2018).
- , 2014. "2015 Yılına Girerken Dış Politikamız", T.C. Dışişleri Bakanlığı Kitapçığı, Ankara, 182s.
- , 2014a. "Ukrayna'da Meydana Gelen Gelişmeler Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_-71_-2-mart-2014_-ukrayna-da-meydana-gelen-gelistmeler-hk_.tr.mfa, (28.03.2019).
- , 2014b. "Dışişleri Bakanı Davutoğlu 'Türkiye olarak Kırım'da gerginliğin azaltılması ve sorunların çözülmesi için her türlü katkıyı yapmaya hazırız.", <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-turkiye-olarak-kirim-da-gerginligin-azaltilmasi-ve-sorunlarin-cozulmesi-icin-her-turlu-katkiyi-yap.tr.mfa>, (28.03.2019).
- , 2014c. "Kırım'daki Son Gelişmeler Hk", http://www.mfa.gov.tr/no_-77_-6-mart-2014_-kirim-daki-son-gelistmeler-hk.tr.mfa, (28.03.2019).
- , 2016. "Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasi Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama, 20 Aralık 2016, Moskova", <http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-htilafinin-sonlandirilmasina-mat.tr.mfa>, (22.05.2019).
- , 2019. Gürcistan'ın Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/gurcistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (08.04.2019).
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI RESMİ SİTESİ, 2018. Turizm İstatistikleri, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9851/turizm-istatistikleri.html>, (26.05.2018).
- THE GUARDIAN, 2011. "Russia And China Veto UN Resolution Against Syrian Regime" <https://www.theguardian.com/world/2011/oct/05/russia-china-veto-syria-resolution>, (04.04.2018).
- TALIAFERRO, Jeffrey W., 2001. "Security Seeking Under Anarchy: Defensive Realism Revisited", International Security 3, ss. 128-161.
- TANRISEVER, O. F., 2004. "Turkey and Russia in Eurasia", The Future of Turkish Foreign Policy, LenoreG. Martin and Dimitris Kerides, der., Cambridge, MA, MIT Press, ss. 127-155.
- , 2012. Turkey and Russia in the Black Sea Region: Dynamics of Cooperation and Conflict, EDAM Black Sea Discussion Papers, No.1, ss.1-26.
- , 2016. "Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri", Bilge Strateji Dergisi, 8(14), ss. 7-17.

- TAŞCI, T. A., 2015. Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Başlangıç: Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi, Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, ss. 9-12.
- TAŞKIN, M 2006. Bağımsızlığından Sonra Gürcistan Türkiye İlişkileri, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TAŞTEKİN, F., 2015. Suriye: Yıkıl git, Diren Kal, İletişim Yayınları, İstanbul, 470s.
- TAVKUL, U., 2002. Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya, İstanbul, Ötüken Yayınları, 208s.
- TCCB, 2015a. “Türkiye’nin Kendi Sınırlarını Koruma Hakkına Herkes Saygı Göstermelidir”, <https://tccb.gov.tr/haberler/410/36085/gectigimiz-13-yilda-turkiyede-her-alanda-tarihi-basari-lara-imza-atildi.html>, (25.04.2018).
- , 2015b. “Biz Rusya’nın Diliyle Değil; Diplomatik Dille Konuşuyoruz”, <https://tccb.gov.tr/haberler/410/37200/biz-rusyanin-diliyle-degil-diplomatik-dille-konusuyoruz.html>, (16.04.2018).
- THE LOCAL, 2015, “Diplomats meet in Vienna over Syria crisis”, <https://www.thelocal.at/20151023/diplomats-to-meet-in-vienna-over-syria-crisis>, (21.05.2019).
- THE NEW YORK TIMES, 2015. “Agreement Reached to Restart Syria Peace Talks and Seek Cease-Fire”, <https://www.nytimes.com/2015/10/31/world/middleeast/agreement-reached-to-restart-syria-peace-talks-and-seek-cease-fire.html>, (21.05.2019).
- TOLSTOY, SERGEY, 2014. “Ukrayna’daki Siyasi Krizin Sebepleri ve Öne Çıkan Özellikleri”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/ukraynadaki-siyasi-krizin-sebepleri-ve-one-cikan-ozellikleri>, (28.03.2019).
- TOPAL, A. H., 2014. “Kırım İşgali ve Uluslararası Hukuk Krizi”, Ed. Aynur Erdoğan, DÜBAM (Dünya Bülteni Araştırmalar Masası), DÜBAM Yayınları, İstanbul, ss. 29-31.
- TOPSAKAL, İ., 2016. “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri”, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3(2), ss. 33-53.
- TORBAKOV, Igor, 2001. “Rusya’dan Ayrı ya da Rusya’nın Bir Parçası: Ukrayna-Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı”, (Çev. Işık Kuşçu), Avrasya Dosyası, 6 (4), ss. 297-314.
- TORBJON L. Knutsen, 2006. Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, Çev: Mehmet Özay, Açılım Kitap, İstanbul, 329s.
- TOYNBEE, Arnold, 1997. Savaş ve Uygarlık, Çev: Mehmet Dünder, 2. Baskı, Ürün Yayınları, Ankara, 160s.
- TRAYNOR, Ian, HARDING, Luke and WOMACK, Helen, 2008. “Georgia and Russia Decline Cease fire”, The Guardian, <http://www.theguardian.com/world/2008/aug/16/georgia.russia2>, (28.11.18).
- TRENIN, Dmitri, 2014. “Ukraine Is Not The Only Battle field Between Russia and The West”, <https://carnegieeurope.eu/strategiceurope/55049>, (28.03.2019).
- TSERETELI, Mamuka, 2009. “The Impact Of The Russia-Georgia War On The South Caucasus Transportation Corridor.”, The James town Foundation, USA, ss. 1-31.
- TURAN, G., 2004. “Bağımsız Ukrayna’nın Dış Politika Seçenekleri”, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, (Der. Erhan Büyükkakıncı), Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 365-400.
- TURLUK, D., 2003. Hazar-Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 332s.

- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), 2018. Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (26.05.2018).
- TÜRKİYE SEYAHAT ACENTALARI BİRLİĞİ (TÜRSAB), 2018. Turizm Verileri, <https://www.tursab.org.tr>, (26.05.2018).
- TÜYSÜZOĞLU, G., 2011. “Ukrayna’da Turuncu Devrim’in Sonu”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, (3), ss. 62-79.
- ULUTAŞ, U. ve HOCA, H., 2014. Suriye: Devrim mi? Bölünme mi, SETA Yayınları, İstanbul, 36s.
- ULUTAŞ, U., 2011. “The Syrian Opposition in the Making: Capabilities and Limits.” Insight Turkey 13, No: 3, ss. 87-106.
- UN COMTRADE DATABASE, 2018. Türkiye ve Rusya Dış Ticaret Verileri, <https://comtrade.un.org/data/>, (26.05.2018).
- UNITED NATIONS DEPARTMENT OF PEACEKEEPING OPERATIONS DEPARTMENT OF FIELD SUPPORT, 2008. Policy Paper On Authority, Command And Control In United Nations Peacekeeping Operations, https://police.un.org/sites/default/files/authoritycommandandcontrolinunpkos_2008.pdf, (02.05.2018).
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL, 2012. “Identical letters dated 18 September 2012 from the Permanent Representative of the Syrian Arab Republic to the United Nations addressed to the Secretary-General and the President of the Security Council”, <https://undocs.org/S/2012/714>, (36.05.2019).
- UZUNÇARŞILI, İ. H., 2011. Osmanlı Tarihi- Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar, 4(1), TTK Yayınları, Ankara, ss. 252–253.
- VIOTTI, P.R., KAUPPI, M.V., 2016. Uluslararası İlişkiler Teorisi. M. Aksoy (Çev. Ed.). 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 496s.
- WALT, Stephen M., 1997. “The Progressive Power of Realism”, American Political Science Review, 91 (4), ss.1-27.
- , 2002. “The Enduring Relevance of the Realist Tradition”, Political Science: State of the Discipline, Ed: I. K. Milner, Norton & Company, Londra, ss.197-230.
- WALTZ, Kenneth N., 1979. Theory of International Politics, Reading: Adison-Wesley Publishing Company, 251s.
- , 1992. “Realist Thought and Neorealist Theory”, Robert L. Rothstein ed. The Evolution Of Theory in International Relations. South Carolina: University of South Carolina Press, ss. 21-37.
- , 2000. “Structural Realism After the Cold War,” International Security 1, ss. 5-41.
- , 2001. Man, The State and War: A Theoretical Analysis, Columbia University Press, New York, 263s.
- , 2009. İnsan Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz, Çev: Enver Bozkurt, Selim Kanat, Serhan Yalçın, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 331s.
- YALÇINKAYA, A., 2005. “Rus Realpolitiğinin Ertelelediği Sorun: Kırım”, Karadeniz Araştırmaları, 8, ss. 99-113.
- , 2006. Kafkasya’da Siyasi Gelişmeler, Lalezar Kitabevi, Ankara, 419s.
- YALVAÇ, F., 1996. “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, Der. Atilla Eralp, Devlet Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İletişim Yayınları, 311s.

- , 2010. “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İhsan D. Dağı-Atilla Eralp-E. Fuat Keyman-Necati Polat- Oktay F. Tanrısever-Faruk Yalvaç-A. Nuri Yurdusev, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 154.
- YANAR, S., 2002. Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 256s.
- , 2002. Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç: Kafkasya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 256s.
- YAPICI, U., 2004. Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya, Otopsi Yayınları, 1. Baskı, 336s.
- YAVUZ, C. ve ERDURMAZ, S., 2012. Arap Baharı ve Türkiye, Berikan Yayınevi, Ankara, 392s.
- YAZICI, A., 2012. “Rusya’nın Suriye Politikası”, Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri), Ed.: AKGÜN, B., Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, ss. 40-43.
- YENİŞEHİRLİOĞLU, E., SALHA, H. ve ŞAHİN, S., 2016. “Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Rusya’nın Değişen Yüzü ve Bu Değişimin Türkiye Turizmine Etkileri”, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (3), ss. 74-83.
- YEŞİLTAŞ, M., 2015. “İç Savaşa Komşu Olmak Türkiye’nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti”, Analiz, ss. 1-40.
- YILDIRIM, H., 2011. Gürcistan Cumhuriyeti Siyasi Gelişmeler (1991-2010), s. 231, Editör: İYİKAN, N., 2011. Orta Asya Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler (1991-2010), Hiperlink Yayınları, 1. Baskı, 821s.
- YILMAZ, S., 2008. Gürcistan’ı Doğru Okumak, 21.yüzyıl Türkiye Enstitüsü, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/gurcistani-dogru-okumak>, (28.11.2018).
- YURDUSEV, A. N., 1996. “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, Der: Atilla Eralp, Devlet Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İletişim Yayınları, ss. 15-55.
- ZENGİN, A. K., 2019. “Rusya Federasyonu’nun Ulusal Güvenlik Politikalarına Yön Veren Belgeler ve Etki Eden Güvenlik Yaklaşımları”, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- ZIADEH, R., 2011. “Power And Policy İn Syria: The Intelligence Services”, Foreign Relations and Democracy İn The Modern Middle East. London: I.B.Tauris, ss. 145-146.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Emrullah KAÇMAZ
Doğum Yeri ve Tarihi : MALATYA/01.12.1990

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset
Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Doktora Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri : AĞIR, Osman ve KAÇMAZ, Emrullah, 2018.
“Uçak Krizinin Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya
Federasyonu İlişkilerine Etkisi”, VII.
Uluslararası Sempozyum İdealden Gerçeğe
Toplum, Siyaset ve Ekonomi, BİLSAM,
MALATYA.

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi : emrullahkacmaz3444@gmail.com
Tel. : (0531) 401 45 10
Tarih : 01.10.2019